

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI HUKUKTA HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNU VE
KIYIDAŞ DEVLETLERİN YAKLAŞIMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Nagihan TOPAL

Ankara-2018

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI HUKUKTA HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNU VE
KIYIDAŞ DEVLETLERİN YAKLAŞIMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Nagihan TOPAL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Ankara-2018

TEZ ONAY SAYFASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
MİLLETLERARASI HUKUK BİLİM DALI

Nagihan TOPAL

ULUSLARARASI HUKUKTA HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNU VE KIYIDAŞ
DEVLETLERİN YAKLAŞIMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Doc. Dr. Ülkü Halatçı ULUSOY

Doç. Dr. Uğur BAYILLIOĞLU

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: .18.../...08./2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Doç. Dr. Cavid Abdullahzade danışmanlığında hazırladığım “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu ve Kıyıdaş Devletlerin Yaklaşımları (Ankara 2018)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEORİK GÖRÜŞLER

I. HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
A. Hazar Bölgesinin Genel Özellikleri ve Önemi.....	6
1. Hazar Bölgesinin Coğrafi Özellikleri	6
2. Enerji Kaynakları ve Balıkçılık	9
3. Bölgenin Stratejik Önemi	14
B. Statü Sorununun Tarihsel Gelişimi	19
1. Sovyetler Birliği Öncesi Dönem (Çarlık Dönemi).....	19
2. Sovyetler Birliği Dönemi	20
3. Sovyetler Birliği Sonrası Dönem.....	22
II. HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER	26
A. Hazar'ın “Kapalı Deniz” Olduğu Görüşü	27
1. Karasuları ve Bitişik Bölge.....	34
2. Kıta Sahaneliği	39
3. Münhasır Ekonomik Bölge.....	45
4. Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölgenin Sınırlandırılması.....	50
5. Balıkçılık Bölgesi	59
B. Hazar'ın “Göl” Olduğu Görüşü.....	61
1. Ortak Yönetim Uygulaması (Condominium).....	66
2. Ulusal Sektörlere Bölünme.....	69
C. Hazar'ın “Özel Su Havzası” Olduğu Görüşü	76

İKİNCİ BÖLÜM

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN KIYIDAŞ DEVLETLERİN YAKLAŞIMLARI

I. HAZAR'A KIYISI OLAN DEVLETLERİN TEZLERİ	80
A. Azerbaycan'ın Yaklaşımı	80
B. Rusya Federasyonu'nun Yaklaşımı	85
C. Kazakistan'ın Yaklaşımı	90
D. İran'ın Yaklaşımı.....	94
E. Türkmenistan'ın Yaklaşımı	100
II. SON DÖNEMDE SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAPILAN ANLAŞMA VE GÖRÜŞMELER	105
A. İkili Anlaşma ve Görüşmeler	105
B. Devlet Başkanları Zirveleri	110
III. GENEL PERSPEKTİFİYLE HAZAR'DAKİ MEVCUT DURUM VE BÖLGEYİ ETKİLEYEBİLECEK ÖNEMLİ MESELELER.....	120
IV. BÖLGE DIŞI ÜLKELERİN VE TÜRKİYE'NİN HAZAR POLİTİKALARI.....	132
A. ABD, AB ve Çin'in Hazar Politikası	132
B. Türkiye'nin Hazar Politikası ve Yansımaları	138
1. Türkiye'nin Hazar'a Yönelik Genel Yaklaşımı.....	138
2. Hazar Sorununun Doğu Akdeniz Bağlamında Değerlendirilmesi	142
V. GÜNCEL GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	160
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	177
EKLER	205
ÖZET.....	216
ABSTRACT	217

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
bcf	: billion cubic feet
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
çev.	: çeviren
ed.	: editör
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
gr	: gram
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
km	: kilometre
m	: metre
md.	: madde
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
No	: numara
p.	: page (s)
par.	: paragraf/paragraph
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
tcf	: trillion cubic feet
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
vb.	: ve benzeri
Vol	: volume, cilt

GİRİŞ

Sahip olduğu konum itibariyle Avrasya'nın ortasında yer alan Hazar bölgesi Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya arasında edindiği stratejik konum itibariyle uluslararası alanda ayrı bir öneme sahiptir. 1991'e kadar Çarlık Rusya/Sovyetler Birliği ve İran Hazar'a kıyıdaş iken Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra siyasi coğrafya değişmiş, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, İran ve Türkmenistan olmak üzere beş devlet Hazar'a kıyıdaş hale gelmiştir. Sovyetler Birliği ve İran döneminde Hazar'a atfedilen jeopolitik ve jeostratejik önem güvenlik, savunma, ticaret, balıkçılık ve ulaşım gibi temel konularla sınırlı kalmıştır. Ancak doğal kaynakların tüketiminde hızla yaşanan artış, kıyıdaş devletleri kara ülkesinin dışında kaynak arayışına yöneltmiş; teknolojide yaşanan gelişmelerin deniz yatağı ve toprak altındaki zenginliklere ulaşma imkânı sunmasıyla da söz konusu su alanının önemi katlanarak artmıştır. Söz konusu gelişmelere Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kıyıdaş devletlerin sayısının beşe çıkması da eklenince Hazar'ın hukuki rejimi, paylaşımı ve doğal kaynakların kullanımı sorunu ortaya çıkmıştır. Hazar'daki statü sorununun hukuki olmasının yanında, siyasi ve ekonomik yönlerden de değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir sorun olarak ele alınması elzemdir. Bu bakımsan hukuk ve siyasetin iç içe olduğu çok yönlü statü sorunu, güncel gelişmeleri de içerecek şekilde farklı boyutlarıyla incelenmeye değer görülmüştür.

Meseleye uluslararası hukuk kurallarına göre objektif olarak yaklaşıp Hazar konusunda birçok özel hususa değinilecektir. Hazar'da ileri sürülen statü ve paylaşım yöntemleri incelenerek, uygulanabilir yöntemler ışığında soruna açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda Hazar'ın hukuki statüsü sorununun tarihsel gelişimi ve teorik görüşler adlı birinci bölümde öncelikle statü sorununun temel sebeplerini anlamak açısından Hazar bölgesinin genel özellikleri, daha sonrasında da sorununun tarihsel gelişimi incelenecektir. Zira dünyadaki en büyük kapalı su havzasını oluşturan Hazar

stratejik konumu, sahip olduğu zengin enerji kaynakları, petrol-doğal gaz endüstrisi, zengin balık çeşitleri, havyar potansiyeli, biyolojik ve ekolojik çeşitlilik açısından başta kıyıdaş devletler olmak üzere dünya devletlerinin de dikkatini çekmektedir. Bölge sahip olduğu toplam rezerv ile ikinci bir Basra Körfezi olmaya aday konumda olup Orta Doğu'nun hidrokarbon kaynaklarına alternatif olarak düşünölmektedir. Söz konusu kaynakların çıkartılması, işlenmesi ve dünya pazarlarına ulaştırılması konusunda kıyıdaş devletler ve bölge dışı aktörler arasında yaşanan rekabet, Hazar'daki statü sorununun sürüncemede kalmasına, çevre, güvenlik, ulaşım projeleri, boru hatlarının güzergâhı, siyasi ve ekonomi kökenli sorunlara da kesin şekilde çözüm getirilmesine engel olmaktadır. Bu sebeple kıyıdaş devletler arasında yaşanan sorunlar temelde Hazar'ın göl veya deniz olması şeklinde coğrafi tartışmalar ile başlayıp statü konusundan bağımsız olarak söz konusu kaynakların nasıl paylaşılacağı ve ne şekilde kullanılacağı şeklinde seyretmiştir. Ayrıca doğal kaynakların kullanılmasından boru hatlarının döşenmesine kadar bölgedeki enerji politikaları ve çıkar mücadeleleri statü sorunundan daha çok öne çıkmış görünmektedir. Daha sonra ise tarihsel çerçevede, Sovyetler Birliği öncesi, Sovyetler Birliği dönemi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra olmak üzere Hazar meselesi üç alt başlık halinde ele alınmıştır. Tartışmaların sonucunda, İnan ve SSCB arasında yapılan anlaşmaların sorunun çözümünde yetersiz kaldığı, daha sonrasında da beş kıyıdaş devletin ortak bir statüde uzlaşmadığı, Hazar'ın paylaşımına ilişkin halen kesin düzenlemelerin bulunmadığı, yeni enerji kaynaklarının keşfi ve uluslararası aktörlerin de soruna dâhil olması ile meselenin daha da alevlendiği görölmüştür.

İkinci alt bölümünde ele alınan teorik çerçevede Hazar'ın deniz, göl veya özel su havzası olduğu iddialarının hukuki olarak hangi farklılıkları doğuracağı tartışılmaktadır. Literatüre dünyanın en büyük gölü olarak geçen, ancak tarihi süreç ve uygulamada deniz olarak adlandırılan Hazar'ın, hangi statüde olduğu tartışma konusu olmuş, hatta zaman içerisinde kıyıdaş devletlerin tezleri de buna göre değişikliğe uğramıştır. Tarih boyunca,

devletler arasındaki anlaşmalarda ve birçok kaynakta Hazar için deniz ifadesinin kullanılması, Hazar'ın büyüklüğü, tuzluluk oranının denizlere yakın olması kimi görüşlerce buranın deniz olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak deniz olarak ifade edilmesinin, Hazar'ın hukuki statüsünün deniz olduğunun kesin olarak kabul edildiği şeklinde anlaşılmayacağı gibi deniz teriminin kullanılmasının bunun ötesinde bir anlam ifade etmediği ve bunun sadece ismen bir kullanım olduğu da görülmektedir. Sınır gölü olarak kabul edilmesi yaklaşımın ise daha ağır bastığı Hazar'da, göllerin paylaşımına ilişkin genel geçer kuralların olmaması sebebiyle hukuki rejimin kıyı devletlerinin aralarında yapacakları anlaşma ile tespit edilmesi en makul yaklaşımdır. Her durumda kabul edilebilir bir sonuca ulaşmak için kıyıdaş devletlerin birçok konuda iş birliği yapması şarttır. Söz konusu bölümde hukuki statünün belirlenmesi için Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü olduğu ve bu belirlemeye göre hangi hukuki sonuçlar ortaya çıkaracağını çeşitli uygulamalar ve yargı kararları bağlamında incelemenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan öncelikle deniz olarak kabul edilmesi durumunda karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, balıkçılık bölgesi ve ilgili deniz alanlarının uluslararası hukuka göre sınırlandırılması kısaca incelenmiştir. Daha sonra ise göl olarak kabul edildiği yaklaşım karşısında condominium (ortak yönetim) ve ulusal sektörlere bölünme Hazar'da öne sürülen tezler bağlamında sırasıyla ele alınmıştır.

İkinci bölümde kıyıdaş devletlerin tarihsel süreçte meseleye olan yaklaşımları ve ileri sürdükleri tezler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümün ikinci alt bölümünde ise yapılan ikili anlaşma ve görüşmeler, devlet başkanları zirvesi gibi sorunun çözümüne yönelik atılan adımlar kapsamlı bir şekilde kronolojik olarak incelenmiştir. Bu aşamada kıyıdaş devletlerin tümünün ortak bir noktada buluşamadığı, özellikle doğal kaynaklardan faydalanabilmek adına birtakım ikili ve çok taraflı anlaşmalar yaparak Hazar'da belirli politikalar ortaya koymaya başladıkları görülmüştür. Ayrıca Hazar'da statü sorununun

çözülmesi, güvenliğin sağlanması ve çevrenin korunması gibi amaçlarla bir araya gelen beş ülkenin devlet başkanları birçok zirve gerçekleştirmiştir. Hazar'da sınırların çizilmesi konusundaki farklı görüşlere zengin doğal kaynaklar üzerinde gerçekleştirilen arama çalışmaları da eklenince, meseleye hukuki bir çözüm bulma ihtiyacı artmıştır. Söz konusu görüşmelerde kıyıdaş devletlerin Hazar konusunu iç ve dış politikalarında öncelikli konulardan biri haline getirdikleri, kendi siyasi ve ekonomik egemenlik alanları söz konusu olduğunda yapıcı tutum sergilemedikleri ve sorunun çözümüne bizzat kendileri engel koyarak bu güne dek nihai bir karar alınamamasına yol açtıkları görülmüştür.

Hazar'da son dönemde meydana gelen birçok gelişme, kıyıdaş devletler arasındaki ilişkileri etkilemekte, bu da devletlerin ileri sürdüğü tezlere yansımaktadır. Söz konusu meselelerin, hem statü konusunu etkilediği hem de statü konusunun yol açtığı belirsizlik halinden bizzat etkilendiği düşünüldüğünden, ikinci bölümün üçüncü alt bölümünde Hazar'daki mevcut durumun güncel gelişmeler ışığında kısa bir analizi yapılmıştır. Bu kapsamda son dönemde Hazar'da ciddiyetini gösteren çevre sorunları, doğal gaz ve petrol boru hattı projelerinin durumu, bölge devletlerinde artan silahlanma eğilimi ve savunma harcamalarındaki sıçrama, devletlerin gerçekleştirdiği hidrokarbon arama faaliyetleri, statü sorunu kaynaklı tartışmalı yataklar ve bölgedeki güvenlik zaafiyetinin yol açtığı yasa dışı faaliyetler ele alınmıştır.

Kıyıdaş devletlerin hukuk ve siyasetin iç içe geçtiği Hazar sorununda, bölge dışı aktörlerin Hazar politikalarından küresel düzende etkilenmesi kaçınılmaz olduğundan ilgili hususlara da ikinci bölümün beşinci alt bölümünde değinilmiştir. 1991 sonrası ortaya çıkan statü probleminin halen çözülememesi ve bölgede yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi, Türkiye, ABD, AB ve Çin gibi enerji ihtiyacı yüksek bölge dışı ülkelerin de meseleye ilgi duymasına yol açmıştır. Bölgenin geleceğin ikinci Basra Körfezi olabilecek nitelikteki zengin doğal kaynakları barındırması, söz konusu aktörlerin bölgeye ilişkin siyasi, ekonomik, askeri, sosyal politikalar geliştirmesine ve özellikle

büyük enerji şirketleri aracılığıyla bölgeye dâhil olarak statü sorununun içinde yer almalarına yol açmıştır.

Hazar'ın hukuki statüsü sorunu dil, din, tarih, kültür ve etnik benzerlik itibariyle Türkiye'nin yakın ilişkide bulunduğu bölge devletlerini içermesi açısından önemlidir. Statü sorununun çözülmesi, gerek Türkiye'nin enerjiye bağımlılığı dolayısıyla bölgeye duyduğu ihtiyaç gerek bölgede bulunan zengin hidrokarbon kaynaklarını Batı pazarına aktarmada ana arter ülke olma hedefi ve bölgeye olan coğrafi yakınlığı sebebiyle önem arz etmektedir. Bu bakımdan uluslararası aktörlerin politikalarından sonra Türkiye'nin Hazar bölgesine dönük politikaları ve meseleye yaklaşımı da ele alınmıştır.

Doğu Akdeniz sorunları ise Hazar'daki statü meselesi gibi hukuk ve siyasetin iç içe geçmiş olması ve Türkiye'nin milli menfaatlerini yakından ilgilendirmesi itibariyle önem arz etmektedir. Hazar bölgesi gibi Doğu Akdeniz'de de sonradan keşfedilen önemli miktarda hidrokarbon kaynağının, bölgede iş birliği, barış ve ekonomik refah ortamını sağlaması arzu edilirken anılan doğal zenginlikler üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen tarafların deniz yetki alanlarına yönelik girişimleri, paylaşım konusunda yeni ihtilaf alanları doğurmuştur. Ayrıca söz konusu uyuşmazlıkların, bölgedeki mevcut siyasi sorunları daha da derinleştirdiği ve siyasi meselelerin de anılan uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olumsuz etkide bulunduğu görülmüştür. Söz konusu benzerlikler bağlamında Doğu Akdeniz sorunları ana hatlarıyla ikinci bölümün son kısmında incelenmiştir. Ayrıca son bölümde, tez teslim edildikten sonra imzalanmış olan 12 Ağustos 2018 tarihli Sözleşme'nin de kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEORİK GÖRÜŞLER

I. HAZAR'IN STATÜSÜ SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. Hazar Bölgesinin Genel Özellikleri ve Önemi

1. Hazar Bölgesinin Coğrafi Özellikleri

1991'e kadar Hazar'a kıyısı bulunan ülkeler Çarlık Rusyası/Sovyetler Birliği ve İran iken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, İran ve Türkmenistan olmak üzere beş devlet Hazar'a kıyıdaş hale gelmiştir.¹

Dünyadaki en büyük kapalı su kütlesi olarak adlandırılan Hazar, 37-47 kuzey enlemleri ile 47-55 doğu boylamında yer almakta olup kıyı uzunluğu yaklaşık 7000 km'dir.² Dönem dönem farklılıklar arz etmekle birlikte kuzeyden güneye olan uzunluğu 1.200 km ve ortalama genişliği 320 km iken, en dar noktası olarak bilinen Apşeron Yarımadası'nda söz konusu oran 204 km olarak ölçülmektedir. Hazar, yaklaşık olarak 386,400 km²'lik alanı oluşturmaktadır.³ İlgili rakamlar su seviyesindeki değişiklikler

¹ Hazar'ın coğrafi konumu için bkz. Ek-1.

² AKİNER, Shirin: "*Environmental Security in the Caspian Sea*", Shirin Akiner (ed.), The Caspian: Politics, Energy and Security, Routledge Curzon Taylor and Francis Group, London, 2005, s. 341-362.

³ Hazar'ın alanı bazı kaynaklarda ise 371,000 km² olarak da ifade edilmektedir. Bkz. "*Caspian Sea*", NASA Earth Observatory, Haziran 2010, <<https://earthobservatory.nasa.gov/IOTD/view.php?id=44253>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018); HAFEZİNİA, M. Rıza/PİRDASHTİ, Hasan/AHMADIPOUR, Zahra: "*An Expert-Based Decision Making Tool For Enhancing The Consensus On Caspian Sea Legal Regime*", Journal of Eurasian Studies, Vol. 7, Issue 2, Pages 181-194, July 2016, s. 187.

sebebiyle zaman zaman farklılaşsa da bölge Japonya'dan daha büyük bir alanı ifade etmektedir. Ek olarak Hazar'ın ortalama 4-6 m derinliği ile kuzeyde bulunan düz tortul ovası denizin en sığ bölümü olarak görülmekte, orta kesim ise düzensiz bir çöküntü oluşturmaktadır. Genel olarak ortalama derinliği 184 m iken güneydeki en derin noktası ise 1.060 m olarak hesaplanmaktadır. Hazar'da 50 kadar küçük ada bulunmaktadır.⁴ Adalar oldukça küçük olup kıyıya yakın şekilde konumlanmıştır.

Hazar'ın ortalama su hacmi 76-80 bin m³'tür. Ölçüm metotlarındaki farklılıklar, iklimsel değişiklikler ve siyasi tavırlara göre kimi görüşler toplam kıyı uzunluğunu 7.400 km olarak belirtmektedir. İlgili değere göre ülkelerin kıyı uzunluğu Kazakistan 2.320 km, Rusya Federasyonu 1.930 km, Türkmenistan 1.200 km, Azerbaycan 1000 km ve İran 950 km olacak şekilde hesaplanmaktadır. Bu durumda ise ülkelerin Hazar'a ilişkin sınır oranları Kazakistan % 31, Rusya % 26, Türkmenistan % 16, Azerbaycan % 13,5, İran % 13 olarak ortaya çıkmaktadır.⁵ Fakat farklı görüşlerce Rusya % 18,5, Kazakistan % 30,8, Türkmenistan % 16,8, İran % 18,7, Azerbaycan % 15,2 olacak şekilde de ele alınabilmektedir.⁶

Bölgeye 10 büyük akarsu dökülmektedir⁷ ve bunlar arasından Hazar'ın kuzeyinde yer alan Volga, Ural ve Terek Hazar'a dökülen suların % 88'ini oluşturmaktadır. Sulak, Samur, Kura ve bir dizi küçük nehir batı kıyılarından Orta Hazar'a dökülerek bölgeye % 7'lik bir su sağlamaktadır. Geri kalan nehirler ise güneyde İran kıyılarından dökülmekte

---

⁴ Bkz. "*Caspian Sea*", Encyclopedia Britannica Online, <<https://global.britannica.com/place/Caspian-Sea>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

⁵ ARAS, O. Nuri: *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Derin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 5.

⁶ MEHDİYOUN, Kamyar: "*International Law and the Dispute Over Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea*", American Journal of International Law, 2000, <<https://myirstaxattorney.com/caspian-ownership-article/>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

⁷ ÇOLAKOĞLU, Selçuk: "*Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu*", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, No:1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 107.

olup Hazar'da toplamda 130'dan fazla nehir bulunmaktadır.⁸ Hazar, Don ve Volga nehirlerinin kollarına eklenen kanallar aracılığıyla Baltık Denizi'ne, oradan da Karadeniz'e bağlanmaktadır. Bu bakımdan Hazar'ın deniz ve okyanusla söz konusu kanal ve nehirler dışında doğal bir bağlantısının bulunmaması ise deniz tanımının tartışılmasına neden olmaktadır.

Statü tartışmaları kapsamında Hazar'ın tuzluluk oranının incelenmesi de faydalı olacaktır. Dünyanın en büyük kapalı su havzası olarak adlandırılrsa da meseleyle ilgili en büyük parametre Hazar'ın tuzlu su içermesi ve sularının da tuzludan ziyade hafif tuzlu olarak sınıflandırılmasıdır. Tuzluluk oranı Hazar'ın farklı bölgelerinde değişmekle birlikte ortalama 12,85 gr/l'dir. Bölgede buharlaşmanın en fazla olduğu ve zaman zaman tuzluluğun 300-350 gr/l'in üstüne çıktığı Karaboğazgöl Körfezi en yüksek tuzluluğun olduğu bölgedir. Buna rağmen Hazar'ın ortalama tuzluluk oranı normal olarak deniz suyunun 1/3'ü oranında olup denizlerdeki seviyenin altındadır.⁹

Hazar'ın su seviyesinde uzun yıllar boyunca iklim değişikliğine, tektonik hareketlere, buharlaşmaya, insan faaliyetlerindeki artışa ve buraya dökülen nehirlerin akışına bağlı olarak önemli bir değişim (en az 7 m) gözlemlenmiştir. Önceleri düşüş yaşanan su seviyesinde son dönemde hızlı bir yükseliş başlamıştır. 1977'lerde 3 m'lik bir düşüş yaşanmışken 1978'de başlayan hızlı yükseliş kıyı alanlarının ve altyapının sel suları altında kalmasına ve ekonomik hasara sebep olmuştur. 1990'larda su seviyesi tekrardan 2 m'den fazla olmak üzere yükselişe geçmiştir. Zaman zaman su seviyesinde yaşanan değişim sonucunda tarım arazileri başta olmak üzere pek çok kıyı bölgesi, yaşam alanı ve tesis sular altına kalmış, çok sayıda petrol kuyusu kullanılamaz hale gelmiş ve

---

⁸ Bkz. "*Caspian Sea*", Encyclopedia Britannica Online, <<https://global.britannica.com/place/Caspian-Sea>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

⁹ ALADİN, Nicolai/PLATNİKOV, Igor: "*The Caspian Sea*", Lake Basin Management Initiative Thematic Paper, June 2004, s. 6.

ilgili alanlardan Hazar'a petrol sızarak ciddi çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır.¹⁰ Günümüzde ise bu yükseliş yerini yavaş yavaş düşüşe bırakmıştır. Ayrıca son dönemde Hazar'da meydana gelen kum fırtınaları su yüzeyinin sıcaklığının 1-2 derece azalmasına ve buharlaşmayı artırarak su seviyesinin her yıl 10 milimetre düşmesine sebep olmaktadır.¹¹ Şu an için Hazar, deniz seviyesinden 27 m aşağıda yer alarak Avrupa'nın en alçak noktasını oluşturmaktadır.¹²

2. Enerji Kaynakları ve Balıkçılık

Hazar'ın çevresel ve stratejik değerinin yanında deniz canlıları ve doğal kaynaklar açısından sahip olduğu ekonomik potansiyel de oldukça önemlidir. Hazar'da canlı kaynakların miktar ve çeşitlilik açısından fazla olması da problematik alanlardan birini oluşturmaktadır. Hazar bölgesinde 500'den fazla deniz bitkisi ve 854 çeşit balık türü bulunmaktadır.¹³ Önemli 123 çeşit balık türünden 30'u yüksek ekonomik değere sahiptir. Hazar Çevre Programına göre Hazar'dan yılda 500-600 bin ton balık avlanmıştır.¹⁴ Tüketim ve ilaç sanayisinde kullanılan, ticari değeri oldukça yüksek olan Mersin balığı, Hazar'dan dünyanın en kaliteli havyarının çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan bölge dünya havyar pazarının % 90'ını oluşturmakla birlikte, yasa dışı avlanma ve

---

¹⁰ YAĞDIRAN, Y. Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Açısından Hazar Denizi Kıta Sahaneliği Problemi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri İşletmeciliği Enstitüsü, Mayıs 2011, s. 7-9.

¹¹ Bkz. "*Does Dust Affect Water Levels of the Caspian Sea?*", NASA Earth Observatory, June 2016, <<https://earthobservatory.nasa.gov/IOTD/view.php?id=88165>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

¹² SPANGLER, Jonathan: "*Caspian Sea*", R.W. MCCOLL (ed.), Encyclopedia of World Geography 1. Cilt, Facts on File, New York, 2005, s. 150-151.

¹³ Bkz. "*Caspian Summit Begins in Astrakhan*", TASS Russian News Agency, September 2014, <<http://tass.com/russia/751817>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

¹⁴ JANUSZ-PAWLETTA, Barbara: **The Legal Status of the Caspian Sea: Current Challenges and Prospects for Future Development**, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Berlin, 2015, s. 83-84,

bölgede yükselen kirlilik sebebiyle bu oran ciddi anlamda düşüş göstermiştir. Örneğin 2000-2005 yılları arasında 10-12 bin ton arası yasa dışı mersin balığı avlanması yapılmıştır.¹⁵ Avlanan balık miktarı 1970’lerde 30,000 ton iken günümüzde bu rakam 500 tonun altına düşmüştür.¹⁶ Ayrıca Hazar, kürkleri için satışa sunulan fokların çok büyük bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır.¹⁷

Hazar’da deniz canlılarının yanında statü sorununun arkasında yatan asıl mesele bölgenin enerji kaynakları açısından oldukça zengin olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Enerji Bakanlığı’na bağlı Enerji Bilgi Merkezi (EIA)’nin tahminlerine göre Hazar bölgesi kanıtlanmış ve tahmini olmak üzere 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon cubic fit (Tfc) doğal gaz içermektedir. Hazar Bölgesi’ndeki toplam 48 milyar varil petrol rezervinin yaklaşık % 65’ine karşılık gelen 31,2 milyar varil petrol rezervine tek başına Kazakistan ev sahipliği yapmaktadır. Kazakistan’ı Azerbaycan (8,5 milyar varil) ve Rusya (6,1 milyar varil) takip etmektedir. Doğal gaz rezervi açısından ise Rusya önde olup onu Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan¹⁸ ve İran takip etmektedir.¹⁹ Rezervlerin çoğu Hazar’ın kuzey ve güney kıyılarına yakın bölgelerde, Rusya’nın Kuzey Kafkasya bölgesinde yer almakla birlikte çok büyük bir oran da Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan’ın Hazar’a yakın kısımlarında bulunmaktadır. Söz konusu alanların

---

¹⁵ United Nations Environment Programme World Conservation Monitoring Centre, “*Review of Four Sturgeon Species From the Caspian Sea Basin*”, European Commission, April 2010, s. 3; World Wildlife Crime Report 2016-UNODC, Chapter 9 “*Seafood-Case Study: Caviar The Seafood Industry*”, s. 85-87.

¹⁶ Bkz. REKACEWICZ, Philippe: “*Sturgeon Catch in the Caspian Sea and Caviar Imports*”, June 2014, <http://old.grida.no/graphicslib/detail/sturgeon-catch-in-the-caspian-sea-and-caviar-imports_89c2> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

¹⁷ SPANGLER, s. 150-151.

¹⁸ Doğal gaz rezervi açısından dünyanın en zengin ülkeleri arasında bulunan Türkmenistan ve İran’ın beklenenin aksine bölgedeki rezervleri diğer ülkelere oranla oldukça sınırlıdır.

¹⁹ KARAGÖL, E. Tanas/KIZILKAYA, Mehmet/KAYA, Salihe: “*Statü Sorunu İkileminde Hazar’da Enerji Denklemi*”, Sayı 155, SETA Analiz, Nisan 2016, s. 10-12.

kanıtlanmış ham petrolün % 41'ini (19,6 milyar varil) ve doğal gazın % 36'sını (106 tcf) oluşturduğu görülmektedir. Aynı şekilde geri kalan petrol rezervlerinin % 75'i ve doğal gazın % 67'si kıyının 100 mil ötesinde yer almaktadır.²⁰ Ayrıca söz konusu varlıklara ek olarak ABD Jeoloji Araştırmaları (USGS)'nin raporlarına göre henüz keşfedilmemiş 20 milyar varil petrol ve 243 tcf doğal gazın bulunduğu iddia edilmektedir.²¹ OECD'li ekonomistlerce yapılan analizlerde Hazar'ın ispatlanmış petrol rezervlerinin dünya kaynaklarının yaklaşık % 3'üne, dünya doğal gaz rezervlerinin de % 7'sine denk geldiği ifade edilmiştir.²² Ancak bunun çok büyük kısmının güney Hazar bölümünde yer aldığı ve mevcut anlaşmazlıkların araştırmaları engellendiği görülmektedir. EIA'nın haritalarında da görüldüğü üzere petrol kaynaklarının büyük çoğunluğu Hazar'ın kuzeyinde yer alırken doğal gaz kaynaklarının büyük çoğunluğu ise güney kesiminde yer almaktadır.²³ Doğal kaynakların ağırlıklı olarak kıyı şeridinden daha iç bölgelerde yer alması, statü sorununun ve doğal kaynakların paylaşılmasındaki anlaşmazlıkların temel sebebi olarak görülmektedir. Örneğin Azerbaycan ve Türkmenistan, esas olarak 1959'da Azeri jeologlar tarafından keşfedilen Serdar (Türkmenistan)/Kepez (Azerbaycan) sahasında anlaşmazlığa düşmüştür. Aynı şekilde statü sorunu doğal kaynaklar konusunda yatırım yapacak yabancı şirketlerin (esas olarak Azerbaycan-Türkmenistan-İran arasındaki paylaşım sorunları sebebiyle) havzada keşif yapmasına da engel olmaktadır.

---

²⁰ Bkz. "*Caspian Sea Region*", U.S. Energy Information Administration (EIA), August 2013, s. 8-9.

²¹ Bkz. "*Oil and Natural Gas Production is Growing in Caspian Sea Region*", U.S. Energy Information Administration (EIA), September 2013, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12911>> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

²² LOVE, Patrick: "*The Changing Face of Energy Geopolitics*", The OECD Observer, Vol. 217, 1999, <http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/47/The_changing_face_of_energy_geopolitics.html> (Erişim Tarihi:13.2.2018); Bkz. PARTRIDGE, Ben: "*Central Asia: Caspian Resources Provide Alternative To Middle East*", RFE/RL Report, January 2000 <<https://www.rferl.org/a/1093022.html>> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

²³ Hazar'da bulunan doğal gaz ve petrol kaynakları için bkz. Ek-2.

Ayrıca Hazar'ın Rusya'ya yakın bölgesinde kaynakların Kazakistan ve Azerbaycan'dan daha az olması, güneyde ise İran'a yakın kısımlarda rezervlerin Rusya'dan dahi kısıtlı bulunması, devletlerin kaynaklardan daha çok faydalanabilmek amacıyla, statü sorunu kapsamında ileri sürdükleri tezleri de etkilemektedir.

Bölgenin petrol ve doğal gaz üretimine bakıldığında ise rakamların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Günlük 2.6 milyon varil ham petrol üretimiyle Hazar dünya üretiminin % 3.4'ünü oluşturuyorken aynı şekilde bölge yılda 2.8 tcf doğal gaz üretmektedir. Son verilere göre petrol üretiminde oldukça yüksek bir oranla Kazakistan birinci sırada yer alırken, Azerbaycan ikinci sırada gelmektedir. Aynı şekilde doğal gaz üretimi açısından da durum benzerdir.²⁴ Bölgenin toplam petrol üretimi Güney Amerika'nın ikinci en büyük üreticisi Brezilya'nın üretimine eşdeğer iken doğal gaz üretimi ise Orta ve Güney Amerika ile Meksika'nın üretim toplamalarına eşittir.²⁵ Mevcut ve faaliyette olan enerji kaynaklarına ek olarak henüz keşfedilmemiş yeni rezervler ve sınır tartışmalarından dolayı geliştirilemeyen ve kullanılmayan bazı yataklarla birlikte Hazar havzasının, 21. yüzyılda ikinci bir Basra Körfezi olabileceği ve dünyanın enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayabileceği düşüncesi hâkimdir.

Ortaya konulan rezervler kapsamında bölgede, batılı şirketlerin yatırım projeleri dikkat çekmektedir. Azerbaycan'da İngiltere (BP en büyük yatırımcıdır.), Norveç, İtalya Fransa ve Hollanda gibi birçok ülkenin önde gelen şirketleri öne çıkmaktadır. Özellikle Azeri-Çırağ-Güneşli (AÇG) ve Şah Deniz yatakları öne çıkan yatırımlardandır. Ülkenin en büyük hidrokarbon yatakları Hazar'ın orta kısımlarından özellikle Azeri-Çırağ-

---

²⁴ Bkz. *“Oil and Natural Gas Production is Growing in Caspian Sea Region”*, U.S. Energy Information Administration (EIA), September 2013, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12911>> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

²⁵ İŞCAN, İ. Hakkı: *“Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu”*, Sosyoekonomi Journal, Sosyoekonomi/2010-EN/10EN04, 2010, s. 66.

Güneşli bölgesinden çıkarılmaktadır. Bölge 2013 yılında Azerbaycan'ın çıkartmış olduğu petrolün % 75'ini oluşturmakta ve petrol rezervinin % 70'ini barındırmaktadır. Doğal gaz rezervinin yüksek kısmı da dünyanın en büyük doğal gaz yatakları arasında sayılan Şah Deniz sahasından çıkartılmaktadır. Sahadan 2015'te 350 bcf (milyar feet³) doğal gaz üretilmiş, 2018'de bunun 565 bcf'ye (milyar feet³) çıkartılması planlanmıştır.²⁶ Azerbaycan, Hazar ülkeleri arasında hidrokarbon yataklarının işletilmesi konusunda bölgeye en başarılı yatırım çeken ülkedir. Bunun sebepleri arasında Hazar'ın batısının çok iyi incelenmesi dolayısıyla yeni ve kapsamlı jeolojik çalışmalara ihtiyaç duyulmaması, çıkartılan kaynakların Batı'ya aktarımın diğerlerine kıyasla daha kolay olması, bölge petrolünün yüksek kaliteli olarak sınıflandırılması ve Azerbaycan'da petrol sanayinin gelişmesi sayılabilecektir.²⁷

Kazakistan'da ABD, Almanya, Slovakya, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, İngiltere, Hollanda ve İtalya şirketleriyle yatırımlarını öne çıkartırken, Tengiz Projesi, Karaçaganak ve Kaşagan projeleri önem arz etmektedir. Türkmenistan'da ise gaz ihracatının % 44'lük hissesi Gazprom'a (Rus) ait olan Turkmenneftgaz'da olup İngiltere ve Hollanda şirketleri de ülkede etkindir.²⁸ Hazar'da ürettiği gazı ihraç etme açısından en sıkıntılı ülke Türkmenistan'dır. Çünkü Rusya boru hatları üzerindeki tekelden faydalanarak oldukça ucuz fiyata aldığı Türkmen gazını ülkesi üzerinden ihraç etmektedir. Türkmenistan'ın yalnızca iç piyasaya dönük enerji politikaları ülkenin özellikle doğal gaz alanında sahip olduğu potansiyeli kullanmasının önüne geçmektedir. Rusya'da ise esas olarak devlet

---

²⁶ Bkz. "*Country Analysis Brief: Azerbaijan*", U.S. Energy Information Administration (EIA), June 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Azerbaijan/azerbaijan.pdf> (Erişim Tarihi: 13.2.2018); DUMAN, Göktürk: **Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü ve Kıyıdaş Ülkelerin Görüşleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 2016, s. 20.

²⁷ ABDULLAYEV, Cavid: "*Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 48, Sayı:1-4, 1999. s. 262.

²⁸ İŞCAN, s. 66-67.

destekli şirketler faaliyette iken BP'nin piyasaya girişi ile yabancı üreticilere söz konusu alan az da olsa açılmıştır. Diğer kıyıdaş devlet İran, uzun yıllar ambargoların etkisi altında olduğu için ülkesine sınırlı sayıda uluslararası yatırım çekmiştir.²⁹ Sonuç olarak Hazar'da hem kıyıdaş devletlerin kendi şirketleri hem yabancı şirketlere ait konsorsiyumlar faaliyet göstermekte olup, bunun dışında birçok şirket bölgenin zengin hidrokarbon rezervlerine ilgi göstermektedir.

3. Bölgenin Stratejik Önemi

Sovyetler Birliği'nin dağılışı ile Hazar, onu çevreleyen devletler ve Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya arasında edindiği konum itibariyle önemli bir yere oturmuştur. Özellikle enerji kaynakları ve bölgeye çekilen yatırımlar sonucu Hazar'ın ekonomik önemi artmış ve kıyıdaş devletlerin jeopolitik konumu çekişmelere sebep olmuştur. Bölgede stratejik çıkarları olan Rusya, İran, ABD, Çin, Türkiye gibi devletler ve çok sayıda batılı şirket için havzadaki petrolün çıkartılması, işlenmesi, dünya pazarlarına aktarılması ve deniz canlılarından faydalanılması rekabete konu olmuştur. Hazar'da bulunan doğal zenginlikler tüm dünyanın dikkatini çekmiş, özellikle bölge ile etnik, dil, din, tarih ve kültür bağı bulunan Türkiye açısından da farklı bir önem arz etmiştir. Batılı devletlerce bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi ve Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılması gerekli görülmüştür. Uzun yıllar bölgede siyasi ve ekonomik hâkimiyet kurmuş olan Rusya karşısında Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'ın özellikle ekonomik olarak bağımsız hareket edebilmeleri amacıyla politikalar yürütülmüştür. Enerji kaynakları temelinde bölgede devam eden jeopolitik nüfuz rekabetinin en önemli yansıması statüsü sorununda kendini göstermektedir. Aslında hukuki bir mesele olan statü sorunu, egemen devletlerin ortaya çıkması ile zengin doğal

---

²⁹ Bkz. "*Caspian Sea Region*", U.S. Energy Information Administration (EIA), August 2013, s. 6-7.

kaynakları işletme imkânının doğması ve batılı şirketlerle yapılan çok sayıda anlaşma sonucunda, siyasi ve ekonomik unsurlar içeren bir hal almış ve çözümü zorlaşmıştır.

Uluslararası kuruluşların uluslararası enerji arz güvenliği açısından yaptığı analizlerde, Kuzey Denizi'nin bitmek üzere ve çıkartılması maliyetli olan kaynaklarının ve Orta Doğu'nun istikrarsızlığa bağlı olası arz kesintileri yaşanacak kaynaklarının yerine Hazar'ın enerji kaynaklarının çok kritik bir denge sağlayacağı öngörülmektedir.³⁰ Yukarıda bahsedilen enerji kaynaklarına ve deniz canlılarına ek olarak bölgenin stratejik öneme sahip olmasının bir diğer ayağı enerji boru hatları³¹ meselesidir. Denize çıkışı bulunmayan bölgenin enerji kaynaklarının tankerlerle naklinin uzun dönemde mümkün olmaması, petrol ve doğal gazın nasıl ve nereden nakledileceği sorununu gündeme getirmektedir. Hazar'ın tüketici ülkelere olan uzaklığı dikkate alındığında, bölgenin zengin enerji kaynaklarını tüketim merkezleriyle buluşturan tamamlanmış ve proje aşamasındaki birçok boru hattı, bölge devletlerinin üzerinde en çok tartıştığı ve çıkarlarının çakıştığı mesele olmuştur.³²

Azerbaycan ve Kazakistan, doğal gaz ve petrolü ihraç konusunda bölgedeki en başarılı ülkelerdir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı³³ bölgedeki hatlar arasında en önemlisidir. 2015 yılında temeli atılan Güney Gaz Koridoru (GGK)

---

³⁰ İŞCAN, s. 65.

³¹ Hazar'daki başlıca petrol ve doğal gaz ihracat rotaları için bkz. Ek-3.

³² ORUÇ, T. Çağrı: "*Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu*", Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014, s. 85.

³³ Günlük 1,2 milyon varil petrol taşıma kapasitesiyle Azerbaycan'ın ACG ve Şahdeniz sahasından çıkarılan petrolü Türkiye üzerinden küresel piyasalara taşıyan bu hat aynı zamanda 1.768 km uzunluğuyla dünyanın en uzun petrol boru hatları arasında yer almaktadır. Bkz. "*Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı*", BP, <https://www.bp.com/tr_tr/turkey/hakk_m_zda/bp-tuerkiye/BTC.html> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

kapsamındaki Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)³⁴ projesiyle birlikte Hazar Bölgesi'ndeki kaynakların, dünya pazarlarına ulaştırılması sağlanacaktır. BTC'nin yanı sıra Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan petrolü Rusya'ya taşıyan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Caspian Pipeline Consortium-CPC) ve Atyrau-Samara petrol boru hatları³⁵ bölgede petrol transferini gerçekleştiren diğer önemli hatlardır. Hazar'dan petrol transferi gerçekleştiren diğer hatlar ise günlük 240 bin varil kapasitesiyle Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı (Kazakhstan-China Pipeline) ve günlük 100 bin varil kapasitesiyle Azerbaycan petrolünü Rusya'ya taşıyan Bakü-Novorossiysk (Baku-Novorossiysk-Northern Route Export Pipeline) petrol boru hattıdır.³⁶ Hazar'daki doğal gaz kaynaklarının transferinde ise Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı³⁷ ve bir Sovyet yapısı olan Orta Asya-Merkez Doğal Gaz Boru Hattı (Central Asia-Center Gas Pipeline System-CAC)³⁸ önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu hatlar, Hazar'ın enerji

---

³⁴ Azerbaycan'ın Şahdeniz Faz-II sahasından çıkarılan doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştıracak, 1850 km'si Türkiye'den geçecek ve proje ile 2020'de 16 milyar m³ doğal gaz akışı beklenmektedir. KARAGÖL, E. Tanas/KAYA, Salihe: "**Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)**", SETA Analiz, Sayı 108, Eylül 2014, s. 17.

³⁵ Bkz. "**Kazakhstan Consortium Achieves First Oil Production From Kashagan Field**", U.S. Energy Information Administration (EIA), September 2013, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=13011>> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

³⁶ Bkz. "**Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region**", U.S. Energy Information Administration (EIA), Ağustos 2013, <<http://www.eurasianbusinessbriefing.com/wp-content/uploads/2015/04/USEIA-Caspian-Sea.pdf>> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

³⁷ Azerbaycan'ın Şahdeniz Faz-I sahasından çıkarılan doğal gazı Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşıyan BTE, 8 milyar metreküplük kapasitesiyle Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithal ettiği doğal gazın transferini sağlamaktadır. Bkz. "**Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri**", T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>> (Erişim Tarihi: 20.2.2018).

³⁸ 90 milyar metreküp kapasitesiyle Orta Asya-Merkez Doğal Gaz Boru Hattı ise Türkmenistan doğal gazını Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Rusya'ya taşımaktadır. AGT, C. Van: "**Caspian Oil & Gas: New Perspectives Beyond Projects and Pipelines**", Clingendael International Energy Programme (CIEP), Clingendael, CIEP Paper 2014, s. 97.

kaynaklarının dünya pazarlarına açılması ile bölgenin küresel enerji piyasasındaki stratejik öneminin her geçen gün artmasını sağlamaktadır.

Bölgenin stratejik önemini daha iyi anlamak için bölgede faaliyet gösteren şirketlerin sayısına da değinmek faydalı olacaktır. Bu bağlamda bölgede aktif bir şekilde faaliyet gösteren LUKOIL, Gazprom, Rosneft gibi Rus şirketlerinin yanı sıra BP, Chevron, Shell, ExxonMobil, Total, Eni gibi birçok büyük uluslararası şirket mevcuttur. Azerbaycan'dan SOCAR, Kazakistan'dan KazMunaiGas gibi şirketler³⁹ bağımsız olarak veya konsorsiyumlar kurarak bölgedeki enerji kaynaklarının aktif bir şekilde kullanılmasını sağlamışlardır. Son verilere göre Hazar'da 30 uluslararası projede toplam 110 petrol şirketi faaliyet göstermekte olup yerel firmaların (Rus, Türkmen, Kazak ve Azerbaycan menşeli) sayısının (14 olduğu bilinmektedir.) genele oranı % 13,2'dir.⁴⁰ Söz konusu sayılar bölgenin dünya enerji sektörü açısından oldukça stratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca mali, askeri ve teknik anlamda kapasitelerinin çok üzerinde yeraltı kaynağına sahip olan bu devletlerin Avrupa Birliği, ABD, Güney Asya ülkeleri ve Çin gibi enerji ihtiyacı yüksek olan ülkelerin, kaynaklara Rusya'nın katkısı olmadan doğrudan ve kesintisiz ulaşma hedeflerinin yanında oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Ayrıca 5 kıyı devletinin toplam nüfusunun 250 milyonu aştığı ve nüfusun çoğunu gençlerin oluşturduğu, bu sayının da dünya nüfusun toplam % 5'ine denk geldiği⁴¹ düşünülürse, ilgili rakamların bölgenin stratejik önemi açısından ciddi bir veri olduğu görülmektedir. Ayrıca bölgede güvenlik meselesi oldukça büyük önem arz etmektedir.

---

³⁹ Bkz. "*Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region*", U.S. Energy Information Administration (EIA), Ağustos 2013, s. 6-7.

⁴⁰ EFEGİL, Ertan/ÖZSAVAŞ, Sibel: "*Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemine Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri*", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (1), 43-61, 2013, s. 52-55.

⁴¹ Bkz. **The World Bank**, Data, <<https://data.worldbank.org/>> (Erişim Tarihi: 20.2.2018).

Bölgede Rusya ve İran gibi askeri gücü oldukça yüksek olan ve nükleer silah-enerji konusunda faaliyetlerde bulunan iki büyük devletin bölgedeki varlığı önem arz etmektedir. Batılı devletlerin ve ABD'nin NATO aracılığıyla bölgede bulunmasını, Hazar'daki nüfuzunu kaybetmek istemediği için onaylamayan Rusya ve İran, askeri faaliyetler için karşı argümanlar geliştirmektedir. Bölgede yaşanan istikrarsızlıklar, nüfuz mücadelesi, etnik çatışmalar, bölgesel anlaşmazlıklar ve devletlerin aralarındaki ihtilaflar, kıyıdaş ülkelerin güvenlik ve savunma endişesiyle silahlanma harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Hazar'da donanma bulundurma coğrafi-politik-askeri üstünlüğün bir göstergesi olarak kendini göstermiştir. Hazar'da günümüzde Rusya'nın 148 (20 bin personel), İran'ın ise 90 (3 bin personel) gemilik çeşitli sınıf ve güçte donanması bulunmaktadır. Rusya ve İran'ın ardından sırasıyla Azerbaycan (39 gemi), Kazakistan (14 gemi) ve Türkmenistan (10 gemi) deniz güçleri gelmektedir.⁴² Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)'nin raporları, tartışmaların sürdüğü Hazar havzasının, gerek sularının büyüklüğü gerekse bölgedeki ihtilaflı alanlar dolayısıyla sınır kontrolünün zor olması sebebiyle, Afganistan kaynaklı uyuşturucunun İran ve Orta Asya rotasından denizi geçen kaçakçılar aracılığıyla Batı pazarına aktarılmasında kullanıldığını göstermiştir.⁴³ Bu kapsamda Hazar'daki güncel sorunlar ikinci bölümde "Bölgeyi Etkileyecek Önemli Meseleler" başlığı altında daha ayrıntılı şekilde incelenecek olup burada statü sorununa geçmeden önce Hazar'ın stratejik önemini ortaya koymak açısından kısaca özetlenmiştir.

---

⁴² ÖZBAY, Fatih: "*Hazar'da Güvenlik İkilemi ve Silahlanma Yarışı*", Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN), Hazar Raporu, Yaz 2013, s. 15-17.

⁴³ Bkz. "*Drug Trafficking*", United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), <<https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/index.html>> (Erişim Tarihi: 22.2.2018); Bkz. "*World Drug Report 2010*", United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), The Global Heroin Market, s. 45 ve 49.

B. Statü Sorununun Tarihsel Gelişimi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kıyıdaş devletlerin sayısının beşe yükselmesi ve Hazar'daki zenginliklerin bu devletlerin ekonomisindeki önemli rolü Hazar'ın hukuki statüsü, paylaşımı ve doğal kaynakların işletilmesi tartışmalarını gündeme getirmiştir. Özellikle Rusya ve İran, Azerbaycan ve Kazakistan'ın yabancı şirketlerle yaptıkları anlaşmalara tepki göstererek Hazar'ın statü sorununu canlı tutmaya çalışmışlardır. Be sebeple statü konusu kıyıdaş devletler açısından iç ve dış politikada temel öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. Statü sorunu aslında hukuki olmakla birlikte stratejik önemi de göz önüne alındığında, ekonomik ve siyasi unsurlar içermektedir. Nitekim statü sorununun çözümünde tarihsel gelişmelere, bu güne kadar yapılmış anlaşmalara, güncel deniz hukuku kurallarını koyan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) ve Hazar'a ilişkin örf ve âdet kurallarına bakmak gerekecektir. Öncelikle Hazar sorununu daha iyi anlayabilmek için meselesinin tarihsel boyutu incelenecektir.

1. Sovyetler Birliği Öncesi Dönem (Çarlık Dönemi)

Tarihte Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin ilk anlaşma 18.yy başında yapılmıştır. Bu bağlamda Rus İmparatorluğuna ait ilk askeri deniz üssü 1723 yılında Astrahan'da kurulmuştur. St. Petersburg'da 23 Eylül 1723'te imzalanan bu anlaşma ile Derbend ve Bakü şehirlerinin ve bunlara bağlı bölgelerin kontrolü, Hazar'ın güneyindeki bazı İran şehirleri Rus İmparatorluğu'na geçmiştir.⁴⁴ Daha sonra 1729'da imzalanan Reşt Antlaşması ile bazı sınırlar belirlenerek Aras ve Kura'da olduğu gibi Hazar üzerinde de

---

⁴⁴ JANUSZ-PAWLETTA, s. 14.

ticaret ve seyrüsefer özgürlüğü verilmiştir.⁴⁵ 1806-1813 Rus-İran Savaşı'nın neticesinde imzalanan 1813 Gülistan Barış Anlaşması ile Aras Nehri iki devlet arasında sınır çizgisi olarak kabul edilmiş ve bu çizginin kuzeyindeki topraklar Rus İmparatorluğu'na ait sayılmıştır. Anlaşmanın 5. maddesinde Rusya ve İran'a ait ticaret gemileri denizde seyrüsefer ve diğer devletin kıyılarına yanaşma konusunda aynı haklara sahip olup, savaş gemisi bulundurma hakkı ise sadece Rusya'ya verilmiştir. 1826-1828 Rus-İran Savaşı'nı bitiren 1828 Türkmençay Barış Anlaşması ile Rusya Hazar'daki konumunu güçlendirmiştir. Anlaşmanın 8. maddesi Rusya ve İran ticaret gemilerine Gülistan Antlaşması'ndaki aynı şartları tanımış ve İran'ın savaş gemilerininin Hazar'da seyretmesi yine yasaklanmış⁴⁶ ve Gülistan Antlaşması'nı teyit etmiştir. Ayrıca iki anlaşma ile Rusya ve İran arasındaki kara sınırının Hazar'da sona ereceği kararlaştırılmış ve Hazar kara sınırının tespitinde ölçü olarak ele alınmıştır.⁴⁷ Daha sonra ise 1881 tarihli anlaşma ile Hazar'ın esas kısmının Rusya'nın arazisinde bulunduğu belirtilerek, Astara-Hasankuli sınır hattı olarak dikkate alınmıştır.⁴⁸

2. Sovyetler Birliği Dönemi

SSCB döneminde de Sovyetler ve İran arasında Hazar'la ilgili doğrudan veya dolaylı bazı anlaşmalar yapılmıştır. 26 Şubat 1921 tarihinde yapılan Moskova Dostluk Antlaşması'nın 11. maddesi, Türkmençay Anlaşması ile getirilen İran'ın Hazar'da

---

⁴⁵ ROMANO, Cesare P. R: *“Hazar: Hukuki Bulanıklık, Uyuşmazlıkların Kaynağı”*, (çev.) Yasin Poyraz, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, S. 3-4, 2010, s. 272.

⁴⁶ ROMANO, s. 273.

⁴⁷ TERZİOĞLU, S. Sırrı: *“Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri”*, USAK, Cilt:3, Sayı:5, 2008, s. 27; ÇOLAKOĞLU, s. 108.

⁴⁸ USLU, Kamil: *“Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu”*, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, 2006, s. 102-103.

donanma bulundurmasını engelleyen kısıtlamayı kaldırmıştır. Bununla iki tarafın Hazar’da kendi bayrakları altında bulunan gemilerle seyrüsefer konusunda eşit haklara sahip olacağı⁴⁹ ve denizden eşit şartlar altında faydalanacakları ifade edilmiştir.⁵⁰ Anlaşmanın 14. maddesiyle Hazar’ın güneyinde İran’a balıkçılık konusunda kısıtlamalar getirilip Rusya’ya çeşitli yetkiler tanınmıştır.⁵¹ Hazar’a ilişkin çok sayıda düzenleme içerse de anlaşmada statü konusunda açık bir belirlemede bulunulmamıştır. Ancak 1 Ekim 1927 tarihli Pehlevi Limanı’na ilişkin nota teatisinde İran’ın, Hazar’ı Sovyet-İran Denizi olarak nitelendirildiği görülmüştür.⁵² 27 Ağustos 1935 Ticaret Anlaşması ile seyir özgürlüğü teyit edilerek 10 millik balıkçılık alanı tesis edilmiş fakat bu konuda bir resmi sınır belirlemesi yapılmamıştır.⁵³ 25 Mart 1940 Tahran Anlaşması (SSCB ve İran Arasındaki Ticaret ve Deniz Seyrüseferi Anlaşması) ile 1935 Antlaşması’nın hükümlerini teyit edilmiş ve buna ilişkin nota teatilerinde Hazar’ın Sovyet-İran Denizi olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Anlaşmanın 12. maddesinde devletlere tahsis edilen 10 millik alan dışındaki bölgede, iki devlete de balıkçılık serbest bırakılmıştır. İlgili anlaşmalarla kıyıdaş devletlerin Hazar’a giriş ve Hazar’dan yararlanmada eşit ve Hazar’ın ona kıyısı olmayan ülkelere kapalı olduğu görüşleri ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Bunun ötesinde (10 mil) deniz tabanı ve su kütlesiyle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.⁵⁵ Daha sonra yapılan 1953 Tarihli Anlaşma ile 1881 anlaşmasında belirlenen Astara-Hasankuli sınır

---

⁴⁹ ABİLOV, Shamkhal: “*Hazar’ın Hukuki Statüsü*”, Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN), 2013, s. 49.

⁵⁰ KURAN, Selami: **Uluslararası Deniz Hukuku**, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2014. s. 34.

⁵¹ TERZİOĞLU, s. 27.

⁵² VİNOGRADOV, Sergei/WOUTERS, Patricia: “*The Caspian Sea: Current Legal Problems*”, University of Dundee, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 1995, s. 608-609 (Dipnot: 12); ABDULLAYEV, 1999, s. 270.

⁵³ ABDULLAYEV, 1999, s. 270-271.

⁵⁴ TERZİOĞLU, s. 28.

⁵⁵ ÇOLAKOĞLU, s. 114.

hattı yeniden onaylanmıştır.⁵⁶ Söz konusu anlaşmalardan sonra iki devlet Hazar’la ilgili bir anlaşma yapmamış ve Hazar’ı açık bir sınır ile paylaşmadan kullanmışlardır. İki devlet arasında imzalanan söz konusu anlaşmalar sadece donanma bulundurma, seyrüsefer ve balıkçılık ile ilgili konuları düzenleyen genel nitelikli kurallar içermektedir. Ortak kullanıma ve iki ülke arasındaki kesin sınır çizgisi veya rejimini belirlemeye dair açık bir hüküm bulunmamakta, mevcut anlaşmalara göre Hazar’ın statü sorununu çözmek mümkün görünmemektedir.⁵⁷

3. Sovyetler Birliği Sonrası Dönem

SSCB’nin dağılması sonucu onun halefi olan Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan bağımsız siyasi birimler olarak ortaya çıkmış ve İran’la birlikte Hazar’a kıyıdaş devletlerin sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Rusya ve İran’ın daha önceki anlaşmalara bağlı düzeni devam ettirme arzusu ve bağımsızlıklarını kazanan kıyı ülkelerinin kendi çıkarlarını muhafaza etme isteği yeni dönemde tartışma oluşturmuştur. Her devletin kendi siyasi ve ekonomik çıkarları çerçevesinde akdettiği anlaşmalar ve ileri sürdüğü tezler ortak bir uygulamanın ortaya çıkmasını da engellemiştir.

Kıyıdaş devletler 21 Aralık 1991’de Kazakistan’da bir araya gelerek Alma-Ata Deklarasyonu’nu imzalamıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’nu kuran bu deklarasyonla, devletler İran ve SSCB arasında imzalanan anlaşmalar dâhil Sovyetler Birliği tarafından imzalanan tüm anlaşmalara uyacaklarını ve ilgili anlaşmaların geçerli olacağını kabul etmişlerdir.⁵⁸ Dolayısıyla daha önce imzalanan anlaşmalardaki SSCB-

---

⁵⁶ USLU, s. 103.

⁵⁷ ÇOLAKOĞLU, s. 109.

⁵⁸ ABİLOV, s. 55; Bkz. “*The Alma-Ata Declaration*”, 21 December 1991, <http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT/3825~v~Declaration_d_Alma-Ata.pdf> (Erişim Tarihi: 22.2.2018); Ardıllık meselesine gelindiğinde ise söz konusu 5 devletin 1978 tarihli Viyana Sözleşmesi’ne (Devletlerin

İran sınırını oluşturan Astara-Hasankuli hattını da hukuki olarak onaylamışlardır. Bununla SSCB'nin sona erdiği ve bağımsız devletlerin kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı olarak kabul ettiği görülmüş, yeni bir anlaşma akdedilene kadar *balıkçılık-seyrüsefer konularına* ilişkin anlaşma hükümlerinin varlıklarını koruyacağını kabul etmişlerdir. Ancak daha sonrasında statü, sınırlandırma ve cansız kaynaklara ilişkin herhangi bir düzenleme içermeyen söz konusu anlaşmalar, zaman içinde bir bölünmenin gerekliliğini gündeme getirmiş ve bu konuda ilk adımı atan İran olmuştur. İran 1992'de Tahran'da Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Konferansı'nın yapılmasına öncü olmuş, doğal kaynakların çıkartılabilmesi için Hazar Deniz Teşkilatı adı altında bir kurum kurulmasını önermiş fakat bu görüş Azerbaycan ve Kazakistan tarafından reddedilmiştir. Aynı yıl içerisinde Tahran'da Hazar için ortak bir hukuki statünün belirlenmesi amacıyla tüm kıyı devletlerinin katıldığı bir konferans yapılmıştır. Konferansta devletler ortak faaliyet alanlarının belirlenmesi, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve seyrüsefere ilişkin konularda uzlaşmışlardır.⁵⁹

BDT devletlerinin bir kısmı, sınırlar ve denizdeki ekonomik bölgeler konusunda ortaya çıkabilecek muhtemel problemleri çözmeye yardımcı olmak adına, 1992'de BDT Üyesi Devletlerin Devlet Sınırlarının ve Deniz Ekonomik Bölgelerinin Korunması

Uluslararası Anlaşmalara Halefiyeti) taraf olmadığı görülmektedir. Bkz. "*Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties*", United Nations Treaty Collection, <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXIII2&chapter=23&clang=_en> (Erişim Tarihi: 22.2.2018); Dolayısıyla bağımsız olarak örf ve âdet kuralı niteliği teşkil etmiyorsa bu sözleşmenin hükümleri doğrudan uygulanamayacaktır. ÇAMYAMAÇ, Anıl: **Uluslararası Hukukta Göller**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 171.

⁵⁹ Bkz. "*Legal Status Of Caspian Sea*", Natural Gas World, Ağustos 2013, <<https://www.naturalgasworld.com/legal-status-of-caspian-sea>> (Erişim Tarihi: 4.3.2018); ERCAN, Hülya: **Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar'ın Hukuki Statü Sorunu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Nisan 2015, s. 16.

Konusundaki Antlaşma'yı imzalamışlardır.⁶⁰ Anlaşma kapsamında somut bir çözümden ziyade çözümün hangi usule uyarak gerçekleştirileceğine ilişkin kurallar koymuş, çözüm için mekanizma önerilmiş ve mevcut durumun devamı sağlanmıştır.⁶¹ Astrahan ve Aşkabat'ta 1993 yılında gerçekleştirilen iki toplantıda ise görüş ayrılıklarının arttığı görülmüş ve toplantılar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine 1994 yılının sonlarında kıyıdaş devletlerin özel temsilcilerinin gerçekleştirdiği Hazar konulu Moskova Zirvesi Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya arasındaki fikir uyuşmazlığı sebebiyle son bulmuş; Hazar'ın statünün belirlenmesi yönündeki çabalar sonuçsuz kalmıştır.⁶²

Azerbaycan ve Kazakistan'ın yabancı şirketlerden oluşan konsorsiyumlarla, tartışmalı olan alanlarla ilgili çeşitli sözleşmeler akdetmesi Rusya ve İran'ı rahatsız etmiştir. Esasen bu dönemden sonra Hazar'ın statüsü tartışmaları sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Kıyıdaş devletler hem ekonomik hem siyasi bağımsızlıklarını korumak için önemli bir araç olan doğal kaynakları, Batı sermayesine açarak kullanmak istemiştir. Örneğin 1993'te Kazakistan, Chevron şirketi ile Tengiz sahasında petrol çalışmaları için anlaşmıştır. Aynı şekilde 1994'te Azerbaycan'ın batılı şirketlerle toplam yatırım bedeli 11 milyar dolara ulaşan, *Asrın Anlaşması (ya da Mega Proje)* kapsamında Azeri-Çırağ-Güneşli sahalarındaki petrolün çıkartılması ve işletilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yapılan çeşitli anlaşmalarla yabancı kuruluşların dikkati Hazar'a çekilmiştir. Toplamda 6 ülkeden 10 uluslararası şirketin dâhil olduğu anlaşma, SOCAR (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi - State Oil Company of Azerbaijan Republic) ile AIOC (Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi - Azerbaijan International Operating

---

⁶⁰ Bkz. "Armenia-Belarus-Kazakhstan-Kyrgyzstan-Russia-Tajikistan-Uzbekistan: Agreement On The Protection Of The State Boundaries And Maritime Economic Zones Of The States-Participants Of The Commonwealth Of Independent States", International Legal Materials, Cambridge University Press, Vol: 31, No: 3 (MAY 1992), s. 495-497.

⁶¹ TERZİOĞLU, s. 29.

⁶² ERCAN, s. 17.

Company)⁶³ arasında imzalanmış ve büyük oranda batılı şirketler bölgeye dâhil olmuştur.⁶⁴

1995'te Tahran ve Almatı'da kıyıdaş ülkelerin katılımıyla yapılan toplantılarda statü konusunda kalıcı bir mekanizma için fikir birliğine varılarak, her devletin Dışişleri Bakanlığı'ndan özel bir temsilcinin katıldığı Ortak Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Rusya dışındaki devletler konu ile ilgili bölgesel bütünlük, silahsızlanma, çevrenin korunması ve deniz ulaşımının serbestliği gibi çeşitli hükümleri kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. 1996'da Rusya karasuları için daha önce ileri sürdüğü 12 mil fikrini 45 mile çıkarmayı teklif ederek bu alanın dışında kalan kısmın ortak kullanılmasını önermiştir. Öneri öncelikle doğal zenginlikleri 45 milin dışında kalan Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.⁶⁵

1997 yılında Rusya'nın, Kazakistan'ın kendi karasuları olarak nitelendirdiği alanda petrol arama ihalesi açması, Kazakistan tarafından hukuka aykırı olarak kabul edilmiş ve burada herhangi bir ülkenin faaliyetine izin verilmeyeceği açıklanmıştır. Azerbaycan, 1997 yılında Çırağ-Kepez-Azeri (Türkmenistan tarafından sırasıyla Kaveroçin/Osman-Serdar-Hazar şeklinde isimlendirilen) yataklarına ilişkin Rusya ile bir sözleşme akdetmiş ve bu durum Türkmenistan tarafından protesto edilmiştir.⁶⁶

Yukarıda belirtildiği üzere bu zamana kadar imzalanan çeşitli anlaşmalarda ve yapılan görüşmelerde, kıyıdaş devletler arasında gerek sınırlandırmayı gerek statüyü

---

⁶³ Konsorsiyumda yer alan şirketler kendi aralarında çok uluslu *Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi*'ni oluşturmuşlardır.

⁶⁴ ARAS, O. Nuri: "*Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi*", Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 30, 2006, s. 43.

⁶⁵ YOLCU, Tuğba: "*Hazar Bölgesi'nin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti*", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD), Sayı: 2, 2014, s. 16.

⁶⁶ TERZİOĞLU, s. 29-30.

ortaya koyan bir anlaşma imzalanmamış ve resmi sınır tespiti yapılmamıştır.⁶⁷ Ancak *kıyı devletleri arasında seyrüsefer serbestisinin olduğu* (seyrüsefere ilişkin 1813, 1828, 1921, 1940 tarihli anlaşmalar ile) kararlaştırılmış, özellikle 1921 ve sonrası için Sovyet Rusya ve İran'ın hem ticaret hem savaş gemileri için seyrüsefer serbestisi öngörülmüştür. Seyrüsefer serbestisi, Rusya-İran ticaret ve savaş gemilerinin mutlaka iki devletten birinin bayrağını taşıması ve mürettebatın da iki devletten birinin vatandaşı olması şartı ile getirilmiş, *Hazar'ın tüm üçüncü devlet vatandaşı ve gemilerine kapalı olduğu* teyit edilmiştir.⁶⁸

Söz konusu tarihi süreç buraya kadar anlatılacak olup, bundan sonraki kısım günümüze kadar yapılan ikili anlaşma ve görüşmeler başlığında, sorunun çözümüne katkı sağlayacak etkili adımlar olarak ayrıca ele alınacaktır. Bu kısma kadar devletler arasında uzun süre anlaşmazlık mevcut olmuş, ancak 1997 ve sonrasında, özellikle Hazar'ın kuzey ülkeleri arasında ikili veya üç taraflı bazı anlaşmalar yapılmıştır. Hazar'da belirsizlik halen devam etse de -statü belirlenene kadar- en azından devletler çözüme yönelik bazı adımlar atmış ve aralarında bir paylaşımaya gitmişlerdir. Dolayısıyla bundan sonrası belirli ölçüde taraflar arasında anlaşmaya varılmaya başlaması olarak düşünülüp son dönem gelişmelerinde işlenecektir.

II. HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER

Literatüre dünyanın en büyük gölü olarak geçen, ancak günlük kullanımda deniz olarak adlandırılan Hazar'ın, hangi statüde olduğu tartışma konusu olmuş hatta zaman içerisinde kıyıdaş devletlerin tezleri de buna göre değişikliğe uğramıştır. Hukuki statünün belirlenmesi için Hazar'ın deniz mi yoksa göl mü olduğuna ve bu belirlemeye göre hangi

---

⁶⁷ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 62-63.

⁶⁸ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 109.

hukuki sonuçları doğurduğuna bakmak gerekecektir. Taraflar deniz veya göl olması konusunda da bir uyuşmazlığa düştükleri için her iki detayın da ayrıntılı olarak incelenip sonuçlarının değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Hazar'ın kapalı deniz veya göl olduğu yönünde ileri sürülen görüşlerin dışında ayrıca üçüncü bir görüş olarak özel su havzası fikri de gündeme getirilmiştir. Aynı şekilde bu tanımlardan hiçbiri kullanılmadan da kıyıdaş devletlerin kendi tarih, örf ve âdet hukuku, mevcut çıkar ve gelecekteki ihtiyaçlarına göre hukuki bir rejim oluşturma konusunda özgür oldukları⁶⁹ da ifade edilmektedir. Kıyıdaş devletlerin Hazar konusundaki görüşleri ve uygulamaları ikinci bölümde detaylı bir şekilde anlatılacak olup bu kısımda sadece teorik çerçeve çizilecektir.

A. Hazar'ın “Kapalı Deniz” Olduğu Görüşü

Yapılan jeolojik araştırmalara göre Hazar'ın güneyindeki deniz tabanı yapısının, yer kabuğu ve denizel kabuk arasında bir niteliğe sahip olduğu ve bu jeolojik unsurlar ve özelliklere göre değerlendirildiğinde Hazar'ın göl değil de deniz olarak nitelendirildiği ifade edilmiştir.⁷⁰ Britannica Ansiklopedisi Hazar'ı, *Hazar Denizi* olarak tanımlamış dünyanın en büyük tuzlu su alanını göl olarak kabul etmenin doğru olmayacağını ve bilimsel çalışmaların ve jeolojik yapının Hazar'ın yakın bir tarihe kadar Azak Denizi, Karadeniz ve Akdeniz aracılığıyla aslında okyanusa bağlı olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir.⁷¹ Dolayısıyla Hazar'ın tarih boyunca deniz olarak nitelendirilmesi, göl olarak nitelendirilemeyecek büyüklükte bir su kütlesi olması, tuzluluk oranının denizlere yakın

---

⁶⁹ TERZİOĞLU, s. 34.

⁷⁰ ABİLOV, s. 52.

⁷¹ Bkz. “*Caspian Sea*”, Encyclopedia Britannica, <<https://www.britannica.com/place/Caspian-Sea>> (Erişim Tarihi: 4.3.2018).

olması sebebiyle deniz olduğu ileri sürülmüştür.⁷² Fakat burada da bir alanın büyüklüğünün ve tarihi geçmişinin sadece deniz olmaya yetmeyeceği, uluslararası hukuk bakımından tuzlu su alanı olmanın yanında, deniz için tüm dünya yüzeyinde doğal bir ulaşım-iletişim alanı oluşturması gerektiği de belirtilmiştir.⁷³ Bu açıdan Hazar'ın, doğal bir ulaşım-iletişim alanı oluşturmadığını, zira diğer denizlerle bağlantısının sadece yapay kanallar aracılığıyla sağlandığını, bu bakımdan da deniz olarak nitelendirmenin mümkün olmadığını savunan görüşler mevcuttur.⁷⁴

Hazar'ın deniz olup olmadığını anlayabilmek için uluslararası düzenlemelere bakmak faydalı olacaktır. Deniz hukuku konusunda kapsamlı düzenlemeler içeren ve 16 Kasım 1994'te yürürlüğe giren 1982 tarihli BMDHS'yi⁷⁵ Hazar'a kıyıdaş devletlerden Rusya 12 Mart 1997'de onaylayarak, Azerbaycan ise 16 Haziran 2016'da sözleşmeye katılarak taraf olmuşlardır. İran Sözleşme'yi 10 Aralık 1982'de imzalamış ancak onaylamamış, Türkmenistan ve Kazakistan ise hiçbir şekilde Sözleşme'ye taraf olmamıştır.⁷⁶ Şu durumda 1982 Sözleşmesi'ne sadece Rusya ve Azerbaycan'ın taraf

---

⁷² Ayrıca BM Coğrafi İsimler Uzmanlar Grubu'nun (UNGEGN), Hazar'ı deniz olarak tanımladığı ifade edilmiştir. Bkz. ZİMNİTSKAYA, Hanna/GELDERN, J. Von: *“Is the Caspian Sea a Sea; and Why Does It Matter?”*, Journal of Eurasian Studies, Asia-Pacific Research Center, Hanyang University, 2 (2011) 1–14, 2010, s. 1.

⁷³ PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, 4. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 246.

⁷⁴ İSGANDAROV, Rashad: **Tarihsel Perspektifiyle Uluslararası Hukuk'ta Hazar'ın Statüsü** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, s. 111-112.

⁷⁵ 1982 Tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin orijinal metni için bkz. *“United Nations Convention on the Law of the Sea”*, <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf> (Erişim Tarihi: 4.3.2018); Sözleşme'nin bundan sonraki bölümlerde kullanılacak gayri resmi çevirisi için bkz. KURAN, s. 344-473.

⁷⁶ Bkz. *“Law Of The Sea-United Nations Convention on the Law of the Sea”*, United Nations Treaty Collection (UNTC), <http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm> ; <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en> ; *“Chronological Lists of Ratifications of, Accessions and Successions to the Convention and the Related Agreements”*. <<https://treaties.un.org/pages/>

olduğu görülmektedir. Ancak devletlerin ilgili sözleşmenin itiraz etmedikleri, örf ve âdet niteliğindeki hükümleri ile bağlı olacakları ve deniz hukuku kuralları içinde hareket etmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁷ BMDHS'nin birçok hükmünün uluslararası örf ve âdet kuralı niteliğine büründüğü kabul edilmektedir.⁷⁸ Aksi görüşler ise; Rusya'nın Hazar'ın sürekli olarak deniz olduğu tezine karşı çıktığı ve kapalı/yarı kapalı denizlerle ilgili hükümlerin teamül olmadığı dolayısıyla Hazar deniz olarak kabul edilse bile BMDHS'nin uygulanamayacağı şeklindedir.⁷⁹

ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXI-6-a&chapter=21&clang=_en> (Erişim Tarihi: 6.3.2018); *“Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea Office of Legal Affairs”*, Law of the Sea Bulletin No: 91, 2017.

⁷⁷ ÇOLAKOĞLU, s. 114.

⁷⁸ Ayrıca Sözleşme md. 286 ve 287 ile uyuşmazlıkların çözümü konusunda taraflara prosedür-yöntem seçim hakkı da sunmaktadır. UAD ve deniz hukuku alanında uzmanlaşmış olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi vb. seçeneklere yönlendirmektedir. Ancak Sözleşme'nin örf ve âdet niteliğine haiz diğer kurallarının aksine uyuşmazlıkların çözüm yolları ve uluslararası mahkemelere ilişkin yargı yetkisi, bu nitelikte görülmemektedir. ZİMNİTSKAYA/GELDERN, s. 2 ve s. 5.

⁷⁹ JANUSZ, Barbara: *“The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems”*, Russia and Eurasia Programme, London, Chatham House, REP BP 05/02, August 2005, s. 6; Nitekim, Rusya Sözleşme'yi imzalarken ve onaylarken, XV. Kısım'ın 2. Bölüm'ünde yer alan bağlayıcı karar gerektiren mecburi prosedürlere ilişkin düzenlemeleri deniz yetki alanlarının sınırlandırılması (kıyıları karşı karşıya ve yan yana olan devletler arasında karasuları, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge sınırlandırması), tarihi körfez ve haklara ilişkin uyuşmazlıklarda kabul etmediğini açıklama ve beyanlarında belirtmiştir. Aynı şekilde İran da Sözleşme'yi imzalarken, benzer hükümler başta olmak üzere, bağlayıcı karar gerektiren mecburi prosedürlere ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Ayrıca kapalı ve yarı kapalı denizlerde denize erişim ve denizden çıkışı düzenleyen 125. maddedeki transit geçiş hakkına ilişkin hükümlerden karşılıklılık ilkesine göre karşılıklı anlaşmalarla yapılabileceği şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Bkz. *“United Nations-Oceans&Law of the Sea-Declarations and Statements”*, 2013, <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Russian%20Federation%20Upon%20signatur> (Erişim Tarihi: 20.4.2018); Bununla İran ve Rusya son derece çekişmeli olan Hazar sorunda BMDHS md. 298'de yer alan bazı uyuşmazlık tipleri üzerindeki zorunlu yargı mekanizmasının kendilerine uygulanmasını önlemeye çalışmışlardır. Fakat BMDHS, md. 310'da ifade edildiği üzere bu bildiri ve beyanlar Sözleşme hükümlerinin, bu devletlere uygulanması bakımından hukuki etkilerini dışlama ve değiştirme yoluna gitmeyecektir.

1982 tarihli BMDHS'nin 122. maddesinde “*kapalı veya yarı kapalı denizden, iki veya daha fazla devlet tarafından etrafı çevrilmiş ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut bütünüyle veya büyük bir bölümüyle iki veya daha çok devletin karasularından ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya deniz anlaşılır*” ifadeleri kullanılmıştır.⁸⁰ Aynı şekilde takip eden 123.madde ise kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı olan devletlerin bu sözleşme gereğince doğrudan doğruya veya ilgili bir bölgesel kuruluş aracılığıyla kendilerine ait olan hakların kullanılmasında ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde aralarında iş birliği yapmaları gerektiğini ifade etmiştir.⁸¹ Tanıma göre bir denizin kapalı veya yarı kapalı olmasını belirleyen unsur “*dar çıkış*”tır ve böyle bir dar çıkış varsa buranın yarı kapalı deniz, yoksa kapalı deniz olarak adlandırılması uygun olacaktır. Hazar açısından Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarının varlığı yarı kapalı denize işaret edecektir.⁸²

Hazar'ın deniz kabul edilmesi durumunda, Hazar'ı Baltık Deniz'i ve Karadeniz'e bağlayan yapay kanalların uluslararası su yolu rejimine tabi olması iddiaları öne çıkarılmıştır.⁸³ Ancak hem Sovyetler Birliği hem Rusya Federasyonu döneminde içsular rejimine tabi tutulan ve günümüzde Rusya toprakları dâhilinde sayılan bu kanallar

---

⁸⁰ Kapalı denizler, “*tamamen bir veya birkaç devletin topraklarıyla çevrili geniş su alanları*” şeklinde de tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle bunların *deniz şeklinde tanımlanan büyük göller olduğu* ifade edilmiştir. KURAN, s. 34; BMDHS, md. 122.

⁸¹ BMDHS, md. 123'e göre kapalı veya yarı kapalı denizlere kıyısı olan devletlere doğrudan doğruya ya da uygun bir bölge teşkilatı ile bazı iş birliği konuları belirlenmiştir. Bunlar: a) Denizin canlı kaynaklarının idaresi, muhafazası, araştırılması ve işletilmesini koordine etmek, b) Deniz çevresinin korunmasına ve muhafazasına ilişkin haklarının kullanılması ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesini koordine etmek, c) Bilimsel çalışma politikalarını koordine etmek ve gerektiği takdirde, söz konusu bölgede ortak bilimsel araştırma programlarına girişmek; d) Bu maddenin hükümlerini daha da geliştirmek için yerine göre ilgili devletlerle veya ilgili uluslararası örgütlerle iş birliği etmek için onları davet etmek, şeklindedir. BMDHS, md. 123.

⁸² TERZİOĞLU, s. 34.

⁸³ ÇOLAKOĞLU, s. 114.

üzerinde yıllardır münhasır yetkiler kullanılmıştır. Nitekim Rusya Hazar'ın deniz olmasına, Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarına uluslararası su yolu rejiminin uygulanmaması için başından beri karşı çıkmaktadır.⁸⁴ Ayrıca Rusya, Hazar'ı Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e bağlayan kanalların yapay su yolu olduğunu, bu nedenle uluslararası statü kazanarak uluslararası hukukun konusu olamayacağını ileri sürmüştür. Çünkü Hazar'ı deniz kabul ederek buraya BMDHS'yi uygulamak diğer devletlerin söz konusu kanallardan transit geçiş yapma hakkına sahip olması anlamına gelecektir. Zira BMDHS'nin 124. maddesinde belirtilen denize kıyısı olmayan devletler,⁸⁵ madde 70/2'ye göre coğrafi bakımdan elverişsiz ülke⁸⁶ olarak ele alınabilecektir. Bu bakımdan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan BMDHS'nin 124. maddesine göre denize kıyısı bulunmaktan kaynaklı elverişsiz ülke sayılmışlardır.⁸⁷ Bir başka deyişle Hazar

---

⁸⁴ ABDULLAYEV, 1999, s. 267; Bununla birlikte kimi akarsular ve kanallar bir tek devletin ülkesinde yer alsa bile uluslararası ulaşım açısından önemi itibariyle uluslararası rejimin konusunu oluşturabilecektir. Fakat önemi ne olursa olsun ulusal su yolunun uluslararası su yolları rejimine bağlanması yalnızca ülke devletinin tek taraflı işlemleri ya da ülke devletinin de katıldığı uluslararası bir anlaşma ile mümkün olacağı ifade edilmiştir. Uygulanan uluslararası hukukta söz konusu yöntemler 1921 Barcelona Statüsü'nde ön görülmüştür. Söz konusu yöntemlerle Süveyş Kanalı, Panama Kanalı ve Kiel Kanalı uluslararası rejim altına sokulmuştur. Bunun dışında ulusal su yolları kara ülkesindeki içsular olarak değerlendirilecek ve ülke devletinin münhasır yetkisi altında bulunacaktır. PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, 16. Baskı, Ankara, 2017, s. 226-228; Nitekim Rusya'nın bu konudaki tavrı geçmiş dönemlerde de benzer olmuştur. Örneğin 1924 ve 1930 yıllarında İran'ın Almanya'dan aldığı mayın tarama gemisinin Volga üzerinden geçişine Sovyetler üst üste ret vermiş ve sonrasında bu üç gemi Basra Körfezi ve İran üzerinden Hazar'a getirilmek durumunda kalmıştır. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 121-122.

⁸⁵ BMDHS, md. 124'e göre "denize kıyısı olmayan devlet" teriminden, denize kıyısı bulunmayan bir devlet anlaşılacaktır.

⁸⁶ "Coğrafi bakımdan elverişsiz/dezavantajlı devletler"den, kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı bulunan devletler de dâhil olmak üzere, coğrafi durumları nüfuslarının bütününe veya bir kısmının besin olarak balık ihtiyacını yeterli şekilde sağlamalarına alt-bölgesel veya bölgesel devletlerin münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı kaynakları kullanmalarına bağımlı kalan kıyı devletleri ile kendilerine has bir münhasır ekonomik bölgesi olmayan devletler anlaşılır. BMDHS, md. 70/2.

⁸⁷ Hazar'ı deniz olarak kabul etmeyen görüşler de her durumda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın denize kıyısı olmayan devletler grubuna gireceğini ifade etmektedir. Söz konusu üç

her durumda açık deniz olarak kabul edilemeyeceği için, Hazar'ın kapalı veya yarı kapalı deniz olarak kabul edildiği durumda, sadece bu denize kıyısı bulunan ve Hazar'dan başka da herhangi kıyısı olmayan bu devletlerin “denize kıyısı olmayan ve coğrafi bakımdan elverişsiz devletler” grubunda yer aldığı⁸⁸ ve bu nedenle kanallardan transit geçiş yapma hakkına sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁹ Kıyıdaş devletler bu sözleşmeyi onayladıkları takdirde ilgili madde Hazar için uygulanabilecektir. Ayrıca Hazar'ın kapalı ve yarı-kapalı deniz niteliği kabul edildiğinde deniz alanlarının sınırlandırılması

---

devletin Hazar'ı Karadeniz ve Baltık denizine bağlayan Don ve Volga nehirleri üzerinde inşa edilen kanallar sayesinde açık denizlere ulaşabildiği esasen, “denize kıyısı olmayan devletler”in, “coğrafi açıdan elverişsiz devletler”in bir alt kategorisini oluşturduğu ifade edilmiştir. Denize kıyısı olmamasına (Land-Locked States) bağlı olarak oluşturulan coğrafi açıdan elverişsiz devletlere ilişkin listede Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a da yer verilmiştir. ÇAMYAMAÇ, Anıl: **Denize Kıyısı Olmayan ve Coğrafi Bakımdan Elverişsiz Konumda Bulunan Devletlerin Hukuki Durumu** (Yayımlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 65-66. ve s. 71; Aynı şekilde yazar Hazar'ın -her ne kadar Karadeniz ve Baltık Denizi'yle kanallar sayesinde bağlı kurulmuş olsa da- deniz olarak kabul edilmemesi gerektiği ve dolayısıyla sadece Hazar'a kıyısı olan söz konusu devletlerin *denize kıyısı olmayan devletler* olarak kabul edilmeleri gerektiği vurgulamıştır. ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 15.

⁸⁸ Bazı yazarlar göre dünya üzerindeki devletlerin yaklaşık 1/5'i (42 devlet) denize kıyısı bulunmayan devlet grubunda sayılmıştır. ÖZMAN, Aydoğan: **Deniz Hukuku I**, Turan Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2006, s. 134-136; Aynı şekilde BM üyesi ülkeler tarafından gayri resmi olarak kabul edilmiş listede, gelişmekte olan 32 ülke coğrafi nedenlerle, denize kıyısı olmayan ülke olarak kabul edilmiştir. Bkz. “*United Nations Conference on Trade and Development*”, <<http://unctad.org/en/pages/aldc/Landlocked%20Developing%20Countries/List-of-land-lockeddeveloping-countries.aspx>> (Erişim Tarihi: 26.4.2018); Her iki listede de Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan denize kıyısı bulunmayan ülkeler arasında yer almıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki 1982 BMDHS md. 70, bu tür devletlerin komşu devletlerin münhasır ekonomik bölgelerinde bir takım koşullar altında avlanabileceğini de düzenlemiştir.

⁸⁹ Transit devlet, kıyısı olup olmamasına bakılmaksızın, denize kıyısı bulunmayan bir devlet ile deniz arasında yer alan ve ülkesi üzerinden transit geçiş trafiğinin yapıldığı devlet olarak tanımlanmıştır. BMDHS, md. 124. Ayrıca, transit devletlerin yükümlülükleri 8 Temmuz 1965 tarihinde New York'ta akdedilen Denize Sahili Bulunmayan Devletlerin Transit Ticaretine İlişkin Sözleşme'de de yer almaktadır. ÖZMAN, s. 136.

konusunda geniş alanlar için öngörülen sınırlandırma yöntem ve ilkeleri yerine bölgeye özgü verilere göre değerlendirme yapılması ileri sürülebilecektir.⁹⁰

Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nin halefi olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın "kazanılmış haklar ilkesi" gereğince, bu kanallardan transit geçiş yapma haklarının olduğu düşünülmektedir. Hazar deniz statüsünde kabul edilmese bile bu uygulamanın halef devletler açısından var olması gerektiği, İran'ın ise daha önceki uygulamalar ölçüsünde kanallardan geçiş hakkının olduğu ileri sürülmektedir.⁹¹ Ayrıca bir kapalı denizin iki veya daha fazla devletin toprakları ile çevrili olması durumunda bir sınır gölü vazifesi göreceği ve bu denizin hukuki rejiminin kıyı devletlerinin aralarında yapacakları anlaşma ile de tespit edilebileceği ifade edilmiştir.⁹²

Hazar'ın kapalı veya yarı kapalı bir deniz olarak kabul edilmesi halinde BMDHS'ye göre her kıyıdaş devlet "karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeye" sahip olabilecektir. Bu alanların dışında kalan kısımlara ise açık deniz⁹³ statüsü uygulanabilecektir. Bu yöntemlere ilişkin bir bölünme ile her bir kıyı devleti kendi bölgesindeki doğal kaynakları işletme hakkına sahip olacaktır. Ayrıca kıyıdaş devletler aşağıda detaylandırılacak olan ilgili sözleşmenin itiraz etmedikleri örf ve âdet niteliğindeki hükümleri ile bağlı olacaklar ve deniz hukuku kuralları içinde hareket

---

⁹⁰ UAD'nin 1985 tarihli Libya ve Malta Kıta Sahanlığı Davası'nda, kapalı ve yarı-kapalı denizlerde komşu devletler arasında deniz alanlarının sınırlandırılmasının bölgenin kapalı/yarı-kapalı durumuyla yakından ilgili olduğu ifade edilmiştir. ICJ, *Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya / Malta)*, *Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13*; PAZARCI, 2017, s. 239.

⁹¹ ÇOLAKOĞLU, s. 114; ABDULLAYEV, 1999, s. 267.

⁹² KURAN, s. 34

⁹³ Hiçbir devletin ülkesine girmeyen uluslararası deniz alanını oluşturan açık denizlerde, açık denizlerin serbestliği ilkesi geçerli olup, barış zamanında, denize kıyısı olsun ya da olmasın, bütün devletlerin deniz ulaşımı, açık deniz üzerindeki hava sahasında hava ulaşımı, balıkçılık ve canlı kaynakların avlanması, bilimsel araştırma, kablo ve boru hattı döşeme, bu alanda yapay ada tesis etme konularında eşit şekilde yararlanabileceği öngörülmüştür. BMDHS, md. 87; PAZARCI, 2017, s. 272.

edeceklerdir. Hazar'ın deniz olarak kabul edildiği aşamada uygulanacak kurallar, sırasıyla aşağıda incelenecektir.

1. Karasuları ve Bitişik Bölge

Karasuları, bir kıyı devletinin kara ülkesini çevreleyen ve uluslararası hukuka uygun olarak açıklara doğru belirli bir genişliğe kadar uzanan kıyı devletine ait deniz kuşağına verilen addır. Kıyıların herhangi bir özellik göstermediği durumda, olağan esas çizgiyi oluşturan en düşük su düzeyindeki kıyı çizgisinden, kıyıların içsular alanına yer vermesi durumunda ise içsuların dış sınırını oluşturan düz esas çizgilerden başlamaktadır.⁹⁴ Karasuları ve içsular kıyı devletinin deniz ülkesini oluşturan ve devletin egemenliğine tabii olan deniz alanlarıdır.⁹⁵ Bu egemenlik 1982 BMDHS m.2/2'de belirtildiği gibi karasularının deniz yatağını ve toprak altını olduğu kadar bu alanın üstündeki hava sahasını da kapsamaktadır. Ancak sonraki fıkrada bu egemenliğin kıyı devletine “mutlak” anlamda egemenlik yetkisi tanımadığı, Sözleşme'ye ve devletler hukukunun diğer kurallarına uygun olarak kullanılacağı ifade edilmektedir. Uygulamada uluslararası hukuk kıyı devletinin karasuları üzerindeki ülkesel egemenliğine; yabancı devlet gemilerinin bazı koşullarla karasularından geçiş hakkı-zararsız geçiş hakkı tanınması ve kıyı devletinin bu tür geçişleri ilgilendiren yargı yetkileri konusunda kısıtlama getirmiştir.⁹⁶ Zira uluslararası hukukun bu konuda getirdiği sınırlamalar uluslararası deniz ulaşımı yararına olup tüm devletlerin deniz ulaşımının serbest ve kesintisiz olmasındaki ortak çıkarlarından kaynaklanmaktadır.⁹⁷

---

⁹⁴ PAZARCI, 2006, s. 258.

⁹⁵ KURAN, s. 73.

⁹⁶ PAZARCI, 2006, s. 261.

⁹⁷ KURAN, s. 78.

Karasularının kabul edilen ve tespit edilmesi gereken iç sınır, dış sınır ve yan sınır olmak üzere üç sınırı bulunmaktadır. Karasularının iç sınırı, karasularının kıyının neresinden başlayacağını gösterirken karasularının dış sınırı karasularının nerede bittiğini ve açık deniz alanı veya bitişik bölgenin başlangıç noktasını oluşturur. Karasularının yan sınırı ise, yan yana komşu olan kıyıdaş iki devletin deniz ülkesi üzerinde sınırlarını tespit etmelerini sağlamaktadır.⁹⁸

BMDHS karasularının genişliğini düzenleyen 3. maddesi ile “*her devletin karasularının genişliğini sözleşmeye uygun olacak şekilde belirlenen esas hattın itibaren 12 deniz milini aşmayan bir sınıra kadar tespit etme hakkının olduğu*” belirlenmiştir. Karasularının iç sınırının belirlenmesinde iki yöntem kullanılmakta olup ilki normal esas hattır. Buna göre kıyı doğrultusundaki en düşük cezir hattı yani suların en çok çekildiği hattır.⁹⁹ Bir diğeri ise kıyının fazla girintili çıkıntılı olması, kıyının yakınında adalar, kayalıklar veya sığıklar bulunması durumunda ise iç sınır kıyının uygun noktalarını birleştiren düz esas hatlar çizilerek tespit edilecektir. Düz esas hat yönteminin uygulanacağı durumlar; körfezler, sular çekildiği zaman ortaya çıkan yükseltiler, limanlar, mercan adaları ya da serpilmiş kayalıklara sahip adalar, çok girintili çıkıntılı kıyılar, akarsu ağızları, kıyıya çok yakın takımadalar, doğal özellikler dolayısıyla kıyı çizgisinin çok değişken olduğu yerler olarak sayılabilecektir.¹⁰⁰ Ayrıca karasularının asgari genişliği konusunda kesin bir kural olmamasına rağmen azami sınır ise uluslararası deniz hukukunun teamül kuralı haline gelmiş bulunan 12 mildir.¹⁰¹ Bu bakımdan hiçbir

---

⁹⁸ KURAN, s. 78.

⁹⁹ BMDHS, md. 5.

¹⁰⁰ KURAN, s. 79; BMDHS, md. 6 ve md. 13.

¹⁰¹ KURAN, s. 98; BMDHS, md. 3; Ayrıca 3 milden 200 mile kadar karasuları genişliği uygulaması yapan bazı devlet uygulamaları da göze çarpmaktadır. Bkz. “*Table of Claims to Maritime Jurisdiction (2011)*”, United Nations Office for Ocean Affairs and the Law of the Sea, <http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/table_summary_of_claims.pdf> (Erişim Tarihi: 6.3.2018); Söz konusu tablo incelendiğinde Hazar’a kıyıdaş devletlerden

devlet diğere karşı karasularının genişliğinin 12 milden fazla odluğunu bağlayıcı olacak şekilde ileri süremez, zira 12 milden fazla genişlik daha önceden uluslararası uygulamada da kabul edilmediği için 1982 BMDHS'nin 3. maddesi, beyan edici bir nitelik taşımakta ve azami sınır olarak ifade edilmektedir.¹⁰²

BMDHS madde 4'te ise karasularının dış sınırı için, her noktası esas hattın en yakın noktasına karasularının genişliği kadar bir uzaklıkta olan alan olarak bahsedilmiştir. Ancak kıyı devletine 12 mile kadar karasularına sahip olma hakkı ilke olarak tanınmış, dolayısıyla coğrafi ve hukuki nedenlere bağlı olarak birtakım kısıtlamalara bağlı olması mümkün görülmüştür. Bu güne kadar yaklaşık 130 devlet 12 millik karasularına sahipken¹⁰³ sadece 17 devlet karasularını daha geniş olacak şekilde¹⁰⁴ bildirmiştir. Örneğin Sözleşme'nin 15. maddesinde ifade edildiği üzere, sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletler arasında, karasularının sınırlandırılması konusunda kabul edilen olağan kurallara uygun olarak, tarihi haklar veya özel koşullar dışında, bir kıyı devletinin kıyıları arasında eşit uzaklık çizgisinden öteye geçme hakkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla 12 mile kadar karasuları saptamak tümüyle kıyı devletinin egemenliğinde bulunmamakta ve ilgili sözleşmenin 300. maddesine göre bu sözleşmede tanınan haklar, yetkiler ve serbestiler hakkın kötüye kullanılmasını oluşturacak biçimde kullanılmayacaktır. 1958 Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi¹⁰⁵ (md.12/1) ve 1982 BMDHS (md.15)'de yer alan ve bugün aynı zamanda örf ve âdet kuralı olduğu genellikle kabul

---

Rusya Federasyonu ve İran'ın, (Hazar haricinde olmak üzere) 12 mil karasuları ve 24 mil bitişik bölge ilan ettikleri görülmektedir.

¹⁰² TOLUNER, Sevin: **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, Beta Yayınları İstanbul, 1998. s. 96

¹⁰³ PAZARCI, 2006, s. 260.

¹⁰⁴ DUMAN, s. 34.

¹⁰⁵ 1958 Tarihli Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nin orijinal metni için bkz. **“Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone 1958”**, <https://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_territorial_sea.pdf> (Erişim Tarihi: 8.3.2018); Sözleşme'nin gayri resmi çevirisi için bkz. KURAN, s. 319-326.

edilen hükümlere göre karasularının sınırlandırılması tarafların *aralarında yaptıkları bir anlaşma* ile ya da diğer özel durumlar başka türlü bir sınırlandırma gerektirmiyorsa *eşit uzaklık ilkesine* göre yapılacaktır.

Hazar açısından uygulamada önem arz etmesi itibariyle bitişik bölge kavramından da kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. 1958 tarihli Cenevre Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nin 24. maddesinde tanımlanan (burada 12 mil olarak belirlenmiştir.) ve 1982 tarihli BMDHS'nin 33. maddesinde de kabul edilen *bitişik bölge* kavramı ile devletlere birtakım yetkileri kullanma hakkı verilmiştir. BMDHS madde 33'e göre karasularının ölçüldüğü esas hattan itibaren bu genişliği en çok 24 mil olacak şekilde bir alanda, kıyı devletine yalnızca dört konuda (*gümrük, maliye, sağlık ve göç*) denetleme ve cezalandırma yetkisi verilmiştir. Belirli bir bitişik bölgenin gerçek genişliği, sözü edilen uzaklıklardan karasuları genişliği çıktıktan sonra kalan deniz şerididir. Bir kıyı devletinin bitişik bölgeye sahip olması ancak böyle bir bölgede yetki kullanacağını ilan etmesi ile mümkündür. Karasuları kıyı devletinin deniz ülkesinin bir parçasıdır ancak bitişik bölge denizin bir parçasıdır. Aynı şekilde kıyı devleti karasularında yasama, yürütme ve yargıya ilişkin tam yetkiliyken, bitişik bölgede sadece belirtilen dört yetkiyi kullanabilir. Yani amaç devlet ülkesinde, içsularında ya da karasularında geçerli olan ve belirtilen konulardaki mevzuata aykırı davranışları daha bitişik bölgede iken önlemek, eğer anılan bu alanlarda suç işlenmişse bunları işleyenleri bitişik bölgede yakalayıp cezalandırmaktır.¹⁰⁶ Devletler güvenlik sebebiyle de bitişik bölge ilan edilebilmesi gerektiğini ileri sürmüş, fakat güvenlik kavramının açık olmadığı, kötüye kullanılabileceği, suistimale açık olduğu, kıyı devletlerinin yasak bölgeler ilan ederek yabancı gemilerin buralara girmesine engel olabileceği düşüncelerine yol açmıştır. Bu açıdan Birinci Deniz Hukuku Konferansı'nda tartışmalara sebep olan güvenlik kavramının hem 1958 hem 1982 sözleşmesinde yer almaması doğru bir tercih

---

¹⁰⁶ PAZARCI, 2006, s. 275-276.

olmuştur.¹⁰⁷ Ayrıca bitişik bölgenin kapsamının BMDHS'nin 303. maddesinde belirtildiği üzere kıyı devletinin ilan etmesi ile arkeolojik ve tarihsel zenginlikler konusunda genişletilebileceği iddiaları bulunmaktadır. Fakat *arkeolojik bitişik bölge*¹⁰⁸ kavramı henüz bir örf ve âdet kuralı olmamıştır.¹⁰⁹ Bu bakımdan bitişik bölge kavramı Hazar içinde önem arz etmektedir. Zaman zaman metinlerde ve devlet söylemlerinde kullanılmakta bu açıdan kapsamının ve hukuki rejiminin doğru bilinmesi önemlidir.

Sonuç olarak Hazar kapalı deniz sayıldığında ve deniz hukukunun kurallarının uygulanması söz konusu olduğunda, Hazar'ın genişliği dikkate alındığında kıyı devletlerinin en çok 12 mil olacak şekilde karasularına ve 24 mile kadar bitişik bölgeye sahip olabileceklerdir. Ancak karasularının yan sınırının tespitinde yukarıdaki durumların dikkate alınması gerekecektir. Hazar açısından ise esas olan kıyı devletlerince buranın rejiminin, yukarıda anlatılan ilke ve esaslara göre aralarında yapacakları anlaşma ile belirlenmesidir. Nitekim Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov'un 2014 ve 2017'de basına yaptığı açıklamalarda "*her ülke için 15 deniz mili olarak belirlenen ulusal sınırlara 10 mil eklenerek 25 millik balıkçılık alanı belirlendiği*" ifade edilmiştir. Basına yansıyan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, kıyıdaş devletlerin aralarında anlaşarak belirledikleri 15 mil karasuları ile BMDHS'den ve uluslararası örf ve âdet hukukundan farklı bir uygulamaya gittikleri görülmüştür. Fakat yukarıda anlatılan özel durumlarla birlikte değerlendirildiğinde, özellikle Hazar'da kıyıdaş devletler arasında karasuları ve

---

¹⁰⁷ KURAN, s. 216-217.

¹⁰⁸ Geleneksel bitişik bölge kavramından farkı, geleneksel bitişik bölge kavramı sadece su tabakasını ilgilendirirken bu kavram ile deniz tabanının toprak altında bulunan arkeolojik ve tarihsel nesnelere de dâhildir. Diğer fark ise bitişik bölgenin bizzat içinde arkeolojik ve tarihi zenginliklere ilişkin işlenmiş suçlara (arkeolojik ve tarihi eser kaçakçılığı) kıyı devletinin kanunlarının uygulanması öngörülmektedir. KURAN, s. 219.

¹⁰⁹ PAZARCI, 2006, s. 276.

bitişik bölge konusunda anlaşmazlık teşkil edecek husularda, örf ve âdet kuralı niteliğini haiz hükümlerin uygulanması gerekmektedir

2. Kıta Sahanlığı

Jeolojik olarak bir kara ülkesi ile okyanus/deniz tabanı arasında sırasıyla kıta sahanlığı, kıta yamacı ve kıta yükselimi yer almakta; bunlardan kıta sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin deniz altındaki doğal uzantısını oluşturmaktadır.¹¹⁰ Çağımızda doğal kaynakların tüketiminde hızla yaşanan artış, insanoğlunu deniz ve okyanuslarda doğal kaynak arayışına yöneltmiş ve kıta sahanlığı kavramı, jeolojik anlamının ötesinde hukuki bir değer kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda kıta sahanlığı, somut bir biçimde ilk kez ABD Başkanı Harry S. Truman'ın 28 Eylül 1945'te yayımladığı bildiri¹¹¹ ile hukuki bir kavram olarak gündeme gelmiştir. Bahse konu bildiri ABD'nin, sahillerine bitişik denizlerin deniz yatağı ve toprak altında bulunan doğal zenginliklerin araştırılması ve işletilmesi hususunda münhasır yetkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.¹¹² Hukuki anlamda ise kıta sahanlığını; kıyı devletinin karasularının ötesinde, fakat kıyıya bitişik sualtı alanlarında, deniz yatağında ve toprak altındaki cansız kaynakların araştırılması ve işletilmesi hususunda kıyı devletine münhasır egemen haklar tanıyan bir deniz yetki alanı olarak tanımlamak mümkündür.¹¹³

---

¹¹⁰ PAZARCI, 2006, s. 277; BMDHS, md. 76.

¹¹¹ Bkz. "1945 US Presidential Proclamation No. 2667, Policy of the United States with respect to the Natural Resources of the Subsoil of the Sea Bed and The Continental Shelf", National University of Singapore-Centre for International Law, <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1945-Truman-Proclamation-No.-2667.pdf>> (Erişim Tarihi: 8.3.2018).

¹¹² TAŞDEMİR, Fatma: "Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları", Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü, 2012, s. 18.

¹¹³ KURAN, s. 223; BMDHS, md. 76.

Kıta sahanlığı kavramı 1958 yılında Cenevre'de düzenlenen BM Birinci Deniz Hukuku Konferansı'nda gündeme gelmiş ve konferans çerçevesinde imzalanan 29 Nisan 1958 tarihli Kıta Sahanlığı Hakkında Cenevre Sözleşmesi (1958 Sözleşmesi) ¹¹⁴ ile uluslararası anlamda kıta sahanlığının ilk kez hukuki rejimi düzenlenmiştir. Kıta sahanlığı kavramı, 1973-1982 yılları arasında düzenlenen BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı sonucunda, 10 Aralık 1982 tarihinde imzalanan BMDHS'de yerini almış, teknolojiye yaşanan gelişmeler dikkate alınarak kapsam ve sınırlarına ilişkin 1958 Sözleşmesi'nde öngörülen kriterlerde önemli değişiklikler yapılmıştır. 1945 yılında yayımlanan Truman Bildirisi'ni müteakip ABD tarafından kıta sahanlığına yönelik iddia edilen ve deniz yatağı ile toprak altını kapsayan münhasır egemenlik alanının, özellikle bazı Güney Amerika ülkelerince (Peru, Şili vb.) su üstünü de kapsayacak şekilde genişletilerek ileri sürüldüğü görülmüştür. Bu itibarla gerek uygulamada yeknesaklık sağlamak gerekse bu gibi aşırı egemenlik iddialarının önüne geçmek maksadıyla, 1958 Sözleşmesi'nin 1. maddesinde kıta sahanlığının tanımına yer verilmiş ve kapsadığı alan tespit edilmiştir. İlgili hüküm uyarınca kıta sahanlığı; sahillere bitişik fakat karasuları bölgesinin dışında kalan ve 200 m derinliğe kadar olan veya bu derinlikten sonra, üzerini örten suların deniz altı bölgelerindeki tabii kaynakların işletilmesine imkân verdiği derinliği geçmeyen deniz altı bölgelerinin, deniz yatağı ve toprak altı ile adaların sahillerine bitişik bu çeşit bölgelerin deniz yatağı ve toprak altı olarak tanımlanmıştır.¹¹⁵

İlgili hükümlerle, kıta sahanlığının dış sınırının tespitinde “200 m derinlik kriteri”ne ilaveten, bu derinliğin ötesindeki alanlar için “doğal kaynakların işletilmesi imkânının bulunduğu derinlik kriteri” getirilmiş ve derinliği hiçbir yerde 200 m.’ye ulaşamayan sığ

---

¹¹⁴ 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin orijinal metni için bkz. “*Convention on the Continental Shelf 1958*”, <<http://maritimeinfo.moi.gov.tw/marineweb/pdf/D01E.pdf>> (Erişim Tarihi: 8.3.2018); Sözleşme'nin gayri resmi çevirisi için bkz. KURAN, s. 326-343.

¹¹⁵ 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, md. 1.

kıyılara sahip devletler yahut kıta eğimi az olan devletler ile deniz tabanının aniden büyük derinliklere ulaştığı devletler arasında denge sağlanması amaçlanmıştır.¹¹⁶

Buna karşın, teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte 1958 Sözleşmesi ile getirilen doğal kaynakların işletilmesi imkânını esas alan derinlik kriteri yetersiz kalmış; 1982 Sözleşmesi'nin 76. maddesinin 1. ve 5. fıkralarında söz konusu derinlik kriteri yerine doğal uzantı ve mesafe-uzaklık kriteri getirilmiştir. İlgili hükümlerde, kıta sahanlığının, kıyı devletinin karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan¹¹⁷ itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerdiği; kıta uzantısının 200 deniz milinden fazla olduğu kıyılarda ise kıta sahanlığının azami 350 deniz mili yahut 2500 m derinlikten itibaren azami 100 deniz miline kadar uzanabileceği ifade edilmiştir. Başka bir deyişle, kıyı devletinin kıta uzunluğu 200 deniz milinden kısa olsa dahi, bu uzunlukta kıta sahanlığına sahip olmakta; kıta uzunluğu 200 deniz milinden uzun olan kıyı devleti için ise bu uzunluğun ötesinde, ancak 350 deniz mili (veya 2500 m derinlikten itibaren azami 100 deniz mili) ile sınırlı olacak şekilde bir kıta sahanlığı geçerli olmaktadır. Bu düzenlemeyle birlikte, kıta uzunluğu 200 deniz milinden az veya fazla olan ülkeler arasında denge sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Görüldüğü üzere 1982 BMDHS'nin 76. maddesi ile kıta sahanlığı hukukî kavramının doğal uzantı ile fiziksel ilgisi onaylanmış ve -karasularının ölçüldüğü esas hattan itibaren kıta

---

¹¹⁶ KURAN, s. 225.

¹¹⁷ 1982 Sözleşmesi'nin 5. maddesi hükmü uyarınca karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı normal esas hat, kıyı devleti tarafından resmen kabul edilmiş büyük ölçekli deniz haritalarında belirtildiği şekliyle, sahil boyunca uzayan en düşük cezir hattını teşkil etmektedir. Sahilin derin bir şekilde girintili çıkıntılı olduğu veya sahil boyunca hemen yakında bir adalar dizisinin bulunduğu yerlerde ise anılan Sözleşme'nin 7. maddesi uyarınca, karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hattın çizimi için, uygun noktaları birleştiren düz esas hatlar yöntemi kullanılabilir. 1982 BMDHS, md. 5.

¹¹⁸ KURAN, s. 225; PAZARCI, 2017, s. 266; BMDHS, md. 76/1 ve 76/5.

sahanlığının 200 milden daha uzun olması hâlinde- kıyı devletine de uzaklık kriteri getirilmiştir.¹¹⁹ UAD'nin karara bağladığı Libya-Malta Davası kararı da dikkate alındığında kıta sahanlığı üzerinde hak kazanımı doğal uzantı ile birlikte artık mesafe esasına bağlı olan bir husus haline gelmiştir. Ayrıca Dava'da hak kazanım esası olarak mesafe kavramının örf ve âdet hukukunun bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan mesafe kavramının hem münhasır ekonomik bölge hem kıta sahanlığının sınırlandırılmasında örf ve âdet hukuku kuralı olduğu düşünülmektedir.¹²⁰

Buna ilaveten ilgili hüküm incelendiğinde, kıta sahanlığının yalnızca deniz altı bölgesinin deniz yatağı ve toprak altını kapsadığı, başka bir deyişle su yüzeyi ve deniz üstündeki hava sahasını kapsamadığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla 1958 Sözleşmesi'nin 3. maddesinde ve 1982 Sözleşmesi'nin 78. maddesinin 1. fıkrasında açıkça düzenlendiği üzere, kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki hakları, kıta sahanlığını örten suların veya bu sular üzerindeki hava sahasının hukuki statüsünü etkilememektedir.

Kıta sahanlığının, üzerinde araştırma ve işletme hakkı bahşettiği doğal kaynakların kapsamı ise, 1958 Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 4. fıkrası ve 1982 Sözleşmesi'nin 77. maddesinin 4. fıkrası hükümlerinde “deniz yatağının veya toprak altının madenleri ve diğer cansız kaynakları ile sabit deniz ürünlerine dâhil olan canlı organizmalar”¹²¹ olarak ifade edilmiştir.

---

¹¹⁹ IŞIK, N. Gökdemir: **Kıta Sahanelığı, Hukukî Rejimi ve Ege Sorunu**, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 33-34.

¹²⁰ GÖKALP, İbrahim: **Milletlerarası Adalet Divanı'nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler**, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2008, s. 36; *ICJ, Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I.C.J. Reports 1985, p.13*, par. 34.

¹²¹ Anılan hükümlerde, sabit deniz ürünlerine dâhil olan canlı organizmalardan; hasata elverişle hale geldikleri zaman deniz yatağı üstünde veya altında sabit kalan veya ancak deniz yatağı veya toprak altı ile daimi fiziksel temas halinde hareket edebilen organizmaların anlaşılması gerektiği belirtilmiştir(Ör: sünger, midye, mercan, yengeç, istakoz, deniz tarağı, deniz kestanesi vb.). Bir diğer deyişle kıyı devletinin hak sahibi olduğu canlı kaynaklar sürüngenler, midyeler, mercanlar gibi tam olarak tabana yerleşik bir biçimde bulunan sabit deniz ürünlerinden, ya yengeçler, istakozlar, salyangozlar gibi tabana

1958 Sözleşmesi'nin 2. maddesi ve 1982 Sözleşmesi'nin 77. maddesi hükümleri uyarınca kıyı devleti, kıta sahanlığı üzerinde araştırmada bulunmak ve buranın doğal kaynaklarını işletmek hususunda egemen haklara sahip olup,¹²² bu haklar inhisari bir nitelik arz etmektedir. Nitekim anılan hükümlerin 2. fıkralarında ilgili hakların bu niteliği açıkça vurgulanmış, kıyı devletinin açık rızası olmaksızın hiç kimsenin bu çeşit faaliyetlerde bulunamayacağı ifade edilmiştir. Ancak bahse konu hak ve yetkilerin inhisari olması, sınırsız olması anlamına gelmemektedir. Nitekim kıyı devletinin üzerinde tam egemenlik hak ve yetkilerine sahip olduğu içsuları ve karasuları (zararsız geçiş müstesna olmak üzere) dışındaki deniz yetki alanlarındaki egemen haklarının uluslararası sözleşmelerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Örneğin; 1958 Sözleşmesi'nin 4. ve 1982 Sözleşmesi'nin 79. maddeleri gereğince kıyı devleti, başka devletlerce kıta sahanlığına deniz altı kabloları yahut petrol-doğal gaz borularının döşenmesine veya bunların bakımına engel olamayacaktır. Ancak 1982 Sözleşmesi'nin 79. maddesi gereğince, kıta

---

sürekli fiziksel dokunma içinde hareket eden sürüngelemlerden, ya da deniz tarakları, deniz kestaneleri gibi deniz yatağının çökeltisine yerleşen canlılardan oluşmaktadır. Aynı şekilde deniz yosunları ve öteki deniz bitkileri gibi deniz tabanına yerleşik bulunan bitkileri de bunlara eklemek gerekecektir. Ayrıca gerek deniz yatağı üzerinde çökelti tabakası içinde bulunan maden yumruları gerekse toprak altındaki her türlü maden ve hidrokarbünler, doğal kaynaklara dâhil olan diğer madenler ve cansız kaynaklar olarak bu kapsamda ele alınabilecektir. PAZARCI, 2017, s. 267.

¹²² 1958 Sözleşmesi'nin 5. maddesi ve 1982 Sözleşmesi'nin 80. maddesinde yapılan atıfla birlikte uygulanacak 60. maddesi uyarınca, kıyı devleti kıta sahanlığında araştırma ve işletme faaliyetlerinde bulunmak üzere gerekli suni ada ve tesisleri inşa etmek yahut kullanmak hakkına da sahiptir ve bu tesisler etrafında 500 m mesafeye kadar güvenlik bölgeleri ihdas edebilir. Kıyı devleti, söz konusu tesis ve yapılar üzerinde yargısal ve zabıta yetkilerine sahiptir. 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, md. 5; 1982 BMDHS, md. 80. Ancak suni adalar ada statüsünde olmayıp herhangi bir karasuları ve öteki deniz alanına sahip değildir, dolayısıyla varlıkları deniz alanlarının sınırlandırılmasını etkilemeyecektir. 1982 BMDHS, md. 60/2 ve md. 60/8; Ayrıca Hazar açısından da önem arz eden adaların rejimine ilişkin 1982 BMDHS md. 121 ve adasal yapılar (ada, kaya ve cezir yükseklikleri) bağlamında Güney Çin Denizi Tahkiminde Hakemlik Mahkemesi'nin ortaya koyduğu değerlendirme kriterleri konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız. BAYILLIOĞLU, Uğur; **“Güney Çin Denizi Tahkiminde Hakemlik Mahkemesi'nin İnsanlığın Ortak Mirası ve Diğer Devletlerin Deniz Alanlarına Sağladığı Koruma: Ada Statüsünün Sınırlanması”**, TBB Dergisi, 2017 (130), s. 419-456.

sahanlığına döşenen petrol borularının takip edeceği hat, kıyı devleti tarafından kabul edilmelidir. Ayrıca kıyı devleti, kıta sahanlığının araştırılması, işletilmesi ve boru hatlarından kaynaklanan kirlenmenin önlenmesi konularında makul tedbirler alma hakkına ve kablo veya boru hatları üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu gibi üçüncü devletler de kıyı devletinin haklarını gözetmek durumundadırlar. Boru hatlarına ilişkin söz konusu düzenlemeler özellikle Hazar'a kıyıdaş devletler için önem arz etmektedir. Ayrıca 1958 Sözleşmesi'nin 5. maddesinin 1. fıkrası ile 1982 Sözleşmesi'nin 78. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, kıyı devletinin kıta sahanlığındaki araştırma ve işletme faaliyetleri için o alandaki seyrüsefer, balıkçılık yahut denizin canlı kaynaklarının muhafazası faaliyetlerine ve ilmi araştırmalara herhangi bir şekilde müdahale edilemeyecektir.

Buna ilaveten, 1958 Sözleşmesinin 2. ve 1982 Sözleşmesi'nin 77. maddelerinin 3. fıkraları dikkate alındığında, kıta sahanlığı ile kıyı devletine bahsedilen hakların ortaya çıkması için bunların talep edilmesine, ilan edilmesine yahut başka birtakım eylemlerde bulunulmasına gerek bulunmamaktadır. Zira Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları kararında kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki haklarının *başlangıçtan beri (ab initio) ve fiilen (ipso facto)* mevcut olduğu kabul edilmektedir.¹²³ Ayrıca bu davada Divan, kıta sahanlığının uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı haline geldiğini teyit etmiştir.¹²⁴

Hazar açısından özellikle deniz yatağı ve toprak altının araştırılması, doğal kaynakların işletilmesi, kablo ve boru hattı döşemesine ilişkin konular önem arz etmektedir. Kıyı devletinin doğal uzantısı olan kıta sahanlığı üzerindeki haklarının, başlangıçtan beri ve fiilen var olduğunun kabul edilmesi, söz konusu haklarının ilana veya

---

¹²³ ICJ, “North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3”, par. 19 ve 39; PAZARCI, 2006, s. 279.

¹²⁴ ICJ, “North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3”, par. 61-64.

herhangi bir eyleme dahi bağılı bulunmaması Hazar'a kıyıdaş devletler bakımından önem arz etmektedir. Kıyıdaş devletlerin uluslararası hukuka uygun olarak sınırlandırılmış kıta sahanlığı bölgesinde en azından statü sorunu kesinleşinceye kadar deniz yatağı ve toprak altına ilişkin faaliyetler gerçekleştirmeleri ve kablo ve boru hattına ilişkin hükümleri uygulamaları doğal olmalıdır.

3. Münhasır Ekonomik Bölge

1945 yılında yayımlanan Truman Bildirisi'ni müteakip, özellikle Güney Amerika ülkelerinin denizlerde geniş egemenlik alanlarına sahip olma talepleri, bu ülkelere "*miras denizi*"¹²⁵ kavramının ortaya atılmasına ve 1960'lı yıllardan itibaren bilhassa balıkçılık bölgesi kavramının ön plana çıkmasıyla, kıyı devletine karasularının ötesinde ve su üstündeki alanı da kapsayacak şekilde birtakım münhasır yetkiler bahşeden bir deniz yetki alanının gündeme gelmesine yol açmıştır. Ancak miras denizi teriminin birçok dilde kavram kargaşasına yol açması üzerine, 1971 yılında Afrika-Asya Hukuk Danışma Komitesi'nin Kolombo'da yaptığı toplantıda, Kenya temsilcisi tarafından ilk defa münhasır ekonomik bölge kavramı ortaya atılmış, bunu müteakip Afrika ülkelerinin öncülük etmesi ve Latin Amerika ülkelerinin de bu kavramı teyit etmeleriyle birlikte münhasır ekonomik bölge terimi, 1982 Sözleşmesi'nde yeni bir hukuki kavram olarak

---

¹²⁵ Karayip Ülkeleri Deniz Sorunları Konferansı kapsamında 1971 yılında Şilili hukukçu Edmundo Vargas Carrera tarafından sunulan raporda miras denizi, "*kıyı devletinin, kıyılarına bitişik sularda, deniz yatağında, toprak altında, kıta sahanlığında ve bunun toprak altında, coğrafi, jeolojik ve biyolojik karakterler ve buradaki kaynakların makul kullanımı ihtiyacıyla sınırları çizilecek şekilde doğal kaynakların kullanılması, muhafazası ve araştırması için üzerinde münhasır haklara sahip olduğu bir deniz alanı*" olarak tanımlanmıştır. Kapsamı ise yine aynı raporda, *kıyı devletinin karasuları ile karasularının dışında kıyı devleti tarafından tek taraflı olarak belirlenecek mesafe boyunca, ancak gelişmekte olan ülkelerin mevcut uygulama ve yasalarında olduğu gibi 200 deniz miline kadar uzanabilen deniz sahası* olarak ifade edilmiştir. BOZKURT, Enver: "**Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı**", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, No: 5, 2006, s. 65.

yerini almıştır.¹²⁶ Bu gelişmeler üzerine UAD, 1982 yılında Tunus-Libya¹²⁷ ve 1985 yılında Libya-Malta¹²⁸ davalarında, münhasır ekonomik bölgenin uluslararası örf ve âdet hukukunun¹²⁹ bir parçası haline geldiğini ifade etmiştir.¹³⁰

Bu kapsamda 1982 Sözleşmesi'nin 55. maddesinde; *münhasır ekonomik bölgenin, karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölgeyi kapsadığı, sözleşmede düzenlenmiş özel hukuki rejime tabi olduğu ve bu rejim gereği kıyı devletinin hakları ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestliklerinin işbu sözleşmenin ilgili maddeleriyle düzenlendiği* belirtilmiştir. Buna ilaveten aynı Sözleşme'nin 57. maddesinde, *münhasır ekonomik bölgenin karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanmayacağı* ifade edilmiştir. Sözleşme'nin diğer ilgili hükümleri de dikkate alındığında münhasır ekonomik bölgeyi, *kıyı devletinin karasularının esas çizgisinden başlayarak 200 deniz miline kadar uzanan genişlikteki deniz alanındaki su*

---

¹²⁶ KURAN, s. 243; BOZKURT, s. 67.

¹²⁷ ICJ, *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)*, Judgment, I.C.J. Reports 1982, p. 18. par. 101.

¹²⁸ ICJ, *Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta)*, Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13, par. 33-34.

¹²⁹ Bir uluslararası hukuk ilişkisi karşısında belli biçimde davranan devletlerin, sonraki aynı ilişkide yine aynı biçimde davranmaları uluslararası örf ve âdet hukukunun oluşumunu sağlamaktadır. Bir kuralın uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı haline gelebilmesi için uygulamanın sürekli ve yeknesak olması ile benzer olaydaki fiiller karşısında, bu kuralı uygulamak durumunda olan devletlerin bahse konu kuralı uygulamaya itiraz etmemeleri gerekir. Ancak burada bütün devletlerin kabulüne gerek bulunmamakla birlikte, az sayıda devletçe kabul edilen uygulamaların uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı teşkil ettiği de düşünülemez. BOZKURT, s. 69; Devletler, taraf olmadıkları Sözleşmelerin örf ve âdet hukuku kurallarına dönüşen hükümleri ile ancak bu kurallara başından itibaren ısrarla muhalefet etmedikleri takdirde bağlıdırlar. Nitekim bu durum milletlerarası hukukun rızai oluşu ve devletlerin eşitliği esasından kaynaklanmaktadır. GÜNEŞ, Ş. Anlar: "**Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevreninin Korunması**", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56 (2), 2007, s. 12.

¹³⁰ KURAN, s. 244.

*tabakası ile deniz yatağı ve toprak altında, kıyı devletine münhasır ekonomik hak ve yetkiler tanıyan bir deniz yetki alanı olarak tanımlamak mümkündür.*¹³¹

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesinde sahip olduğu ekonomik, idari ve yargısal haklar 1982 Sözleşmesi'nde açıkça düzenlenmiştir. Bu kapsamda kıyı devletinin ekonomik nitelikli hakları Sözleşme'nin 56. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde belirtilmiştir. İlgili hüküm uyarınca kıyı devleti, *deniz yatağı üzerindeki sulara, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi konuları ile; aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemen haklara sahiptir.* Söz konusu ifadeyle birlikte, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgedeki ekonomik haklarını iki grupta toplamak mümkün olup, kıyı devletinin deniz yatağında, toprak altında ve su alanında canlı ve cansız doğal kaynaklar¹³² üzerinde sahip olduğu haklar (araştırma, işletme, muhafaza, yönetim) *birinci grup hakları*; bu deniz alanından farklı amaçlarla yararlanılması ise (sudan, akıntıdan, rüzgârdan enerji üretimi gibi) *ikinci grup hakları* oluşturmaktadır.¹³³

Bahse konu ekonomik haklara ilaveten kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerinde üç temel konuda yönetsel ve yargısal yetkileri bulunmaktadır. Bu yetkiler, Sözleşme'nin 56. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi uyarınca; *"suni adalar, tesisler ve*

---

¹³¹ PAZARCI, 2006, s. 282; KURAN, s. 243.

¹³² Canlı doğal kaynaklar, hem su altında hareket eden nekton türü balık ve benzeri canlılar ile balina, yunus gibi memeli canlıları hem de deniz yatağı ve toprak altında yaşayan sabit deniz ürünlerini kapsamaktadır. Cansız doğal kaynaklar ise, hem suda asılı biçimde duran maden zerrelerini, hem deniz yatağının özellikle çökelti tabakası içinde bulunan maden yumrularını, hem de deniz yatağının toprak altında var olan maden yatakları ile hidrokarbür ceplerini içermektedir. KURAN, s. 245; PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, 11. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012. s. 287.

¹³³ PAZARCI, 2006, s. 282-283.

*yapılar kurma ve bunları kullanma"*¹³⁴ , "*denize ilişkin bilimsel araştırma yapma"*¹³⁵ ve "*deniz çevresinin korunması ve muhafazası"*¹³⁶dır. Kıta sahanlığından farklı olarak, münhasır ekonomik bölge rejiminin ortaya çıkması ve anılan hakların geçerli olması için kıyı devletince bunun ilan edilmesi gerekmektedir. Bu halde kıta sahanlığı ile münhasır ekonomik bölge rejimlerinin birbirleriyle çakışması durumu söz konusu olup, münhasır ekonomik bölge ilanı ile kıyı devletine kıta sahanlığından daha geniş hak ve yetkiler bahşedilmesi sonucu, bu bölgede kıta sahanlığının pratik bir önemi kalmamaktadır.¹³⁷ Böyle bir durumda ise kıta sahanlığı, kıta uzunluğunun karasularının 200 deniz milinin ötesine (başka bir deyişle münhasır ekonomik bölgesinin ötesine) uzandığı durumlarda önemini korumaya devam etmektedir.¹³⁸

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge sınırları içinde sahip olduğu hak ve yetkiler, tıpkı kıta sahanlığında olduğu gibi diğer devletlerin sahip olduğu hak ve yetkiler çerçevesinde sınırlandırılmıştır. 1982 Sözleşmesi'nin 58. maddesinin 1. fıkrasında, sahili bulunsun yahut bulunmasın bütün devletlerin, münhasır ekonomik bölge sınırları içinde

---

¹³⁴ Münhasır ekonomik bölge sınırları içinde kıyı devleti; suni ada, tesis ve diğer yapıları inşa etmek/ettirmek, işletilmesine izin vermek gibi haklara ilaveten, bu yapılar üzerinde gümrük, maliye, sağlık, güvenlik ve muhaceret konularındaki kanun ve kurallardan doğanlar da dâhil olmak üzere münhasır hak ve yetkiye sahiptir. 1982 BMDHS, md. 60.

¹³⁵ Kıyı devleti münhasır ekonomik bölge sınırları içinde, deniz çevresi hakkında insanlık yararına bilimsel bilginin artırılmasına yönelik barışçıl amaçlarla bilimsel araştırma yapılması hakkında düzenlemeler yapmak, araştırmaya izin vermek ve araştırmayı yürütmek konusunda münhasır hak ve yetkiye sahiptir. 1982 BMDHS md. 246.

¹³⁶ Kıyı devleti, münhasır ekonomik bölge sınırları içindeki canlı kaynakların idamesinin, aşırı işletme sonucu tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla, sahip olduğu en güvenilir bilimsel verileri göz önünde bulundurarak uygun muhafaza ve yönetim tedbirlerini alma hakkına sahiptir. Buna ilaveten kıyı devleti, münhasır ekonomik bölge sınırları içinde gemilerden kaynaklanan kirlenmenin önlenmesi, azaltılması, kontrol edilmesi için uluslararası kurallar ve yetkili uluslararası teşkilatlar veya genel diplomatik konferanslar vasıtasıyla tesis edilen standartlara uygun kanunlar ve düzenlemeler yapabilecektir. 1982 BMDHS md. 61 ve md. 211.

¹³⁷ KURAN, s. 262.

¹³⁸ KURAN, s. 262.

seyrüsefer ve uçuş serbestliğinden, sualtı kabloları ve petrol-doğal gaz boruları döşeme ve bunları işletme serbestliğinden ve denizin uluslararası diğer hukuki amaçlarla kullanılması serbestliğinden istifade edecekleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna ilaveten sadece bölge devletlerine tanınan haklar kapsamında da kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge sınırları içindeki hak ve yetkilerine birtakım sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu kapsamda denize kıyısı olmayan devletler ve coğrafi bakımdan elverişsiz devletler¹³⁹ ayırımına gidilmiş, kıyı devleti ile bu özelliklere sahip bölge devletleri arasında sosyal ve ekonomik dengenin sağlanması amacıyla bu devletlere, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesi sınırları içindeki yalnızca canlı doğal kaynaklardan yararlanma hakkı tanınmıştır.¹⁴⁰ Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge sınırları üzerindeki yargısal yetkilerine de bazı sınırlamalar getirilmiş, bu kapsamda Sözleşme'nin 73. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, bölgedeki balıkçılık mevzuatına aykırı hareket edenlere yönelik kıyı devletinin öngördüğü müeyyidelerin, ilgili devletler başka türlü kararlaştırmadıkça, hapis cezası yahut diğer bir bedeni cezayı içermeyeceği öngörülmüştür.

Münhasır ekonomik bölge konusunda ifade edilen hukuki rejimin içeriği Hazar açısından önem arz etmektedir. Kıyıdaş devletler uluslararası hukuka uygun bir şekilde

---

¹³⁹ Yukarıda da belirtildiği gibi coğrafi bakımdan elverişsiz devletler, 1982 BMDHS md. 70/2'de, "*kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı bulunan devletler de dâhil olmak üzere, coğrafi durumları nüfuslarının bütününe veya bir kısmının besin olarak balık ihtiyacını yeterli şekilde sağlamalarını alt-bölgesel veya bölgesel devletlerin münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı kaynakları kullanmalarına bağlı kılan sahildar devletler ile; kendilerine has bir münhasır ekonomik bölge iddiasında bulunamayan sahildar devletler*" olarak tanımlanmıştır.

¹⁴⁰ 1982 BMDHS md. 69 ve md. 70 hükümleri doğrultusunda bahse konu özellikteki bölge devletleri, hakkaniyet esasları çerçevesinde, ilgili bütün devletlerin özel ekonomik ve coğrafi şartları dikkate alınarak ve Sözleşme'nin ilgili hükümlerine uygun bir şekilde, aynı bölgede bulunan kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölge sınırlarında yer alan ve kıyı devletinin avlanma gücü dışındaki canlı kaynaklar bakiyesinden yararlanma hakkına sahiptirler. Yukarıda ifade edildiği üzere bu amaçla kıyı devleti ile anılan devletler arasında bölgesel düzeyde anlaşma akdedileceği öngörülmektedir. KURAN, s. 255; PAZARCI, 2017, s. 271.

sahip olacakları münhasır ekonomik bölgede deniz yatağında, toprak altında ve su alanında canlı ve cansız doğal kaynaklar üzerinde araştırma, işletme, muhafaza ve yönetim; bu deniz alanında sudan, akıntıdan, rüzgârdan enerji üretimi; söz konusu bölgede yönetsel ve yargısal yetkiler dâhilinde suni adalar, tesisler ve yapılar kurma ve bunları kullanma, denize ilişkin bilimsel araştırma yapma ve deniz çevresinin korunması ve muhafazası gibi haklara sahip olacaklardır. Ayrıca diğer devletlerin münhasır ekonomik bölge sınırları içinde, sualtı kabloları ve petrol-doğal gaz boruları döşeme ve bunları işletme serbestliğinden istifade edeceklerinin açık bir şekilde belirtilmesi, Hazar'a kıyıdaş devletler açısından önemli olan diğer bir hususu teşkil etmektedir. Kıta sahanlığından daha geniş hak ve yetkiler sunan münhasır ekonomik bölge kavramı, en başta örf ve âdet hukukunun bir parçası haline gelmiş olması hususu de dikkate alınarak, kıyıdaş devletler arasındaki uyuşmazlıklarda uygulanacaktır.

4. Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölgenin Sınırlandırılması

Kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin dış sınırına ilişkin olarak uluslararası sözleşmelerce getirilen kriterlere ilaveten, kıyıları karşılıklı yahut bitişik olan devletlerin varlığı, çoğu zaman coğrafi olarak bahse konu sınırların çakışmasına yahut iç içe geçmesine sebep olmakta ve bu devletler arasında ayrıca özel bir sınırlandırma yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kıta sahanlığı hususunda konuya ilişkin 1958 ve 1982 Sözleşmelerinde farklı düzenlemeler yer aldığından, konunun her iki Sözleşme uyarınca ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Münhasır ekonomik bölge hususunda ise anılan konu yalnızca 1982 Sözleşmesi'nde düzenlenmiş ve ilgili Sözleşme'de konuya yönelik kıta sahanlığı bölümünde öngörülen düzenlemelerle birebir örtüşen hükümlere yer verilmiştir. Bu açıdan konunun her iki kavram açısından birlikte incelenmesi mümkün gözükmemektedir. Buna ilaveten, 1982 Sözleşmesi'nde sınırlandırma hususunda her iki kavrama yönelik

hükümlerin örtüşmesi, kıta sahanlığı konusundaki içtihat ve uygulamaları, münhasır ekonomik bölge sınırlandırmasında da oldukça etkili ve önemli kılmaktadır.¹⁴¹

1958 Sözleşmesi'nin 6. maddesiyle getirilen düzenlemeye göre, karşılıklı yahut bitişik kıyılara sahip devletler arasındaki kıta sahanlığı sınırı, aralarındaki bir *anlaşmayla* tespit edilecektir. Böyle *bir anlaşmaya varılamaması* yahut *özel şartların farklı bir sınır hattının kabulünü gerektirmemesi halinde* ise, kıta sahanlığı sınırlandırması *eşit uzaklık ilkesine*¹⁴² göre gerçekleştirilecektir. Başka bir deyişle, sınırlandırmada dikkate alınacak esas kriter taraflar arasındaki anlaşma olup, eşit uzaklık ilkesinin uygulanabilmesi, yalnızca taraflar arasında böyle bir anlaşma sağlanamaması veya özel şartların mevcut olmaması halinde söz konusu olabilecektir. Özel şartların kapsamı hususunda ise ilgili Sözleşme'de açık bir hüküm mevcut bulunmamakla birlikte; *kıyıların özel biçimi, sınırlandırılacak alanda ada ve adacıkların bulunması ve özellikle eşit uzaklık ilkesinin haksız sonuçlara yol açabileceği durumlar, özel şartlar mahiyetinde değerlendirilmektedir.* Nitekim eşit uzaklık ilkesi örf ve âdet hukukunda hiçbir zaman esas kural olarak kabul edilmemiştir.¹⁴³ 1982 BMDHS md. 15'te de ele alınan eşit uzaklık ilkesinin sadece bu kuralın bir unsurunu oluşturduğundan örf ve âdet kuralı olarak kabul edilemeyeceği kabul edilmektedir. Nitekim UAD de Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı

---

¹⁴¹ KURAN, s. 260.

¹⁴² Anılan hükmün karşılıklı kıyılara sahip devletlerle ilgili bölümü şu şekildedir: "... *Böyle bir anlaşmaya varılamazsa veya hususi şartlar başka bir hudut hattı kabulünü haklı göstermiyorsa, kıta sahanlıkları arasındaki hudut, bütün noktaları bu devletlerden her birinin karasularının genişliğini sınırlamada başlangıç olarak kabul edilen esas hatların en yakın noktalarına eşit mesafede bulunan bir ortay çizgi (median line) ile tespit edilecektir.*" Anılan hükmün kıyıları bitişik devletler için ilgili bölümü ise şu şekildedir: "... *bu iki devletten her birinin karasularının genişliğini ölçmede başlangıç olarak kabul edilen esas hatların bütün noktalarına eşit mesafede bulunma prensibinin uygulanması ile tespit edilecektir.*"

¹⁴³ KURAN, s. 228; Swiss Association for Euro-Arab-Mediterranean Dialogue (ASDEAM): "***The Legal Framework of Lebanon's Maritime Boundaries: The Exclusive Economic Zone and Offshore Hydrocarbon Resources***", 2012, s. 15.

Davası'nda eşit uzaklık ilkesinin örf ve âdet hukuku kuralı olmadığını doğrulamıştır.¹⁴⁴ Sınırlandırmanın eşit uzaklık yöntemine göre yapılmasında ısrarcı olunacaksa bile en azından *değiştirilmiş eşit uzaklık (modified equidistance)* yöntemi ele alınabilecektir. Zira hakkaniyet ilkelerine dayanan tek yöntemdir ve katı eşit uzaklık yöntemiyle çizilen bir hatta göre çok farklı olan ve adalar, kayalar gibi bazı özelliklere etki verilmemesi ya da kısmi etki verilmesi durumuyla oluşturulan bir hat olma özelliğini taşımaktadır.¹⁴⁵

Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasındaki kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırması meselesi 1982 Sözleşmesi'nin 74. ve 83. maddeleri hükümlerinde ele alınmış, bu kapsamda sınırlandırmanın *hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla*, UAD Statüsü'nün 38. maddesinde¹⁴⁶ belirtildiği şekilde *uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma* ile yapılacağı öngörülmüştür. Bahse konu anlaşma akdedilinceye kadar ise ilgili devletlere, anlayış ve iş birliği ruhu içerisinde, pratik çözüm getiren *geçici düzenlemelere girişme* ve bu geçiş süresi içerisinde *nihai*

¹⁴⁴ BAYILLIOĞLU, Uğur: **Uluslararası Hukuk Açısından Ege Karasuları Sınırlandırması**, Turhan Kitabevi, Ankara 2011, s. 184-185; ICJ, “*North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3, par. 81.*”

¹⁴⁵ GÖKALP, s. 153-154. Ancak eşit uzaklık yaklaşımının değiştirilmiş eşit uzaklık yönteminde kullanılacak olan sebeplerinin ve nelerin dikkate alınacağına sınırsız olduğu ve değişimin sonunda meydana gelen sınırın eşit uzaklık kavramından çok farklı olabileceği ifade edilmektedir. Bu durum bizi hakkaniyete uygun bir sonuca ulaşmak için birçok şartın dikkate alınması gerekliliğine yönlendirecektir.

¹⁴⁶ İlgili hüküm şu şekildedir: “1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan: a) uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları; b) hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılagelmiş kurallarını; c) uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini; d) 59'uncu madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular. 2. Bu hüküm, tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divan'ın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemez”. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün orijinal metni için bkz. “*Statute of the International Court of Justice*”, <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf> (Erişim Tarihi: 31.4.2018); Statü'nün resmi çevirisi için bkz. “*Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*”, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_02.pdf> (Erişim Tarihi: 31.4.2018).

anlaşmanın akdini tehlikeye düşürmemek veya engellemek için ellerinden gelen gayreti gösterme yükümlülüğü getirilmiştir. Ayrıca söz konusu geçici düzenlemelerin nihai sınırlandırmaya halel getirmeyeceği ifade edilmiştir.

İlgili hükümlerin geneline bakıldığında önem arz eden husus, devletler arasındaki sınırlandırmanın *hakkaniyete uygun* bir şekilde gerçekleşmesi¹⁴⁷ ve her aşamada *hakça ilkelerin* göz önünde bulundurulması gerekliliğidir¹⁴⁸. Bu gereklilik Sözleşme'nin 59. maddesinde ayrıca vurgulanmış, bu kapsamda münhasır ekonomik bölge içinde doğan ve ilgili maddede belirtilen şartları taşıyan¹⁴⁹ ihtilafların hakkaniyet esasına göre ve tarafların menfaatlerinin yanı sıra uluslararası toplumun menfaatleri de dikkate alınarak çözüme bağlanacağı ifade edilmiştir. Bahse konu hakça ilkelerin kapsamı ise, her uyuşmazlık konusunun farklı niteliklerine bağlı olup, bunların tespiti her somut olayda

---

¹⁴⁷ Burada belirtilen hakkaniyete uygun çözüm, hukukta "*ex aequo et bono*" olarak adlandırılan "*hakkaniyet ve nisfet*" çözüm metodundan farklılık arz etmektedir. Nitekim hakkaniyete uygun çözümde hakça ilkeler, ulusal/uluslararası hukuk kuralları uygulanmak suretiyle dikkate alınmakta ve tarafların özel irade beyanlarına gerek bulunmamaktadır. Ancak hakkaniyet ve nisfet kurallarına göre çözüm metodunun uygulanabilmesi için tarafların açık rızaları gerekmekte ve mahkemelerce hukuk kuralları göz ardı edilerek hakkaniyete uygun karar verilmektedir. PAZARCI, 2006, s. 281.

¹⁴⁸ Nitekim UAD'nin Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davası'na ilişkin 20 Şubat 1969 tarihli kararında; bütün durumlara ve olaylara uygulanabilecek, zorunlu ve tekdüze bir sınırlandırma metodunun mevcut bulunmadığı; sınırlandırmada, *hakça ilkelerin uygulanması suretiyle bütün taraflar için makul bir sonuca varılmasının önemli* olduğu vurgulanmıştır. KURAN, s. 231-232; ICJ, *North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p.3*, par. 85 ve par. 92; Vurgulanması gereken diğer husus ise uluslararası hukukun olağan kaynaklarından doğan ve uygulanan hukukun bir parçasını teşkil eden hakça ilkelerin, bir uluslararası mahkemece uygulanabilmesi için tarafların bu yönde herhangi bir özel rızası gerek olmadığıdır. PAZARCI, 2017, s. 269.

¹⁴⁹ İlgili hüküm şu şekildedir: "*İşbu Sözleşme'nin münhasır ekonomik bölge içinde ne kıyı devletine ne de diğer devletlere hak ve yetkiler tanıdığı ve kıyı devleti ile diğer devlet veya devletlerin menfaatleri arasında uyuşmazlık doğduğu durumlarda bu uyuşmazlık, hakkaniyete dayanarak ve diğer bütün ilgili şartlar ışığında söz konusu menfaatlerin hem taraflar hem de uluslararası toplumun bütünü için önemi göz önünde bulundurularak çözümlenmelidir.*" Örneğin münhasır ekonomik bölge üzerindeki seyrüsefer, uçuş ve deniz altına kablo ve boru döşenmesi serbestliğinden doğacak bir ihtilaf bu koşulları taşıdığından, bahse konu hüküm dikkate alınarak çözüme kavuşturulacaktır. Dolayısıyla ilgili hükümler Hazar açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

uluslararası mahkeme kararları ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada *ilgili bölgenin jeolojik ve coğrafi unsurlarının, kıyuların özel biçiminin, devletlerin yaşamsal çıkarlarının, tarihi hakların*¹⁵⁰, *bölgedeki ortak doğal kaynakların vb. kriterlerin, somut olaya göre yani sınırlandırılacak kıta sahanlığı bölgesinin tüm özelliklerinin dikkate alınması* gerekmektedir.¹⁵¹ Dikkate alınması gereken söz konusu özellikler orta hattan sapma imkanı vermektedir.

Taraf devletler arasında sınırlandırma hususunda herhangi bir anlaşmaya varılamaması halinde, anılan hükmün 2. fıkrasında, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin Sözleşme'nin 15. kısmında öngörülen usullere başvurulacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda taraf devletler arasında 1982 Sözleşmesi'nden doğan uyuşmazlıkların giderilmesinde “*barışçı yollarla çözüm*”, “*uzlaşma*”, “*uluslararası yargı*” (Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi, UAD) ve “*tahkim*” (ad hoc ve özel tahkim¹⁵²) usullerinin öngörüldüğü

---

¹⁵⁰ Tarihi haklar kavramı tam olarak açıklanmış olmasa da UAD Tunus-Libya Kıta Sahanlığı Davası'nda tarihi hakların uzun zamandır kullanıma konu olması ve tanınıp bu şekilde korunması hususuna dikkat çekmiştir. *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I.C.J. Reports 1982, p. 18. par. 100.*

¹⁵¹ KURAN, s. 230; PAZARCI, 2017, s. 269.

¹⁵² Ad hoc tahkim, tarafların serbest iradelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan düzenlenmelere bağlı bulunan, kurumsal olarak bir yere tabi olmayan ve taraflar arasında ortaya çıkacak sadece somut belli bir uyuşmazlığı sonuçlandırmak üzere geçici olarak varlık kazanmış bir tahkim türüdür. YILMAZ, Halil: “*Uluslararası Tahkim Örgütlenmeleri*”, Ankara Barosu Dergisi, (2004-2), 2004, s. 78; 1982 Sözleşmesi'nin 7 no.lu ekinde öngörülen ad hoc tahkim usulüne ilaveten, Sözleşme'nin 8 no.lu ekinde özel tahkim usulü öngörülmüştür. 1982 Sözleşmesi kapsamında özel tahkimin ad hoc tahkimden farkı; özel tahkimin yalnızca balıkçılık, deniz çevresinin korunması, denizde bilimsel araştırmalar ve seyrüsefer konularında uygulanabilmesi, özel tahkim mahkemesini teşkil edecek hakemlerin seçiminde ilgili uluslararası örgütlerin özel rol üstlenmesi ve özel tahkim mahkemelerince alınan kararların yorumu ve uygulanması konusunda çıkan uyuşmazlıkların, tarafların anlaşmasıyla başka bir mahkeme önüne getirilebilmesidir. AKÇAPAR, Burak: “*Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan), 51 (1-4), 1996, s. 25; Ancak çözümü belirtilen konu başlıkları itibarıyla özel uzmanlığı gerektiren özel tahkime, bugüne kadar herhangi bir uyuşmazlık için başvurulmamış olup işlevselliği zaman içinde uygulamalarla ortaya çıkacaktır. AKKUTAY, B. Lale: **1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**,

görülmektedir.¹⁵³ Burada dikkati çeken husus, 1982 Sözleşmesi'nin, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası yargıya kıyasla barışçı çözüm yollarına öncelik tanımış olmasıdır.¹⁵⁴ Özet olarak taraflar arasında sınırlandırmanın uluslararası hukuka uygun bir anlaşma ile böyle bir anlaşma yoksa barışçı yollar çerçevesinde hakça ilkelere göre yapılması hakça bir çözüme ulaşmayı sağlayacaktır.

Barışçı çözüm yolları ile bir sonuca varılamaması halinde, 1982 Sözleşmesi'nin 286. maddesi hükmü, taraflardan herhangi birinin talebi ile uyuşmazlık konusunun ilgili

---

Birinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 69-74; Uyuşmazlıklarda tarafların seçtiği yargıçlar ve belirlediği usullerle, hukuk kurallarından ve ex aequo et bono kurallardan, dostça çözüm ya da siyasi çözümler içeren kurallardan faydalanılabileceğinden en çok tercih edilen uyuşmazlık çözüm yolu olarak karşımıza çıkan tahkim (hakemlik) konumuz itibariyle de oldukça önemli bir yoldur. AKKUTAY, s. 58-59. Bu bakımdan tahkim mahkemesi, 1982 BMDHS ve Sözleşme'ye aykırılık teşkil etmeyecek şekilde anlaşmalar, uluslararası örf ve âdet hukuku kuralları ve hukukun genel ilkeleri ile de uyumlu kararlar verecek, ayrıca tarafların isteği durumunda davayı ex aequo et bono karara bağlama yetkisi de olacaktır. 1982 BMDHS md. 293; AKKUTAY, s. 66.

¹⁵³ Taraflar arasında 1982 Sözleşmesi ile bağlantılı bir ihtilaf söz konusu olduğunda, taraf devletler öncelikle müzakere yahut diğer başka vasıtalarla barışçı çözüme ulaşmak için çaba sarf etme yükümlülüğü altındadırlar. Bu kapsamda taraflardan birinin talebiyle, 1982 Sözleşmesi'nin 5 numaralı ekinde yer alan uzlaşma prosedürünün başlatılabilmesi de mümkün olup, bazı konularda (ör: balıkçılık ve denizde bilimsel araştırmalar) uzlaşma usulüne başvuru zorunlu kılınmıştır. Uzlaşma usulünün uygulanması halinde öncelikle bir uzlaşma komisyonu kurulacak ve komisyon tarafından tarafların görüşlerinin alınmasını müteakip uyuşmazlığa yönelik değerlendirme ve önerileri içeren bir uzlaşma raporu hazırlanacaktır. Bahse konu rapor tarafları bağlayıcı özellik taşınamamakla birlikte, taraflar arasındaki müzakereler bu rapor temelinde devam edecektir. Bunda da başarı sağlanamaması halinde, taraflar uyuşmazlığı ortak iradeleriyle bir uluslararası yargı veya tahkim mahkemesi önüne getireceklerdir. Taraf devletlerin uluslararası yargı yolu olarak, Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi, UAD ve tahkim mahkemelerini seçmeleri hususunda herhangi bir öncelik sıralaması bulunmamaktadır. Ancak tarafların farklı mercileri tercih ettiklerini bildirmiş olmaları ve aksine bir uzlaşma sağlayamamaları durumunda, Sözleşme'nin 287. maddesinin 5. fıkrası gereğince "*tahkim*" mecburi yöntem olarak uygulamaya konulacaktır. Taraf devletlerin hiçbir tercih bildirimi yapmamış olmaları halinde ve aralarında aksini kararlaştırmadıkları sürece de yine aynı şekilde ilgili maddenin 3. fıkrası doğrultusunda "*tahkim*" yolunu seçtikleri kabul edilecektir. Bu nedenle tahkim yolunun, barışçı çözümden sonra 1982 Sözleşmesi'nde öngörülen çözüm mekanizmaları arasında ağırlıklı bir konumda bulunduğu kabul edilmektedir. AKÇAPAR, s. 22.

¹⁵⁴ AKÇAPAR, s. 21.

hükümde öngörülen yargı yolları ile çözümleneceğini ifade etmektedir.¹⁵⁵ Ancak anılan Sözleşme'nin 298. maddesi hükmüyle birlikte taraf devletlere, Sözleşme'nin imza, onay ve katılma aşamalarında yahut daha sonraki herhangi bir zamanda sunacakları yazılı bir beyanla, karasularının, münhasır ekonomik bölgenin ve kıta sahanlığının sınırlandırılması uyuşmazlıklarını Sözleşme'de öngörülen yargı prosedürlerinin kapsam dışında tutabilmeleri imkânı sunulmuştur. Nitekim Rusya Sözleşme'yi imzaladığı ve onayladığı, İran ise imzaladığı sırada bu konunun kapsam dışında tutulacağı hususundaki açıklama ve beyanlarını dile getirmiştir.¹⁵⁶ Bu nedenle tarafların ancak ortak iradeleriyle aralarındaki uyuşmazlığı bir uluslararası yargı veya tahkim mahkemesi önüne getirmeleri mümkün olacaktır.¹⁵⁷ Sınırlandırma uyuşmazlıklarını Sözleşme ile öngörülen yargı mekanizmasının dışına iten işbu hüküm sonucunda, tarafların makul bir süre içinde müzakereler yoluyla herhangi bir çözüme ulaşamamaları halinde her halükarda uzlaşma usulünün zaruri olarak uygulanacağı kabul edilmektedir.¹⁵⁸

Sınırlandırma meselesine ilişkin 1958 ve 1982 Sözleşmelerinde farklı hükümler öngörülmesi ise, hangisinin öncelikle uygulanacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu kapsamda, 1982 Sözleşmesi'nin 311. Maddesinde -1958 Sözleşmesi de halen yürürlükte

---

¹⁵⁵ Anılan uluslararası yargı ve tahkim mekanizmaları zorunlu bir nitelik arz etmekle birlikte, 1982 Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği 16 Kasım 1994 tarihinden sonra ortaya çıkan uyuşmazlıkları kapsamakta olup, bu tarihten önce doğan ihtilafların çözümü 1982 Sözleşmesi'nin öngördüğü sistemin tamamen dışına alınabilmektedir. Buna ilaveten, deniz hudutlarının sınırlandırılması ile bir anakara parçası veya ada/ada grubu üzerinde egemenlik iddiasına bağlı başka bir uyuşmazlığı birlikte içeren karma uyuşmazlıklar da, 1982 Sözleşmesi ile öngörülen zorunlu yargı mekanizmalarının dışında tutulmaktadır. AKÇAPAR, s. 30.

¹⁵⁶ Söz konusu devletlerin bu kapsamdaki açıklamalarına önceki bölümlerde 79. dipnotta değinilmiştir. İlgili devletlerin açıklama ve beyanları için bkz. *“United Nations-Oceans&Law of the Sea-Declarations and Statements”*, 2013, <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Russian%20Federation%20Upon%20signature> (Erişim Tarihi: 29.4.2018).

¹⁵⁷ AKÇAPAR, s. 22.

¹⁵⁸ AKÇAPAR, s. 30.

olmakla birlikte- 1982 Sözleşmesi hükümlerine üstünlük tanınacağı sonucuna varılmaktadır.¹⁵⁹

Hazar bölgesinde, yukarıda ifade edildiği üzere ortalama genişliğin 320 km olduğu ve bunun da yaklaşık 173 deniz miline denk geldiği ortaya konulacak olursa, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu mesafe bazı bölgelerde 204 km'ye dolayısıyla 110 deniz miline kadar da düşebilmektedir.¹⁶⁰ Hazar'a kıyıdaş devletlerin kıyılarının karşılıklı veya bitişik olması ve coğrafi olarak bahse konu sınırların çakışması yahut iç içe geçmesi, bölgenin kendine has koşulları ile birlikte değerlendirildiğinde bu devletler arasında özel bir sınırlandırma yapılması gerekliliği oluşmaktadır. Hazar'da sık sık dile getirilen -örf ve âdet kuralı niteliği kazanmamış olan- eşit uzaklık ilkesinin bölgede bulunan özel sebepler nedeniyle haksız sonuçlara yol açacağı aşikârdır. Tarihi haklar ve özel şartlar başka türlü bir sınırlandırmayı gerektiriyorsa orta hat bir zorunluluk olmadığı gibi diğer yöntemlerden de herhangi bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Ayrıca taraflar anlaşmasalar dahi otomatik olarak orta hattın uygulanacağı yönünde bir zorunluluk dahi bulunmamaktadır.¹⁶¹ Bu durumda tek taraflı bir işlemle sınır çizilemeyeceği ve sınırlandırma yapılamayacağı gibi tek taraflı işlemle sınır orta hatta kadar dauzatılamayacaktır. Tarafların sınırlandırmada anlaşamadığı durumlarda ise uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları gündeme getirilmelidir. Kaldı ki otomatik olarak orta hattı butür bölgelerde fiilen uygulamak da

---

¹⁵⁹ KURAN, s. 230.

¹⁶⁰ Bkz. "*Caspian Sea*", Encyclopedia Britannica Online, <<https://global.britannica.com/place/Caspian-Sea>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018); ÜNAL, Ö. Faruk: "*Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problemi*", Journal of Qafqaz University, Cilt: 1, Sayı: 2, 1998, s. 47; Bkz. *Google Earth*, <<https://earth.google.com/web/@40.60949278,51.36457674,-1032.06709778a,2217773.11626881d,35y,0h,0t,0r>> (Erişim Tarihi: 10.4.2018).

¹⁶¹ BAYILLIOĞLU, 2011, s. 188; Nitekim UAD, Kanada ve ABD arasındaki davada verdiği kararda, öncelikle tarafların anlaşmasını, anlaşma sağlanamaması durumunda ise sınırlandırma sorununun üçüncü taraf çözümüne havale edilmesini ortaya koymuştur. ICJ, *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 246. Par. 112.*

oldukça zordur. Zira orta hattı belirleyecek çizginin nerelerden geçeceği hususunun, daha sonra karışıklık çıkmaması adına mutlaka kıyıdaş devletlerce açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir.¹⁶² Nitekim Hazar'da kıyıdaş devletler orta hattın nereden geçeceği konusunda da anlaşamamışlardır. Bu tür alanlarda sınırlandırmada en uygun olan durum tarafların anlaşmasıdır. Bu noktada ilgili bölgenin jeolojik ve coğrafi unsurlarının, kıyıların özel biçiminin, devletlerin yaşamsal çıkarlarının, tarihi hakların, bölgedeki ortak doğal kaynakların vb. kriterlerin, somut olaya göre yani sınırlandırılacak bölgenin tüm özelliklerinin dikkate alınması ile hakça sonuca ulaşılabilecektir. Kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge konusunda azami sınırları uygulamanın mümkün olmayacağı Hazar bölgesindeki sınırlandırma sorunu, kıyıdaş devletler arasında yapılacak bir anlaşma yoluyla ve uluslararası hukuka uygun olarak hakça bir çözüme varılacak şekilde çözümlenmelidir. Hassas dengelerin olduğu Hazar'da, ister anlaşma ister anlaşma dışı bir yöntem belirlenmiş olsun, elde edilecek sınırlandırmanın yukarıdaki hakça ilkelere göre yapılması, kıyıdaş devletleri en azından kabul edilebilir bir çözüme ulaştıracaktır. Hatta kıyıdaş devletler yapılacak anlaşmalarla geçici düzenlemelere gidip daha sonra nihai statüyü de belirleyebileceklerdir. Statü sorunu anlaşma ile çözülemediği durumda ise yukarıda ifade edilen barışçıl çözüm yollarının uygulanması kabul edilebilir bir diğer çözüm olacaktır. Unutulmaması gereken ise uyuşmazlıkların çözümünde önceliğin tarafların iradesine bırakıldığıdır. Birçok menfaatin çatıştığı Hazar bölgesinde, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi Hazar'ın güvenliğini sağlamak açısından oldukça önemlidir.

---

¹⁶² BAYILLIOĞLU, 2011, s. 189-190.

5. Balıkçılık Bölgesi

Hazar'ın zengin deniz canlılarına sahip olması ve bölge devletleri tarafından yapılan açıklamalarda balıkçılık bölgesi ifadelerine yer verilmesi sebebiyle kısa bir şekilde kavrama değinmek faydalı olacaktır. Balık avlanması konusunda kıyı devletinin ülkesel yetkisi altına konulmuş deniz alanını ifade eden kavram, daha sonra balıkçılık bölgesinin genişliği ve kıyı devletinin balık avlamasına ilişkin ilgili bölgede kullanabileceği yetkilerin kapsamı itibariyle yakın zamanda gelişmeler göstermiştir. Cenevre deniz hukuku konferanslarında bu konuda bir sonuca varılamamış ve devletler tek taraflı girişimleri ile değişik nitelik ve genişlikte balıkçılık bölgesi ilan etmiştir.¹⁶³ UAD, 1974 İngiltere-İzlanda Balıkçılık Davası kararında, iki değişik balıkçılık bölgesi kararının belirginleştiğini bildirmiştir. İlki yalnızca *balıkçılık bölgesi-fishery zone* olarak ifade edilen *esas çizgiden başlayarak karasuları dışında 12 mile kadar varan deniz alanında kıyı devletinin balıkçılık konusunda münhasır yetkilere sahip olmasını* sağlamaktadır. İlgili bölge 12 mil karasularını da içermekte olup bir devlet 3 millik karasuları ilan ederse 9 mil daha balıkçılık bölgesi ilan edebilecektir. Diğerisi ise münhasır balıkçılık bölgesinden sonra yer alan açık deniz alanında kıyı devletine öteki devletlere göre öncelikli haklar tanıyan *preferential rights of fishing-balıkçılık tercihli haklar* kavramıdır.¹⁶⁴ *12 millik münhasır balıkçılık bölgesi UAD'ye göre bir örf ve âdet değeri kazanmıştır*, fakat tercihli balıkçılık bölgesi giderek artan biçimde kabul edilmesine rağmen henüz bir örf ve âdet değerine sahip değildir. Günümüzde münhasır ekonomik bölge kavramı uluslararası hukukta bir örf ve âdet kuralı olarak yerleşmiş ve kabul görmüş olduğundan bağımsız balıkçılık bölgesi kavramının giderek yerini bu kavrama

---

¹⁶³ PAZARCI, 2006, s. 276.

¹⁶⁴ ICJ, *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Zeeland)*, *Merits, Judgment*, *I.C.J. Reports 1974*, p.3. par. 52.

bıraktığı da göze çarpmaktadır.¹⁶⁵ Fakat Hazar’da henüz münhasır ekonomik bölge uygulanmadığından balıkçılık bölgesi belirlemesi makul görülmektedir.

Söz konusu bölgelerin ötesinde hiçbir devletin egemenliğinde olmayan açık denizlerde ise serbestlik ilkesinin geçerli olması, balık avlama serbestliği olarak da kendini göstermektedir. Kıyı devletlerinin yükümlülüklerini, çıkarlarını ve haklarını göz önünde bulundurmak ve bunlara uygun hareket etmek koşuluyla, devletlerin canlı kaynakların korunması kullanılması konusunda gerekli önlemleri alma ve iş birliği yapma haklarına sahip oldukları ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Balıkçılık bölgesi kapsamında söz konusu örf ve âdet kuralları, tartışmalı ve deniz canlıları açısından oldukça zengin olan Hazar bölgesi için önem arz etmektedir. Hazar’a ilişkin son dönemde yapılan görüşmeler kapsamında daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, devletlerin balıkçılık bölgesi konusunda uzlaştığı basına yansımıştır. Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov’un 2014 ve 2017’de basına yaptığı açıklamalarda “her ülke için 15 deniz mili olarak belirlenen ulusal sınırlara 10 mil eklenerek 25 millik balıkçılık alanını belirlendiği” ifade edilmiştir. Münhasır ekonomik bölge uygulamasının bulunmadığı Hazar’da, balıkçılık bölgesi önem arz etmekte olup söz konusu durum UAD’nin kararından farklı bir uygulama olarak seyretmiştir.

Uluslararası deniz hukuku bağlamında bütün bu düzenlemelerden bahsedilmesinin ana sebebi, söz konusu uygulamaların birçoğunun örf ve âdet kuralı haline gelmesi ve taraflar Hazar’ı kapalı deniz olarak kabul etmese bile, statü sorununun çözümü dâhil Hazar’ın paylaşılmasına kadar taraflar arasında yapılacak anlaşmalarda, uygulamada dikkate alınması gereken temel kurallar olmalarıdır. Hazar’da sadece iki devletin 1982 BMDHS’ye taraf olması durumu karşısında bölgede yapılacak

---

¹⁶⁵ PAZARCI, 2006, s. 277.

¹⁶⁶ CİN, Turgay: “*Devletlerarası Hukukta Balıkçılık*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 39-40.

sınırlandırmada örf ve âdet hukuku kuralları dikkate alınacaktır. 1982 Sözleşmesi ile örf ve âdet hukuku kuralları birlikte uygulanarak Hazar’da yapılacak sınırlandırmanın bölgenin bütün unsurları dikkate alınarak hakkaniyet ilkeleri temelinde hakça bir çözüme ulaşılabilecek şekilde yapılması gerekmektedir.¹⁶⁷ Uyuşmazlık konusundaki temel sorunlara her taraf için üretilebilecek adil bir çözüm bulunabilmesi adına genel geçer kurallara sahip olan ve uluslararası yargı makamlarınca desteklenen bu kavramlardan ve örf ve âdet kurallarından istifade edilmesi faydalı olacaktır. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere devletler taraf olmasalar bile sözleşmelerin örf ve âdet hukuku kurallarına dönüşen hükümleri ile ancak bu kurallara başından itibaren ısrarla muhalefet etmedikleri takdirde bağlıdırlar.

B. Hazar’ın “Göl” Olduğu Görüşü

Uygulanan uluslararası hukuka baktığımızda bir göl tanımına rastlanmamakta olup öğretinin göl tanımı yapmaya çalıştığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak kabul edilen temel ölçüt su yüzeyinin denizlerle olan durumu ve dünya denizleriyle doğal bir biçimde bağlantısının bulunup bulunmadığıdır.¹⁶⁸ Hukuki bakımdan bir gölü, etrafı kara ile çevrili, su yüzeyi denizlerle aynı olmayan ve denizlerle doğal bir su yolu ile bağlantısı

---

¹⁶⁷ BAŞEREN, S. Hami: **Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 40.

¹⁶⁸ PAZARCI, 2017, s. 227; Deniz tanımında özellikle birbiriyle *doğal bağlantı hâlinde* olan büyük ve tuzlu su alanı şeklinde bir ayrım yapılmıştır. SUR, Melda: **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2006, s. 291. Bu tanıma göre, Hazar’ın doğrudan -en azından doğal olarak- diğer denizlerle bağlantılı olmamasının Hazar’ın bir göl olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir. ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 33; Öte yandan, Hazar’da ilk olarak sualtı arkeolojik araştırmaları ve dalgıçları yapan *Kvachidze*, teknik olarak Hazar’ın göl olduğunun altını çizmektedir. KVACHİDZE, Victor: **“Under the Sea: Hidden Treasures, First Expeditions Beneath the Caspian Sea”**, Azerbaijan International, Vol. 14/4, p. 58-65. Winter 2006, <https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai144_folder/144_articles/144_viktor_index.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

bulunmayan su alanı olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda da iki veya daha çok devletin ülkesini ayıran ya da bunlar arasında sınır oluşturan göllere de uluslararası göller denilmesi uygun görülmüştür.¹⁶⁹

Dünyada 100'e yakın sınır gölü bulunmaktadır.¹⁷⁰ Hazar için tarihsel olarak deniz ifadesi kullanılsa da buranın bir sınır gölü olarak kabul edilmesinin daha doğru olduğunu ifade edilmektedir.¹⁷¹ Bazı yazarlar Hazar'ın teknik özellikleriyle deniz olarak kabul edilemeyeceğini, tuzluluk ve büyüklüğünün (birçok deniz alanından daha fazla yer kaplamasına rağmen) göl olarak kabul edilmesine engel olan bir ölçüt olmayacağını ifade ederek açıkça Hazar'ı sınır gölü kategorisine sokmuşlardır.¹⁷² Sonuç olarak Hazar'ın göl olduğunu savunan görüşler şu gerekçeleri ileri sürmektedir: Hazar'ı kıyıdaş ülkelerin milli egemenliklerine dâhil olan bir sınır gölü olarak kabul etmenin doğru olduğu; bir

---

¹⁶⁹ PAZARCI, 2006, s. 237.

¹⁷⁰ *Dünyadaki büyük sınır gölleri arasında Hazar; Kuzey Amerika'da bulunan Büyük Göller; ABD ve Kanada arasında Yukarı Erie, Guroi, ve Michigan; Fransa ve İsveç arasında Lemman veya Cenevre; Nijerya, Çad ve Kamerun arasında Çad Gölü; Uganda, Kenya ve Tanzanya arasında Victoria Gölü; Bolivya ve Peru arasında Titikaka; Afrika Kıtası'ndaki Tanganika Gölü; Asya Kıtası'nda bulunan Aral Gölü sayılmıştır.* Dünyadaki bütün sınır göllerine ve uluslararası göllere ilişkin ayrıntılı liste için bkz. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 187-195. Yazar birçok kaynaktan yararlanarak oluşturduğu *göller listelerinde Hazar'ı dünyanın en büyük sınır gölü olarak ele almıştır.* ÇAMYAMAÇ, 2017, (EK I ve EK II) s. 185-187.

¹⁷¹ *İsgandarov*, sınır gölünün tanımına ilişkin en kapsamlı tanımlamayı R.F. Memmedov'un verdiğini ve ona göre, "sınır göllerini, iki veya daha fazla devletin sahillerini kapsayan, dünya okyanusuyla doğal birleşme veya bağlantısı olmayan ve kıyıdaş devletler tarafından imzalanan uluslararası anlaşmalarla belirlenen, özgün uluslararası hukuki statüye ve rejime sahip olan su alanı" olarak kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir. İSGANDAROV, s. 117; Aynı şekilde Hazar için deniz teriminin kullanılmasının bunun ötesinde bir anlam ifade etmediği, bunun sadece ismen bir kullanım olduğu dolayısıyla deniz tanımı incelendiğinde Hazar'ın bir göl olduğu, Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın da bu sebeple denize kıyısı olmayan devlet kapsamında olduğu ifade edilmektedir. ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 15. s. 32-33 ve s. 347.

¹⁷² Hazar'dan daha küçük olup deniz veya deniz alanı olarak adlandırılan alanlar da vardır. Örneğin *Aden Körfezi, Adriyatik Denizi, Baltık Denizi, Basra Körfezi, Bismarcık Denizi, Celebes Denizi, Ege Denizi ve Sulu Denizi* bunlardan bazılarıdır. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 26.

veya iki devlet tarafından çevrili denizlerin aslında tuzlu göller olduğunu ve onlara da tatlı su göllerine ait prensiplerin uygulanması gerektiği; benzer şekilde buranın tarihsel olarak deniz diye adlandırılrsa da coğrafi açıdan bir sınır gölü olduğu; deniz olmanın temel özelliğinin açık denizlere çıkış olduğu oysa Hazar'ın bu tür bir çıkışa sahip olmadığı, yapay kanalların uluslararası hukukun konusu olmadığı ve kapalı su havzalarını denizlere dönüştürmediği; kıyı devletlerince geçmişte yapılan anlaşmaların buranın göl veya deniz olduğunu belirtmediği, zira suların ve deniz yatağının sınırlarının çizilmediği sadece Astara-Hasankuli hattının -her ne kadar resmi açıdan bir sınır olarak tanınmamişsa da- iki devlet sınırını birleştiren bir hat olarak belirlenmesinin fiilen Hazar'ın sınır gölü statüsüne bir kanıt olarak değerlendirilebileceği şeklindedir.¹⁷³

Sınır göllerinin sahil devletlerce farklı kullanımına ilişkin 300'den fazla uluslararası anlaşma ve sözleşme imzalanmıştır. Bu belgeler sınır göllerinde, sınırdaş devletler arasında sınırların çizilmesi, gemicilik, balıkçılık, suların seviyesi, doğal kaynakların tüketimi ve hasılatı, güvenlik ve onun uluslararası/hukuki garantisi, çevrenin korunması gibi düzenlemeleri öngörmüştür. Ancak sınır göllerine ilişkin yapılan anlaşmalar, bu su alanlarının hukuki statüsü veya kullanılmasına imkân yaratacak uluslararası sözleşme pratiğini geliştirmemiştir.¹⁷⁴ Fakat sınır gölleri bakımından her ne kadar kıyıdaş devletler arasında çeşitli konularda yoğun bir iş birliği öngörülüyor olsa da; kıyıdaş devletlerin kendi kesimlerine denk gelen göl suları, tabanı ve toprakaltı ile üzerindeki hava sahasında egemenliklerini ve bu egemenliğe bağlı münhasır yetkilerini etkilemeyecektir.¹⁷⁵

Uluslararası göllerin kullanımına ve paylaşımına ilişkin geniş geçerliliği olan uluslararası hukuk kuralının varlığından söz etme imkânı olmadığı için bu konuda kıyıdaş

---

¹⁷³ İSGANDAROV, s. 117-119.

¹⁷⁴ İSGANDAROV, s. 115.

¹⁷⁵ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 48.

devletlerin uzlaşması en önemli yöntem olarak görülmektedir. Bu durumdaki göller (ve diğer uluslararası su yolları-kanallar, akarsular ya da yeraltı suları vb.) ulaşım, tarımsal, endüstriyel amaçlı kullanım ya da çevrenin korunması, balıkçılık gibi çeşitli konular açısından uluslararası hukukun öze ilişkin kurallarına (*hakça ve makul kullanım gibi*) bağlıdır. Diğer deyişle, birkaç devlet arasında yer alan göller, ilgili devletler arasında sınırlandırma suretiyle bölüştüğü için ulaşım ve öteki devlet yetkileri bakımından, bu göller üzerinde doğrudan uygulanabilir uluslararası hukuk kuralları bulunmamaktadır.¹⁷⁶

Uluslararası göllerin hukuki rejimi kapalı denizlerden farklıdır ve kıyı devletlerinin egemenlik kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu bakımdan uluslararası göllerin hukuki rejimleri değişiklikler gösterebilir ve temelde belirli uluslararası anlaşmalarla belirlenmektedir. Sınırların belirlenmesi ve tahdidine ilişkin kurallar evrensel olarak kabul edilen kurallar değildir. Uluslararası göllerde sınırlandırma denildiğinde esasen sınırlandırma sınırda olmayı gerekli kıldığından, uluslararası göllerin genelinden değil de sınır göllerinden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Sınır göllerinde ise özellikle gölün şekli dikkate alınarak *thalweg*, orta hat, tek kıyı şeridi gibi metotlar uyarınca ilgili devletlerce akdedilen anlaşmalarla veya uluslararası yargı kararlarıyla sınırlandırma yapılmaktadır.¹⁷⁷ Genel olarak ise göllerde yapılacak sınırlandırmalarda daha önce çeşitli metotların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunları *thalweg*,¹⁷⁸ *tek bir*

---

¹⁷⁶ ABDULLAYEV, 1999, s. 268; PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Ankara 1998, s. 294.

¹⁷⁷ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 52.

¹⁷⁸ Aslında sınır oluşturan uluslararası nehirlerde kullanılan temel sınırlandırma metodu olan *Thalweg*, daha sonraları nadiren de olsa göllerde de kullanılmış ve göldeki en derin kanalın orta hattı olarak ifade edilmiştir. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 67-70; Kazakistan ve Rusya'nın 1998'de Hazar'da sınırlandırmaya dair yürüttükleri ikili görüşmelerde, Rusya'nın, Kazakistan'la arasındaki sınırlandırmada söz konusu yöntemin kullanılmasını önerdiği ileri sürülmüştür. Dünya'nın dönüşü sebebiyle göl/deniz tabanının Rusya lehine aşınacak olması dolayısıyla Rusya'nın işine yaracağı iddia edilen bu metot kullanılamamıştır. CUTLER, Robert M, "**Russia Reactivates Its Caspian Policy With New Demarcation Approach**", The Central Asia-Caucasus Analyst, 2000,

kıyının esas alınması,¹⁷⁹ orta hat metodu, astrolojik ve geometrik verilerin kullanılması,¹⁸⁰ düz hatların kullanılması,¹⁸¹ ya da jeolojik ve fiziki özelliklerden dolayı birden çok metodun beraber uygulanması olarak sıralamak mümkündür.¹⁸² Bu konuda çeşitli devlet uygulamaları olmasına rağmen hâkim olan görüş göle sınırı olan tüm devletlerin bu gölden yararlanma hakkına sahip olduğudur.¹⁸³ Hazar'ın sınır gölü olarak kabul edilmesi durumunda kullanım ve paylaşımaya yönelik ileri sürülmüş iki önemli öneri göze çarpmaktadır. İlki *condominium (ortak mülkiyet-ortak egemenlik-ortak yönetim)*

<<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7199-analytical-articles-cacianalyst-2000-6-21-art-7199.html>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018). Göl sınırlandırmalarında kullanımı oldukça nadir olan Thalweg metodu, ulaşımaya erişimli bir kanala sahip olan Brezilya ve Uruguay arasındaki *Mirim Lagünü (Gölü)*'ne dökülen akarsu kolları boyunca sınır belirlemede uygulanmıştır. Aynı şekilde Mirim'de daha sonra tek kıyının esas alındığı bir yöntem de belirli bir dönemde uygulanmıştır. QUEROL, María: **Freshwater Boundaries Revisited: Recent Developments in International River and Lake Delimitation**, Brill, Leiden-Boston, 2016, s. 17 ve s. 25. Fakat Hazar'ın büyüklüğünün bu metodun uygulanmasına imkân vermeyeceği de ifade edilmektedir. HASANLI, Ilgar: **"Formation of the Borders of Post-Soviet Azerbaijan"**, Centre for National and International Studies (Baku), Country Report: Azerbaijan Borders, s. 17.

¹⁷⁹ Thalweg ve tek bir kıyının esas alındığı sınırlandırmalara diğerlerine göre daha az başvurulmaktadır. *Tek kıyının esas alındığı durumda* gölün kıyısı esas alınarak sınır geçilir yani ilgili sınır gölü tamamen tek bir kıyıda devlet hâkimiyetine bırakılır. Ancak bu bazı göllerde uygulansa da zamanla metod değişikliğe uğramıştır. Bu metodun en önemli örneği *Teberiyeye ve Hula Gölleri* olup, sınır iki gölün doğu yakasından geçirilmek suretiyle göller Filistin'e (zamanında İngiltere'ye) ait kılınmış, bu durum 1949 ve sonrasında yaşanan gelişmelerde de mevcudiyetini korumuştur. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 72-73.

¹⁸⁰ Sınırlandırma yapılırken eylem ve boylam gibi astronomik ve geometrik veriler dikkate alınarak çizilen hatlarla yapılır. Bu yöntem *Victoria, Çad, Turkana/Rudolf, İşkodra, Büyük Prespa ve Ohrid Gölleri*'nde kullanılmıştır. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 82-84.

¹⁸¹ Bu sınırlar iki devlet arasında kalan göllerde devletlerin karadaki sınırlarının gölün kıyısında son ulan noktaları arasında çizilen düz bir hatla belirlenmesi sonucu elde edilmekte, bu belirleme bazen eşitlik sağlayabileceği gibi bazen bir tarafa ağırlık verebilmektedir, zira bu durum tamamen ilgili devletlerin kara sınırlarının göl kıyısındaki son bulma noktalarına bağlı olup özel koşullar dikkate alınmamaktadır. *Hanku, Hamun, Aral, Doryam, Dubas, Gruda, Apivarda, Prutas, Suches, Chala Gölleri* düz hatlar metodunun kullanıldığı göl örnekleridir. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 84-87.

¹⁸² ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 60-61.

¹⁸³ ERCAN, s. 25.

olup diğeri ise *sektörel paylaşım (ulusal sektörlere bölünme)* görüşleridir.¹⁸⁴ Görüldüğü üzere farklı yöntemler kullanılsa da dünyadaki birçok gölde sektörel paylaşım esas alınmıştır. Bu bakımdan yöntem ne olursa olsun sınır gölleri konusunda kıyıdaş devletler arasında bir şekilde iş birliği kaçınılmazdır. Bu şekilde olan göllerde ise sınırların anlaşma yolu ile saptanması, söz konusu anlaşmaların sadece ülkeler arasında sınırları saptamakla kalmayacağı denizcilik, ulaştırma ve savaş gemileri ile ilgili birçok düzenlemeyi içereceği ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Ancak Hazar'a kıyıdaş devletler bölünme sonrası oluşacak egemenlik kaybı ve ekonomik çıkarlarının uğrayacağı zarar boyutundan dolayı, hangi yönetmelerle nasıl bölüneceği mevzusunda anlaşmamaktadırlar.

1. Ortak Yönetim Uygulaması (Condominium)

Ortak egemenliği ifade eden condominium, iki devletin bir ülke üzerindeki yetkilerini beraber ve eşit bir şekilde kullandığı, yani söz konusu alanın devletlerden hiçbirinin ülkesine ait olmadığı ve ilgili devletlerin bu alan üstündeki yetkileri birlikte kullandığı bir rejimi oluşturmaktadır.¹⁸⁶ Ortak yönetim altındaki ülke denildiğinde de aynı anda iki ya da daha çok devletin egemenliği altında bulunan ve onlar tarafından birlikte yönetilen ülke anlaşılmakta olup bu türün en son örneği olarak akla Yeni Hebrid

---

¹⁸⁴ ÇOLAKOĞLU, s. 115.

¹⁸⁵ BAYKAL, F. Hakan: **Deniz Hukuku Çalışmaları**, 1. Baskı, ALFA Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 22.

¹⁸⁶ ABDULLAYEV, 1999. s. 268; SAMUEL, Joel H: “*Condominium Arrangements in International Practice: Reviving an Abandoned Concept of Boundary Dispute Resolution*”, Michigan Journal of International Law, Vol. 29, Issue: 4, 2008, s. 728; MORRISON, Fred L. “*Condominium and Coimperium*”, Oxford Public International Law, 2006, <<http://opil.oup.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1384>> (Erişim Tarihi: 24.4.2018).

adalarının 1906-1980 yılları arasında İngiltere ve Fransa tarafından condominiuma göre yönetilmesi gelmektedir.¹⁸⁷

Ağırlıklı olarak kara bazlı örnekler olmasına rağmen Fonseca Körfezi, su alanları üzerinde önemli bir örnektir. Fakat karardan önce değinilmesi gereken husus, ilgili bölgenin göl olmayıp bir tarihi körfez olduğudur. Söz konusu örnek condominium tartışmaları açısından, su alanları kapsamında değinilmesi gereken önemli bir örnek olup, Hazar göl olarak kabul edildiğinde uygulanıp uygulanmayacağı ise tartışmalı olacaktır. Ayrıca Hazar için devletler tarafından öne sürülen bütünlüğün bozulmaması tezi karşısında, UAD'nin konuya yaklaşımını görmek bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. UAD tarafından verilen bir kararla statüsü belirlenen ve El Salvador, Honduras ve Nikaragua arasında bulunan Fonseca Körfezi ortak yönetime ilişkindir. UAD, önceleri İspanya'ya yani tek bir devlete ait olan Fonseca Körfezi'ne uzun yıllar bir bütün olarak davranıldığı gerekçesiyle, daha sonradan halef ikiden fazla devletin ortaya çıkmasıyla söz konusu bütünlüğün bozulmasında bir yarar görülmeyeceği için halef devletlerin burayı ortak kullanımının uygun olacağını takdir etmiştir.¹⁸⁸ Hazar'da uygulanmak istenen ortak yönetim tezi ile karşılaştırıldığında ise iki durumun birbiri ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Zira uzun yıllar Çarlık Rusya/SSCB ve İran tarafından ve daha sonra halef devletler dâhil 5 devletçe kullanılan Hazar, Fonseca Körfezi örneği gibi sadece tek bir devlete ait kalmamış, bu bakımdan birliğin bozulmasında yarar görülmeyeceği tezi tutarlı bulunmamıştır.¹⁸⁹ Ortak yönetim genellikle ilgili taraflar arasında yapılacak bir anlaşma

---

¹⁸⁷ PAZARCI, 2006, s. 182-183.

¹⁸⁸ Bkz. "*Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua Intervening)*", ICJ, 1986, Overview of the Case, <<http://www.icj-cij.org/en/case/75>> (Erişim Tarihi: 30.4.2018); Divan, geçmişe dönük olarak, tarihi Körfez'in sularında 3 millik denizcilik alanı dışındaki suların tarihi sular olduğunu ve üç devletin ortak kullanımına tabi olduğunu değerlendirmiştir. Buna bağlı olarak da tarihi körfez olarak kabul edilen Fonseca Körfezi'nde uti possidetis ilkesinin uygulanması iddialarını kabul etmemiştir.

¹⁸⁹ ABDULLAYEV, 1999, s. 268-269; ÇOLAKOĞLU, s. 116-117.

ile belirlenir ve Hazar’da ilgili devletler anlaşarak her zaman bunu yapma imkânına sahiptirler. Dolayısıyla herhangi bir anlaşmanın olmadığı durumda condominium vardır denilemeyeceği gibi aslında condominium yönteminin devletler arasında çok yaygın bir çözüm olarak kullanılmadığına da değinmek gerekecektir. Sınır göllerine ilişkin bir örneği ise 1956 yılında Bolivya ve Peru arasında Titikaka Gölü’nün iki devlet arasında paylaşımıyla ilgili yapılmış anlaşma teşkil etmektedir. 1925’te Peru ve Bolivya arasında bölüştürülen Titikaka Gölü’nde daha sonra 1957’de yapılan anlaşma ile seyrüsefer ve balıkçılığa ilişkin temel düzenlemelere dokunmadan, iki ülkenin Göl suları üzerinde *ortak, bölünmez ve münhasır mülkiyete sahip olduğu* ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Sınır göllerinin ortak egemenlik ilkesine göre paylaşılmasında, nadir kullanılan bir yöntem de her bir kıyı devletinin tam yetki kullandığı belli bir karasuları alanına sahip olup (örneğin 12 mil), bu alanın dışındaki kısımda ortak kullanım ilkesini uygulamalarıdır.¹⁹¹

Condominium belirtilen tanıma uygun olarak Hazar’da uygulanırsa, Hazar kıyıdaş devletler arasında ortak mülkiyete dayalı eşit şekilde kullanılacak ve bu alanda hiçbir devletin tek başına egemenliği söz konusu olmayacaktır.¹⁹² Hazar bakımından daha önceki anlaşmaların metninde ortak egemenlikten bahsedilmediği gibi kıyıdaş devletler arasında uygulamada da buna rastlanmamaktadır. Bölgedeki çevresel sebepler ve

---

¹⁹⁰ JANUSZ-PAWLETTA, s. 25; Bu hüküm ilgili anlaşmada “...*the two countries have joint, indivisible and exclusive ownership over the waters of Lake Titicaca...*” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. “*Agreement Between Bolivia and Peru Concerning a Preliminary Economic Study of the Joint Utilization of the Waters of Lake Titicaca, 1957*”, <http://www.colsan.edu.mx/investigacion/aguaysociedad/proyecto_frontera/1957.pdf> (Erişim Tarihi: 23.4.2018); Ancak bazı yazarlarca Titikaka gölü üzerinde ortak kullanım ilkesinin var olduğunu kabul etmek zordur, zira anlaşma yürürlüğe girmiş olsa bile iki devlet arasında göl üzerinde açıkça sınırların belirlenmiş olması ve ilgili anlaşmanın sadece çevresel etkiler bağlamında (suların ıslahı, kirlilik vb.) iş birliği ve ortaklığı öngörmesi, seyrüsefer ve balıkçılık gibi önemli hususların ise bunun dışında kalması göl üzerinde ortak yönetimin olmadığını kanıtları olarak düşünülmüştür. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 55.

¹⁹¹ İŞCAN, s. 73.

¹⁹² Condominium esasına uygun olarak öne sürülen kullanım için bkz Ek-4.

Hazar'ın eşsiz bir ekosisteme sahip olması dolayısıyla ortak yönetimin uygulanması gerektiği şeklinde Rusya'nın öne sürdüğü gerekçeler de bu yöntemi tek başına gerekli kılmayacaktır.¹⁹³ Ayrıca Titikaka Gölü'nde bilindiği üzere Hazar'daki şekliyle zengin doğal kaynak yoktur. Hazar'da var olan zengin petrol ve doğal gaz yatakları düşünüldüğünde, söz konusu kaynaklarla beraber ortak yönetimin kıyı devletlerince kabul edilmeyeceği ve Hazar'da pratik bir öneri olarak uygulanmasının oldukça zor olduğu düşünülmektedir.

2. Ulusal Sektörlere Bölünme

Hazar'ın göl olarak kabul edildiği durumda uygulanacak bir diğer yöntem Hazar'ın beş kıyı devleti arasında bölünerek her bir kıyı devletinin tıpkı kendi kara alanındaki gibi egemen haklara sahip olmasıdır. Uluslararası hukuka göre bu şekildeki bölünmede devletler anlaşarak istedikleri düzenlemeye gitmekte serbesttirler.¹⁹⁴ Ancak bu bölünmenin nasıl yapılacağı da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda genel olarak göllerde yapılacak sınırlandırmalarda uygulanan çeşitli metotlardan bahsedilmişti. Belirtildiği üzere uluslararası hukuk iki veya daha fazla devlet arasında bir sınır oluşturan göllerin kullanım ve paylaşımına ilişkin genel geçer bir düzenleme getirmemiştir. Ancak Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi (*sektörel paylaşım*) benzer uygulamalara bakıldığında daha geniş bir hukuki geçerliliğe sahip görünmektedir. Bu bakımdan uygulamaya baktığımızda, sektörel bölünmeyi esas alan pek çok örnek anlaşma mevcuttur ve hepsi olmasa da çoğunda *orta hat/eşit uzaklık ilkesinin* uygulandığı

---

¹⁹³ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 56.

¹⁹⁴ ABDULLAYEV, 1999, s. 268.

¹⁹⁴ PAZARCI, 2006, s. 269.

görülmektedir.¹⁹⁵ Kanada ve ABD arasındaki Büyük Kuzey Amerika Gölleri (Superior, Huron, Michigan, Erie, Ontario Gölleri), Malawi ve Mozambik arasındaki Malawi Gölü, Fransa ve İsviçre arasındaki Cenevre Gölü, Nijerya, Çad ve Kamerun arasındaki Çad Gölü, Kenya, Tanzanya ve Uganda arasındaki Victoria Gölü, Almanya, Avusturya ve İsviçre arasındaki Konstanz/Bodensee Gölü sektörel paylaşımın yapıldığı göllere örnek olarak gösterilebilir.¹⁹⁶ Örneğin dünyanın en uzun gölleri arasında olan ve Hazar gibi oldukça zengin bir ekosisteme ve canlı türüne sahip Tanganyika Gölü, yıllarca süren anlaşmazlıklar neticesinde % 9'unu Burundi, % 43'ü Demokratik Kongo, % 36'sı Tanzanya'da, % 12'si Zambiya alacak şekilde¹⁹⁷ ve orta hat ilkesine göre¹⁹⁸ paylaşılabilmiştir. Bu bakımdan Hazar göl kabul edilecekse ulusal sektörlere bölünme tezi daha çok geniş bir uygulama ve hukuki geçerliliğe sahip olacaktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, sektörel bölünme kabul edildiğinde bu paylaşımın nasıl yapılacağı önemli bir sorundur. İki veya daha çok devletin kıyıdaş olduğu Hazar gibi sınır göllerine ilişkin sınırlandırmalarda, orta hat-eşit uzaklık ilkesi (*adil ve hakkaniyete uygun yöntemlerle*) önem arz etmektedir. Göldeki sınırlandırmalarda kullanılması vurgulanan orta hat, "*her bir noktası, gölün, nehrin ya da boğazın karşılıklı*

---

¹⁹⁵ Hazar'da sektörel paylaşım esasına göre yapılan öneriler, tartışmalı sınırlar ve birçok iddia için bkz.

Ek-5, Ek-6, Ek-7 ve Ek-8.

¹⁹⁶ Göl sınırlandırmalarında genel olarak orta hat metodunun daha fazla tercih edildiği gözlemlenmektedir. Özellikle *sınır göllerinde orta hat metodunun* uygulandığı birçok örnek mevcuttur. Bunlar *Lut, Cenevre/Leman, Lugano, Maggiore, Peipus, Büyük Göller (ABD-Canada), Mirim, Blanca, Titikaka, Caceres, Gaiba, Mandiore, Uberaba, San Martin, Albet, Jipe, Kivu, Malawi, Tanganika, Untersee Gölleri*'dir. Daha ayrıntılı liste için bkz. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 77-82.

¹⁹⁷ HAFEZNİA/PİRDASHTİ/AHMADİPOUR, s. 185-186.

¹⁹⁸ Bkz. "*Counter-Memorial Submitted By The Government Of The Kingdom Of Denmark*", ICJ, North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Denmark), February, 1968, s. 270. Ayrıca link için bkz. <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/51/9337.pdf>> (Erişim Tarihi: 15.5.2018).

sahillerindeki en yakın nokta veya noktalara eşit mesafede olan hat”¹⁹⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu tanım coğrafi orta hat metodunu ifade etmekte olup, bir diğer yöntem ise sözleşmesel orta hattır. Sözleşmesel orta hat, bir sözleşme aracılığıyla kıyıların bozuk olduğu göllerde coğrafi orta hatta en yakın hattı belirlemek için düz esas hatların çizilmesi yöntemi olarak mütalaa edilmektedir.²⁰⁰

Orta hatta ilişkin Konstanz/Bodensee Gölü örneğini incelemek faydalı olacaktır. Almanya Federal Mahkemesi'nin 1920 yılında karara bağladığı Konstanz Gölü davasında,²⁰¹ orta hat ilkesinin uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak kabul edildiği öne sürülmüştür.²⁰² Tam da bu noktada yukarıda kıta sahanlığının sınırlandırılması

---

¹⁹⁹ BOGGS, S. Whittemore: “*Problems of Water-Boundary Definition: Median Lines and International Boundaries through Territorial Waters*”, Geographical Review, Vol. 27, No. 3 (Jul.1937), American Geographical Society, 1937, s. 448; Coğrafi orta hat metoduna örnek olarak Bolivya ve Peru arasında yer alan *Titikaka Gölü*'ne ilişkin yapılmış sınırlandırma örnek verilmiştir.

²⁰⁰ QUEROL, M. “*Rethinking International Rivers and Lakes as Boundaries*”, in Water Resources and International Law, edited by Boisson de Chazournes&Salman, The Hague, 2005, s. 125, Aktaran: ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 76-77. Sözleşmesel orta hat metoduna örnek olarak *Cenevre Gölü*'nde 1953 tarihli anlaşmayla gerçekleştirilen sınırlandırma ve ABD ile Kanada arasında yer alan *Büyük Göller*'e ilişkin yapılan sınırlandırma örnek verilmiştir.

²⁰¹ Konstanz Gölü için kıyıdaş devletler arasında herhangi bir sınırlandırma yapılmadığı gibi İsviçre'nin orta hat ilkesini uyguladığı, Avusturya'nın da Göl'de condominiumu savunduğu öne sürülmüştür. Bkz. “*Counter-Memorial Submitted By The Government Of The Kingdom Of Denmark*”, ICJ, North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Denmark), February, 1968, s. 271. Ayrıca link için bkz. <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/51/9337.pdf>> (Erişim Tarihi: 15.5.2018) ; Buna karşın hem Almanya ve hem İsviçre Federal Mahkemesi göle ilişkin condominium iddiasını reddetmiştir. Ayrıca *Yukarı Göl, Aşağı Göl ve Überlinger See olarak üç ayrılan Konstanz Gölü'nde*, üç devletin arasında bulunan en büyük parça olan Yukarı Konstanz Gölü (Obersee) kısmında tartışmalar devam etmekte olup herhangi bir resmi sınırlama yapılmamıştır. Ancak yazarlar tartışmalı olan bu kısma ilişkin geçmiş uygulamaları da dikkate alarak gölde condominiumun değil orta hat ilkesinin daha yaygın olduğunu ifade etmektedirler. Aynı şekilde Aşağı Göl (Untersee)'de 1854 yılında yapılan bir anlaşma sonucu orta hat metodu ile yapılan bir sınırlandırma halen mevcuttur. ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 53. ve s. 62-64. ve s. 80.

²⁰² Clagett, B. M. “*Ownership of the Seabed and Suboil Resources in the Caspian Sea under the Rules of International Law*”, Caspian Crossroads, No: 3, Summer-Fall, 1995, s. 8, Aktaran: ÇOLAKOĞLU, s.117.

kısmında anlatılan eşit uzaklık/orta hat ilkesi devreye girmektedir. Daha önceki başlıklar altında ifade edildiği üzere 1958 Kıta Sahanelığı Sözleşmesi'nde devletler arasında bir anlaşma olmaması durumunda özel durumlar kapsamında başka bir yola gidilmediğinde eşit uzaklık ilkesinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Karşılıklı sınırlandırma söz konusu olduğunda ve kıyı çizgilerinin büyük ölçüde orantısız olmadığı durumlarda tercih edilen yöntem orta hattır. Ancak hiçbir zaman örf ve âdet kuralı niteliği kazanmayan bu ilke daha sonra terk edilmiş ve yerini kıyıları karşı karşıya ve yan yana olan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması metodu olarak hakça ilkelerin ve uluslararası hukukun dikkate alınmasına, UAD Statüsü'nün 38. maddesine göre devletlerin hakkaniyete uygun çözüm bulacakları bir anlaşma ile belirlemeleri gereğine bırakmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki iki veya daha çok devletin kıyıdaş olduğu kapalı bir deniz veya sınır gölüne ilişkin sınırlandırmada, adil ve hakkaniyete uygun bir karar verilemesi için orta hat metodunun ne şekilde uygulanacağı önemlidir.

Bu bakımdan kıyı devletlerinin bölünmede *kıyı şeridi uzunlukları, kıyıların özel biçimi, bulunan ada ve adacıkların durumu, devletlerin Hazar sularından orantılı olarak faydalanabilmeleri, bölgenin yerbilimsel özellikleri, coğrafi unsurları, devletlerin yaşamsal çıkarları, bölgedeki ortak petrol veya tarihi hakların varlığı* gibi parametreleri orta hat ilkesinin adil olmayan sonuçlarını dengelemek açısından dikkate almaları önem arz etmektedir.²⁰³ Ayrıca her davaya-meseleye özgü olan ve sınırlandırmada kullanılan *hakça ilkelerin hakça sonucu sağlamaya elverişli, tutarlı, öngörülebilir, objektif ve esnek olması* adaletli sonuca ulaşmaya yardımcı olacaktır.²⁰⁴ Aynı şekilde oldukça önemli olan *orantılılık* dışında hakça sonuca ulaşılmasına yardımcı olunacak yargı kararlarında sıklıkla değinilen diğer önemli ilkeler; *deniz alanlarını taraflardan birinin tek taraflı*

---

²⁰³ KURAN, s. 230.

²⁰⁴ AÇIKGÖNÜL, Y. Emre: **Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 50-55.

*tasarrufu ile belirleyememesi ilkesi, kara denize hâkimdir ilkesi, kara denizler üzerindeki hâkimiyetini kıyı yüzü aracılığıyla kullanır ilkesi, kıyının ötesinde kara kütlelerinin büyüklüğünün öneminin olmaması ilkesi, sınırlandırmaya esas kısımdaki kıyı uzunluğunun dikkate alınması ilkesi, coğrafyanın üstünlüğü ilkesi, doğanın tamamen yeniden şekillendirilmesinin mümkün olmaması ilkesi, kapatmama/kesmeme ilkesi, devletlerin egemen eşitliği ilkesi, ilgili koşulların sahip oldukları ağırlıkla orantılı olarak dikkate alınması ilkesi*²⁰⁵ olarak sıralanabilir. Söz konusu ilkelerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına özgü kurallar olduğu, Hazar için uygulanamayacağı söylenebilecekse de göllerin paylaşımına ilişkin genel geçer kuralların olmaması sebebiyle, belirtilen ilkeler en azından Hazar'da orta hat ilkesine göre yapılacak anlaşmalarda hakça sonuca ulaşmak için dikkate alınmaya değer görülmektedir. Zira deniz sınırlandırmalarını tarihsel bir perspektiften inceleyen bazı yazarlar deniz ve göl sınırlandırmaları arasında paralellik kurmuşlardır. Özellikle orantılılık, hakkaniyet ilkeleri hakça özümeye ulaşmak amacıyla kullanılmış ve yavaş yavaş uygulama geniş oranda olmasa da deniz sınırlandırmalarına kaymıştır denilebilecektir.²⁰⁶

Hazar göl kabul edilip sektörlere bölündüğünde Kazakistan'ın % 29.6, Azerbaycan'ın % 19.5, Rusya'nın % 18.7, Türkmenistan'ın % 18.4 ve İran'ın % 13.8'lik bir paya sahip olacağı ileri sürülmektedir.²⁰⁷ Bununla birlikte yöntem farklılıklarına bağlı olarak paylaşım konusunda Hazar'ın % 14'ü İran'a, % 16'sı Rusya'ya, % 19'u Azerbaycan'a, % 22'si Türkmenistan'a, % 29'u ise Kazakistan'a düşecek şekilde başka

---

²⁰⁵ Söz konusu ilkelerin tümünün yargı kararları ve uluslararası uygulamalar ışığında ayrıntılı açıklamaları için bkz. AÇIKGÖNÜL, s. 64-98; GÖKALP, s. 43-139.

²⁰⁶ JOHNSTON, Douglas M: **The Theory and History of Ocean Boundary-Making**, MQUP, 1988, s. 124-125; ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 59-60.

²⁰⁷ USLU, s. 105.

rakamlara da ulaşılabilmektedir.²⁰⁸ Bazı ülkeler paylarının düşük olmasından dolayı söz konusu oranlara karşı çıkmışlardır.

Tartışmalar üzerine aslında orta hat yöntemi ile geçici sınırlar belirlenerek daha sonra bu sınırlamanın *hakkaniyete uygun ve orantılı* olup olmadığı incelenebilir, hatta sayısal hesaplamalar yapılarak kıyıdaş devletlerin kıyılarının uzunlukları ve payına düşen deniz alanları belirlenerek rakamlar arasında orantıya bakılabilir. Geçmişten bu güne gelen uygulamalar da bunun bir parçası olarak kullanılabilir. Bir devletin parçalanarak birden fazla devlet haline gelmesi durumunda (*uti possidetis ilkesi*) mevcut idari sınırlar uluslararası sınırlar olarak kabul edilmektedir.²⁰⁹ Günümüzde *uti possidetis* ilkesinin yargı kararlarıyla da tespit edildiğini ve bunun deniz-su alanlarına da uygulanabileceğini kabul etmek yanlış olmayacaktır.²¹⁰ Bu bakımdan geçmişte kullanılan birtakım uygulamalar dikkate alındığında, Sovyet yetkililerin Hazar'ı 1950'lerde enerji, balıkçılık ve ulaşım gibi konularda aktiviteleri kolaylaştırmak için sektörlere böldüğü ortaya atılmaktadır. Söz konusu durum hem merkezi Sovyet hükümetinin hem de diğer ülkelere ait bakanlıkların eylemlerinde açıkça görülmektedir.²¹¹ Daha sonra 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği Petrol ve Gaz Endüstrisi Bakanlığı, Astara-Hasankuli hattının kuzey kısmını Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Rusya Sovyet Cumhuriyetleri arasında paylaştırmıştır. Orta hat ilkesi buradaki bölgesel paylaşımda kullanılarak,

---

²⁰⁸ İSGANDAROV, s. 84.

²⁰⁹ ÇOLAKOğLU, s. 118.

²¹⁰ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 57; Esas olarak dekolonizasyon döneminde var olsa da *uti possidetis* juris ilkesinin artık günümüzde genel kabul gören bir kural veya uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı haline geldiğini ve kabul edilmektedir. SHAW, Malcolm N: "**Peoples, Territorialism and Boundaries**", 3 EJIL, 1997, s. 496; Ayrıca söz konusu ilkenin günümüzde genel bir kural olarak kabul edildiğini hususu UAD'nin 1986 tarihli Burkino-Faso/Mali Davası'nda da ifade edilmiştir. ICJ, *Frontier Dispute (Burkino Faso/Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554. par. 20.

²¹¹ CROISSANT, Cynthia M/CROISSANT, Michael P: "**The Legal Status of The Caspian Sea**", Michael. P. Croissant/Bülent Aras (ed.), Oil and Geaoploitics in the Caspian Sea Region, United States of America, 1999, s. 26.

mülkiyet edinmeme hakkına rağmen kıyı devletlerine kendi alanlarında tek başlarına hidrokarbon kaynakları üzerinde jeolojik araştırma ve geliştirme yapma hakkı tanınmıştır. Hazar'ın ortasından geçen hat ile söz konusu ülkelerin sınırlarını birleştiren bu paylaşım ayrılan alan kıyı devletinin kabul edilmiş, orta hat esasına göre yapılan bu paylaşım hukuki sınır olarak çizilirse de taraf hiçbir kıyı ülkesi buna karşı çıkmamıştır.²¹² Ancak aksi görüşlerce, SSCB zamanında -Hazar için uti possidetis ilkesinin bugün uygulanmasını gerektirecek- resmi bir idari sınırlandırmanın yapılmadığı ve iddia edilen bu sınırlandırmaların da resmi bir belge ile ortaya koyulmadığı savunulmaktadır.²¹³ Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere Azerbaycan-Rusya-Kazakistan arasında yapılan anlaşmalarla Hazar'ın kuzey kesiminde deniz tabanı kısmen pragmatik orta hat esasına göre bölünmüştür. Bu da sektörel bölünmeye doğru bir kayış örneği göstermiştir. Fakat aynı bölgede Türkmenistan ve İran'ın dâhil olmadığı farklı uygulamalara gidilmesi Hazar'da hukuki-siyasi sorunlara yol açmıştır.

Hazar'da bu sınırlar geçici olarak kabul edilip, kıyıdaş devletler tarafından adil ve hakkaniyete uygun şekilde, küçük düzenlemelere gidilerek kalıcı sınırlar oluşturmak mümkündür. Sınır belirlerken ortaya çıkabilecek bir diğer sorun kıyıların-anakaranın mı yoksa adaların mı dikkate alınacağı ve Hazar'da sık sık değişen su seviyesinin nasıl ele alınacağıdır. 1970'lerde belirtilen idari sınırlar adaların kıyıları esas alınarak belirlenmiş

---

²¹² Bu paylaşım ile Kazakistan 113.000 km², Rusya 64.000 km², Azerbaycan ve Türkmenistan ayrı ayrı 80.000 km² alana sahip duruma gelmişlerdir. Bu paylaşım 1993'te Astrahan'da düzenlenen bir seminerde Rusya Federasyonu Başbakanı Victor Chernomyrdin'in açıklamasıyla onaylanmıştır. YUSUFZADE, Khoshbakht: *"The Status of the Caspian"*, Azerbaijan International (2.4) Winter 1994. <https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspien.html> (Erişim Tarihi: 23.4.2018); Bu dönemde Hazar'a ilişkin sınırın belirlenmesinde, eşit uzaklık ilkesi kullanılmış ve kıyı açıklarında adalar varsa, adalar da esas alınmıştır. İSGANDAROV, s. 31; İŞCAN, s. 70-71; Ayrıca söz konusu bölünmede İran'a en az pay olacak şekilde 34.000 km²'lik bir alan kalmıştır. USLU, s. 103.

²¹³ ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 58.

ve Rusya dâhil hiçbir devlet buna karşı çıkmamıştır.²¹⁴ Sovyetlerin tek taraflı tasarrufu olup İran açısından bir bağlayıcılığı olmayan bu durum en azından sorunun çözümüne ilişkin geçmiş uygulama örneği olması ve İran'ın karşı çıkmamış bulunması bakımından önem arz etmektedir. Aynı şekilde yukarıdaki bölümlerde ifade edilen Hazar'ın su seviyesinin sık sık değişmesi, yol açtığı çevre sorunlarının yanında sınır belirlemede de önemlidir. Hazar'ın doğu yakasının batısından daha düz olması sebebiyle, doğuya doğru yaşanan bir genişleme sonucu Hazar'ın orta noktasının da doğuya doğru kaydığı iddia edilmektedir. Sınırın saptanmasını zorlaştıran bu durumdan Azerbaycan ve Rusya karlı çıkıyorken, Kazakistan ve Türkmenistan su seviyesinin yükselmesiyle zarar görmektedir.²¹⁵ Dolayısıyla Hazar'da sürekli değişen dengeler ve söz edilen tüm bu özel durumlar, hakkaniyete uygun bir çözüm bulabilmek için kıyıdaş devletler arasında iş birliğini zorunlu kılmaktadır.

C. Hazar'ın “Özel Su Havzası” Olduğu Görüşü

Statü sorununa ilişkin açıklanan görüşlerin dışında üçüncü bir görüş olarak Hazar'ın özel bir su havzası olduğu (*sui generis-kendine özgü*) ve statüsü belirlenirken tek başına deniz hukuku ilkelerinin ve uluslararası göllerin bölünmesindeki uygulamanın mümkün olmayacağı iddia edilmektedir. Buna göre Hazar'ın, deniz ya da göl olmayıp kendine has jeolojik ve coğrafi şartlarda meydana gelen, *kendine özgü geniş bir su havzası* niteliğinde olduğu ve kıyıdaş devletlerin geleneksel olmayan yaklaşımlarla Hazar üstünde

---

²¹⁴ YUSUFZADE, Khoshbakht: “*The Status of the Caspian*”, Azerbaijan International (2.4) Winter 1994. <https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspien.html> (Erişim Tarihi: 23.4.2018).

²¹⁵ ÇOLAKOĞLU, s. 119.

kendi hukuki mekanizmalarını oluşturabilecekleri fikri ortaya konulmuştur.²¹⁶ Buna göre Hazar'ın statüsü kıyıdaş devletler tarafından belirlenecek, ortak mülkiyet esasına göre ortak olarak yönetilecek ve kıyı devletlerince kendi sektörlerinde kalan bölgeler dâhil, bütün balıkçılık alanları, deniz yatakları ve deniz taşımacılığı üzerinde ortak kullanım esası kabul edilecektir görüşü ileri sürülmüştür.²¹⁷ Aynı şekilde her ülkenin deniz hukukundaki gibi egemenlik sahasını belirleyen belirli bir alanın olması -devletler bölgenin özelliğine göre bu alanın ne kadar olacağını belirleyebilir- ve bunun dışındaki alanın ortak kullanılması gibi geleneksel olmayan karma uygulamalar da ortaya atılmaktadır.²¹⁸

Nitekim tartışmalı olduğu yenilenmekle birlikte, yukarıda anlatılan Titikaka Gölü'nün paylaşımında devletlere verilen 12 millik mesafenin dışındaki alan ortak kullanıma tabi kılınmıştır. Bu kapsamda özel statülü Hazar için ileri sürülen bir diğer tez de (özellikle İran tarafından) Hazar'ın her devletin % 20 pay alacak şekilde beş eşit parçaya taksim edilmesidir ancak bu teklif kabul görmemektedir.²¹⁹ Diğer yaklaşım ise kıyıdaş devletlerin Hazar'daki faaliyetlerinin (enerji kaynaklarından yararlanma, balıkçılık, ticaret, ulaşım...) ayrı ayrı anlaşmalarla belirlenerek statü sorununun çözüme kavuşturulmasıdır.²²⁰ Örneğin Hazar kuzey-orta-güney olmak üzere üç bölüme ayrıldığında sınırlar: Kazakistan-Rusya arasında hem karşılıklı hem bitişik sular için uygulanan yöntemler; Rusya-Azerbaycan ve Kazakistan-Türkmenistan'ın yan deniz

---

²¹⁶ KEPBANOV, Yolbars A.: "*The New Legal Status of the Caspian Sea is the Basis of Regional Cooperation and Stability*", Perceptions: Journal of International Affairs, Vol. 2, Number 4, December 1997- February 1998, s. 2.

²¹⁷ YAĞDIRAN, s. 41; ŞİMŞEK, Halil: "*Hazar Denizi'nin Statüsü*", <<http://www.hsimsek.com/haber/indivami2.asp?id=%20123>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

²¹⁸ TERZİOĞLU, s. 35.

²¹⁹ TERZİOĞLU, s. 41.

²²⁰ CİDDİ, Onur: **Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa, 2017, s. 25.

sınırı, bitişik sulara uygulanan yöntemler; Azerbaycan-Türkmenistan'ın sınırları, karşılıklı sulara uygulanan yöntemler; İran'ın ise Azerbaycan ve Türkmenistan'la olan sınırı, bitişik sulara uygulanan yöntemler dikkate alınarak ayrı ayrı anlaşmalarla belirlenebilecektir.²²¹ Ancak bu tez de anlaşmalar arasında uyum bulunmaması ve devletler arasında birlik sağlanamaması bakımından mümkün görünmemektedir.

Hazar deniz, göl ya da kendine özgü kabul edilse bile bu özellikler devletler arasındaki bir bölünmeye engel değildir ve devletlere çevre sorunlarının çözümünden ulusal sınırların saptanmasına kadar birçok temel meselede, sıkı bir iş birliği yüklemektedir. Ayrıca yukarıdaki bölümlerde, tarihsel olarak denizlerle göllerin paylaşılması arasında bir paralellik bulunduğu ifade edilmiş olup özellikle bölünebilirlik, hakkaniyet ve orantılılığın anlaşmalarda dikkate alınabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla devletler yukarıda oldukça ayrıntılı olarak belirtilen ilkeler kapsamında somut olayın bütün unsurlarını da dikkate alarak, karşı tarafın kara parçasının doğal uzantıları üstündeki hakkına tecavüz etmeden, tutarlı ve öngörülebilir pozitif hukuk kuralları çerçevesinde doğadaki eşitsizliği gidererek ve her devlet açısından (yüzde yüz bütün devletler tatmin edilemese de) en azından kabul edilebilir hakça bir sonuca ulaşabileceklerdir. Ayrıca UAD Statüsü md. 38'de belirtildiği üzere uluslararası hukukun asli kaynaklarının anlaşmalar, örf ve âdet hukuku olduğu; yardımcı kaynakların ise hukukun genel ilkeleri, içtihat ve doktrin olduğu bilinmektedir. Eğer kıyıdaş devletler arasında yapılmış bir anlaşma yoksa temel kaynağın örf ve âdet hukuku olduğu rahatlıkla öne sürülebilecektir. Yukarıda örf ve âdet hukuku niteliğini haiz birçok konunun Hazar'da yapılacak sınırlandırmada dikkate alınması önem arz etmektedir. Fakat Hazar'daki söz konusu hukuki soruna mevcut enerji kaynakları ve bölgesel siyasi

---

²²¹ GAYIBOV, Anar: **Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 32.

atmosfer de eklenince mesele daha karmaşık bir hal almaktadır. Statü sorunu ancak ilgili tarafların mevcut şartları dikkate alarak bir araya gelip yapacakları net bir anlaşma ile çözümlenmelidir. Bu konuda bir sonuca varabilmek için Hazar'daki mevcut durum, devletlerin ileri sürdüğü tezler, son dönemde yapılan ikili anlaşma ve düzenlenen zirvelerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN KIYIDAŞ DEVLETLERİN YAKLAŞIMLARI

I. HAZAR'A KIYISI OLAN DEVLETLERİN TEZLERİ

A. Azerbaycan'ın Yaklaşımı

Azerbaycan Hazar konusunda yaklaşımını en net ifade eden ülkelerdendir. Azerbaycan bakımından önem taşıyan nokta Hazar'ın göl ya da deniz statüsünün tanınmasından çok kıyı ülkelerinin, Hazar üzerinde münhasır yetkilerinin kullanılabilceği ulusal egemenlik alanlarının belirlenmesidir. Bu açıdan Azerbaycan tezi ile bağlantılı olacak iki seçeneği ileri sürmektedir.

Öncelikle Azerbaycan Hazar'ın *sınır gölü* olduğunu savunmakta ve bu düşüncesinden hareketle orta hat esasına göre beş farklı ulusal sektöre bölünmesi gerektiğini ifade etmektedir.²²² Azerbaycan kıyıdaş beş ülkenin çevre, balıkçılık ve gemicilik gibi alanlarda Hazar'ı ortak kullanmaları, petrol dâhil madencilik alanında ise Hazar'ın sularının ve sualtının dikey olarak tamamen taksim edilip egemenlik alanlarına bölünmesini ve her ülkeye ait alanlarda mülkiyet ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak o ülke mevzuatının geçerli olması gerektiğini ileri sürmektedir.²²³ Dolayısıyla Azerbaycan

---

²²² *Eski Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov*, “Hazar bir göldür ve uluslararası anlaşmalarda göllerin statüsü konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Görüşmeler yalnızca uygulama konusunda sürdürülebilir ve Azerbaycan bu uygulamaya göre hareket etmektedir.” ifadelerini kullanmıştır. ABİLOV, s. 55.

²²³ ÇOLAKOĞLU, s. 109.

Hazar'da bağımsız her devletin kendi bölgesinde tam egemenlik hakkını kullanmasını istemektedir.

Azerbaycan *condominium* iddiasını kabul etmemektedir. Bunun sanıldığı gibi yaygın bir uygulama olmadığını ve geçmişte Hazar'la ilgili uygulamaların da aslında sektörel bölünmeye işaret ettiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan yukarıda ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, 1950'lerde ve 1970'lerde Sovyet yetkililerin, Hazar'ı kıyıdaş Sovyet Cumhuriyetler arasında böldüğü ve bunun da petrol, doğal gaz, balıkçılık, ulaşım alanları dâhil birçok alanda, Hazar'da faaliyette bulunan pek çok bakanlığın faaliyetlerinde görüldüğü öne sürülmüştür. Aynı şekilde İran ve Sovyet Cumhuriyetleri'nin herhangi bir protestoda ve itirazda bulunmadığı, söz konusu bölünmede adaların da dikkate alındığı, eşit uzaklık ilkesine göre yapılan bu iktisadi bölünmeye göre devletlerin kendi alanlarında kaynak arama, çıkarma faaliyetlerini tek taraflı olarak yürüttükleri ifade edilmiştir.²²⁴ Ancak İran, SSCB'nin 1970'lerde kendi içinde yaptığı ilgili bölünmeyi hukuki dayanağı olmadığı gerekçesi ile reddetmektedir.²²⁵ Buna karşın Azerbaycan 1871'den beri kullandığı ve dünyadaki en eski petrol sahaları arasında sayılan yataklardaki faaliyetlerine ilişkin İran'dan bir itiraz gelmediğini savunmuştur.²²⁶ Ayrıca 1964 yılında Sovyetler Birliği ve İran arasında imzalanan Hava Anlaşması'nda, Hazar hava sahasına ilişkin herhangi bir atıf-düzenleme yapılmasa da anlaşmada iki ülkenin karasularının uç noktalarından (Astara-Azerbaycan/Hasankuli (Esenguly)-Türkmenistan) düz bir çizgi çizilerek hazar için *FIR (uçuş bilgi bölgesi) hattı* belirlenmiştir. Hazar'ın paylaşımı anlamına gelmese de söz konusu hat, iki devletin Hazar konusundaki sınır anlayışının ortaya konulmasına dolaylı bir kanıt olarak değerlendirilmiş ve bunun uygulamada

---

²²⁴ ÇOLAKOĞLU, s. 115; ABDULLAYEV, 1999, s. 275-276.

²²⁵ YAĞDIRAN, s. 59.

²²⁶ DİBA, B. Aghai: **The Law & Politics of the Caspian Sea in the Twenty-First Century: The Positions and Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan, with Special Reference to Iran**, Ibex Publishers, United States of America, 2003, s. 39.

kullanılabileceği iddia edilmiştir.²²⁷ Ayrıca Azerbaycan, Rusya'nın dayandığı 1921 ve 1940 tarihli anlaşmaların sadece seyrüsefer ve balıkçılık konularını düzenlediğini, Hazar'ın hukuki statüsünü tanımlamadığı ve doğal kaynakların çıkartılması konusunda düzenlemeler içermediğini her fırsatta dile getirmiş ve sektörel bölünme konusunda duruşunu temellendirmeye çalışmıştır.²²⁸ Aynı şekilde Azerbaycanlı yazarlar var olan koşullarda meydana gelen köklü değişiklikleri ifade eden “*rebus sic stantibus*”²²⁹ ve halef devletlere kendi kaderini tayin edebilme yolunu açan “*temiz sayfa (clean slate)*” prensibi çerçevesinde, söz konusu anlaşmaların artık geçerli olmayacağını,²³⁰ Hazar'ın kıyıdaş devletler arasında uluslararası hukukun kurallarına göre bölünmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

---

²²⁷ ÇOLAKOĞLU, s. 115.

²²⁸ ABİLOV, s. 56.

²²⁹ Uygulanan uluslararası hukukta kabul edilen bir ilke olan *rebus sic stantibus*, bir anlaşmanın yapılışı sırasında var olan ve anlaşmanın yapılmasını etkileyen koşullarda ortaya çıkan değişmelerin, bu anlaşmaya son verme ya da uygulamasını durdurma nedeni olacağı kabul edilmesidir. Ancak koşullarda ortaya çıkan değişikliğin köklü bir değişiklik olması, önceki koşulların tarafların bu anlaşmayı yapmalarında ana gerekçe olması ve bu değişikliğin tarafların yükümlülüklerini önemli ölçüde etkilemesi gerekmektedir. Bu ilke ile ilgili en önemli sorun, ilkede öngörülen koşullar yerine geldiği zaman bu durumdan zarar gören tarafın tek taraflı olarak antlaşmanın uygulamasını durdurma ya da son verme hakkını doğrudan kullanıp kullanamayacağıdır. Egemen olan görüş ise, bu ilkenin uygulanması kanısında olan tarafın, öteki taraf ile yeni bir antlaşma oluşturmak ya da uyumsuzluğu barışçı yollarla çözmeye çalışmak zorunda olduğu, dolayısıyla bir tarafın bu ilkeye dayanarak tek taraflı olarak bir antlaşmaya son veremeyeceğidir. Örneğin Türkiye 1923 Lozan Boğazları Sözleşmesi'nin, 1926 Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmesi için anlaşma yolunu seçmiştir. Kavramın ayrıntılı açıklaması için bkz. PAZARCI, 2017, s. 92-93; Aynı şekilde 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 62. maddesi, sınır anlaşmalarına son vermek için bu ilkenin kullanılamayacağını ve koşulların değişmesine kendi yükümlülüklerini yerine getirmemek suretiyle neden olan tarafın bu ilkeyi ileri süremeyeceğini belirtmektedir.

²³⁰ DİBA, s. 39; İran'ın, Azerbaycan'ın bu iddiasına cevabı ise 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri (md. 62) gereğince *rebus sic stantibus* ve *clean slate* ilkelerinin sınır tesis eden anlaşmalara son vermek için uygulanamayacağı şeklinde olmuştur. DİBA, s. 40.

Azerbaycan'ın sınır gölü tezinden sonra bir diğer teklifi, her ülkeye ait karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin olmasını sağlayacak *deniz statüsünün* ve dolayısıyla 1982 BMDHS'nin uygulanmasıdır. Bu sayede yine her ülke kendi payına düşecek şekilde Hazar'daki zenginliklerden faydalanabilecektir. Ayrıca Hazar'ın hukuki statüsü kesin olarak belirlenene kadar Azerbaycan Hazar'a kıyıdaş her devletin kendi bölgesinde kalacak petrol ve doğal gaz gibi kaynakları işletilebilmesini ileri sürmektedir.²³¹ Bunun sonucu olarak da kendi sektörü kabul ettiği sınırlar dâhilinde ilgili görüşünü destekler nitelikte, mevcut enerji potansiyelini uluslararası piyasalara açarak önemli bir gelir elde etmek ve elde edeceği gelirle ülkesinin sosyo-ekonomik durumunu geliştirmek için batılı firmalarla çok sayıda anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Asrın Anlaşması kapsamında SOCAR'ın, Lukoil'e Azerbaycan'ın kendi hissesinden % 10 pay vermesi ile Rus petrol şirketi Lukoil ilgili konsorsiyuma dâhil olmuştur.²³² Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın bir yandan sektörel bölünmeye karşı çıkarken diğer taraftan sektörel bölünmeyi temel alan bir anlaşmaya devlet şirketi Lukoil ile taraf olması, kendisini tutarsız bir duruma düşürmüştür. Böylece Azerbaycan yaptığı anlaşmalarda Rus ve Batılı şirketlere yer vererek anlaşmaları çeşitlendirmekte, statü noktasında güç kazanmaya ve görüşünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır.²³³

Azerbaycan Hazar'da tam bir bölünmeyi desteklediği için, sonraki bölümlerde anlatılacak olan deniz tabanının bölünmesine ilişkin anlaşmaları olumlu bir gelişme olarak değerlendirse de bu paylaşımın yeterli olmadığını, ek olarak tüm su kütlelerinin

---

²³¹ ABDULLAYEV, 1999, s. 276-277.

²³² İlk başta SOCAR'ın payı % 30 olarak kararlaştırılmışken, anlaşma imzalanmadan önce % 10'unu Rus Lukoil, anlaşma imzalandıktan sonra Nisan 1995'te % 5'ini Exxon şirketine, % 5'ini aynı tarihte TPAO'ya devretmiştir. Bunun sonucunda SOCAR Asrın Anlaşması'nda % 10'luk bir payla devam etmiştir. ARAS, 2006, s. 44.

²³³ BAYRAKTAR, Gökhan: "*Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri*", Stratejik Araştırmalar Dergisi-Stratejik Öngörü, Sayı 11, 2007, s. 87.

ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini tekrarlamıştır.²³⁴ Nitekim daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacak anlaşmalarla, Hazar'ın kuzeyinde deniz tabanının üç devlet arasında bölünmesi, diğer ülkelerin Azerbaycan'ın tezine yaklaştığını göstermiştir. Bununla birlikte Türkmenistan ve Azerbaycan arasında ulusal sektörlere ilişkin, orta hat ilkesine göre yapılması beklenen bölünmemin de ne şekilde yapılacağı ve koordinatlarının nasıl belirleneceği konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Türkmenistan, orta hattı belirlerken Hazar'ı matematiksel olarak ele almakta, kıyı şeritleri ve adaları hesaba katmamakta; Azerbaycan, coğrafi olarak denizin ortasına doğru sokulan Apşeron Yarımadası'nın ve adaların da dikkate alınmasını istemektedir. Yöntem sorunu aslında paylaşım isteyen bu iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve iki ülkenin arasında kalan Kepez/Serdar ve Azeri/Çırağ gibi zengin yataklar tartışmalı hale gelmiştir.²³⁵ Azerbaycan tam bir bölünme istemesinin bir diğer sebebi zengin doğal kaynaklarının kıyıda en az 100 mil açıkta olmasıdır. Ayrıca Azerbaycan, 1995 Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 11. maddesinin 2. fıkrasında "*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin içsuları, Hazar Denizi'nin (Gölü'nün) Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olan bölümü, Azerbaycan Cumhuriyeti üzerindeki hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ülkesinin ayrılmaz parçasıdır.*" ifadeleriyle belirttiği üzere, kendi iddialarını anayasa güvencesi altına alarak Azerbaycan'a ait ulusal sektörü Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içerisinde

---

²³⁴ ÇOLAKOĞLU, s. 109.

²³⁵ OĞAN, Sinan: "*Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü*, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analiz Merkezi-TÜRKSAM, 2005, <<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018). Tartışmalı yataklar ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

göstermiştir.²³⁶ Aynı şekilde Azerbaycan bölgede istikrar sağlayacak her türlü gelişmeye olumlu bakmakta ve bu kapsamda Hazar'ın silahsızlandırılmasını da desteklemektedir.²³⁷

B. Rusya Federasyonu'nun Yaklaşımı

Tarihi, stratejik, siyasi ve ekonomik olarak sahip olduğu güçle statü meselesinde etkisi en fazla hissedilebilecek devlet Rusya'dır. Bölge, Rusya için stratejik çıkarlarının yanında doğal zenginlikler, buna bağlı olarak boru hatlarının geçiş güzergâhı ve batılı devletlerin Hazar'da rol almasından duyduğu rahatsızlık sebebiyle de önem arz etmektedir. Söz konusu sebepler Rusya'nın Hazar konusundaki tezlerini şekillendirirken dikkate aldığı başlıca parametrelerdir.

Öncelikle Rusya Hazar'ın *deniz olmadığını* ve 1982 BMDHS'nin buraya uygulanamayacağını savunmaktadır. Başından beri kesin bir şekilde ileri sürdüğü bu tez ile Don-Volga Kanalları'na uluslararası bir statü verilmesini istememekte, söz konusu kanalların yapay suyolları olduğunu, geçiş rejimini kendi ulusal mevzuatıyla düzenlediğini ve uluslararası hukukun konusu olmadığını ifade etmektedir.²³⁸ Böylece Hazar'a kıyıdaş devletlerin bu kanallardan transit geçiş hakkını kullanmalarını istemeyen Rusya, Hazar'ın deniz statüsünde değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca belirtmelidir ki Hazar hukuki açıdan kapalı deniz kabul edilse bile karasularından zararsız geçiş ve münhasır ekonomik bölgeden serbest geçiş hakkından sadece kıyıdaş devletler yararlanabilecektir.²³⁹

---

²³⁶ ERGÜL, Ozan/ABDULLAYEV, Cavid: "*Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası*", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 1, 1998, s. 226.

²³⁷ ÜNAL, Ö. Faruk: "*Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problemi*", Journal of Qafqaz University, Cilt: 1, Sayı: 2, 1998, s. 50-51.

²³⁸ ABDULLAYEV, 1999, s. 272.

²³⁹ ÇOLAKOĞLU, s. 111.

Hazar'da *sınır gölü statüsünü de kabul etmeyen Rusya*, daha çok Hazar'ı *kapalı su rezervi olarak adlandırmakta ve condominium (ortak yönetim) önermektedir*. 1921 ve 1940²⁴⁰ tarihli anlaşmalara, 1991 Alma-Ata Deklarasyonu'na da dikkat çekerek bu anlaşmaların geçerliliğini öne süren Rusya, belirtilen 10 millik alan istisna olmak üzere, bunun dışındaki kısımda ortak yönetim olması ve Hazar'a kıyıdaş devletlerin buralardan eşit olarak yararlanması gerektiğini²⁴¹ zaman zaman dile getirmiştir. *Sektörel bölünmeyi kabul etmeyen Rusya*, eğer böyle bir bölünme olacaksa bile bunun Hazar'ın oldukça sınırlı bir kısmında uygulanmasını, kalan alanlarda kıyıdaş devletlerin condominium esasına dayalı bir yönetim benimsemesini, ortak alandaki doğal kaynakların da birlikte işletilerek elde edilen gelirin eşit paylaşılmasını önermiştir. Rusya kıyıdaş devletlerin çokuluslu şirketlerle yaptığı anlaşmaları kınamış ve Hazar'daki bütün faaliyetlerin kıyı devletlerinin ortak kararı ile verilebileceğini belirtmiştir. Ekim 1994'te BM'de yayımladığı notada Hazar'ı *kapalı su rezervi-açık denizlere çıkışı olmayan bir su kütlesi* olarak adlandırdığını, deniz hukukunun uygulanamayacağını, Hazar'ın hukuki rejiminin 1921 ve 1940 anlaşmaları ile belirlendiğini ve oluşturulan bu rejimin yeni oluşan devletlerle değişen şartlar dikkate alınarak güncellenebileceğini, ayrıca bu alanda kıyıdaş ülkelerin tek taraflı işlemlerinin kabul edilemez olduğunu, tek taraflı eylemlerin sonuçlarını gidermek için gerekli her türlü önlemi almaya hakkı olduğunu ve bunun

---

²⁴⁰ Rusya'nın tezinin, "Anlaşmanın 16. maddesine göre *söz konusu anlaşma 3 yıllıktır ancak 3 yılın sonunda feshedilmezse süresiz olarak uzayacaktır*. Feshedilmeyen bu anlaşma, daha sonra 1991 Alma-Ata Beyannamesi ile BDT devletlerinin SSCB tarafından akdedilen anlaşma ve sözleşmelerden doğan uluslararası yükümlülükleri üstlenmesini taahhüt etmesi ile geçerlidir." açıklamalarına dayandığı iddia edilmiştir. TERZİOĞLU, s. 36.

²⁴¹ Fakat eşit olarak yararlanma konusunda tam bir birlik bulunmamaktadır. Bununla paylaşımın tamamen eşit bir şekilde yapılabileceği görüşlerinin yanında, bazı yazarlara göre ortak egemenlik sahasında kalan kaynakların kıyıdaş ülkelerin yüz ölçümleri ve nüfusları oranında paylaşılması esasının ifade edildiği, zira en fazla zenginliğin yüzölçümleri ve nüfusları en az olan ülkelerin bölgelerinde olduğu, en fazla nüfus ve yüz ölçüme sahip olan Rusya'nın nispeten daha az zenginliğe sahip olduğu, bu sebeple de Rusya'nın bu tezi ileri sürdüğü belirtilmiştir. İŞCAN, s. 78.

sorumlusunun Hazar'da tek taraflı eylemlere kalkışan devletler olacağını açıklamıştır.²⁴² Ancak diğer taraftan da Rus petrol şirketi Lukoil, ilgili konsorsiyumdan pay alıp Azerbaycan'ın tek taraflı olduğu iddia edilen işleminin içinde yer almıştır.

Başından beri sektörel bölünmeyi istemese de son yıllarda Rusya'nın bu fikrinin erozyona uğradığı ve Hazar'da herhangi bir bölünmenin durdurulamayacağını anladığı gözlemlenmektedir. Özellikle batılı şirketlerin bölgede etkin hale gelmesiyle birlikte, Rusya yapıcı diyalog aşamasına girilmesi için girişimde bulunması ve bölgedeki konumunu güçlendirmesi gerektiğini anlamıştır. Nitekim deniz tabanının bölünmesine ilişkin yapılan anlaşmalar da buna işaret etmektedir. Bunun sonucunda Rusya'nın pozisyonu 1996'dan sonra değişmeye başlamıştır. Rusya bu dönemde Dışişleri Bakanları seviyesinde gerçekleştirilen toplantıda, her devletin 45 millik²⁴³ münhasır haklarının olduğu bir alanın bulunmasını ve bunun dışında kalan kısmın ortak yönetim esasına göre kullanılmasını, kaynakların eşit olarak paylaşılmasını, zenginliklerin beş devlet tarafından kurulacak ortak bir şirketle işletilmesini önermiştir. Ancak petrol yatakları 45 milin dışında kaldığı için bu teklif Azerbaycan tarafınca rağbet görmemiştir.²⁴⁴ Bununla birlikte Rusya'nın, Hazar'ın bölünmesini kabul edebileceği yönünde bir adım attığı söylenebilecektir.

Rusya, 1998'de Kazakistan'la yaptığı anlaşma ile Hazar'da deniz tabanını eşit uzaklık ilkesine göre tamamen bölmüş ve üstündeki su kütlesini ortak kullanım esasına göre düzenlemiştir. Fakat diğer kıyıdaş devletlerin Hazar'da sahip olacakları ulusal

---

²⁴² ABDULLAYEV, 1999, s. 272; KARAGIANNİS, Emmanuel: **Energy and Security in the Caucasus**, Published by RoutledgeCurzon, New York, 2002, s. 119; DİBA, s. 90; Bkz. "Letter Dated 5 October 1994 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations Addressed to the Secretary-General", 5 October 1994, s. 2-3. **UN Doc. A/49/475**.

²⁴³ Daha önceki görüşmelerde farklı zamanlarda olmak üzere Rusya 10, 12 ve 20 millik alanlar da önermiştir.

²⁴⁴ CROİSSANT/CROİSSANT, s. 34-35.

sektörlere ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Buna ek olarak taraflar, Hazar'ın Rusya-Kazakistan kısmını silahsızlandırmayı ve çevre ulaşım gibi konularda iş birliği yapmayı taahhüt etmişler, deniz tabanı ve toprak altı madenlerinin araştırılması, işletilmesi, çevre ve seyrüsefere ilişkin konularının tarafların saptayacağı ortak bir rejime göre belirlenmesini kararlaştırmışlardır.²⁴⁵ Rusya 2001 yılında Azerbaycan ile ve 2003'te Azerbaycan ve Kazakistan ile deniz yatağının orta hat ilkesine göre taksiminde anlaşmış, ilgili anlaşmalarla Hazar'ın kuzeyinde belli bir rejim oluşmaya başlamıştır.²⁴⁶ Dolayısıyla Rusya'nın *deniz tabanını bölerek su kütlelerini ve yüzeyini de ortak kullanıma tabi tutma anlayışı* ile uzun yıllardır savunduğu *condominium ilkesinden vazgeçerek sınırlı da olsa bir bölünmeyi kabul ettiği bir sınır gölü görüşüne yaklaştığı görülmüştür*. Buna rağmen Rusya, Hazar'ın tam olarak paylaşılmasına veya Hazar'a deniz hukukunun uygulanmasına halen karşı çıkmaktadır. Rusya Hazar'ın tüm olarak milli sektörlerle bölünmesi durumunda kendi payına düşecek alanda enerji kaynaklarının az olması sebebiyle, siyasi ve ekonomik saiklerle hareket etmekte, ortak yönetilecek bu bölgelerden yararlanma yolunu bir şekilde kapatmayarak daha çok gelir elde etmeyi hedeflemektedir.²⁴⁷ Rusya'nın deniz yüzeyinin bölünmesini istememe sebepleri arasında Hazar'ın kuzey kısmının diğer bölgelere göre avlanmaya yeterince elverişli olmaması ve Kazakistan ve Türkmenistan'a petrol ve doğal gaz boru hattı inşa etme şansı vererek hidrokarbon kaynaklarını Avrupa pazarına aktarmada sahip olduğu tekeli kaybetmek istememesi yer almaktadır. Aynı şekilde Rusya batılı şirketlerin, ABD ve NATO'nun son dönemde bölgeye ilgisinin artması karşısında, bölgedeki tek taraflı eylemlere engel olmak

---

²⁴⁵ ÇOLAKOĞLU, s. 110.

²⁴⁶ TERZİOĞLU, s. 37; Bkz. "**Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünün Düzenlenmesi Sorunları Açısından Rusya'nın Durumu**", Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, <http://www.turkey.mid.ru/sng_05_t.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

²⁴⁷ ABDULLAYEV, 1999, s. 274; ÇOLAKOĞLU, s. 110.

için Hazar'ı kontrol altında tutabilmek istemektedir.²⁴⁸ İlk baslarda Rusya ve İran, kıyılarında nispeten daha az rezerv olmasından dolayı Hazar'ın "ortak kullanımını" ısrarla savunmaktayken, teknolojinin gelişmesiyle birlikte Rusya'nın kendi ulusal sektörü içerisinde zengin doğal kaynaklar keşfetmesi, ilgili devletleri Hazar'ın ulusal sektörlere bölünebileceği tezine yaklaştırmıştır. Bu durum ise Azerbaycan'ın tezini güçlendirmek adına faydalı olmuştur.

Rusya tarafından ortaya atılan bir diğer görüş ise Hazar'ın korunması gereken eşsiz ve hassas bir flora ve faunaya sahip olduğu, tam bölünme (deniz tabanı ve su kütlelerinin) sonucunda artacak tek taraflı eylemlerin bu doğal çevreye ve Hazar'ın ekolojisine zarar vereceğidir. Buna ek olarak Rusya, Hazar'da çevre kirliliğinden zarar görecektir. Bu önemli bir balıkçılık sanayisinin olduğunu, ortak yönetimin ise Sovyetler Birliği ve İran arasında yapılan anlaşmalarda olduğu gibi denizin doğal kaynaklarını ve balıkçılık haklarını daha iyi koruyacağını, doğal kaynakların sömürülmesini ve tek taraflı eylemleri engelleyeceğini iddia etmiştir.²⁴⁹ Fakat Hazar'ın Sovyetler Birliği döneminde ciddi çevre problemlerine sahip olduğu dolayısıyla bu iddiasının gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir.²⁵⁰

Son olarak 2000 yılından itibaren Rusya'nın Hazar'la ilgili konularda daha etkili olmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Vladimir Putin, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra uzun yıllar Gazprom'un başında olan V. Kaluzhny'i Hazar'ın statüsü ile ilgili düzenlemeler konusunda özel temsilcisi olarak atamıştır. 2000 yılında İran, Azerbaycan ve Türkmenistan ile görüşmelere başlayan Kaluzhny'in, güçlü pragmatik içeriklerle donatılmış olan Rusya'nın Hazar önerisinde ortaya koyduğu görüşler, "*Seyrüsefer, ekoloji, biyolojik kaynakların kullanımı, kıyı hattı koordinatlarının*

---

²⁴⁸ ABİLOV, s. 63.

²⁴⁹ ÇOLAKOĞLU, s. 111; DİBA, s. 89.

²⁵⁰ CROISSANT/CROISSANT, s. 38.

belirlenmesi gibi konular tek tek ve adım adım ele alınmalı; petrol kaynaklarının geliştirilmesi konusunda 50/50 ilkesi uygulanmalı ve önceden geliştirme-üretim çalışmalarında bulunmuş kıyıdaş devletlere tazminat ödenmeli; deniz tabanı ulusal bölgelere bölünmeli deniz yüzeyi ortak kullanıma açık olmalı; Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin konularla ilgili tek bir platform oluşturulmalı; herhangi bir devlet statü meselesiyle ilgili görüşmeleri engelleyecek olursa diğer devletler vakit kaybetmemeli.” şeklinde sıralanabilir.²⁵¹ Söz konusu görüşler yukarıda anlatılanları desteklemiş ve kıyıdaş devletler arasında farklı tepkilere yol açmıştır. Aynı şekilde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 2007'de Tahran'da başkanlar zirvesinde yaptığı konuşmada deniz yüzeyinin bölünmesine karşı olduğunu zira Hazar'da bölünmeden ziyade bir birlik istediklerini, deniz yatağının ve maden kaynaklarının paylaşılması anlaşması için Hazar'ın hukuki statüsünü belirleyecek anlaşmayı beklemeye gerek bulunmadığını, kuzeyde yapılan anlaşmalara da atıfta bulunarak deniz yatağının güneyde de bölünebileceğini ifade etmiş²⁵² ve Hazar konusunda Rusya'nın yaklaşımını tekrardan ortaya koymuştur.

C. Kazakistan'ın Yaklaşımı

Hazar'da en uzun sahil şeridine (% 29,7)²⁵³ ve kuzey kesimde en zengin petrol yataklarına sahip olan Kazakistan'ın, 1998'de Rusya ile yaptığı anlaşmaya kadar hemen hemen Azerbaycan'la benzer görüşleri paylaştığını söylemek doğru olacaktır.

---

²⁵¹ MAMEDOV, Rustam: “*International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of Theory and Practice*”, The Turkish Yearbook of International Relations, Sayı: 32, 2001, s. 247-248.

²⁵² Bkz. “*Speech at the Opening of the Second Caspian Summit, 2007*”, President Vladimir Putin, October 2007, <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24597>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

²⁵³ Yöntem farklılıklarına göre bazı görüşler bunu % 31'e kadar çıkarabilmekte olup ağırlıklı olarak Kazakistan'ın kıyı oranının % 29 olduğu görülmektedir.

Azerbaycan gibi Kazakistan için de münhasır haklarını kullanabileceği kendi petrol ve doğal gaz alanlarının belirlenmesi önem arz emektedir. Aynı şekilde Kazakistan da ortak yönetim tezine sıcak bakmamaktadır. Kazakistan başlangıçta kıyı devletlerinin ekonomik ve siyasi çıkarlarına uygun olarak Hazar'ı bir *iç/kapalı deniz* olarak nitelemiş ve deniz alanlarının sınırlandırılması dâhil 1982 BMDHS'nin hükümlerinin uygulanmasını önermiştir.²⁵⁴ Fakat daha sonra bu yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Kazakistan ve Azerbaycan'ın argümanları karşılaştırıldığında; Azerbaycan Hazar'ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini savunurken, Kazakistan'ın ise özellikle 1998 sonrası deniz yatağının ulusal sektörlere bölünmesini, Hazar sularının ise belli bir münhasır yetki alanı dışında ortak kullanılmasını benimsediği görülmüştür. Kazakistan deniz yüzeyindeki faaliyetler, ulaşım, deniz üzerindeki uçuşlar, deniz altından geçen boru hatları ve kablo ağları konusunda iş birliğini savunmaktadır.

Kazakistan 10 Mart 1998 tarihinde tek taraflı bir bildiri yayımlamış ve bununla ulusal münhasır ekonomik alanını belirlediğini, söz konusu bölgeyi deniz kuvvetleri ile koruma altına alacağını bildirmiştir.²⁵⁵ Daha sonrasında da imzalan 1998 Kazakistan-Rusya Anlaşması ile deniz tabanı bölünebilir ancak su kütlesi ve su yüzeyi ortak kullanıma tabidir ilkesini benimsemiştir. Bu durum Kazakistan'ı, Hazar'ı *deniz* olarak sınıflandırma fikrinden uzaklaştırarak *sınır gölü* fikrine yaklaştırmıştır.²⁵⁶ Kazakistan yapmış olduğu ikili anlaşmalar ve doğal kaynaklara yönelik faaliyetler ile kıyıdaş devletlerin Hazar'ın kendilerine ait kısmında egemenlik hakkına sahip olduğunu benimsediğini göstermiştir.²⁵⁷ Ayrıca % 29 gibi oldukça geniş bir kıyı şeridinde sahip olan

---

²⁵⁴ DİBA, s. 48.

²⁵⁵ OĞAN, Sinan: “*Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü*”, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analiz Merkezi-TÜRKSAM, 2005, <<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018).

²⁵⁶ ÇOLAKOĞLU, s. 111.

²⁵⁷ ABDULLAYEV, 1999, s. 279.

Kazakistan, İran'ın önerdiği % 20-eşit paylaşım fikrine, kendisi için büyük bir kayıp anlamına geleceğinden karşı çıkmaktadır. Bu sebeplerle Kazakistan tartışmalardan olabildiğince uzak durmaya çalışıp, aktif bir şekilde İran'la sorun yaşayan Azerbaycan'ı desteklemiş ve ülke çıkarları ile uyumlu olan benzer görüşleri tanımıştır.²⁵⁸

Ayrıca Kazakistan 1998 anlaşmasının öncesinde de bölünmeye ilişkin bazı girişimlerde bulunmuştur. 27 Şubat 1997 tarihinde Kazakistan ve Türkmenistan arasında iki bildiri yayımlanmıştır. Bunlardan ilki genel olarak iş birliğini geliştirme ile ilgili iken diğeri doğrudan Hazar'la ilgili meseleler mevzusundadır. Hazar ile doğrudan ilgili bildiriye göre taraflar, Hazar'ın hukuki statüsünü belirleyen antlaşma akdedilinceye kadar *orta hat esasına göre* idari-ülkesel sınırı muhafaza edeceklerini, mutabakata varılan bölgeler dâhilinde denizin biyolojik kaynakları ve deniz yatağındaki madenlerden tüm kıyı devletlerinin özel ve tüzel kişilerinin işletme hakkına sahip olduğunu, deniz seviyesinin azalmasının önüne geçmenin tedbirlerinin alınmasını, Hazar'ın sadece barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve askeri faaliyetlerden uzak tutulmasını, denizin kirlenmemesi için gereken tedbirlerin alınmasını, biyolojik kaynaklarının devamlılığının sağlanmasını, Hazar'dan faydalanılırken karşılıklı çevreye verilen zararlardan kıyı devletlerinin sorumlu tutulmasını, ticaret gemilerinin serbestliği ve güvenliğinin sağlanmasını, Hazar'da sadece kıyı devletlerinin gemilerinin seyrüsefer serbestliğinin olduğunu kabul etmişlerdir. Tüm bu açıklamalara rağmen bildiride yer alan orta hat ilkesini bir anlaşma ile sonuçlandıramamışlardır.²⁵⁹ Fakat söz konusu bildiri, tarafların egemenlik haklarını kullanabileceği orta hat esasına bağlı bir bölünme istediklerine ve sınır gölü yaklaşımına yönelişe işaret etmiştir.

---

²⁵⁸ KOCAMAN, M. Emin: “*Hazar Havzası'nın Hukuki Statüsü*”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2018, s. 110.

²⁵⁹ TERZİOĞLU, s. 39-40.

Kazakistan 3 Ekim 1997’de BM Genel kuruluna gönderdiği mektupta, Hazar’ın kullanımında, Sovyet Petrol Bakanlığı’nın 1970’lerde birlik ülkeleri arasında *orta hat yöntemine göre yaptığı bölünmenin* esas alınacağını, bağımsızlığını kazanan Sovyet ülkelerinin bu bölüşümü karşılıklı olarak sınır kabul ettiğini ve 1921, 1940 anlaşmalarının meseleye ilişkin referans gösterilmesinin şüpheli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kazakistan, söz konusu anlaşmaların taraflarının günümüzde uluslararası hukuk öznesi olarak var olmayan devletler olduğunu, anlaşmaların Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki sınırlar hakkında herhangi bir bilgi vermeyip sadece seyrüsefer ve balıkçılık konularını düzenlediğini ve Hazar’ın statüsü, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölgesi ile ilgili herhangi bir düzenleme içermediğini açıklamasında belirtmiştir. Bunlara ek olarak ilgili bildiri de *1982 BMDHS’nin konuyla ilgili hükümlerinin genişletilerek ve Hazar’ın özellikleri de dikkate alınarak uygulanması gerektiğini* ifade etmiştir. Hazar’ın *deniz tabanının ve kaynaklarının uluslararası uygulamalara ve yöntemlere uygun olarak orta hat esasına göre sınırlandırılarak her devletin kendi bölgesindeki kaynakları bağımsız olarak araştırması ve kullanması gerektiğini* de açıklamalarına eklemiştir. Ayrıca Kazakistan seyrüsefer, balıkçılık ve çevre koruma konusunda uzlaşmanın mümkün olduğunu belirttikten sonra, karasuları ve balıkçılık bölgesi dışında kalan alanlarda seyrüsefer serbestisi, hava sahasında belirlenmiş rotalarda uçuş serbestisi olması gerektiğini belirlemiştir. Aynı metinde coğrafi bakımdan elverişsiz durumda olan Hazar’a kıyıdaş devletlerin, deniz ve okyanuslara erişebilmesi için Rusya ile yapacakları ayrı anlaşmalar temelinde, Rusya’nın suyollarını (Don-Volga Kanallarını) kullanma hakkına sahip olmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁶⁰

---

²⁶⁰ Bkz. *Letter Dated 25 September 1997 from the Minister for Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan Addressed to the Secretary-General, APPENDIX Position of Kazakhstan on the Legal Status of the Caspian Sea*, 3 October 1997, s. 3-4. **UN Doc. A/52/424**.

Statü konusunda Azerbaycan ve Türkmenistan'a göre Kazakistan'ın durumu daha hassas bir konumdadır. Bugün çeşitli güzergâhlar tartışılıyor olsa da Batı piyasalarına giden kullanılabilir ana petrol-doğal gaz boru hatları, Rusya'dan geçmektedir ve Kazakistan'ın bu hatlara ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca Kazakistan'daki Rus nüfusun yoğunluğu,²⁶¹ Rusya ile ekonomik ilişkilerin büyüklüğü ve ekonomik bağımlılığı; Rusya ile BDT, KGAÖ ve ŞİÖ bünyesinde geliştirdiği ilişkilerin boyutu; ülkesinde 7 adet Rus askeri üssü bulunması ve 2012-2016 yılları arasındaki silah ithalatının % 76'sını Rusya'dan gerçekleştirmiş olması²⁶² gibi Rusya'ya olan askeri yakınlığı ve bağımlılığı; Hazar'ın doğal zenginliklerine, yabancı yatırımlara ihtiyacı olması ve gelişen bir ülke olması dolayısıyla biran önce faaliyete geçme arzusu gibi birçok etmen göz önüne alındığında, Kazakistan'ın statü meselesinin Rusya ile olan hassas ilişkilerini etkilemesini istemediği ve Hazar konusunda politika değişikliğine gittiği görülmektedir. Özellikle kuzey kesimde kıyıdaş devletlerle imzaladığı anlaşmalarla kendi sahalarını güvence altına almaya çalışmıştır.

D. İran'ın Yaklaşımı

İran Hazar konusunda büyük ölçüde Rusya'nın görüşlerini paylaşmış ve *Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine karşı çıkmıştır*. Fakat Rusya'nın, Kazakistan ve Azerbaycan ile yaptığı anlaşmalar sonrasında politika değiştirmesi sonucu İran'ın bu görüşlerinde yalnız kaldığı görülmüştür.

---

²⁶¹ Kazakistan'ın toplam nüfusunun % 21'i Rüstür. Bkz. *“Ethnic Russians Leaving Central Asia and With Them, Putin's Hopes for Influence”*, The Jamestown Foundation-Global Research and Analysis, 2016, <<https://jamestown.org/program/ethnic-russians-leaving-central-asia-and-with-them-putins-hopes-for-influence/>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

²⁶² Bkz. *“Trends in International Arms Transfers-2016”*, SIPRI Fact Sheet, February 2017 <<https://www.sipri.org/sites/default/files/Trends-in-international-arms-transfers-2016.pdf>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

İran, Hazar'ın beş kıyıdaş devlet tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini ve üçüncü devletlerin Hazar'dan yararlanmasına karşı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca İran, Hazar'ın 12 ulusal sektöre bölünmesi -Vance Owen'ın 10 kantonluk Bosna planına benzeyen- tezini önermiş, fakat çok karışık bulunan ve Hazar için uygulanması oldukça güç görülen bu tez dikkate alınmamıştır.²⁶³ 12 sektör tezine Azerbaycan ve Kazakistan karşı çıkarırken, Türkmenistan ise Azerbaycan ile orta noktasında kalan kaynaklar konusundaki ihtilaflardan dolayı destek vermiştir.²⁶⁴

Geçmiş anlaşmalara dayanarak Hazar'ı bir *Sovyet-İran denizi* olarak gören İran, 1940 anlaşmasının devletlerin 10 millik karasuları dışında ortak kullanım ilkesini benimsediğini dolayısıyla Hazar'da *condominium ilkesinin* geçerli olması gerektiğini, sektörel bölünmenin ve kıyı devletlerinin tek taraflı tasarruflarının bu anlaşmanın ihlali anlamına geldiğini ifade etmektedir. Uzun yıllar Rusya'nın tezini destekleyen İran'ın, Rusya ve Kazakistan'ın 1998'de Hazar'ın deniz tabanını paylaştıkları anlaşmayı 1998'de BM nezdinde protesto etmesi sonucu Rusya ile Hazar'daki yolları ayrılmıştır. İran, Hazar'ın beş kıyı devletinin rızası olmaksızın paylaşılmasının kabul edilemeyeceğini, tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin 1921 ve 1940 tarihli anlaşmalar ile bağlı olduğunu protestosunda belirtmiştir.²⁶⁵ Dönemin İran Dışişleri Sözcüsü de Hazar'ın sektörlere bölen anlaşmalarda belirtilen bazı bölgelerin İran'ın ulusal sektörü içinde olduğunu, bu alanda yapılan araştırmaların İran'ın haklarını ihlal ettiğini ve Hazar'dan ancak tüm kıyı devletlerinin rızası alınarak yararlanılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca İran 1998 tarihli

---

²⁶³ ÇOLAKOĞLU, s. 112.

²⁶⁴ İŞCAN, s. 83.

²⁶⁵ Bkz. *Statement of the Foreign Ministry of the Islamic Republic of Iran on the Results of the Kazakhstan-Russian Consultations Reflected in the Statement Dated 13 February 1998 of the Kazakhstan Foreign Ministry*, 21 May 1998, s. 2. **UN Doc. A/52/913**; Bkz. *Statement of the Foreign Ministry of the Islamic Republic of Iran on the Agreement signed on 6 July 1998 by the President of the Russian Federation and the President of the Republic of Kazakhstan Regarding the Legal Status of the Caspian Sea*, 10 August 1998, **UN Doc. A/52/1011**.

anlaşmanın yapılmasından bir gün sonra, petrol yatakları konusunda Azerbaycan'la sorun yaşayan Türkmenistan ile ortak bildiri yayımlamıştır. Bildiri Moskova ve Astana'nın imzaladığı anlaşmalar reddedilerek, kaynakların adil ve eşit bölüşülmesi gerektiği ve Hazar'ın ancak tek hukuki statüsünün olabileceği ifade edilmiştir. Fakat İran'ın bu iddiaları daha önceki durumu ile karşılaştırıldığında Hazar'da bazı faaliyetlere de facto olarak onay vermiş olması sebebiyle pek güçlü bulunmamıştır. Zira 1991 öncesinde İran, Bakü açıklarında Moskova'nın petrol çıkarma faaliyetlerine sessiz kalarak 10 mil olarak belirlenen kendi kıyı şeridi dışındaki alanı fiilen Sovyetler Birliği'ne bırakmıştır.²⁶⁶ Bir başka deyişle İran, günümüzde 1970'lerde SSCB'nin kendi içerisinde yapmış olduğu bölümlenmeyi hukuki dayanağı olmadığı gerekçesiyle kabul etmediğini ifade etse de bu tür bir bölünmeye ve bölgedeki faaliyetlere o dönemde karşı çıkmamıştır. Fakat 1921 ve 1940 tarihli anlaşmalarda ortaya koyulduğu iddia edilen Sovyet-İran Denizi tanımlamasının tam anlamıyla açıklanmadığı ve İran'ın condominium kavramına atıfta bulunmasının Hazar için pratikte uygulanabilirliğinin bulunmadığı görülmektedir.²⁶⁷ Ayrıca sonraki dönemlerde İran, Şahdeniz doğal gaz yatağı ve Lenkaran petrol yatağında sırasıyla % 10'luk bir paya sahip olmuştur. İran, bu anlaşmaları imzalamakla aslında, Azerbaycan'ın petrol politikasını ve Hazar'daki petrol yataklarını de facto olarak tanımış olmuştur.²⁶⁸ Bu meseleye ilişkin diğer bir örnek ise İran'ın 19 Temmuz 1955'te kabul ettiği kıta sahanlığı kanununun ikinci maddesinde, "Kapalı denizlere uygulanan

---

²⁶⁶ ABDULLAYEV, 1999, s. 277-278; ÇOLAKOĞLU, s. 112.

²⁶⁷ AVCI, Erkan: "*Hazar'ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları*", Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü, 2014, s. 15.

²⁶⁸ OĞAN, Sinan: "*Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı*", Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 2i, 2001, s. 167-168.

uluslararası hukukun kuralları, Hazar denizine de uygulanabilir.” ifadesinin yer aldığı da belirtmek önem arz etmektedir.²⁶⁹

İran Hazar’ın kuzeyinde Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan kapsamında ortaya konulan uzlaşmaya, Türkmenistan’la birlikte karşı çıkmış ve anlaşmaların geçersiz olduğunu ifade ederek Hazar’a ilişkin kararların bütün kıyıdaş devletlerin dâhil olduğu beş taraflı bir anlaşmayla yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.²⁷⁰ 2002’de beş devlet arasında yapılan görüşmede Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan orta hat boyunca deniz yatağının bölüşülmesi ve deniz yüzeyinin ortak kullanımını savunurken, İran bu paylaşım yöntemlerine karşı olduğunu ama bir paylaşım olacaksa da Hazar’ın *en az % 20’sine* sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷¹ 2000 yılında İran Devlet Başkanı Hatemi de Hazar’ın statüsü ile ilgili yaptığı bir konuşmada, İran’ın Hazar’ın paylaşımıyla ilgili % 20’den daha az bir pay düşünmediğini ve eğer Hazar’da paylaşım olacaksa *deniz yatağı ve su yüzeyinin eşit olarak paylaşılması* gerektiğini ifade etmiştir.²⁷² Bu açıklama, condominium tezini savunan tek kıyıdaş ülke olarak kalan İran’ın, Hazar’da herhangi bir bölünmeye engel olamayacağını anladığını ve kendi çıkarlarını korumaya çalıştığını ortaya koymuştur. Fakat devletlerin kıyı şeritlerinin uzunluklarını dikkate almayan bu fikir kıyıdaş

---

²⁶⁹ SHAFİYEV, F. Rauf: *“The Legal Regime of the Caspian Sea: Views of the Littoral States”*, The Jamestown Foundation, Vol. 7 Issue: 6, 2001, <<https://jamestown.org/program/the-legal-regime-of-the-caspian-sea-views-of-the-littoral-states/#.VxPmfPmLRD8>> (Erişim Tarihi: 5.4.2018).

²⁷⁰ Bkz. *Letter dated 26 July 2002 from the Chargé d’affaires a.i. of the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Addressed to the Secretary-General*, 31 July 2002, **UN Doc. A/56/1017**.

²⁷¹ TERZİOĞLU, s. 41; Bkz. *Joint Statement of 8 July 1998 by the President of the Islamic Republic of Iran to the President of Turkmenistan*, 2 October 1998, s. 2. **UN Doc. A/53/453**; İran’ın orta hat esasına uygun yapılacak paylaşıma göre % 13 ila % 14 arasında bir pay alması beklenirken, söz konusu iddiaları ile payını % 20 oranında genişletmeye çalışmaktadır. Zira % 20’ye ulaşabilirse önemli petrol sahalarının büyük kısmı kendi sınırları içinde kalacaktır. Tarafların iddia ettiği çeşitli yöntemlere uygun olarak çizilen sınırlara göre Alov-Araz-Şerg sahalarının durumu için bkz. Ek-9. Tartışmalı yataklar meselesine ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

²⁷² DUMAN, s. 73; DİBA, s. 37.

devletlerce kabul görmemiştir. Son dönemde gerçekleştirilen toplantılarda ve ikili görüşmelerde İran, Hazar'ın beş kıyı devleti arasında eşit olarak bölünmesi tezini yenileyerek, sınırlarını Hazar'ın içlerine doğru genişletmeyi amaçlamaktadır. İran'ın Hazar konusunda Rusya ile bugün uzlaştığı tek meselenin Hazar'dan boru hattı geçirilmemesi olduğu ifade edilebilecektir. Ayrıca İran zaman zaman Hazar'ın silahsızlandırılmasını ve yabancı askeri varlıklardan arındırılmasını desteklediğini de ileri sürmektedir.²⁷³

Diğer kıyıdaş devletlerin statü konusunda uzlaşmaya ve kaynaklarını işlemeye başlamaları, İran'ın bu gelişmelerin dışında kalmayacağını göstermiştir. 2003 yılında İran ve Türkmenistan, Hazar'ın güney sektörünün taksimi konusunda imzaladıkları anlaşma ile iki ülkenin uluslararası hukukun ve BMDHS'nin ilke ve normları ile deniz yatağının paylaşımını konusunda anlaşabildiklerini açıklamışlardır. Bu ilkelerin neyi kapsadığı ifade edilmemiş, fakat İran'ın orta hat esasına uygun bir paylaşımına karşı olduğu, Hazar'ın her bir kıyıdaş devletin % 20 pay alacak şekilde beş eşit parçaya taksiminden yana olduğu izlenimi ortaya çıkmıştır. Böylece İran ve Türkmenistan'ın Hazar'ın kuzeyindekilere karşı bir ittifak içinde olduğu görülmüştür.²⁷⁴

Aslında İran'ın çoğunluklu olan doğal gaz ve petrol rezervlerinin Hazar'dan uzak bölgelerde bulunduğu, Hazar'da bulunan az sayıda enerji kaynağının ise oldukça derinde yer alması ve söz konusu kaynakları çıkartmanın ve işlemenin diğerlerine kıyasla zahmetli olduğu iddia edilmektedir. Bu açıdan buradaki kaynaklara en azından yakın gelecekte ihtiyacı olmayan İran için asıl meselenin, Hazar'ın göl veya deniz olarak tanımlanması ya da ekonomik değil siyasi, tarihi ve kültürel çıkarların olduğu

---

²⁷³ DORRAJ, Manochehr/ENTEESAR, Nader: *“Iran's Northern Exposure: Foreign Policy Challenges in Eurasia”*, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Paper No: 13, 2013, s. 18.

²⁷⁴ TERZİOĞLU, s. 41.

düşünülmektedir.²⁷⁵ Başlangıçta Hazar'daki projelerde yer alabilmek için Azerbaycan'a yakınlaşmış fakat ABD'nin ısrarlı tutumu sebebiyle enerji projelerine dâhil edilmemiştir. Bu olayların da etkisiyle İran Rusya'ya destek vermeye başlamış ve statü konusunda taleplerini sık sık gündeme getirerek Hazar'daki yatakların işletilmesini geciktirme politikası izlemiştir. Daha sonra ise ABD şirketlerinin bölgede dâhil olmadığı çeşitli uluslararası konsorsiyumlara girerek (Şah Deniz Projesi'nde % 10'luk pay alması gibi) enerji kaynaklarının geliştirilmesinde rol almaya çalışmıştır. İran'ın statü konusundaki tavırlarını şekillendiren birçok sebep bulunmaktadır. Öncelikle İran kuzeyindeki Azerbaycan türkü nüfusunun²⁷⁶ çokluğu dolayısıyla yaşanabilecek etnik çatışmalardan ülke bütünlüğünün korunması adına endişe duymakta ve Azerbaycan'ın ekonomik olarak güçlenmesini kendi aleyhine görmektedir. Ayrıca Kazakistan ve Türkmenistan'ın muhtemel petrol-doğal gaz nakil hatlarının kendi topraklarından geçmesini istemektedir. Statü durumunun netleşmesi ve Hazar'ın tamamen sektörlere bölünmesi durumunda Türk Cumhuriyetleri arasındaki iş birliğinin gelişmesini ve doğal kaynakların Hazar'a dönecek boru hatları ile Azerbaycan ve Türkiye üzerinden taşınmasını desteklememektedir. Bunlara ek olarak kendisine uygulanan ambargoların etkisi ve bölgede ABD'nin nüfuz sahibi olması dolayısıyla, Hazar'daki paylaşımında zararlı çıkacağı

---

²⁷⁵ COFFEY, Luke: "*A Secure and Stable Caspian Sea is in America's Interest*", The Heritage Foundation-Backgrounder, No:3070, December 2015, s. 7.

²⁷⁶ Rakamlar net olmamakla birlikte Güncel verilere göre İran'da **25 ile 30 milyon arası** Güney Azerbaycan ya da İran Türkü olarak adlandırılan Türk nüfusu bulunmaktadır. İran içinde Farslardan sonra en güçlü topluluk olan Türkler, jeopolitik konum, sosyo-kültürel yapı, ekonomik güç ve nüfus potansiyeli karşısında İran'ın ülke bütünlüğünü koruma politikası bakımından yumuşak karnı olarak görülmektedir. İPEK, C. Doğaç: "**Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu**", Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12/1, 2012, s. 267; Bkz. İSMAILZADE, Fariz: "**Azerbaijani Public Outraged By Slaughter Of Azeris in Iran**", The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, May 2006, <<https://jamestown.org/program/azerbaijani-public-outraged-by-slaughter-of-azeris-in-iran/>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018)

endişesi ile hareket etmektedir.²⁷⁷ İran Azerbaycan'la arasında tartışma konusu olan Alov-Araz-Şerg petrol sahaları konusunda iddia edilen sınırlar kapsamında ciddi gerginlikler yaşamakta olup henüz çözüm bulunmamıştır. Aslında Basra Körfezi'nde sahip olduğu zengin kaynaklar dolayısıyla Hazar'a ihtiyacı olmayan İran, bölgede ABD ve batılı devletlerin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı (% 20'lik bir oran gibi bütün devletlerce kabul görmeyecek taleplerle) dile getirerek statü sorununun çözülmesini sürüncemede bırakmaktadır.²⁷⁸ Sonuç olarak İran'ın Hazar için ileri sürdüğü gerek condominium gerek beş eşit parçaya bölünme (% 20'lik paylaşım) teklifinin kıyıdaş devletlerce kabul görmesi bugün için pek mümkün görülmemektedir.

E. Türkmenistan'ın Yaklaşımı

Sahip olduğu petrol ve gaz rezervleri ile güçlü bir konuma sahip olan Türkmenistan'ın Hazar konusunda net bir tutumunun olmadığını, uzunca bir süre belirsiz ve değişken bir tavır takındığını söylemek mümkündür. Kasım 1996'da Aşkabat'ta yapılan konferansın ardından İran ve Rusya ile ortak bir bildiriye imza atan Türkmenistan, Hazar'ın doğal kaynaklarının *ortak kullanımını* desteklemiştir.²⁷⁹ Rusya ve İran'ın baskıları nedeniyle uzun bir süre görüş olarak bu ülkelere yakın olan Türkmenistan, 1997'ye kadar, yeni statü belirlenene kadar 1921 ve 1940 anlaşmalarına uygun hareket edilmesi ve 45 millik münhasır yetki alanı dışında kıyıdaş devletlerin *ortak kullanımına* açık bir alan tesis edilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁸⁰ Fakat 1997'nin sonlarına doğru *paylaşımın orta hat esasına* göre, Sovyetler Birliği döneminde yapılan idari bölünmeye

---

²⁷⁷ İŞCAN, s. 83.

²⁷⁸ CİDDİ, s. 32.

²⁷⁹ MAMEDOV, s. 237.

²⁸⁰ ABDULLAYEV, 1999, s. 280.

uygun olarak yapılması gerektiğini, kıyıdaş ülkelerin Hazar'ın kendi sektörlerinde kalan alanlarında deniz tabanı, su kütlesi ve su yüzeyinde doğal kaynakları münhasıran kullanmakta serbest olması gerektiğini öne sürmüştür.²⁸¹ Türkmenistan bununla nispeten Azerbaycan'ın görüşüne yaklaşmıştır.

1997'de Türkmenistan, Azerbaycan'a ait olan Azeri ve Çırağ petrol sahaları üzerinde keşif yapılması sonrasında bahsi geçen yataklara ilişkin hak iddia etmiş ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı söz konusu petrol sahalarının Azerbaycan tarafından konulan ismini değiştirerek Hazar ve Osman gibi Türkmençe kökenli isimler vermiştir.²⁸² Tartışma konusu olan bu sahalar 45 millik kıyı şeridinden daha ilerde olduğu için Türkmenistan'ın daha önceki tutumundan vazgeçerek Hazar'ın *filen ulusal sektörlere bölünmesini* desteklediği görülmüştür. Azerbaycan'la aynı tezi savunmaya başlayan Türkmenistan, 1998 yılında önemli petrol sahalarının bulunduğu bu alanda orta hat boyunca anlaşmaya varmış, fakat söz konusu hattın sınırlarının nereden geçeceği konusunda uzlaşmamıştır.²⁸³ Türkmenistan, Azerbaycan'ın Apşeron Yarımadası'yla Hazar'ın içerilerine dâhil olduğunu ve bu yüzden Azerbaycan ile arasında orta hatta göre paylaşım yapılırken Apşeron Yarımadası'nın dikkate alınmaması gerektiğini savunmuştur.

Ayrıca Türkmenistan kıyılarından 104 km uzaklıkta bulunan Kepez (Azerbaycan)/Serdar (Türkmenistan) petrol sahası üzerindeki egemenlik iddiasından da vazgeçmiş değildir.²⁸⁴ Aynı şekilde yukarıda içeriği anlatıldığı üzere Şubat 1997'de Kazakistan ve Türkmenistan, Hazar'da kıyıdaş devletler yeni bir statü üzerinde

---

²⁸¹ ÇOLAKOĞLU, s. 112-113.

²⁸² OĞAN, 2001, s. 170.

²⁸³ BAHGAT, Gawdat: *“Prospects for Energy Cooperation in the Caspian Sea”*, Communist and Post-Communist Studies, Science Direct, 40 (2007), s. 164-165; TERZİOĞLU, s. 42.

²⁸⁴ ÇOLAKOĞLU, s. 113; ABDULLAYEV, 1999, s. 280.

anlaşmaya kadar Sovyet döneminde yapılan bölümlere dayalı²⁸⁵ *orta hat ilkesi* ile Hazar'ı sektörlere bölmek için mutabakata varmışlar, fakat orta hattın güzergâhını bir antlaşma ile sonuçlandıramamışlardır.²⁸⁶ 1997'nin sonlarında Türkmenistan kıta sahanlığında hidrokarbon aramak ve çıkarmak için uluslararası ihale açmıştır. Türkmenistan'ın Hazar'a ilişkin çeşitli belgeleri kabul ettiği de görülmektedir. Hazar'a ilişkin karasuları genişliğini BMDHS'nin ilgili hükümleri gereğince 1993 yılında 12 mil olarak belirlemiş,²⁸⁷ Hazar'ın Türkmenistan kıyısındaki bazı liman ve körfezleri de Türkmenistan'ın içsuları olarak kabul edip (1982 BMDHS'ye uygun olarak) içsuları tespit etmenin usullerini göstermiştir. Böylece mevzuatında 1982 BMDHS hükümlerini çağrıştıran düzenlemeleri muhafaza etmiş ve *orta hat ilkesine* yaklaşmıştır.²⁸⁸ Her ne kadar Hazar'ın statüsü konusunda sabit bir politika izlemese de Türkmenistan'ın, Azerbaycan ve Kazakistan gibi kesin sınır çizgilerinin belirlenmesine, paylaşımına gidilmesine ve kendi sektörlerini yabancı yatırımcılara açmaya yönelik hassasiyetlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Türkmenistan'ın bu olaylardan sonra tekrar tutum değiştirdiği ve *ortak kullanım ilkesini* savunduğu görülmüştür. Nitekim Temmuz 1998'de Türkmenistan Cumhurbaşkanının Tahran ziyareti sırasında yayımlanan ortak bildiriye, 1998 Rusya-Kazakistan anlaşması eleştirilmiştir. Bildiriye, kıyıdaş devletler Hazar'ın statüsü ile ilgili ortak bir anlaşma yapana kadar İran ve SSCB arasında imzalanan 1921 ve 1940 tarihli

---

²⁸⁵ SSCB döneminde Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi konusunda 1970 düzenlemesinden sonra, Azerbaycan sınırları içinde olan "Azeri" ve "Çırağ" yatakları konusunda ne Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, ne de daha sonra bağımsız olan Türkmenistan Cumhuriyeti'nin 1997'e kadar hiçbir itirazı olmamıştır. Dolayısıyla önemli kaynaklar keşfedildikten sonra bu yataklar hakkında itiraz hakkının da olmadığı ileri sürülmektedir. İSGANDAROV, s. 102.

²⁸⁶ Bkz. *Joint Statement on Issues Relating to the Caspian Sea, Signed by the Presidents of Kazakstan and Turkmenistan in Almaty on 27 February 1997, 17 March 1997*, s. 2-3. **UN Doc. A/52/93.**

²⁸⁷ HAFEZİNİA/PİRDASHTİ/AHMADİPOUR, s. 183.

²⁸⁸ TERZİOĞLU, s. 43.

anlaşmaların geçerli olacağı, Hazar'da hem deniz tabanının hem su kütesinin ortak kullanılması gerektiği, eğer bir paylaşım olacaksa da bütün devletlerin eşit pay alacağı (% 20 görüşü) ifade edilmiştir.²⁸⁹ Söz konusu açıklamalarla Türkmenistan, İran'ın görüşlerine yaklaşmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkmenistan Devlet Başkanı, Hazar'da uluslararası hukuka uygun olarak kıyıdaş ülkelerin her birinin 12 millik karasuları ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin bulunması, geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olması önerisinde bulunmuştur.²⁹⁰

Ancak daha sonra Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunların aşılması sonucu, Kasım 1999 AGİT İstanbul Zirvesi'nde imzalanan anlaşmalarla Türkmenistan'ın, Azerbaycan ve Kazakistan ile ortak hareket ettiği ve benzer görüşleri (sektörel bölünmeye yönelik) paylaştığı izlenimi ortaya çıkmıştır.²⁹¹ Fakat Hazar'a kıyıdaş devletler arasında yapılan Nisan 2002 görüşmelerinde Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan orta hat boyunca deniz yatağının bölünmesi, deniz yüzeyinin ortak kullanılmasını savunmuş, Türkmenistan ise denizin paylaşılması ilkesini benimsenmele birlikte bunun ne şekilde olacağı hususunda fikir ayrılığına düşmüştür. Buna karşın 2003 yılında, Hazar'ın kuzeyindeki üç devlete karşı bir ittifak içine giren İran ve Türkmenistan'ın, uluslararası hukukun ilke ve normlarına ve 1982 BMDHS'ye uygun olarak Hazar'ın güney sektöründe deniz yatağının taksiminde anlaştıkları ifade edilmiştir. Söz konusu ilkelerin neyi içerdiği ifade edilmemekle birlikte, iki ülkenin her bir kıyıdaş

---

²⁸⁹ ÇOLAKOĞLU, s. 113; Bkz. *Joint Statement of 8 July 1998 by the President of the Islamic Republic of Iran to the President of Turkmenistan*, 2 October 1998, s. 2. **UN Doc. A/53/453**; İŞCAN, s. 84.

²⁹⁰ OĞAN, Sinan: "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analiz Merkezi-TÜRKSAM, 2005, <<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018).

²⁹¹ ABDULLAYEV, 1999, s. 281.

devletin *Hazar'ın % 20'sine sahip olacakları beş eşit parçaya taksimden yola çıktıkları* düşünülmektedir.²⁹²

Tüm bunlar sonucunda Hazar'ın güneyinde İran ve Türkmenistan'ın, kuzeyinde ise Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan'ın bir ittifak içinde oldukları görülmektedir. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan'ın belli ölçüde anlaşmaya varması sonrasında Türkmenistan, Hazar'ın kuzeyinin bölünmeye başlaması ve Azerbaycan'la tartışmalı petrol yatakları mevzusunda bir ilerleme olmayacağını düşünmesi ile Azerbaycan'a karşı destek bulmak için İran'a yaklaşmıştır. Aslında Türkmenistan'ın sektörel bölünmeye sıcak baktığını söylemek mümkündür. Türkmenistan Hazar'a ilişkin deniz veya göl olarak herhangi bir açıklamada da bulunmamıştır. Ancak şüphesiz ki doğal gazın en önemli ihraç kalemi olması sebebiyle statü sorunu konusunda en çok zarar gören ülke Türkmenistan olmuştur. Sahip olduğu zengin kaynakları alternatif projelerle Batı pazarına aktarmayı İran ve Rusya rotasıyla yapabilecek olması ve Rusya ve İran'la çok yönlü ekonomik ilişkilerinin boyutu Türkmenistan'ın politikasının belirsizliğini açıklamada önem arz etmektedir. Statü sorununun da çözülmesi ve kaynaklarının Batıya naklinde Hazar sularından yararlanması Türkmenistan'ı ekonomik olarak rahatlatacaktır. Zira statü sorununun çözüme kavuşması durumunda, Hazar geçişli projelerin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu en kısa mesafenin, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında bulunması da önem arz etmektedir.

---

²⁹² TERZİOĞLU, s. 42.

II. SON DÖNEMDE SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAPILAN ANLAŞMA VE GÖRÜŞMELER

A. İkili Anlaşma ve Görüşmeler

Kıyıdaş ülkeler nihai statü belirlenene kadar bu tarihten sonra münhasır yetkilerini kullanabilmek için ikili anlaşma yapmayı tercih etmişlerdir. İkili anlaşmalar, Hazar'daki ekonomik faaliyetler ve doğal kaynakların niteliği göz önüne alındığında mantıklı görülse de, bu anlaşmaların yeni kaynaklar ortaya çıktıkça muhtemel anlaşmazlıkları tetiklediği ve kuzey-güney bloğunu oluşturduğu gözlemlenmekte, devletler arasındaki gerilimi sadece ertelediği düşünülmektedir.

Kuzey Anlaşmaları olarak adlandırılan ve Kazakistan-Azerbaycan-Rusya arasında ikili ve üçlü şekilde yapılan anlaşmalar meselenin gidişatı açısından önem arz etmektedir. Bu tür anlaşmaların ilki, 1997'de Kazakistan ve Azerbaycan arasında yapılan tarafların orta hat yöntemine göre belirlenen sınırlara sadık kalma konusunda anlaştıkları anlaşmadır.²⁹³ Yine 1997 yılında Kazakistan ve Türkmenistan SSCB döneminde uygulanmış olan bölümlere dayalı orta hat boyunca Hazar'ın sektörlere ayrılması konusunda uzlaştıklarına dair ortak bir bildiri açıklamışlardır. Şubat 1998'de Azerbaycan ve Türkmenistan yaptıkları ortak açıklama ile Hazar'ı orta hatta göre bölmeye hazır olduklarını bildirmiş, fakat orta hattın nasıl belirleneceği ve sınırlarının nereden geçeceği hususunda anlaşamamışlardır.

Temmuz 1998 yılında Rusya ve Kazakistan arasında yapılan antlaşma ile Hazar'ın deniz tabanının orta hat yöntemine göre bölünmesi ve su yüzeyinin ortak kullanılması

---

²⁹³ HAGHAYEGHİ, Mehrdad: “*The Coming of Conflict to the Caspian Sea*”, Problems of Post Communism, Vol: 50, No: 3, May/June 2003, s. 35.

hususunda bölünmeye ilişkin ilk adım atılmıştır.²⁹⁴ Söz konusu bölünmede esas hattan itibaren ülkeler arası eşit uzaklığın ve adaların durumunun da dikkate alınması ile *değiştirilmiş orta hat (modified median line)* metodu²⁹⁵ uygulanmıştır.²⁹⁶ Dönemin Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Postukhov'un "*realiteyi tanımak gerekir*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere, ortak yönetim tezinin hayata geçirilmesinin Hazar açısından kolay olmayacağını anlayan devletler esnek davranarak deniz tabanının bölünmesi hususunda anlaşmıştır.²⁹⁷

2000 yılından itibaren Rusya, Hazar'da daha etkin bir rol almaya başlamıştır. Ocak 2001'de Rusya ve Azerbaycan daha önceki Kazakistan-Rusya anlaşmasına benzer şekilde deniz tabanının orta hat boyunca bölünmesi ve deniz yüzeyini ortak kullanıma tabi olması hususunda görüş birliğine varmışlardır.²⁹⁸

Rusya-Azerbaycan anlaşmasının imzalanmasından iki ay sonra Mart 2001'de Rusya-İran zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve eski İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ortak bir bildiri ile Hazar'ın hukuki statüsü konusunda "ani eylemlerde" bulunmayacaklarını belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle Hazar'daki hukuki statü sorunu çözülene kadar resmi olarak taraflar Hazar'da çizilen hiçbir sınırı tanınmayacağını ve beş kıyıdaş devletin ortak kararı olmadan imzalanan anlaşmalarının tümünün göz ardı edileceğinin altını çizmişlerdir. Zirvenin sonunda Astana ve Bakü, Rus-

---

²⁹⁴ ERCAN, s. 58.

²⁹⁵ Kuzey Hazar anlaşmalarında kullanılan *değiştirilmiş orta hat yöntemi*, devletlerce deniz yatağını ilgili ülkelerin kıyılarından orta hat çizgisine göre belirleyerek sınır çizgisini seçilen doğal ve suni unsurlara (deniz tabanı yüksekliği-kurulan tesisler gibi) göre değiştirmek, su üstünü ise tüm kıyı devletlerin kullanımına açık bırakmak olarak algılanmış ve uygulanmıştır. DİBA, s. 174.

²⁹⁶ JANUSZ-PAWLETTA, s. 41.

²⁹⁷ OĞAN, 2001, s. 157.

²⁹⁸ BAHGAT, Gawdat, "*Regional Report, The Caspian Sea: Potentials and Prospects*", Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, Vol: 17, No: 1, January 2004, s. 123-124; TERZİOĞLU, s. 30.

İran ortak bildirisinin Rusya'nın Kazakistan (1998) ve Azerbaycan (2001) ile imzaladığı ikili anlaşmaları yok saydığını ifade etmişlerdir. Bu sebeple Astana ve Bakü Rus-İran deklarasyonuna tepki göstermiştir. Kaliuzhny, Rusya'nın tutumuna açıklık getirmek amacıyla anlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra Astana'ya gitmiş ve Rus-İran ortak bildirisinin Hazar'ın statüsü konusunda yapılan ikili anlaşmaları yok saymadığını, özellikle 1998 Anlaşması'nda yer alan hükümlere bağlı kaldıklarını ve kalacaklarını açıklamıştır.²⁹⁹

Kasım 2001'de Azerbaycan ve Kazakistan arasında, 1997 yılında yaptıkları anlaşmayı teyit eden deniz yatağının paylaşımı konusunda yeni bir anlaşma imzalanmış,³⁰⁰ fakat coğrafi koordinatlar belirlenmeyerek daha sonraki bir tarihe bırakılmıştır.³⁰¹ Görüldüğü gibi bu anlaşma da 1998 anlaşmasına benzer bir bölünmeyi esas almaktadır. *Ocak 2002*'de Rusya-Türkmenistan arasında yapılan görüşmede bu sorunun hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğine dair karar alınmıştır. Aynı şekilde *Mart 2002*'de Azerbaycan-İran arasında görüşmeler yapılmış, fakat Hazar'ın hukuki rejimine dair herhangi bir yol kat edilememiştir.

Mayıs 2002'de Rusya ve Kazakistan, orta hat boyunca Kuzey Hazar'ın bölünmesi konusunda 1998 Rus-Kazak anlaşmasına ilişkin imzaladıkları protokolle orta hattın coğrafi koordinatlarını belirlemiş, bu bölgenin orta noktasında kurulmuş petrol- doğal gaz yapılarının 50/50 ortak olduğunu kabul etmişlerdir.³⁰² *Eylül 2002*'de Azerbaycan ve Rusya, Hazar deniz yatağının taksimine ilişkin kendi sahalarında deniz tabanı ve toprak

---

²⁹⁹ ERCAN, s. 61-62.

³⁰⁰ HAGHAYEGHİ, s. 35.

³⁰¹ Bkz. “*Agreement between the Republic of Kazakhstan and Azerbaijan Republic on differentiation of bottom of the Caspian Sea between the Republic of Kazakhstan and Azerbaijan Republic*”, November 2001, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3996>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

³⁰² Bkz. “*Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünün Düzenlenmesi Sorunları Açısından Rusya'nın Durumu*”, Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, <http://www.turkey.mid.ru/sng_05_t.html> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

altında bulunan cansız kaynakların ve diğer meşru ekonomik faaliyetlerin yapılması konusunda anlaşmışlardır.³⁰³ Şubat 2003'te ise Kazakistan ve Azerbaycan, 2002 Rus-Kazak protokolüne benzer şekilde su yüzeyi hariç deniz tabanını sınırlandıran bir antlaşma imzalamıştır.³⁰⁴

Sonuç olarak İran ve Türkmenistan tarafından tepkilerle karşılaşılsa da Rusya-Kazakistan-Azerbaycan tutumlarından vazgeçmeyerek, orta hat yöntemine dayalı (değiştirilmiş orta hat) üç taraflı bir antlaşmayı (2003 tarihli *Hazar Deniz Yatağı Bitişik Sektörlerinin Sınırlandırma Hatlarının Üçlü Kesişim Noktasıyla İlişkili Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya Federasyonu Arasındaki Anlaşma*), Mayıs 2003'te Almatı'da Özel Çalışma Grubu'nun 9. görüşmesinde imzalamış ve yürürlüğe sokmuşlardır.³⁰⁵ Buna göre orta hattın çizilmesi yoluyla her ülkenin deniz tabanındaki hidrokarbon faaliyetlerinde bulunabilmesi adına deniz tabanı milli sektörlere bölünmüş ve beş devlete de deniz yüzeyini kullanma hakkı tanımıştır.³⁰⁶ Anlaşmanın sonunda kuzeyde, Hazar'ın % 64'ü orta hat ilkesine göre ulusal sektörlere ayrılmış, hemen hemen yukarıda ifade ettiğimiz tahmini oranlara yakın düşecek şekilde *Kazakistan % 29*³⁰⁷, *Rusya % 19*, *Azerbaycan ise*

---

³⁰³ Bkz. “*Agreement between the Russian Federation and Azerbaijan Republic on differentiation of adjacent sites of bottom of the Caspian Sea*”, September 2002, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=26502#A000000001>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

³⁰⁴ JANUSZ-PAWLETTA, s. 41; Bkz. “*The protocol to the Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Azerbaijan Republic on differentiation of bottom of the Caspian Sea between the Republic of Kazakhstan and the Azerbaijan Republic*”, February 2003, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3984#A33U0ZGDNI>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

³⁰⁵ CUTLER, Robert M: “*Turkmenistan and Iran Drop Legal Bombshells at Caspian Sea Summit*”, Central Asia-Caucasus Analyst, Weekly Briefing, Vol: 12, No: 23, December 2010, s. 4.; Bkz. “*Agreement between the Republic of Kazakhstan, Azerbaijan Republic and Russian Federation on point of joint of the lines of demarcation of adjacent sites of bottom of the Caspian Sea*”, May 2003, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4875>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

³⁰⁶ Bkz. FULLER, Liz: “*Analysis: Still No Decision On Caspian Sea*”, RadioFreeEurope-RadioLiberty (rferl), February 2005, <<https://www.rferl.org/a/1057228.html>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

³⁰⁷ Anlaşma sonucunda Kazakistan'ın payının % 27 olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Bkz. PEROVİC, Jeronim: “*From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the*

% 18 olacak şekilde pay almıştır. Sonuç olarak Hazar'ın kuzey kısmında Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında deniz yatağının resmi sınırları belli olmuştur.³⁰⁸ Bu yönüme göre, Hazar'ın kuzey kısmının deniz yatağının taksiminde; kıta sahanlığı bölgelerinin genişliği, devletlerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta olan orta bir hattın çizilmesi yoluyla; kıta sahanlığının uzunluğu ise, denizin milli sektörlere bölünmesi suretiyle, devletlerin kıyıları boyunca orantısız olarak hesaplanmıştır.³⁰⁹

Üç ülke arasında oluşan bu konsensüs ile hukuki statü belirlenene kadar kuzey Hazar'ın işletme ve yatırımlar için açık olduğu beyan edilmiştir. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere İran ve Türkmenistan bu anlaşmaların geçersiz olduğunu Hazar konusunda beş tarafın üzerinde uzlaştığı bir anlaşmanın yapılması gerektiğini BM'ye sunduğu birçok mektupla da ifade etmiştir. İran, her fırsatta Hazar'da beş devletin olmadığı bu tür ikili anlaşmalara karşı olduğunu belirtmiş, fakat Türkmenistan ile Hazar'ın kuzeyindekilere karşı bir ittifak içine girmiş ve *Mart 2003*'te Hazar'ın güney sektörünün taksimine ilişkin bir anlaşma imzalamıştır. Yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere anlaşma ile uluslararası hukukun ilke ve normlarına ve BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne uygun olarak deniz yatağının paylaşımı konusunda mutabakata varmışlardır. Bu ilkelerin neyi içerdiği bilinmemekle birlikte, her bir kıyıdaş devleti arasında Hazar'ın beş eşit parçaya (% 20) taksiminden yana oldukları izlenimi ortaya çıkmıştır.

South Caucasus and Central Asia", Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak 2005, s. 68-69.

³⁰⁸ LEE, Yusin: *"Toward a New International Regime for the Caspian Sea"*, Problems of Post-Communism, Vol: 52, No: 3, May/June 2005, s. 44; Ayrıca bkz. *"Legal Status of Caspian Sea"*, COLIBRILAW, s. 6. Metin için bkz. <http://centil.law/pdf/colibrilaw_caspian_1.pdf> (Erişim Tarihi: 1.4.2018); Ayrıca mevcut anlaşmalar kapsamında Hazar'ın kuzeyindeki paylaşım için bkz. Ek-10.

³⁰⁹ JOYNER, Christopher C./WALTERS, K. Zack, *"The Caspian Conundrum: Reflections on the Interplay Between Law, the Environment and Geopolitics"*, 21 Int'l J. Marine & Coastal L. 173 (2006), s. 190-191; TERZİOĞLU, s. 31-32.

Mayıs 2015'te Türkmenistan, doğal gazını Batı'ya aktarabilmek amacıyla Kazakistan ile Hazar'daki sınırlar konusunda anlaşmaya varmıştır. Deniz tabanını böldükleri anlaşma kapsamında her devletin kendi ulusal sektöründe bulunan doğal kaynakları geliştirme ve kullanmaya dair egemenlik hakları düzenlenmiştir.³¹⁰

Sonuç olarak, bugün gelinen noktada statü sorunu hususunda kıyıdaş devletler arasında görüş ayrılıklarının netleştiği görülmüştür. Hazar'ın kuzeyinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın, güneyinde ise İran ve zaman zaman Türkmenistan'ın bulunduğu Kuzey-Güney anlaşmazlığı mevcudiyetini korumaktadır. Fakat söz konusu anlaşmalarla ekonomik ve stratejik kaygılarla hareket edilmiş dahi olsa Hazar'da ortak mülkiyet-condominium tezi nispeten terk edilmiş, orta hatta dayalı sektörel paylaşım fikrine yaklaşılmış, Rusya-İran ittifakı bozulmuş ve Rusya Hazar'ın tabanının sektörlerle bölünmesini kabul etmiştir. Aynı şekilde statü konusunda çeşitli düzeylerde devam eden görüşmeler, devlet başkanları zirveleri şeklinde son dönemde etkinliğini göstermeye başlamıştır.

B. Devlet Başkanları Zirveleri

Hazar'ın nihai statüsünü belirlemek adına kıyıdaş ülkelerin Devlet Başkanları ve Dışişleri Bakanları seviyesinde zaman zaman çeşitli üst düzey toplantılar yapılmıştır. Kıyıdaş devletlerin ortak kararıyla, Dışişleri Bakan Yardımcılarının katıldığı Hazar'a ilişkin *Özel Çalışma Grubu* oluşturulmuştur. 1996 yılından bu yana faaliyette olan söz

---

³¹⁰ Bkz. MICHEL, Casey: "*Caspian Agreement: Rare Good News for Central Asia Relations*", The Diplomat, May 2015, <<https://thediplomat.com/2015/05/caspian-agreement-rare-good-news-for-central-asia-relations/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018); Bkz. "*Kazakhs, Turkmen Divide Caspian Spoils Despite Demarcation Doubts*", RadioFreeEurope-RadioLiberty (rferl), May 2015, <<https://www.rferl.org/a/caspian-demarcation-oil-kazakhstan-turkmeistan/27039904.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

konusu Çalışma Grubu, Hazar'ın hukuki statüsünün çözümüne ilişkin en son 51. toplantısını icra etmiştir.³¹¹

Hazar'da statü sorunun çözümüne yönelik bu güne kadar toplamda 5 Devlet Başkanları Zirvesi (Caspian Summit) yapılmış olup, yakın zamanda yapılan 5. Zirve son bölümde “*Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi*” başlığında ayıntılı şekilde özel olarak ele alınacaktır. Hazar'a ilişkin olumlu bir gelişme olarak görülen ilk zirve *Nisan 2002'de Aşkabat'ta* düzenlenmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin açılış konuşmasında, deniz tabanının bölünmesi ve suyun ve yüzeyinin ortak kullanılması tezini savunduğunu, bir diğer deyişle deniz tabanını anlaşmalarla paylaşsa bile Rusya'nın su ve yüzeyinin ortak kullanılmasını çok güçlü bir şekilde desteklediğini ifade etmiştir. Ayrıca tüm meseleler üzerinde anlaşmak zor olsa da adım adım ilerlenmesi gerektiğini, balıkçılık, ekoloji ve çevresel sorunların ancak ortak çaba ile çözülebileceğini ifade etmiştir.³¹² Fakat zirvede Hazar'ın statüsüne, deniz yatağının taksime, balıkçılık ve çevresel sorunlar gibi temel konulara dair herhangi bir anlaşma imzalanamamıştır. Devletler karşılıklı taleplerini keskin ifadelerle yenilemiş, Rusya-Azerbaycan-Kazakistan iş birliği İran tarafından eleştirilmiş ve Türkmenistan-Azerbaycan gerginliği artmıştır. İlk zirve sonucunda kıyıdaş devletlerin tümünün üzerinde anlaşacağı bir çözümün bulunmasının zor olduğu ortaya çıkmış ve devletler ikili-üçlü anlaşmalara yönelmiştir.

Hazar'a kıyıdaş ülkelerin devlet başkanları zirvesinin ikincisi *Ekim 2007'de Tahran'da* yapılmıştır. Zirvede amaç statü meselesi olmasına rağmen, statü ve paylaşımından çok güvenlik konuları öne alınmıştır. Zirve sonunda kıyıdaş devletlerin

---

³¹¹ Bkz. “*The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan*”, May 2018, <<http://www.mfa.kz/en/content-view/kommunike-51-go-zasedania-specialnoj-rabocej-gruppy-po-razrabotke-konvencii-o-pravovom-statuse-kaspijskogo-mora-na-urovne-zamestitelej-ministrov-inostrannyh-del-prikaspijskih-gosudarstv>> (Erişim Tarihi 24.5.2018).

³¹² Bkz. “*Speech at a Meeting of the Caspian Heads of State-Ashgabat*”, President Vladimir Putin, April 2002, <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21573>> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

başkanları tarafından imzalanan ilk siyasi belge olan Tahran Bildirisi yayımlanmıştır. Devletler bildiride bölgede barış ve istikrarı korumak için çalışacaklarını, doğal kaynakların verimli kullanımı için birlikte hareket edeceklerini, özellikle enerji ve ulaştırma alanında iş birliğini arttıracaklarını, bölgedeki ulaştırma fırsatlarını verimli bir şekilde kullanabilmek adına uluslararası bir ulaştırma koridoru kurmak maksadıyla iş birliği yapacaklarını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Hazar'ın hukuki statüsü konusunda nihai bir karara varılana kadar kıyıdaş devletlerin avlanma ve seyrüsefer hakkına sahip olduğu, Hazar'da kıyıdaş devletler haricinde başka bir devletin donanma ve askeri kuvvet bulunduramayacağı, denizin yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacağı, kıyıdaş devletlerin askeri kuvvetlerinin birbirlerine karşı kullanılmayacağı, kıyıdaş ülkelerden hiçbirinin başka bir ülkenin Hazar'a kıyısı bulunan bir ülkeye saldırması için topraklarının kullanılmasına izin vermeyeceği açıklanmıştır.³¹³ Devletler Hazar'ın sadece kıyıdaş devletlere ait olduğunu ve buradaki kaynaklardan sadece bu devletlerin yararlanabileceğini de özellikle vurgulamışlardır. Ayrıca bildiride tarafların Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (NPT) bağlı kalacağı ve nükleer enerjinin sadece barışçıl amaçlar için kullanılacağı ifade edilmiştir.³¹⁴ Söz konusu zirvede ele alınan bu başlıklara rağmen Hazar'ın hukuki statüsü konusunda bir gelişme sağlanamamıştır.

Kasım 2010'da Bakü'de gerçekleştirilen üçüncü zirvede, beş devlet zirve gündeminin en önemli noktası haline gelen güvenlik iş birliği üzerine bir anlaşma imzalamış, Hazar'ın güvenliğinden ve korunmasından sadece kıyı devletlerinin sorumlu

---

³¹³ ABİLOV, s. 66.

³¹⁴ Bkz. *“Caspian Sea Leaders Sign Declaration”*, Tehran Times, October 2007, <<http://www.tehrantimes.com/news/155078/Caspian-Sea-leaders-sign-declaration>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018); Bkz. *“İran, Hazar Denizi'ndeki Payını Kabulleniyor (Mu?)”*, Diplomatik Gözlem, <http://diplomatikgozlem.com/_haber/iran-hazar-denizi-ndeki-payini-kabulleniyor-mu-> (Erişim Tarihi: 31.2.2018).

olacağını, kıyıdaş devletlerin denize ve denizdeki kaynaklara ilişkin egemenlik haklarının tanındığını tekrar ilan etmişlerdir.³¹⁵ Ancak güvenlik anlaşmasının sebebinin Hazar'da meydana gelen silahlanma yarışı olduğu düşünülmektedir. Zira beş devlet bölgede savaş gemisi, radar, komuta kontrol sistemlerini güçlendirmeye, modern ve güçlü denizaltı ve uçaklarla donanma gücünü artırmaya çalışmaktadır.³¹⁶ Söz konusu güvenlik tehditleri Hazar'daki mevcut durum ve bölgeyi etkileyecek önemli meseleler başlığında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Zirvede ayrıca Hazar'da terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar, kitle imha silahlarının yayılması, izinsiz avlanma ile mücadele edilmesi ve kurtarma çalışmalarının ortaklaşa yürütülmesi konularında iş birliğinde uzlaşmıştır. Liderler Hazar'da yeni bir hukuki statü oluşturmaya ilişkin çalışmaların devam edeceğini ve bunu en kısa sürede tamamlama niyetinde olduklarını vurgulamışlardır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, statü sorununun şimdiye kadar devletler arasında dostça ilişkiler bağlamında çok büyük bir problem olmadığını, Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan arasında Hazar'ın bölünmesi ve ekonomik iş birliği için atılan adımların Hazar'ı bir dostluk denizi haline getirmek bakımından önemli olduğunu ifade etmiştir. Zirvede Rusya tarafından öne sürülen gelecek üç ay içinde 25 millik ulusal denizcilik bölgeleri oluşturulması için sınırlandırma planlarının hazırlanması liderlerce kabul edilmiştir. Ayrıca Kazakistan tarafından, stokları hızla düşmekte olan en değerli balık çeşidi arasındaki mersin balığı avı konusu tartışılmış ve yine gelecek üç ay içinde

---

³¹⁵ Bkz. BLAGOV, Sergei: “*Moscow Aims for Caspian Settlement in 2011*”, The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, Sayı: 7, December 2010, <<https://jamestown.org/program/moscow-aims-for-caspian-settlement-in-2011/>> (Erişim Tarihi: 31.2.2018).

³¹⁶ Bkz. JACKSON, Alexander: “*Caspian Compromise Backfires for Russia and Iran*”, Caucasian Review of International Affairs, No: 83. November 2010, <http://en.apa.az/politics_of_azerbaijan/caspian-compromise-backfires-for-russia-and-iran-analysis.html> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

beş devletin yapacağı bir 5 yıllık balık avlanmasının yasaklanması anlaşması teklif edilmiştir.³¹⁷

Görüldüğü üzere Hazar'ın hukuki statüsü konusunda bir ilerleme kaydedilememiştir. Fakat Bakü zirvesinden önce İran'ın yeni müzakerecisi, ülkesinin hedefinin -net olarak belirtilmemekle beraber- % 20'nin de ötesine geçebileceğini açıklamış, bu tutumu da Bakü zirvesinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad tarafından onaylanmıştır.³¹⁸ Zirvede kıyıdaş ülkelerin pozisyonlarında ciddi bir değişiklik olmamıştır. Hazar'ın dostluk-barış denizi olması, tüm sorunların kıyıdaş ülkelerin katılımıyla birlikte çözülmesi gibi ifadeler tekrarlanmış ve Hazar'ın hukuki statüsünün çözümüne yönelik devletlerce temel belge olarak kabul edilecek ortak bir sözleşme üzerinde çalışma niyeti özellikle vurgulanmıştır. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov yaptığı konuşmada, Türkmenistan'ın tüm çevresel önlemlerin ve sektörleri kesişecek ülkelerin rızasının alınması şartıyla Hazar petrollerini ve doğal gazını nakletmek için yapılacak boru hatları konusunda adım atmak istediğini ve statü sorununun çözümünü beklemek istemediğini ifade etmiştir.³¹⁹

Nisan 2011'de Özel Çalışma Grubu tarafından Bakü'de gerçekleştirilen toplantıda -4. Hazar zirvesinde sunulmak üzere- Hazar'ın bölünmesindeki hususları belirlemek ve statü meselesinden kaynaklanan diğer sorunlara çözüm üretmek için hukuki olarak bağlayıcı ve tüm kıyı devletleri tarafından kabul edilebilir olması öngörülen nihai anlaşma taslağı üzerinde çalışmalar yapıldığı basına yansımıştır.³²⁰ Türkmenistan'ın temsilcisi Hazar anlaşma taslağının bazı hükümlerinin daha fazla istişare gerektirdiğini

---

³¹⁷ Bkz. "*Caspian States' Leaders Seal Security Deal*", AZERNEWS, November 2010, <<https://www.azer.news.az/nation/26957.html>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

³¹⁸ CUTLER, s. 4.

³¹⁹ Bkz. "*Caspian States' Leaders Seal Security Deal*", AZERNEWS, November 2010, <<https://www.azer.news.az/nation/26957.html>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

³²⁰ ERCAN, s. 69.

vurgularken İran'ın temsilcisi Muhammed Mehdi Ahunzade ise kıyıdaş devletler arasında ikili ve ayrı anlaşmaların yapılmasına karşı olduklarını ve çok taraflı bir Hazar anlaşması yapılmadığı sürece 1921 ve 1940 tarihli anlaşmaların geçerli olacağını belirtmiştir.³²¹ Aynı yılın Kasım ayında, Astana'da gerçekleştirilen çalışma gurubu toplantısında ise Bakü'deki olumlu atmosferin yerini görüş ayrılıklarına bıraktığı gözlemlenmiş ve boru hattı inşa etmenin Azerbaycan ve Kazakistan'ın egemenlik hakkı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca Rusya'nın temsilcisi Hazar'da statü sorununun çözülmesi için daha fazla zamana ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.³²²

Eylül 2014'te Astrahan/Rusya'da dördüncü zirve yapılmıştır. Zirvenin çok olumlu geçtiğini belirten Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, sorunların tamamen çözülmediğini ancak sayısının oldukça azaldığını ifade etmiştir. Ayrıca ortak siyasi iradenin, hazırlanacak asıl metnin temel köşe taşı olduğunun altı çizilmiştir.³²³ Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov tarafından, kıyıdan 15 deniz mili mesafeye kadarki bölgenin her ülkenin kendi alanı olduğu, bu mesafeye eklenen 10 deniz milinin de (toplam 25 mil) her ülkenin balıkçılık alanı olarak belirlendiği ve söz konusu sınırların haricinde kalan kısmın ise ortak alan olarak kabul edildiği açıklanmıştır. Ancak başlangıç olarak belirlenecek kıyı çizgisini hesaplamada özel yöntemler belirlemede daha

---

³²¹ Bkz. BLAGOV, Sergei: "*Littoral States Struggle to Agree on the Caspian Settlement*", The Jamestown Foundation, Eurasia Daily Monitor Sayı: 8, May 2011, <<https://jamestown.org/program/littoral-states-struggle-to-agree-on-the-caspian-settlement/#.VRPdWfmsVqU>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

³²² Bkz. BLAGOV, Sergei: "*Caspian Pact Remains Elusive*", Asia Times-Central Asia, December 2011, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ML15Ag01.html> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

³²³ Bkz. "*Real Breakthrough Reached at 4th Caspian Summit-Putin*", TASS-Russian News Agency, September 2014, <<http://tass.com/russia/751856>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018); Bkz. "*Caspian Summit Begins in Astrakhan*", TASS-Russian News Agency, September 2014, <<http://tass.com/russia/751817>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

hassas olunması gerektiği üzerinde durulmuştur.³²⁴ Tarafların Hazar'dan diğer denizlere serbest geçiş ve geri dönüş hakkının prensipleri konusunda uluslararası hukuka uygun bir şekilde ve tarafların çıkarlarını gözetmek şartıyla anlaştıkları ifade edilmiştir. Söz konusu ifadelerin coğrafi bakımdan elverişsiz ülke olarak kabul edilen kıyıdaş devletler için oldukça önemli bir gelişme olduğu değerlendirilmektedir. Zirveye ilişkin açıklamada bulunan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Hazar'ın kuzeyinde daha önce yapılan anlaşmaların, tüm kıyı ülkeleri arasında yapılacak nihai anlaşmada temel olarak ele alınabileceğini ifade etmiştir. Bu durum diğer devletler arasında da orta hat esasına uygun bir bölünmenin mümkün olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise zirve sonrası açıklamasında ilk defa Hazar'daki beş devletin, beş taraflı iş birliğinin temel ilkelerini belirleyen siyasi bir bildiriye anlaştıklarını ifade etmiştir.³²⁵ Vladimir Putin ayrıca Kremlin'in resmi internet sitesinden yapılan açıklamada, Hazar'ı dış etkilere karşı oldukça savunmasız ve hassas bir ekosisteme sahip *kapalı bir iç deniz* olarak tanımlamıştır. Üzerinde çalışılan sözleşmenin ise deniz alanlarının, deniz yatağının, toprak altı kaynaklarının sınırlandırılması, seyrüsefer ve balıkçılık ilke ve prensiplerini kapsadığını belirtmiştir. Hazar'da deniz alanlarının büyük kısmının, ülkelerin ortak kullanımında kalmasının oldukça önemli olduğunu ve bunun devletlerarası ilişkilerde tansiyonun yükselmesini önleyeceğini açıklamalarına eklemiştir.³²⁶ Ayrıca basına yansıdığı kadarıyla balıkçılık konusunun tam olarak belirlendiği, biyolojik kaynakların kullanımını kontrol edecek geniş yetkilere sahip

---

³²⁴ Bkz. ORAZGALİYEV, Malika: "*Caspian Summit in Astrakhan Makes 'Breakthrough' on Road to Convention*", The Astana Times, October 2014, <<https://astanatimes.com/2014/10/caspian-summit-astrakhan-makes-breakthrough-road-convention/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³²⁵ Bkz. "*Caspian Summit in Astrakhan Finalizes With Breakthrough*", AZERNEWS, September 2014, <<https://www.azernews.az/region/71361.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³²⁶ Bkz. "*Press Statement Following the Fourth Caspian Summit*", President Vladimir Putin, September 2014, <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/46689>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

hükümetler arası bir komite oluşturulduğu ve komitenin kaynakların kullanımından avcılığa kadar birçok konuya müdahale edebileceği ifade edilmiştir. Hazar’da beş ülkenin dışında başka bir ülkenin askeri gücünün olmayacağını, bölgede sabit ve dengeli silahların bulunacağını teyit etmişlerdir. Açıklamalarında Hazar’ın tabanının orta hat esasına göre bölünmesi hususunda ortak bir yaklaşımın mevcudiyetine değinen Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov, ayrıca İran ve Türkmenistan’ın da bölünme fikrine yaklaştığını fakat bölünmenin yöntemleri konusunda bazı fikir ayrılıkları bulunduğunu, Hazar’ın hukuki statüsü hakkında taslak sözleşme kapsamında kıyıdaş devletler arasında % 80-90 oranında uzlaşma olduğunu ve bir sonraki toplantıda nihai anlaşmanın imzalanmasını umduklarını ifade etmiştir.³²⁷ Hazar meselesinde başından beri önemli tartışmaları içeren boru hattı döşeme meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Türkmenistan devlet başkanı azami derecede çevre şartlarına da dikkat ederek boru hattı döşemenin devletlerin egemenlik haklarına dâhil olduğunu yinelemiş ancak Rusya inşa edilecek boru hatları konusunda tüm devletlerin onayının alınması gerektiğini belirtmiştir.³²⁸ İran ise Hazar’da çözülmemiş bütün meselelerde, kıyıdaş devletlerin tümünün onayıyla bir ilerlemenin mümkün olacağını tekrarlamıştır.³²⁹ Hazar’da suyun ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı, hidrometeoroloji ve acil durumlar konusunda iş birliği için mutabakat imzalanmıştır.³³⁰ Bu dönemde Rusya ile Batı arasında

---

³²⁷ Bkz. “*Temel Konularda Uzlaşma Sağlandı*”, TRT Haber, 2014, <<http://www.trthaber.com/haber/dunya/temel-konularda-uzlasma-saglandi-146279.html>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

³²⁸ Bkz. “*Hazar’ın Statüsü Gelecek Zirveye Kaldı*”, Hidropolitik Akademi, 2014, <<http://www.hidropolitikakademi.org/tr/hazarin-statusu-gelecek-zirveye-kaldi.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³²⁹ Bkz. DALY, John C.K: “*Caspian Summit Increases Russia’s Regional Power*”, The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, Sayı: 11, October 2014, <<https://jamestown.org/program/caspian-summit-increases-russias-regional-power/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³³⁰ Bkz. ORAZGALİYEVA, Malika: “*Caspian Summit in Astrakhan Makes ‘Breakthrough’ on Road to Convention*”, The Astana Times, October 2014, <<https://astanatimes.com/2014/10/caspian-summit-astrakhan-makes-breakthrough-road-convention/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

Ukrayna-Kırım hususunda yaşanan ciddi gerginliğe rağmen, kıyıdaş devletlerin Rusya’da bir araya gelebilmeleri ve nihai anlaşmaya varma konusunda yakınlaşmaları önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Son olarak 4-5 Aralık 2017’de Hazar’a kıyıdaş ülkelerin Dışişleri Bakanları düzeyindeki 7. toplantısı Moskova’da yapılmıştır. Toplantının asıl amacının Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü Anlaşması olduğu, çalışma gurubunun hazırladığı sözleşme metninin bakanlarca genel hatlarıyla kabul edildiği resmi olarak ifade edilmiştir.³³¹ Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halefov’un basına yaptığı açıklamada, *taslak metinde 15 deniz mili olarak belirlenen ulusal sınırlara 10 mil eklenerek 25 milin her ülkenin balıkçılık alanı olarak belirlendiği; bunun dışındaki alanların ise ortak kullanıma açık olduğu; hiçbir devlete üstünlük sağlamayan ve 5 devlet için eşit şartlar getireceği iddia edilen anlaşmanın Hazar’ın tabanını, kıyıları yan yana ve karşı karşıya olan ülkeler arasında böleceği; sözleşmede askeri denge, biyolojik kaynakların korunması, seyrüsefer, Hazar’a kablo ve boru hattı çekilmesi, acil durum ve olağanüstü hallerde iş birliği üzerinde durulduğu; petrol ve doğal gaz boru hatları hangi ülkelerin bölgesinden geçecekse o ülkelerin karşılıklı olarak anlaşma sağlayacağı; anlaşmanın süresiz olacağı; normatif ve teknik detaylar bittikten sonra onaylanmak üzere sıradaki Devlet Başkanları Zirvesinde sunulacağı; Hazar’ın tabanının bölünmesi konusunda detay veremeyeceğini fakat ilgili uluslararası hukuk krallarının uygulanacağı ve bunun mutabık kalınan bir yöntemle yapılacağı (ancak ülke sınırlarının uzunluğu, kara sahası ve onun devamında olan adaların da dikkate alınacağı) ifade edilmiştir.³³²*

---

³³¹ Bkz. “*Press Release on the Meeting of Foreign Ministers of Caspian Littoral States*”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, December 2017, <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2978990> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³³² Bkz. REHİMOV, Ruslan: “*Hazar’ın Hukuki Statüsünün Taslağı Üzerinde Mutabakat*”, Anadolu Ajansı, Aralık 2017, <<https://aa.com.tr/tr/dunya/hazarin-hukuki-statusunun-taslagi-uzerinde-mutabakat/994464>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018); Bkz. “*Hazar’ın Hukuki Statüsünün Taslağı Üzerinde Mutabakat*”, TRT AVAZ, Aralık 2017, <<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/hazarin->

Yıllarca devam eden birçok görüşme neticesinde kıyıdaş devletlerin ileri sürdüğü başlıca öneriler; *deniz tabanının ve yüzeyinin ortak kullanıma tabi olması (condominium), tamamen uluslararası deniz hukuku kurallarının esas alınacağı bir sektörel bölünmeye gidilmesi, her devletin deniz yatağı ve yüzeyinden eşit pay alacağı % 20'lik eşit paylaşım yönteminin uygulanması, SSCB dönemindeki bölünmenin dikkate alınması, deniz yatağını uluslararası deniz hukuku kurallarına ve ikili anlaşmalara göre paylaşarak deniz yüzeyinin ortak kullanılması* şeklinde sıralanabilecektir.

Hazar'ın statüsü, güvenliği, ekosistemi, ekonomik meseleleri, paylaşımına dair fikirler ve ulaşım iş birliği gibi birçok önemli başlık söz konusu toplantılarda ve zirvelerde ele alınmıştır. Statü bağlamında bugüne kadar net bir sonuç ortaya çıkmasa da devletlerin bir araya gelmesi ve sonuca giden yolda anlaşma taslağına ilişkin görüşlerini bildirmeleri önem arz etmiştir. Gelinen aşamada toplantılar sonrasında gerek liderlerin, diplomatların açıklamalarından gerek basına yansıyan bilgilerden Hazar'ın statüsü konusunda hazırlanan taslak sözleşme üzerinde büyük ölçüde anlaşıldığı ve Kazakistan'da³³³ yapılması planlanan gelecek liderler zirvesinde onaylanabileceği yorumları ortaya çıkmıştır. Görüşmelerin içeriği basına kapalı olduğundan, sadece yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere Hazar'da bir paylaşımına gidileceği, İran ve Türkmenistan'ın da

---

hukuki-statusunun-taslagi-uzerinde mutabakat/5a2941d601a30a1a0c1c8802> (Erişim Tarihi: 1.4.2018); Bkz. SHİRİNOV, Rashid: “*Caspian States' Heads to Meet in Spring 2018*”, AZERNEWS, December 2017, <<https://www.azernews.az/nation/123892.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018); Ayrıca boru hatları konusunda bu tür bir kolaylık sağlayacak sözleşme ile, Türkmenistan için dağıtımını önemli bir sorun haline gelen Türkmen gazının Avrupa pazarına aktarılması yolları da açılmış olacaktır. Bkz. O'BYRNE, David: “*Caspian Pact Paves Way for Turkmen Gas Exports to Europe Eventually*”, December 2017, <<https://eurasianet.org/s/caspian-pact-paves-way-for-turkmen-gas-exports-to-europe-eventually>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

³³³ Beşinci devlet başkanları zirvesinin 2018'de, Kazakistan'da yapılabileceği ve burada nihai sözleşmenin imzalanabileceği ileri sürülmüştür. Bkz. “*Summit of Caspian States May Take Place in Early 2018*”, AZERNEWS, October 2017, <<https://www.azernews.az/nation/121383.html>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018). Nitekim Sözleşme Kazakistan'ın Aktau şehrinde 12 Ağustos 2018'de imzalanmıştır ve ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

görüşlerini değiştirmeye yanaştığı, paylaşım konusunda yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan genel kabul görmüş uluslararası hukuk kurallarının da uygulanacağı izlenimi doğmaktadır. Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar sorununun çözülmesini ve kendi egemenlik alanlarının belirlenmesini Rusya'nın etkisinden kurtulmanın, ekonomik, siyasi ve askeri güç elde etmenin en önemli aracı olarak görmektedir. Bu bakımdan bu devletlerin belli konularda ortak noktada birleştikleri ve Rusya'nın belli meselelerde bu ülkelerle masaya oturarak anlaştığı aşamada, İran'ın da sorunun çözümü için Rusya'yı takip etmesi muhtemel görünmektedir. Zira -Hazar ister göl, ister deniz, ister kendine özgü olsun- bütün kıyıdaş devletlerin ve uluslararası toplumun kabul edebileceği bir uzlaşmanın sağlam hukuki zemine sahip uluslararası hukuka uygun beş taraflı bir anlaşmadan geçtiği açıktır. Statü konusunda devletlerin varmış olduğu nihai anlaşma 12 Ağustos 2018'de Kazakistan'da yapılan 5. Devlet Başkanları Zirvesi'nde imzalanmıştır. Söz konusu gelişme son bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III. GENEL PERSPEKTİFİYLE HAZAR'DAKİ MEVCUT DURUM VE BÖLGEYİ ETKİLEYEBİLECEK ÖNEMLİ MESELELER

Aralık 2017'de Moskova'da yapılan Hazar'a kıyıdaş ülkelerin Dışişleri Bakanları düzeyindeki 7. toplantısında, çalışma gurubunun hazırladığı Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Anlaşması metninin bakanlarca genel hatlarıyla kabul edildiği resmi olarak ifade edilmişti. Daha sonrasında ise beşinci Devlet Başkanları Zirvesi'nin 2018'in ilk yarısında Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapılabileceği ve burada nihai sözleşmenin imzalanabileceği ileri sürülmüştür. Fakat Hazar'da son dönemdeki birçok durum kıyıdaş devletler arasındaki ilişkileri etkilemekte, bu da devletlerin ileri sürdüğü tezlere yansımaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak söz konusu meseleler, önemi itibariyle hem statü sorununu etkilemekte hem de statü sorununun yol açtığı belirsizlik halinden bizzat etkilenmektedir.

Öncelikle Hazar’da *son dönemde artan silahlanma eğilimine* değinmek faydalı olacaktır. Özellikle tartışmalı yataklar konusunda Azerbaycan-İran, Azerbaycan-Türkmenistan gerginliği ve bölgeye yönelik herhangi bir Batı müdahalesi (ABD, NATO veya Batılı enerji şirketlerinin yaygınlaşmasından duyulan rahatsızlık ve devletlerin kendini kanıtlama çabası) bölge ülkelerinin askeri etkinliğini ve mevcudiyetini artırmasına sebep olmuştur. Önceden Rusya ve İran’ın Hazar’da belirli bir donanması varken, bağımsızlığını kazanan diğer üç devlet Hazar’da sahip olduğu kaynakları korumak için sıfırdan deniz gücü oluşturmaya başlamışlardır. Bir diğer deyişle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan enerji politikaları konusunda bölgede hâkim olmak isteyen ve askeri olarak baskın olan Rusya ve İran karşısında endişeli oldukları için; İran ve Rusya ise bölgeye ABD ve Avrupalı şirketlerin dâhil olmasından çekindikleri için yoğun bir silahlanma yarışına girmişlerdir. Rusya Hazar’da Astrahan ve Mahaçkale’de küçümsenmeyecek bir filo bulundurmaktadır. Son dönemde bu sayıyı daha da artırmış olduğu bilinse de resmi rakamlara göre Hazar’daki en büyük filo (2 firkateyn, 7 korvet, 7 karakol botu, 6 mayın gemisi ve 6 çıkarma aracı) Rusya’ya aittir.³³⁴ Ayrıca Rusya’nın denemelerini yaptığı 16 yeni gemiyi 2020’nin sonuna kadar Hazar filosuna dâhil etmesi beklenmektedir. Rusya ayrıca bölgede deniz hava kuvvetleri ve denizin ortasındaki hedefi vurabilecek anti gemi roketleriyle donatılmış kıyı füze birimi inşa etmektedir.³³⁵ 1995’te tarafsızlığını ilan eden ve bunu 2016’da yenilediği askeri doktrininde tekrarlayan Türkmenistan’ın, şu an için 19 karakol botu bulursa da 2010’da ilk defa başladığı donanma inşasına, Hazar’daki donanmasını artırma eğilimiyle devam

---

³³⁴ Bkz. “*The Military Balance-2018*”, Chapter Five: Russia and Eurasia, s. 203; Bkz. “*The Caspian Flotilla, List of active Russian Navy Ships-2018*”, <<http://russianships.info/eng/today/>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

³³⁵ Bkz. KUCERA, Joshua: “*The Great Caspian Arms Race*”, Foreign Policy, June 2012, <<http://foreignpolicy.com/2012/06/22/the-great-caspian-arms-race/>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

etmiştir.³³⁶ Azerbaycan'ın, Hazar'da 1 korvet, 10 karakol botu, 4 mayın gemisi, 6 çıkarma aracı ve 1 lojistik destek gemisi bulunmaktadır.³³⁷ Kazakistan'ın ise 24 adet karakol botu, 1 mayın gemisi ve 1 lojistik destek gemisi bulunmaktadır.³³⁸ Net rakamlara ulaşılammakla birlikte İran'ın Hazar'da Rusya'dan sonra ikinci büyük donanmaya sahip olduğu bilinmektedir. İran'ın Bender Enzeli (Gilan) limanına konuşlandırılmış olan Hazar donanması, personel olarak az sayıda olsa da, hızlı ve ani saldırılarla büyük hedefleri yok edebilecek şekilde küçük ancak etkili gemi ve silahlarla donatılmıştır. 2012-2016 yılları arasında dünyadaki en büyük 40 silah ithalatçısı sıralamasında, Hazar ülkelerinden Azerbaycan (21.sırada), Kazakistan (36.sırada) ve Türkmenistan (40.sırada) yer almış, aynı zamanda Rusya'nın bu üç devletin en büyük tedarikçisi olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu 3 ülke hava savunma sistemi, tank ve zırhlı araçtan, anti balistik füze sistemi ve savaş uçağına kadar oldukça geniş çeşitlilikte ithalat yapmıştır.³³⁹ BM tarafından uygulanan kısmi silah ambargosu ve ekonomik yaptırımlar nedeniyle İran'ın silah ithalatı 2012-2016 yılları arasında diğer ülkelere göre düşük kalmış, ancak 2016'da Rusya'dan BM ambargosuna dâhil olmayan 4 adet hava savunma sistemi teslim almıştır.³⁴⁰ Söz konusu envanterler açık kaynaklardan elde edilen mevcut bilgiler olup sık sık uluslararası basında ve makalelerde Hazar'a kıyıdaş devletlerin bölgede ciddi bir

---

³³⁶ Bkz. The Military Balance-2018, s. 208-209.

³³⁷ Bkz. The Military Balance-2018, s. 183.

³³⁸ Bkz. The Military Balance-2018, s. 189; Aktau'ya yeni bir hava üssü inşa etmiş aynı zamanda buraya yeni bir deniz üssü de kuracaktır. ARYAN, Hossein: *“Caspian Sea States On Course For Naval Arms Race”*, Rferl, July 2011, <https://www.rferl.org/a/caspian_states_on_course_for_naval_arms_race/24278751.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

³³⁹ Bkz. *“Trends in International Arms Transfers-2016”*, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Fact Sheet, February 2017, s. 6.

³⁴⁰ Bkz. Trends in International Arms Transfers-2016, s. 11.

silahlanma yarışına girdiği bilgisine erişilmekte, bu kapsamda rakamların yeni yapılan anlaşmalar ve yatırımlar ile birlikte daha fazla olduğu düşünülmektedir.³⁴¹

Bölgedeki *askeri harcamalar eğilimine* bakıldığında ise rakamların ciddi olduğu göze çarpmaktadır. Zira Rusya 2016'da, 69,2 milyar dolar ile dünyanın en yüksek üçüncü askeri harcama oranına ulaşmıştır. Azerbaycan ise 2011 yılından bu yana ciddi bir atılım gerçekleştirirse de petrol fiyatlarının düşmesine bağlı olarak nispeten düşüş yaşayan harcamaları 1,4 milyar dolara, aynı sebepten Kazakistan'ın askeri harcamaları 1,1 milyar dolara gerilemiş fakat bölgesel olarak önem arz eder niteliğini korumuştur. Türkmenistan'ın askeri harcaması tam olarak bilinmemekte, yukarıdaki ithalat rakamları da göz önüne alındığında son dönemde bu oranı artırdığı tahmin edilmektedir. Bölgede önemli bir aktör olan İran'ın, nükleer programı dolayısıyla uygulanan uluslararası yaptırımların kalkması sonucu ekonomik olarak rahatlaması ile 2015-2016 dönemindeki askeri harcamaları % 17 artmış ve 12,6 milyar dolara ulaşmıştır.³⁴² Nitekim uluslararası basında Hazar'a kıyıdaş beş ülkenin her geçen gün gemiden savaş helikopterine birçok yeni envanteri Hazar'daki filosuna kattığı gözlemlenmektedir. Bu iddialar karşısında ise ülkeler bu askeri yapılanmanın başka bir devlete saldırmaktan çok Hazar'daki petrol ve doğal gaz altyapısını terörizm tehdidinden koruma amaçlı olduğunu iddia etmektedirler.³⁴³

Bölgedeki diğer önemli mesele *enerji nakil hatları ilişkisidir*. Türkmenistan'ın gazının Avrupa'ya naklini sağlayacak olan Trans Hazar Gaz projesinde de en önemli

---

³⁴¹ SHLAPENTOKH, Dmitry: "*Turkmenistan and Military Buildup in The Caspian Region: A Small State in The Post Unipolar Era*", Asia-Pacific Research Center, Journal of Eurasian Studies 4 (2013), s. 154-159.

³⁴² Bkz. "*Trends in World Military Expenditure-2016*", Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): Fact Sheet, April 2017, s. 2, s. 6 ve s. 7.

³⁴³ Bkz. KUCERA, Joshua: "*Arms Race on the Caspian?*", The Diplomat, August 2010, <<https://thediplomat.com/2010/08/arms-race-on-the-caspian/?allpages=yes>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

mesele Hazar'ın statüsü sorunudur. Azerbaycan ve Türkmenistan'ın desteklediği proje, beş devletin rızasının alınmasının gerekliliği sebebiyle Rusya ve İran tarafından şiddetle karşı çıkmaktadır. Rusya ve İran projeyi, doğal gaz ve petrol üretimi ve boru hattı inşası sebebiyle oluşan ve kapalı bir havza olduğundan gideri bulunmayan Hazar'da kirliliğin artacağı gibi gerekçelerle engellemeye çalışmakta, İran gerekirse bu hattın kendi kıyılarından geçmesini öne sürmektedir.³⁴⁴ Kazakistan ve Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ulaşacak boru hatları Hazar'ın tabanından değil de belli bir yüzeyinden geçirilirse ve boru hatlarının geçeceği bu yüzey kuzey anlaşmalarında belirtildiği üzere ortak kullanıma tabi alan olursa, Rusya yine Hazar üzerindeki etkisini sürdürebilecek ve elde edilecek gelirden büyük bir pay alabilecektir.³⁴⁵ Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını aktarmada sorun yaşayan Türkmenistan'ın, Rusya ve İran'ın dışarda olduğu Trans Hazar Doğal Gaz Projesi, Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğal Gaz Boru Hattı (TAPI) gibi birçok projeye destek vermesi de ayrı bir sorun olmuştur. Fakat nihayetinde Rusya ve İran doğal gaz-petrol dağıtımını ellerinde tutmak istedikleri ve statü sorunu çözülüp nihai bir anlaşmaya varılmadığı sürece, Trans Hazar gibi birçok projenin başlaması mümkün görülmemektedir. Bu durum enerji nakil güzergâhını elde tutmak isteyen devletlerin, statü sorununu sürüncemede bırakmalarıyla ya da muhtemel çözümleri lehlerine çevirmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Bilindiği üzere diğer önemli mesele devletlerin Hazar'ın *hukuki statüsü keskinleşmeden gerçekleştirdiği hidrokarbon arama faaliyetlerinin* zaman zaman yol açtığı gerilimdir. 2001 yılında İran jetleri ve bir savaş gemisi Azerbaycan'ın iddia ettiği

---

³⁴⁴ Bkz. "*Environmental Issues Of The Caspian Sea*", Eurasian Research Institute, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Weekly E-Bulletin-No:11, 2015, <http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_en_11.pdf> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

³⁴⁵ ABDULLAYEV, s. 282.

yataklarda Azerbaycan adına arama yapan BP gemisini; 2008 yılında Azerbaycan sahil güvenlik gemileri, iki ülkenin orta noktasına yakın alanda Türkmenistan adına faaliyette bulunan Malezya ve Kanadalı petrol platformunu tehdit etmiştir. Aynı şekilde 2009’da İran ve Azerbaycan arasında tartışmalı bir petrol platformu konusunda da aynı gerilimler yaşanmıştır.³⁴⁶ Ayrıca ABD’nin de Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’a donanma oluşturma ve geliştirme konusunda sağladığı askeri malzeme desteğiyle Hazar’daki silahlanma yarışına dâhil olması, Rusya’nın şiddetle karşı çıktığı tartışmaları süren Trans Hazar boru hattı projesini desteklediğini açıklaması bölgede tansiyonun yükselmesine ve hâlihazırda kırılgan olan Hazar’da çatışma riskinin artmasına sebep olmuştur.³⁴⁷ Nitekim bu durumlar statü sorunundaki çözüm çabalarını da etkilemektedir.

Hazar’da diğer önemli mesele *tartışmalı yataklardır*. Devletler kendi ulusal sektörü içinde gördüğü yataklara milli isimler vermişlerdir. Tartışmalı yatakları sırasıyla Azerbaycan’ın “*Kepez, Azeri, Çırağ*” ve Türkmenistan’ın “*Serdar, Hazar, Osman*” olarak adlandırdığı görülmektedir. Aynı şekilde son zamanlarda İran ve Azerbaycan arasında gerginliğe sebep olan “*Şerg-Alov-Araz*” yataklarını Türkmenistan “*Altın Asır*”; İran ise “*Elbruz*” olarak adlandırmıştır.³⁴⁸ Öncelikle bölgedeki Türkmenistan-Azerbaycan gerginliğine değinmek faydalı olacaktır. Azerbaycan’ın 1994’te yaptığı uluslararası anlaşmalardan sonra Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev’e gönderdiği mektubunda, Azeri/Hazar ve Kepez/Serdar yataklarının tamamen, Çırağ/Osman yatağının ise kısmen kendi sektöründe

---

³⁴⁶ KUCERA, Joshua: “*The Great Caspian Arms Race*”, Foreign Policy, June 2012, <<http://foreignpolicy.com/2012/06/22/the-great-caspian-arms-race/>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

³⁴⁷ Bkz. “*Militarizing the Caspian*”, Pulitzer Center, May 2012, <<https://pulitzercenter.org/projects/caucasus-caspian-azerbaijan-kazakhstan-turkmenistan-militarization-oil-russia-united-states-iran>> (Erişim Tarihi: 3.4.2018).

³⁴⁸ OĞAN, 2001, s. 170.

olduğunu iddia emektedir.³⁴⁹ Söz konusu üç petrol alanından Çırağ ve Azeri yatakları Azerbaycan kıyılarından yaklaşık 70-90 km, Kepez ise yaklaşık 110-125 km uzaklıktadır. Azerbaycan ve Türkmenistan kıyıları arasındaki en yakın mesafenin bile 195 km olduğu dikkate alınır, Azeri ve Çırağ yataklarının Türkmenistan tarafında kalmayacağı görülmektedir. Kepez yatağı istikametinde ise kıyıları arasındaki mesafe yaklaşık 245 km olduğu için sınırın bu yatağın üzerinden geçme ihtimali çok yüksektir. Fakat şu anda orta hattın nereden geçtiği tam olarak belirlenememiştir. Kepez her iki kıyıdan yaklaşık aynı uzaklıkta olduğu için orta hattın nereden geçeceği kararlaştırıldıktan sonra Kepez'in konumu kesinlik kazanabilecektir.³⁵⁰ Azerbaycan 1970'li yıllarda SSCB'nin yaptığı bölünmede de olduğu gibi buranın kendi sektöründe olduğunu ve buna ilişkin resmi belgelerin ellerinde olduğunu ifade etmiştir. Azerbaycan, Türkmenistan'ın sadece su yüzeyini dikkate aldığı, orta hattı belirlerken coğrafi, jeomorfo-tektonik ve başka jeolojik etkenleri dikkate almadığını ve doğal uzantılar dikkate alınmadığı için orta hattın yapay yöntemlerle oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Azerbaycan, Apşeron (Azerbaycan) ve Çeleken (Türkmenistan) Yarımada'nın Hazar'ın tabanındaki uzantıları arasında, doğal-jeolojik bir sınır bulunduğunu ve bu sınırın tahminen Kepez ve Livanov-Garb yatakları arasından geçtiğini, yani jeolojik etkenler dikkate alındığında Kepez yatağının Türkmenistan'a ait olmasının mümkün görülmediğini öne sürmektedir.³⁵¹

---

³⁴⁹ ÜNAL, s. 46-47.

³⁵⁰ ÜNAL, s. 47-48.

³⁵¹ Azerbaycan Hazar'ın sektörlere bölünmesini fiili durum olarak kabul etmekte ve Azerbaycan uzmanları tarafından 1940'lı yıllardan bu yana yapılan jeolojik araştırmaların sonuçlarına dayanarak, Türkmenistan'ın iddialarını hukuken yok saymaktadır. Eğer iki ülke arasında yapılan çalışmalar neticesinde "Kepez"ın sınırın ortasında kaldığı sonucuna varılırsa Azerbaycan, Türkmenistan'dan yıllardır bu yataklarda yaptığı araştırma harcamalarının bir kısmını ödemesini istemektedir.

Bölgedeki diğer tartışmalı saha ise Azerbaycan-İran gerginliğine sebep olan Şerg-Alov-Araz yatağıdır. İran bu yatağın kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. 2001 yılında Alov yatağında araştırma yapan Azerbaycan gemileri, İran Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçakları tarafından taciz edilmiş, bunun sonucunda Bakü'nün 150 km güneydoğusunda BP tarafından işletilen Şerg-Alov-Araz imtiyaz sahasında, askeri kapsamda bir çatışma riski cereyan olmuştur. Bir İran savaş gemisi Azerbaycan sınırlarını 40 km ihlal ederek, Bakü tarafından ruhsatlı olan bu iki araştırma gemisini, faaliyetlerini sona erdirerek bölgeden ayrılmaları konusunda uyarmıştır. Araştırma gemileri buldukları bölgede araştırma yapmaya yetkili olduklarını bildirmelerine rağmen İran'ın baskılarının sürmesi sonucu Bakü'den gelen talimatla bölgeden ayrılmışlardır. Devletler bu dönemde birbirlerine karşılıklı notalar vermiş ve İran'ın Azerbaycan'a bu yönde askeri-politik baskı uygulaması amaçlarına kısmen de olsa ulaşmasına sebep olmuştur. Zira tartışmalı Alov yatağında araştırma yapan İngiliz BP şirketinden sonra Savalan yatağında çalışmalarını sürdüren Amerikan Exxon Mobil şirketi de Azerbaycan ve İran arasında Hazar'ın hukuki statüsü meselesi çözüle kadar çalışmalarını durdurduğunu açıklamıştır.³⁵² İran, 1994'ten beri Azerbaycan'ın yürüttüğü petrol siyasetini ve Batılı güçleri bölgeye çekmesinden duyduğu rahatsızlığı çeşitli politik ve diplomatik usullerle dile getirdiği gibi verdiği askeri tepkilerle de bunu desteklemiştir. Son olarak İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin 27-29 Mart 2018'de, önce Türkmenistan'a sonra Azerbaycan'a yaptığı ziyaretler sırasında, Azerbaycan'la imzalanan anlaşmalar arasında Hazar'da bazı petrol ve doğal gaz alanlarının beraber işletilmesine ilişkin önemli bir anlaşmanın yapıldığı basına yansımıştır. Birlikte işletilecek sahanın ismi henüz kamuoyuyla paylaşılmasa da bunun 2001 yılında, ülkeler arasında ciddi anlaşmazlığa

---

³⁵² Bkz. "*İran'ın Güney Kafkasya Politikası*", Ortadoğu Analiz (ORSAM), Eylül-Ekim 2017 Cilt: 9 Sayı: 82, s. 32; ERCAN, s. 55; Bkz. "*Exxon Mobil Shuts One of Its Offices in Azerbaijan: Tax Ministry*", REUTERS, February 2016, <<https://www.reuters.com/article/us-azerbaijan-exxon-office/exxonmobil-shuts-one-of-its-offices-in-azerbaijan-tax-ministry-idUSKCN0VQ1WQ>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

neden olan Şerg-Araz-Alov veya Elburz adıyla zikredilen petrol sahasının bir kısmı olabileceği tahmin edilmektedir.³⁵³ Hazar’da bölgesel iş birliğini aksatan hukuki statü sorununun çözüme kavuşmasının çok yakın olduğunun iddia edildiği bu dönemde, İran’ın Hazar’a kıyası olan ülkelerle iş birliğini çok farklı boyutta ve düzeyde geliştirme adımları attığı görülmektedir. Aynı zamanda gündemdeki bütün bölgesel ulaşım ve enerji bağlantıları ile Hazar bölgesinde manevra alanını genişletmeye ve kendisine uygulanması olası izolasyon hamlelerini önlemeye çalıştığı söylenebilecektir.

Söz konusu sorunlar ışığında devletlerarası kesin çizgilerin belirlenmesinin önemi ortaya konulmaktadır. Zira devletlerin egemenlik alanı olarak kabul ettiği ve faaliyette bulunduğu tartışmalı bu alanlar, zaman zaman çatışma ve gerginliğe sebep olmaktadır. Orta hat esasına göre yapılacak sınırlandırmanın Hazar’da zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının üstünden geçmesi, devletlerin orta hattın nereden geçeceği ve nasıl paylaşılacağı konusunda yöntem anlaşmazlığına düşmelerine sebep olmaktadır. Her devlet bu önemli yatakların kendi sektöründe kaldığını iddia etmekte ve buna dayanarak zaman zaman aynı yatakları uluslararası ihalelere dâhil etmektedir. Bu durum ise büyükelçilik kapatma, askeri önlemlerle alma, karşılıklı nota verme, protestolarda bulunma, mevcut borçları öne sürme gibi çeşitli gerilimler yoluyla açığa vurulmaktadır.

Bölgeyi etkileyecek bir diğer sorun *kaçakçılık gibi yasa dışı faaliyetlerdir*. Hazar sularının büyüklüğünün ve tartışmalı bölgelerin çokluğunun yol açtığı sınır kontrol

---

³⁵³ Bu, İran’a karşı yeni yaptırımların devreye sokulmasının gündemde olduğu bir dönemde oldukça dikkat çekici bir gelişmedir. Çünkü söz konusu anlaşma bölgede yalnızca İran ve Azerbaycan arasında imzalanan ve diğer ortakların yer olmadığı ilk enerji anlaşması özelliğini taşımaktadır. *İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC)*, Azerbaycan’ın “Şahdeniz” doğal gaz sahasının ortak işletilmesi ve üretimin paylaşılması anlaşmasında (Production Sharing Agreement- PSA) ve bu doğal gazı, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa piyasalarına aktaran “Güney Kafkasya Boru Hattı” (*South Caucasus Pipeline - SCP*) projesinde % 10 paya sahiptir. Ancak tüm bu projelerde diğer ortaklar ve uluslararası petrol ve doğal gaz şirketleri de yer almaktadır. Bkz. “*Hasan Ruhani’nin Türkmenistan ve Azerbaycan Ziyareti*”, İRAM-İran Araştırmaları Merkezi, Mart 2018, <<https://iramcenter.org/hasan-ruhaninin-turkmenistan-ve-azerbaycan-ziyareti/>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

zafiyeti ve yeterli denetimin olmaması sebebiyle, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)'nin raporlarında, Afganistan kaynaklı uyuşturucunun İran ve Orta Asya rotasından gelerek denizi geçen kaçakçılar aracılığıyla Batı pazarına aktarıldığı görülmektedir.³⁵⁴ Özellikle Hazar bölgesinin, uyuşturucunun çeşidine göre (bilhassa afyon,³⁵⁵ eroin,³⁵⁶ metamfetamin³⁵⁷ gibi önemli maddeler) yoğun miktarda uyuşturucu trafiğine ve mersin balığı (havyar) kaçakçılığına konu olduğu göze çarpmaktadır. Yıllardır süren çalışma grubu toplantıları dâhil Devlet Başkanları Zirveleri ve Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılan beşli toplantılar sonucunda, Hazar'da terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar, kitle imha silahlarının yayılması, izinsiz avlanma ile mücadele edilmesi ve kurtarma çalışmalarının ortaklaşa yürütülmesi gibi birçok konuda anlaşma sağlansa da daha sonrasında etkili önlemler alınamamıştır. Statü konusu kesinleşip Hazar'da egemenlik alanları belirlenmedikçe ve söz konusu denetimler artırılarak alınacak önlemler sertleştirilmedikçe bu tür yasa dışı faaliyetlerin önlenmesi mümkün görülmemektedir.

Hazar'da önemli bir diğer durum *çevresel etkilerdir*. Temmuz 2003'te 10. Özel Çalışma Grubu toplantısında, Hazar'a kıyıdaş devletler Hazar'ın deniz çevresinin korunması hususunda anlaşmış ve Kasım 2003'te bir sözleşme imzalanmıştır. Hazar Denizinin/Gölünün Deniz Çevresinin Korunması İçin Çerçeve Sözleşme, deniz

---

³⁵⁴ Bkz. "**Drug Trafficking**", United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), <<https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/index.html>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018); Bkz. "**World Drug Report 2010-The Global Heroin Market**", United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), s. 45 ve 49.

³⁵⁵ Kapsamlı rapor için bkz. "**World Drug Report 2017**", UNODC, <https://www.unodc.org/wdr2017/field/7.3.1_opiate_trafficking_flows.pdf> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

³⁵⁶ Kapsamlı raporlar için bkz. "**UN Heroin Report 2010**", UNODC, s. 110; <<http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/5.Heroin.pdf>> ; <<https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/index.html>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

³⁵⁷ Kapsamlı rapor için bkz. "**World Drug Report 2017**", UNODC, <https://www.unodc.org/wdr2017/field/7.3.3_Interregional_methamphetamine_trafficking_flows.pdf> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

çevresinin korunmasına ilişkin kıyıdaş devletler arasında imzalanan ilk anlaşma olması dolayısıyla önemlidir.³⁵⁸ Sözleşmede denizi kirletecek birçok konu üzerinde iş birliği yapma konusunda uzlaşmıştır. Ayrıca Hazar’da çevresel bozulmayı önlemek amaçlı oluşturulan beş kıyı devletinin ve uluslararası örgütlerin desteklediği Hazar Çevre Programı da bu konuda faaliyetlerini sürdürmektedir.³⁵⁹ Ancak yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği üzere bu gün Hazar’da, mevcut olan su kirliliği, balık türlerinde azalma, hava kirliliği ve kıyı kesimde meydana gelen bozulmanın yaşam kalitesini düşürmesi gibi birçok çevresel sorun karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle yasa dışı ve aşırı avlanma ile çevre kirliliğinin canlı yaşamına verdiği zarar, Hazar’daki balık türlerinde özellikle dünya havyar pazarının % 90’ını oluşturan mersin balığında ciddi bir azalmaya yol açmaktadır. Diğer türlerle karşılaştırıldığında mersin balığının nesli tükenmekte olan türler arasında sayıldığı gözlemlenmektedir.³⁶⁰ Hazar sularına petrolün üretilmesi, işlenmesi,

---

³⁵⁸ Sözleşmenin amacı, Hazar’ın canlı kaynaklarının korunması, muhafazası, yenilenmesi ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir ve rasyonel kullanımı da dâhil Hazar bölgesinin tüm kirlilik kaynaklarından korunması olarak tespit edilmiştir. Bunun için de kıyıdaş devletlerin birbirleriyle ve yetkili uluslararası örgütlerle iş birliğinde bulunacakları düzenlenmiştir. Sözleşmedeki temel ilkeler ihtiyatlılık ilkesi, kirleten öder ilkesi, bilgiye erişilebilirlik ilkesi, olarak belirlenmiştir. Kirlilik kaynakları ise genel olarak kara temelli kirlilik kaynakları, gemilerden kaynaklanan kirlilik, deniz yatağı faaliyetlerinden kaynaklı kirlilik, boşaltımdan kaynaklı kirlilik, diğer insan faaliyetlerinden kaynaklı kirlilik (Bununla kirlilik sebeplerinin aslında sınırlı olmadığı, yenilerinin eklenebileceği ortaya konulmuştur.) olarak gösterilmiştir. Bkz. *“Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea”*, 2003, <http://crudeaccountability.org/wp-content/uploads/2012/06/convention_text_en.pdf> (Erişim Tarihi: 30.4.2018); ÇAMYAMAÇ, 2017, s. 142-144.

³⁵⁹ Bkz. *“Caspian Environment Programme”*, March 2003, <<http://www.ais.unwater.org/ais/aism/getprojectdoc.php?docid=1044>> ; <<http://caspien.iwlearn.org/>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁶⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *“Seafood-Case Study: Caviar The Seafood Industry”*, World Wildlife Crime Report 2016-UNODC. Ayrıca rapor için bakınız. <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/wildlife/WLC16_Chapter_9.pdf> (Erişim Tarihi: 8.4.2018); Ayrıca mersin balığının 23 türü, Vahşi Direy ve Floranın Tehlikedeki Türlerinin Uluslararası Ticaretine Dair Sözleşme (CITES) kapsamına alınmış ve mersin balığına ilişkin kota ve uluslararası satış sınırları belirlenmiştir. CITES Hazar’a ilişkin faaliyetlerini sürdürmektedir. Bkz. *“The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)”*, <<https://www.cites.org/eng/prog/sturgeon.php>> (Erişim Tarihi: 30.4.2018).

kullanılması ve taşınması sırasında, bir başka deyişle kara ve deniz olmak üzere doğal kaynakların üretim sürecindeki sondaj faaliyetleri, petrol platformlarındaki çeşitli kazalar ve gemilerin işletilmesi sırasında oluşan sızmalar ile verilen zarar, özellikle son yıllarda Hazar'da petrol ve doğal gaz üreten yerel ve uluslararası şirketlerin sayısının ve faaliyetlerinin ciddi oranda artması ile bölge için tehlikenin boyutlarını artırmaktadır. Ayrıca insan yaşamını ve doğal dengeyi tehdit eden zehirli atıklar ve Hazar'daki faaliyetler bölge türlerinin % 20'sini yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Sanayi ve kanalizasyon atıklarının nehirler aracılığıyla denize bırakılmasına aşırı avlanma, iklim değişikliği, su seviyesinde yaşanan önemli değişimin etkileri, bölgede yoğun bir şekilde sürdürülen hidrokarbon keşif ve üretim faaliyetlerinin tektonik hareketleri tetiklemesi, doğal dengenin değişmesi sonucu yerli balık, hayvan ve bitkileri yok eden istilacı türlerin ortaya çıkması da eklenince Hazar'ın ciddi bir ekolojik tehdit altında olduğu görülmektedir.³⁶¹ Yapılan zirvelerde deniz çevresinin korunması hususuna sık sık değinilmekte, zaman zaman devletlerce de Hazar'ın eşsiz bir ekosisteme sahip olduğu ve bu sebeple ortak kullanıma tabi olması gerektiği tezleri ileri sürülmektedir. Ancak gün geçtikçe zarar gören Hazar bölgesini statü sorunu çözülmedikçe, çevreyi korumaya ilişkin yasalar ve enerji sektörüne ait şirketler için kirlilik konusunda alınacak önlemler sertleştirilmedikçe çok ciddi sorunların beklediği açıktır.

---

³⁶¹ ZEİNOLABEDİN, Y/YAHYAPOUR, M.S./SHİRZAD, Z: "*Geopolitics and Environmental Issues in the Caspian Sea*", Caspian Journal of Environmental Sciences, 2009, Sayı: 7, No.2, s. 113-121; Bkz. BLUA, Antonia: "*Caspian: Unique Ecosystems Face Environmental Threat*", May 2003, <<https://www.rferl.org/a/1103352.html>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

IV. BÖLGE DIŞI ÜLKELERİN VE TÜRKİYE’NİN HAZAR POLİTİKALARI

A. ABD, AB ve Çin’in Hazar Politikası

ABD bölgede ekonomik ve siyasi açıdan önemli aktörlerden biridir. ABD’nin ulusal güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası olan enerji, Hazar politikasını da belirlemektedir. ABD dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve ithalatçıları arasında iken kendi üretimi oldukça azdır. Kaya gazı gibi yeni alternatif yolları denese de enerji ithalatının büyük kısmını Orta Doğu’dan sağlayan ABD, buraya olan enerji bağımlılığını azaltmak için arz kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Hazar’daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Basra Körfezi ile kıyaslanabilecek derecede büyük olması sonucu bölge hem ekonomik hem stratejik açıdan ABD için önemli hale gelmiştir. Orta Asya ve Kafkasya’nın keşif noktası olan stratejik bölge, ABD için Rusya ve İran’ın bölge devletlerine nüfuzunun engellemesi açısından da önem arz etmektedir. ABD, Rusya ve İran’ın kontrolü olmaksızın buradaki enerji kaynaklarının farklı güzergâhlardan dünya piyasalarına serbestçe sunulmasını sağlamak istemektedir. Rusya ve İran’ın çıkarına olacak seçeneklere ve tezlere karşı diğer bölge devletlerinin yanında yer almaktadır. ABD bu süreçte devletlere sunduğu insani yardımların yanında, demokratik süreci ve pazar ekonomisine geçişi, bölge devletlerinin önce kendi aralarındaki sonra da Batılı devletlerle entegre olmasını, ABD dış politikasında önemli bir yer edinen ABD’li enerji şirketlerinin ve Batılı diğer şirketlerin çıkarlarını desteklemiştir.³⁶² Örneğin Özgürlüğe Destek Yasası³⁶³ ile bu cumhuriyetlerdeki demokratikleşme ve insani yardım ihtiyaçlarının yanı

³⁶² EFEGİL, Ertan: “*Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye*”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrasya Dosyası, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, s. 191.

³⁶³ ABD ilk başta Ermeni lobisinin etkisiyle ve Yukarı Karabağ meselesi sebebiyle Azerbaycan’ı bu yardımların dışında tutmuştur. Bu politika Azerbaycan’ı kendinden uzaklaştırmış, Hazar Bölgesi

sıra serbest pazar ekonomisi koşulları için gerekli olan, ticaret ve yatırım fonlarının bu ülkelere aktarılması sağlanmıştır.³⁶⁴ Ayrıca ABD, NATO'nun doğuya doğru genişleme politikası kapsamında bu ülkeleri NATO şemsiyesine bir şekilde entegre etmek amacıyla Barış İçin Ortaklık Projesini ortaya koymuş ve SSCB sonrası Hazar Cumhuriyetleri'ni dahil etmiştir.³⁶⁵ Aynı şekilde ABD bölgedeki donmuş çatışmaları çözmek, radikal İslam'ı dışarda tutmak³⁶⁶ ve Hazar'daki Müslüman ülkelerin İran'ı model almalarını engellemek istemektedir. ABD için, problemlili olan veya etnik anlaşmazlıkların yaşandığı bu tür bölgelerde Rusya veya başka bir devletin müdahale riski daha fazla olacağından, bölgeyi istikrarlı halde tutmak önem arz etmektedir. ABD bölgede ortaya atılan yeni boru hattı projelerini (BTC, Trans Hazar) hem Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığını azaltmak hem yeni devletlerin Rusya'dan bağımsız ekonomik ilişkilere sahip olmasını sağlamak için desteklemektedir. ABD'nin enerji bağımlılığı açısından doğrudan Rusya ve İran'la ilişkisi bulunmasa da doğal gaz bağımlısı olan AB ile güçlü ekonomik ve politik ilişkilerinin bulunması ayrıca Hazar bölgesi doğal gazıyla petrolünün tüketim ve taşınmasına talip olan Çin ve Hindistan'ın devam eden yükselişi ve bu ülkelerin uluslararası petrol ve doğal gaz piyasalarını tek başlarına etkileyebilecek konuma gelmeleri ABD'nin bölgedeki çıkarlarını dolaylı olarak etkilemektedir.³⁶⁷ Sonuç olarak

---

petrolleri ile ilgili konsorsiyumda liderliği İngilizlere kaptırmasına sebep olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrası Kafkasya'nın istikrarsızlaşmasının uluslararası güvenliğe ve kendi güvenliğine olumsuz etkileri olacağını düşünen ABD, bölgede söz sahibi olmak ve Azerbaycan'la ilişkileri düzeltmek adına bu engeli ortadan kaldırmıştır.

³⁶⁴ GÜRPINAR, B. Bulut/KESİCİ, Abdulkayyum: "*Clinton'dan Bush'a ABD'nin Hazar Enerji Politikası*", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 33, s. 167–190, Ekim 2005, s. 177.

³⁶⁵ Bkz. "*The Partnership for Peace Programme*", NATO, <<https://www.sto.nato.int/Pages/partnership-for-peace.aspx>>, (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁶⁶ COFFEY, s. 3.

³⁶⁷ ÇETİN, Tamer: "*Orta Asya ve Kafkaslar'da Enerjinin Politik Ekonomisi*", Enerji, Piyasa ve Düzenleme, Cilt:1, Sayı:1, 2010, s. 94-96.

son dönemde ABD, Hazar enerji kaynaklarının ihracat yollarının çeşitlendirilmesi, Türkiye üzerinden geçecek boru hattı projelerinin desteklenmesi, İran'a önemli miktarda siyasal, ekonomik ve stratejik kazanımlar sağlayacak projelerin bir şekilde engellenmesi, Amerikan şirketlerinin çıkarları doğrultusunda bölgedeki konsorsiyumların yeniden yapılandırılması gibi bölgeye yönelik çeşitli politikalar geliştirmiş ve Amerikan enerji şirketleri önemli yatırımlar yaparak büyük paylara sahip olmuştur.³⁶⁸ ABD söz konusu hedeflere ulaşmak için Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'la çok yönlü ilişkilerini güçlü tutmakta ve bu ülkelerin çıkarına olacak tezleri destekleyerek yanında yer almaktadır.

Bölgedeki diğer önemli aktör *Avrupa Birliği (AB-AB ülkeleri)*'dir. AB'nin bölgeye dönük politikası ilk başta ekonomik yardımlar, serbest piyasa ekonomisi ve demokratik toplum sürecine geçişi desteklemek, yönetim yapılarının iyileştirilmesi ve bürokratik yapılanmanın reformu gibi danışmanlık alanlarında teknik destek vermekle başlamıştır. Fakat daha sonra AB en önemli ihtiyacı olan enerji için Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın da dâhil olduğu 50 ülke ile Enerji Şartı Anlaşması imzalamış ve ilişkilerini bölge ile güçlü tutmaya çalışmıştır. Bununla enerji ticareti, şirketlerinin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konusunda iş birliği alanlarında uluslararası kodifikasyonu gerçekleştirerek enerji sektöründe uzun dönemli bir iş birliği için hukuki çerçeve oluşturmuştur.³⁶⁹ Bu

---

³⁶⁸ Bkz. KISACIK, Sina: "*ABD'nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri*", Uluslararası Politika Akademisi, 2013, <<http://politikaakademisi.org/2013/01/03/abd-nin-avrasya-enerji-politikasi-baglaminda-azerbaycan-ve-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/>> (Erişim Tarihi: 10.4.2018); ABD'de, uluslararası enerji politikaları ve yatırımlarını biçimlendiren birden fazla güç merkezi ve bu merkezler içerisinde de farklı yaklaşımları vardır. Uluslararası dev petrol şirketlerinin (Exxon-Mobil, BP-Amoco-ARCO, Chevron, Unokal, Conoco) yanı sıra; Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanları, Dışişleri Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Kongre ve düşünce kuruluşları buna ilişkin çalışmaları yürütmektedir. YAĞDIRAN, s. 80.

³⁶⁹ Bkz. "*European Energy Charter*", EUR-Lex, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27028>> (Erişim Tarihi: 10.4.2018); Enerji Şartı Anlaşması'nın amacını; enerji arzı

bakımdan AB'nin Hazar politikasının en önemli ayağı enerjiye olan bağımlılığa bağlı kaynak çeşitliliği ve enerji arz güvenliği konusudur. AB ülkeleri, tükettikleri toplam enerjinin % 53'ünü ithal etmektedirler. AB genelinde petrole bağımlılık yaklaşık % 90, doğal gaz bağımlılık % 66, katı yakıtlara bağımlılık % 42 ve nükleer enerjiye bağımlılık % 40 seviyelerindedir.³⁷⁰ AB ülkelerinin doğal gazın % 39'unu, ham petrolün ise % 37'sini Rusya'dan ithal etmesi Rusya'ya olan bu bağımlılıktan kurtulmanın gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Zira Ukrayna krizi sonrası enerjinin AB-Rusya arasında baskı aracı olarak kullanılması,³⁷¹ Rusya'nın en büyük pazarı olan AB'yi rahatsız etmiştir. Bu durum yeni alternatif yollarla Hazar enerji kaynaklarına ulaşabilme ihtiyacını ve bu kaynakların ortak projelerle Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasının önemini ortaya koymuştur. Bu kapsamda Ülkelerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma Programı ve Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRECECA) gibi ulaşım projeleri AB'nin desteklediği diğer bölgesel politikalar. 2007'de yürürlüğe giren AB ve Orta Asya Yeni İşbirliği İçin Strateji Belgesi ile siyasi diyalog ve insan hakları, eğitim, hukukun üstünlüğü, enerji ve ulaşım, çevre/su, sınır güvenliği, uyuşturucu ile mücadele, ticaret ve ekonomik ilişkilerde iş birliğini güçlendirme amaçlanmıştır.³⁷² Ayrıca SSCB'nin

---

güvenliğinin artırılması, enerji üretimi, çevirimi, taşınması, depolanması, dağıtımı, iletimi ve kullanımındaki verimliliğin en yüksek seviyeye ulaştırılması, güvenliğin güçlendirilmesi ve çevresel sorunların en aza indirilmesi, yatırımların teşviki ve korunması, enerji ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası ve ulusal sermaye piyasalarına erişme olarak sıralamak mümkündür. DEMİR, Esra: "**Enerji Şartı Anlaşması**", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁷⁰ Bkz. "**AB'den Enerjide Yeni Açılım: Enerji Güvenliği 2020 Strateji Belgesi**", AB Haber Brüksel, Haziran 2014, <<http://www.abhaber.com/ab-den-enerjide-yeni-acilim-enerji-guvenligi-2020-strateji-belgesi/>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁷¹ Bkz. "**AB Ortak Enerji Politikası İzleyecek**", Deutsche Welle, 2015, <<http://www.dw.com/tr/ab-ortak-enerji-politikas%C4%B1-izleyecek/a-18329140>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁷² Bkz. "**Central Asia-EU Relations with Region**", EEAS, 2016, <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2068/central-asia_en> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

dağılmasıyla ortaya çıkan istikrarsızlık dalgasının önüne geçme girişimi, Hazar bölgesiyle komşu hale gelmesinin ardından Hazar kaynaklarının paylaşılmasıyla ilgili resmi tartışmalar ve bu kaynakların Avrupa'ya taşınması hususundaki uluslararası ve bölgesel rekabet, çok sayıda büyük ve köklü Avrupalı şirketin Hazar'daki faaliyetleri ve yatırımları,³⁷³ bölgedeki gevşek gümrük işlemleri, yasa dışı uyuşturucu ve silah ticareti, çevresel sorunlar Avrupa'nın önünde duran yeni güvenlik konuları olarak öne çıkmaktadır.³⁷⁴ Görüldüğü üzere AB ülkeleri Hazar bölgesiyle yakından ilgilenmekte, bölge devletleri ile çok yönlü ilişkiler geliştirmekte ve birliğin çıkarına olduğu sürece ilgili tezleri desteklemektedir.

Son olarak Hazar'a ilgisi olan bölge dışı ülkelerden Çin'i de incelemek faydalı olacaktır. Çin de Basra Körfezi'nin istikrarsızlaşması karşısında Hazar'daki enerji politikalarına dâhil olmak istemektedir. Büyük nüfusu, artan kentleşme, sanayileşmenin boyutu ve yükselen ekonomisi ile Çin'in enerji ihtiyacı artmıştır. Zira 1978'den 2004'e kadar enerji tüketimi % 245 oranında artarken enerji üretimi % 194 oranında seyretmiş, bu durum ulusal kaynakların yeterli olmayacağını göstermiştir.³⁷⁵ Çin artan enerji ihtiyacını karşılamak için 2002'de ortaya koyduğu dışarı açılma (*going out*) stratejisi kapsamında; ülkenin önemli petrol firmaları vasıtasıyla ülke dışından güvenli petrol temini sağlanmasını, araştırma ve üretim anlaşmaları yapılmasını, rafineriler kurulmasını, Sibiry ve Orta Asya'dan Çin'e yeni boru hatları tesis edilmesini amaçlamış ve Hazar ülkeleri ile güvenlik, ekonomi, enerji kaynakları ve nakil hatları konusunda çok yönlü ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır.³⁷⁶ Çin'in ana politikaları İran ve Kazakistan üzerinde

---

³⁷³ KUBİCEK, Paul: "*Energy Politics and Geopolitical Competition in The Caspian Basin*", Asia-Pacific Research Center, Journal of Eurasian Studies 4 (2013) 171–180, 2013, s. 176.

³⁷⁴ YAĞDIRAN, s. 85.

³⁷⁵ TURAN, Aslıhan P: "*Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi*", Bilge Strateji, Cilt: 2, Sayı: 2, Bahar 2010, s. 57-58.

³⁷⁶ CİDDİ, s. 54.

yoğunlaşmış, Kazakistan'la yaptığı çeşitli enerji anlaşmaları ile de bölgedeki ağırlığını gittikçe hissettirmiş ve gereksinim duyduğu petrol ve doğal gazın büyük bölümünü İran'dan temin etmiştir. Ancak diğer taraftan da Hazar'a ilişkin endişelerini giderme konusunda Rusya'yla birlikte ŞİÖ etrafında ilişkiler geliştirmiştir. Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının büyük kısmının ABD'nin kontrolünde olması ve bölgenin zaman zaman istikrarsızlaşması Çin'i Orta Asya ve Kafkasya kaynaklarına yöneltmiştir. Çin, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'da tekel olmak istemesinden rahatsızlık duysa da Rusya'yla çeşitli projeler geliştirerek ABD'nin söz konusu coğrafyalardaki etkisini kırmaya çalışmıştır.³⁷⁷ Bunlara ek olarak son dönemde ilgisini Türkmenistan'a yoğunlaştıran Çin, faaliyete geçen Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı üzerinden Türkmenistan'ın toplam gaz ihracatında edindiği % 62'lik payla Türkmen gazının en büyük müşterisi durumuna gelmiştir.³⁷⁸ Yakın gelecekte dünyanın en büyük doğal gaz ve petrol ithalatçısı konumuna ulaşacak olan Çin, görüldüğü gibi enerji zengini Hazar ülkeleriyle özellikle bu alanda ortak projeler geliştirmede etkin davranmakta ve yatırımlarını artırarak ilişkilerini canlı tutmaktadır.

Yıllardır süren statü sorunu, çok hassas siyasi-ekonomik dengeler üzerine oturmuş olduğundan, bölge dışı üçüncü ülkelerin meseleye ilişkin herhangi bir müdahalesini kabul edecek durumda değildir. Dolayısıyla bu devletler statü tartışmalarından çok, sorunun çözüldüğü aşamada Hazar'daki enerji kaynaklarının ne şekilde paylaşılacağı, şirketlerinin buradaki kazanımlarının ne olacağı, enerji nakil hatlarının güzergâhı, enerji güvenliği,

---

³⁷⁷ ÖZDEMİR, Yavuz: **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 109-110; PUREVSUREN, Nyambayar/DURAN, Hasan: **"Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası"**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, s. 286-289.

³⁷⁸ Bkz. **"Türkmenistan Yeni Gaz Yatakları Keşfetti"**, TRT AVAZ, Mayıs 2017, <<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistan-yeni-gaz-yataklarikesfetti/5910383401a30c23dc101e80>> (Erişim Tarihi: 9.4.2018).

siyasi çıkarları ve kendilerini etkileyecek belli başlı güvenlik meseleleriyle ilgilenmektedirler.

B. Türkiye'nin Hazar Politikası ve Yansımaları

1. Türkiye'nin Hazar'a Yönelik Genel Yaklaşımı

Türkiye ile ortak dil, din, tarih ve kültürü taşıyan ve Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya ulaşmada köprü görevi gören Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ayrı bir öneme sahiptir. Ciddi ekonomik, ekolojik, sosyal, etnik, siyasal ve güvenlik problemleri olan Hazar bölgesindeki her türlü gelişme, Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. 1991'den hemen sonra, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri geliştirme çabasına giren Türkiye, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olmuş ve dünya sahnesinde yer almaları, ekonomik ve siyasi istikrarlarını sağlamaları için destek sağlamıştır. Türkiye için bölge ülkeleriyle ilişkileri her daim canlı tutacak kamu diplomasisi-akıllı güç faaliyetleri özel önem arz etmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığıyla eğitim programları, projeler ve teknik yardımlar vasıtasıyla bölgede aktif bir rol oynamaya başlamış, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA) oluşturularak ilişkiler kültür ve eğitim alanında da güçlü tutulmaya çalışılmıştır.³⁷⁹

---

³⁷⁹ Türkiye, karşılıklı üst düzey ziyaretler, uluslararası örgütlerdeki ilişkiler, karma ekonomik komisyonları, kara ulaştırması karma komisyonları, iş konseyleri ve yüksek düzeyli stratejik iş birliği konseyleri gibi mekanizmalarla bu ülkelerle olan iş birliği alanlarını arttırmayı ve çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, ayrıca, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerindeki öğrenciler için Türkiye Bursları adı altında geniş bir burs programı yürütmekte ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk okullarıyla (Örneğin Kazakistan'ın Türkistan şehrinde Türk-Kazak Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi köklü bir üniversite olarak varlığını devam ettirmektedir.) kamu diplomasisi faaliyetlerine devam

Türkiye, Orta Doğu'yu ve Hazar'ı, Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan hemen hemen tüm kara ve deniz güzergâhlarının geçiş noktasında bulunduğundan, enerji konusunda kilit konumdadır. Bölgesel iş birliğini enerji ve ulaştırma projeleriyle öne çıkaran Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nı (BTC),³⁸⁰ Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı'nı (BTE) ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nı (BTK) hayata geçirmiş, yapımı halen devam eden Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) ise bu yıl faaliyete geçirilmesi konusunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.³⁸¹ Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz kaynakları hem Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının karşılanması hem de transit ülke olma hedefiyle yakından ilgilidir. Ancak Türkiye Hazar bölgesine sadece ekonomik değil aynı zamanda stratejik olarak, çok yönlü politikalarla yaklaşmaktadır. Zira açık denizlere kıyısı olmayan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması, bu ülkeleri güçlendirecek ve Batı'ya yakınlaştırarak Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltacaktır. Türkiye bu sebeple Trans-Hazar boru hattı konusunda Türkmenistan'ın yanında yer

---

etmektedir. Bkz. "*Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler*", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

³⁸⁰ Rusya'nın karşı çıkmasına rağmen Türkiye'nin önemli başarısı olarak görülen bu proje, Türkiye'ye stratejik kazanımlar sağlamıştır. Hazar bölgesi petrol ve doğal gazının Batı pazarlarına ulaştırılmasında en kısa ve ekonomik yol Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır. Zira bu hattın alternatiflerinden biri olan Bakü-Karadeniz (Supsa veya Novorossisk) hattı Türkiye'nin boğazlarındaki deniz trafiğini artıracığından ekonomik açıdan faydalı olmayıp deniz trafiğinin emniyeti açısından da büyük tehlikeler içermektedir. YAĞDIRAN, s. 91; Dünyada günlük petrol tüketiminin yaklaşık % 3'ü Türk Boğazları yoluyla taşınmaktadır. Yoğun tanker trafiği ve Türk Boğazları'nın fiziksel oluşum özellikleri dikkate alındığında, söz konusu durumda oluşabilecek deniz kazalarının ciddi riskler taşıdığı düşünülmektedir. Boğazlardaki bir kaza petrolün dünya pazarlarına akışında kesintiye neden olacak olup, asıl tehlikenin insani ve çevresel felaketler olacağı açıktır. Bu sebeple Türkiye boğazları by-pass edecek alternatif petrol ihraç seçenekleri üstünde çalışmalıdır. Bkz. "*Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi*", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-enerji-stratejisi.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 12.4.2018).

³⁸¹ Bkz. "*Kafkasya Ülkeleri ile İlişkiler*", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

almakta ve bu hattın inşasını desteklemektedir.³⁸² Türkiye konumu itibari ile Hazar havzasında mevcut olan kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılması için köprü niteliği taşımakta ve buna ilişkin projeleri desteklemektedir. Türkiye Hazar konusunda özellikle Türk Cumhuriyetleri ile yürütülen politikalarda ortak hareket etmeye özen göstermekte, ancak Rusya ve İran'ı karşısına alabileceği siyasi konulardan uzak durarak rekabete girmeden, bölge ülkeleriyle daha çok ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel iş birliğini öne çıkarmaktadır. Fakat bu projelerde jeopolitik konumu nedeniyle enerji havuzu ve doğal bir transit ülke olan Türkiye, AB ve ABD tarafından desteklenirken zaman zaman Rusya ile de karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca söz konusu boru hatları ile Orta Doğu enerji kaynaklarına bağımlılığı azaltmakta, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın Batı ile ihracat-ithalat ilişkilerinin geliştirilmesine aracı olmaktadır.

Türkiye Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da uluslararası ulaştırmayı, siyasi-ekonomik ilişkileri, ticareti ve ulaştırma bağlantılarını geliştirmeyi amaçlayan, modern ipek yolu olarak adlandırılan, hükümetler arası program olan Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) kapsamında çalışmalarını yürütmektedir.³⁸³ Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan ile ilişkilerini güçlü tutarken diğer taraftan da Rusya (Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı/Batı Hattı, Mavi Akım Gaz Boru Hattı, TürkAkım Gaz Boru Hattı Projesi) ve İran (Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim

---

³⁸² *Trans-Hazar Projesi*; Hazar'ın statüsünün belirlenememesi, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın mali konularda yaşadığı anlaşmazlık, Kazakistan'da yatırım yapmış çok uluslu şirketlerin Kazakistan petrol ve doğal gazının taşınmasında Rusya'dan geçen boru hatlarını tercih etmesi, Mavi Akım Projesi sebebiyle Türkmenistan'ın Rusya ile yeni anlaşmalar yapması, bölge petrol ve doğal gazının Çin'e taşınmasını sağlayacak boru hatları projelerinin hayata geçirilmeye başlanması ve Avrupa pazarına duyulan ihtiyacın azalması gibi birçok sebeple hayata geçirilememiştir. ÖZKAN, Gökhan: *"Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği"*, Akademik Bakış, Cilt:4, Sayı:7, Kış 2010, s. 35.

³⁸³ Bkz. *"Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)"*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-kafkasya-asya-ulastirma-koridoru.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

Hattı/Doğu Hattı) ile bölgede iş birliğini devam ettirmektedir.³⁸⁴ Türkiye'nin Hazar Havzası'na yönelik enerji faaliyetleri Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) gibi kamu kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda TPAO Azerbaycan'ın Azeri-Güneşli-Çırağ ve Şah Deniz yataklarında geliştirme, arama ve üretim faaliyetlerine katılmakta, BOTAŞ da bölgedeki önemli boru hatlarında hisse edinmektedir.³⁸⁵ Türkiye'nin bölgede şirketlerinin ve projelerinin bulunması dolayısıyla yatırımlarının azami seviyede kalması ve süreklilik arz etmesi önemlidir. Bu açıdan Hazar'daki petrol ve doğal gaz yataklarının azami miktarının Türk Cumhuriyetleri tarafından istikrarlı bir şekilde kullanılabilmesi ve paylaşımın bu ülkelerin istediği şekilde sonuçlandırılması Türkiye'nin menfaatleri açısından yararlı görülmektedir.

Türkiye'nin enerji nakil güzergâhı olmak istemesinin yanında, Hazar'ın kendisi için önemini kavramak bakımından enerji bağımlılığına da değinmek faydalı olacaktır. 2016 yılında Türkiye'nin ithal ettiği petrolün kaynak ülkelere göre dağılım oranı % 22 Irak, % 19 Rusya, % 18 İran ve % 10 Hindistan iken, aynı yıl ithal ettiği doğal gazın kaynak ülkelere göre dağılımı ise % 53 Rusya³⁸⁶, % 17 İran, % 14 Azerbaycan ve % 9 Cezayir'dir. Fakat Türkiye'nin birincil enerji talebinin yerli üretim ile karşılanma oranı 2015 yılında % 24 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı, son on yılın en yüksek düzeyi olan % 76 seviyesinde olup, sektörler göre petrolde ithalata bağımlılık oranı % 93,6 iken doğal gazda ithalata bağımlılık oranı %

---

³⁸⁴ Bkz. “*Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*”, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>>(Erişim Tarihi: 8.4.2018).

³⁸⁵ Bkz. “*Yurtdışı Petrol ve Doğal Gaz Üretimi*”, Türkiye Petrolleri, <<http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=120>>; (Erişim Tarihi: 11.4.2018); Ayrıca bkz. “*BOTAŞ 2015 Faaliyet Raporu*”, s. 43-45.

³⁸⁶ Türkiye Hazar'a yönelik politikasında Rusya'nın hassasiyetlerine dikkat ederken, doğal gaz ve petrolde Rusya'ya oldukça yüksek oranlarda bağımlı hale gelmiş ve bu durum enerji nakil hatları hususunda rekabet yaşadığı Rusya'nın Türkiye'nin Hazar'a yönelik politikalarının önündeki en büyük engellerden biri olmasına sebep olmuştur.

99,2'dir.³⁸⁷ Bağımlılık oranının bu derece yüksek olması Hazar havzasını oldukça önemli bir hale getirmektedir. Türkiye bir yandan Orta Doğu enerji kaynaklarına alternatif olan Hazar kaynaklarından faydalanmaya bir yandan da Rusya ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu dengelemeye uygun bir Kafkasya-Orta Asya politikası geliştirmeye çalışmaktadır.

Hazar'da bir anlaşmaya gidilerek nihai sonuca varılması bölgeye birçok açıdan istikrar getirecektir. Sonuç olarak Türkiye, Orta Doğu'daki istikrarsız pazara nazaran enerji arz çeşitliliğini artırmayı ve Hazar'da üretilen petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına ulaştırılmasında üzerinden geçecek boru hatları vasıtasıyla bir enerji koridoru oluşturmayı amaçlamaktadır. Hazar'ın hukuki statüsü konusunda ise Azerbaycan başta olmak üzere üç Türk Cumhuriyeti'nin görüşlerine destek vermekte, Rusya ve İran ile karşı karşıya gelecek bir durumun içine girmemeye çalışmaktadır. Bir diğer deyişle boru hatlarının döşenebilmesine imkân sağlayan, her devletin kendi egemenlik alanının belli olduğu bir statünün uygulanmasını desteklemektedir.

2. Hazar Sorununun Doğu Akdeniz Bağlamında Değerlendirilmesi

Hazar ve Doğu Akdeniz sorunları, hukuk ve siyasetin iç içe geçmiş olması ve Türkiye'nin milli menfaatlerini yakından ilgilendirmesi itibariyle önem arz etmektedir. Söz konusu benzerlikler bağlamında Doğu Akdeniz sorunları ana hatlarıyla incelenmeye değer görülmüştür. Hazar bölgesi gibi Doğu Akdeniz'de de sonradan keşfedilen önemli miktarda hidrokarbon kaynağının, bölgede iş birliği, barış ve ekonomik refah ortamı sağlaması beklenirken, anılan doğal zenginlikler üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen tarafların deniz yetki alanlarına yönelik girişimleri, paylaşım konusunda yeni ihtilaf alanları doğurmuştur. Ayrıca söz konusu uyuşmazlıkların, bölgedeki mevcut siyasi sorunları daha da derinleştirdiği ve siyasi meselelerin de anılan uyuşmazlıkların

---

³⁸⁷ Bkz. "*Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu-Mayıs 2017*", Türkiye Petrolleri s. 31-33.

çözümüne yönelik olumsuz etkide bulunduğu görülmüştür. Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarını sınırlandırma uyuşmazlıkları esasen çok taraflı olup (Türkiye, GKRY, KKTC, Yunanistan, Lübnan, Mısır, Suriye, İsrail, Filistin) Türkiye’nin deniz yetki alanları kapsamındaki milli menfaatlerini ilgilendiren bu bölgedeki uyuşmazlıklar, özellikle Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) kapsamında incelenecektir.³⁸⁸

GKRY ile Mısır arasında 17 Şubat 2003 tarihinde münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalanması, Türkiye ile GKRY arasında deniz yetki alanlarına ilişkin uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş, bu tarihten sonra her iki taraf nezdinde karşılıklı nota teatileri, resmi açıklamalar ve fiili uygulamalar sıklıkla gündeme gelmiştir.

Türkiye ile GKRY arasında Doğu Akdeniz’de ortaya çıkan uyuşmazlığın iki boyutu olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına, ikincisi ise Kıbrıs meselesine ilişkindir. Öncelikli olarak deniz yetki alanlarının sınırlandırılması kapsamında meseleyi ele almak gerekirse, gündeme gelebilecek çözüm önerilerini uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirmek önem arz etmektedir. Bu kapsamda iki veya daha çok devlet arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırmasında gerek uluslararası örf ve âdet hukukunun gerekse geniş katılımlı uluslararası deniz hukuku sözleşmelerinin öngördüğü evrensel kural, *“bölgenin bütün ilgili unsurları dikkate alınarak, hakkaniyet prensipleri temelinde ve hakça çözüme ulaşacak şekilde”* bir sınırlandırmaya gitmektir.³⁸⁹ Sınırlandırmanın hakkaniyete uygun

---

³⁸⁸ Yunanistan ve GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki iddiaları ve buna göre Türkiye’yi hapsedmek istedikleri saha ve sınırları gösteren harita için bkz. Ek-11. Harita için bkz. BAŞEREN, S. Hami: **Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 260

³⁸⁹ ACER, Yücel: *“Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Hukuku”*, BAŞEREN S. Hami (ed.), Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 308; Ayrıca belirtmek gerekir ki UAD, ABD-Kanada arasındaki davada her olayın bir diğerinden farklı olduğunu, uygulanacak yöntemin her olayın kendi spesifik karakterine göre belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumda sınırlandırmada hakça ilkeleri tatmin edecek bir

olması ise, öncelikli olarak “coğrafyaya” işaret etmektedir. Nitekim UAD, 2006 yılında Trinidad-Tobago/Barbados sınırlandırma davasında verdiği kararında: “*esas olarak sınırlandırmada rol oynayan faktörler coğrafi unsurlardır*” ifadesine yer vermiştir.³⁹⁰ Bu noktada ise önem arz eden husus, *sınırlandırmaya konu kıyı uzunluklarıdır*.³⁹¹ Nitekim “*orantılılık ilkesinin*”³⁹² en önemli unsurlarından birini teşkil eden bu durum dikkate alınmaksızın gerçekleştirilecek bir sınırlandırmanın hakkaniyete uygun olmasından

---

paylaşımına ulaşmak için her özelliğin ayrı ayrı değerlendirilmesinin önemine işaret edilmiştir. Zira bir sınırlandırmada özel şart olarak kabul edilen durum başka bir sınırlandırmada bu şekilde ele alınmayabilir. Bkz. ICJ, *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment, I. C.J. Reports 1984, p. 246. par. 81*; BAYILLIOĞLU, 2011, 178-181.

³⁹⁰ 2006 Tarihli Trinidad-Tobago/Barbados Sınırlandırma Davası için bkz. “*Arbitration Between Barbados and the Republic of Trinidad and Tobago, Relating to the Delimitation of the Exclusive Economic Zone and the Continental Shelf Between Them, Decision of 11 April 2006*”, United Nations, Vol. XXVII pp.147-251, par. 316; AÇIKGÖNÜL, s. 75; Buna ilaveten Divan, 1984 yılında Maine Körfezi Davası’nda “*Her durumda sınırlandırma, bölgenin coğrafi yapısı ve ilgili koşullar ışığında, hakça sonucu sağlamaya elverişli hakça kriterlerin uygulanması ve uygulanabilir yöntemlerin kullanılmasıyla yapılmalıdır*” ifadesini; 1985 yılında Libya-Malta Kıta Sahaneliği Davası’nda ise “*Kıta sahanlığı kurumuyla en alakalı unsur coğrafyadır*” ifadesini kullanmıştır. İlgili kararlar için sırasıyla bkz. ICJ, *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment, I.C.J. Reports 1984, p. 246, par. 112*; ICJ, *Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13, par. 47*; AÇIKGÖNÜL, s. 74-75.

³⁹¹ ACER, Yücel: “*Doğu Akdeniz’de Deniz Alanlarının Sınırlandırılması ve Türkiye*”, Uluslararası Hukuk & Politika Dergisi, 1 (1-2), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Bahçeşehir Üniversitesi Ortak Yayını, 2005, s. 87; Türkiye’nin GKRY ile kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmasında esas alınacak kıyıları, Antalya Gazipaşa’dan başlayıp Muğla Deveboynu Burnu’na doğru uzanmakta olup, bu iki nokta arasındaki kıyı uzunluğu toplam 656 mildir. GKRY’nin ise batı kıyılarının gerçek uzunluğu 32 mildir. BAŞEREN, S. Hami: **Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 41. Başka bir deyişle ilgili kıyıları ilgili alanın bir unsurudur ve dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Nitekim UAD, Kuzey Denizi Davası’nda kıyı uzunlukları kavramının önemini vurgulamıştır. GÖKALP, s. 135-136; ICJ, *North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3. par. 91*.

³⁹² Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında “*orantılılık*” yahut “*oransallık*” ilkesi, her bir devlete verilen kıta sahanlığı ve/veya münhasır ekonomik bölge alanı ile devletlerin sınırlandırmaya konu kıyı uzunlukları arasında makul bir oranın bulunması anlamına gelmektedir. AÇIKGÖNÜL, s. 80; ACER, 2005, s. 90. Orantılılık, sınırlandırmada uygulanan metodun hakkaniyete ve hukuka uygunluğunu gösterecektir.

bahsedilemeyecektir. Bu durum 1982 yılında UAD'nin, Tunus-Libya Kıta Sahanelığı Davası'nda vermiş olduğu kararında da ifade edilmiş, anılan kararda Divan, *devletlerin kıyı uzunlukları ile verilen deniz alanı arasında makul bir oranın bulunmasını hakkaniyetin bir gereği olarak nitelendirmiştir*.³⁹³ Başka bir deyişle, Doğu Akdeniz'de hakkaniyete uygun bir sınırlandırma, ancak daha uzun kıyılara sahip devletlere daha geniş, daha kısa kıyılara sahip devletlere ise daha dar bir kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge bahşetmekle mümkün olabilecektir.³⁹⁴

Bununla birlikte, GKRY'nin gerek konuya ilişkin iç mevzuatında, gerekse Mısır, Lübnan ve İsrail ile imzalamış olduğu münhasır ekonomik bölge anlaşmalarında, sınırlandırmada “orta hat”, başka bir deyişle “eşit uzaklık ilkesi”nin esas alındığı görölmektedir. Hâlbuki eşit uzaklık ilkesinin uygulanması hususunda uluslararası hukuk açısından herhangi bir zorunluluk yahut öncelik bulunmamaktadır. Dolayısıyla hakkaniyete uygun sonucu hangi metod sağlıyorsa hukuken onun uygulanması öncelik olmalıdır.³⁹⁵ Sınırlandırmada esas olan hakkaniyete ve hakça çözüme ulaşmak olduğu için, eşit uzaklık ilkesi ancak bu amaca hizmet ettiği müddetçe uygulanabilecek bir

---

³⁹³ ICJ, *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)*, Judgment, I.C.J. Reports 1982, p. 18, par. 103; AÇIKGÖNÜL, s. 84.

³⁹⁴ BAŞEREN, 2013, s. 286.

³⁹⁵ BAŞEREN, 2013, s. 286; AÇIKGÖNÜL, s. 96; KAYA, İ. Safa: **Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları**, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 42-46; Nitakim UAD, Nikaragua ile Honduras arasındaki sınırlandırma davasında *bölgenin coğrafi koşulları (kara sınırının bittiği noktanın keskin bir dışbükey yapı arz etmesi ve kara sınırını belirleyen deltanın değiş ve kaygan bir yapıda olması)* sebebiyle eşit uzaklık metodunun hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiş ve *açıortay yöntemiyle* sınırlandırma yapılmasına karar vermiştir. ICJ, *Territorial and Maritime Dispute between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Honduras)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 659, par. 277, 287, 288 ve 292; Açıortay yönteminde, kıyının yapısı uygunsa kıyıya, kıyını yapısı uygun değilse kıyının genel istikametine çizilecek açıortay doğrusu sınırlandırma hattı olarak belirlenmiştir. Yani açıortay yöntemi, *eşit uzaklık yönteminin uygulanamadığı durumlarda, bir nevi eşit uzaklık yönteminin alternatif uygulanma biçimi* olarak ele alınabilecektir. AÇIKGÖNÜL, s. 222, s. 241 ve s. 242.

metottur. Nitekim 1984 yılındaki Maine Körfezi Sınırlandırma Davası kararında da UAD, “eşit uzaklık hakça sonuç sağladığı müddetçe uygulanması gereken bir yöntemdir” ifadesine yer vermiştir.³⁹⁶

Türkiye ile GKRY arasındaki deniz yetki alanları sınırının belirlenmesinde dikkate alınması gereken bir diğer ilke “kesmeme/kapatmama ilkesi”dir. Kıyının ötesindeki deniz alanının kapatılmaması ve kıyının genel projeksiyonunun kesilmemesi şeklinde anlaşılması gereken bu ilke, özellikle Akdeniz gibi yarı kapalı denizlerde hakkaniyete uygun sınırlandırma bakımından kritik bir öneme sahiptir. Bahse konu ilke UAD’nin 2006 yılındaki Trinidad-Tobago/Barbados Sınırlandırma Davası’na da konu olmuş, gerekçeli kararında Divan, “çizilen geçici eşit uzaklık hattının ayarlanması/kaydırılması sonrasında tespit edilen sınırlandırma hattının kesme etkisi oluşturmamasına dikkat edilmelidir. Benzer şekilde Mahkeme, eşit uzaklık hattını ayarlarken olası kapatma etkilerini gidermelidir.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³⁹⁷ Doğu Akdeniz’de söz konusu ilke dikkate alınmaksızın mutlak suretle sınırlandırmada eşit uzaklık ilkesinin uygulanması, bölgenin kritik öneme sahip Antalya ve Mersin limanlarının bulunduğu körfezlerin önünün kapanmasına sebep olacaktır.³⁹⁸

---

³⁹⁶ ICJ, *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment, I.C.J. Reports 1984*, p. 246, par. 122; Benzer şekilde Divan, 1982 yılındaki Tunus-Libya Kıta Sahanelığı Davası kararında, “devletlerarası antlaşma uygulamaları ile 1982 Sözleşmesi'nin 83. maddesinin taslak metninin oluşturulması sürecine bakıldığında, eşit uzaklığın hakça sonuca elverişli olduğu durumlarda uygulanmasının, aksi durumlarda ise başka metotların uygulanmasının uygun olacağı anlaşılmaktadır” ifadesine yer vermiştir. ICJ, *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I.C.J. Reports 1982*, p. 18, par. 109; AÇIKGÖNÜL, s. 98.

³⁹⁷ Bkz. “*Arbitration Between Barbados and the Republic of Trinidad and Tobago, Relating to the Delimitation of the Exclusive Economic Zone and the Continental Shelf Between Them, Decision of 11 April 2006*”, United Nations, Vol. XXVII, 2006, pp.147-251, par. 331. ve 375; AÇIKGÖNÜL, s. 89; Her ülkenin kendi kıyısına yakın yerlerdeki tasarruf hakkının korunmasına özen gösteren bu ilke ile -somut olayın özelliklerine göre uygulanmak kadıyla- bir ülkenin kıyılarına yakın bir bölgenin başka bir ülkenin yetki alanına bırakılması hakkaniyete aykırı bir sonuç olarak kabul edilmiştir. KAYA, s. 62.

³⁹⁸ AÇIKGÖNÜL, s. 90; BAŞEREN, 2010, s. 42.

Bu itibarla Türkiye'nin açık deniz alanlarına azami erişiminin kesilmemesi için, Kıbrıs Adası'nın batı kıyıları ile arasındaki sınırın, Türkiye sahillerinin önünü açacak şekilde çizilmesi önem arz etmektedir.³⁹⁹

Türkiye ile GKRY arasında Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan uyuşmazlığın ikinci boyutu ise Kıbrıs meselesi kökenlidir. Nitekim Türkiye ile GKRY arasındaki deniz yetki alanları uyuşmazlıkları hakkında karşılıklı olarak yapılan açıklamaların neredeyse tamamında Kıbrıs meselesine yönelik görüş ve ifadeler atıfta bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye ile GKRY arasındaki bu nitelikteki uyuşmazlıklar Kıbrıs meselesine doğrudan etki etmektedir. Örneğin, GKRY lideri Nicos Anastasiades, 06 Ekim 2012 tarihinde "Barbaros Hayrettin Paşa" adlı sismik araştırma gemisinin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini gerekçe göstererek Kıbrıs görüşmelerini askıya almıştır.⁴⁰⁰ Bunu müteakip BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide'nin temasları ve Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin o dönemdeki arama faaliyetlerini durdurmasının ardından görüşmelere tekrar başlanacağı hususu gündeme gelmiş, ancak Ekim 2014'te Türk Hükümeti tarafından Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin yeniden arama çalışmalarına başlayacağını duyurulması ile KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile 9-10 Ekim 2014 tarihlerinde gerçekleştirilmesi planlanan görüşmeler GKRY lideri Nicos Anastasiades tarafından bir kez daha askıya alınmıştır. Nisan 2015'te ise Mustafa Akıncı'nın KKTC Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından, 15 Mayıs 2015'ten itibaren Ada'da kapsamlı çözüm müzakereleri yeniden başlamıştır. Hâlihazırda KKTC ile GKRY arasında kapsamlı çözüme ilişkin müzakereler devam etmekle birlikte, meseleye yönelik somut adımlar atılabilmesinin, ancak müzakerelerden olumlu sonuç alınması halinde mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

---

³⁹⁹ BAŞEREN, 2013, s. 288.

⁴⁰⁰ Bkz. "The Cyprus Issue", Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, <<http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue>> (Erişim Tarihi: 13.4.2018).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Doğu Akdeniz deniz yetki alanları uyuşmazlığı ise esasen Yunanistan'ın bölgede Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis Adası hattını kendi ilgili kıyısı kabul ederek, Türkiye'nin bu bölgenin güneyindeki kıta sahanlığı haklarını elinden alacak şekilde bir sınırlandırma arzu etmesi ve *adı geçen adalarına sınırlandırmada "tam olarak" kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge talep etmesinden kaynaklanmaktadır.*⁴⁰¹ Nitekim Yunanistan'ın, konuya ilişkin iç hukuk düzenlemelerine⁴⁰² de bu tutumunu yansıttığı ve BM'ye göndermiş olduğu çeşitli notalarında da söz konusu amacına yönelik görüşlerini her fırsatta dile getirdiği görülmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki deniz yetki alanları sınırlandırma uyuşmazlığının çözüme kavuşturulabilmesi için öncelikle gündeme gelen iddiaların uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi önem arz etmekte; bu durum, en başta deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında adaların rollerinin ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, 1982 BMDHS'nin 121. maddesinde⁴⁰³ adalara, ait oldukları anakara ülkesi için öngörülen ilke ve kuralların uygulanması ele alınmaktadır. Başka bir deyişle ilgili hükümden adaların, boyutlarına bakılmaksızın ait oldukları anakara

---

⁴⁰¹ BAŞEREN, 2010, s. 6-8.

⁴⁰² Yunanistan, hidrokarbon ve diğer karşılıklarının aranması, araştırılması ve işletilmesi hususunda 2289/1995 sayılı yasasına ilişkin 2011 yılında yaptığı değişiklikle, sınırlandırma anlaşmalarında orta hattın esas alınacağını ve bu hattın tespitinde "*hem anakaranın hem de adalarının*" dikkate alınacağını ifade etmiştir. Bkz. "**Law no: 2289/95**", <<http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=dT8abA9GzXg%3D&tabid=765&language=en-US>> (Erişim Tarihi: 10.6.2018).

⁴⁰³ Anılan hükümde; "*Bir ada, sularla çevrili olan ve sular yükseldiğinde su üstünde kalan, doğal olarak meydana gelmiş bir kara parasıdır. 3'üncü paragraf hükümleri saklı kalmak üzere, bir adanın karasularının, bitişik bölgesinin, münhasır ekonomik bölgesinin ve kıta sahanlığının sınırlandırılması, işbu Sözleşmenin diğer kara parçalarına uygulanabilir hükümlerine uygun olarak yapılır. İnsanların oturmasına elverişli olmayan veya kendilerine özgü ekonomik bir yaşamı bulunmayan kayalıkların hiçbir münhasır ekonomik bölgesi veya kıta sahanlığı olmayacaktır.*" şeklinde ifade edilmektedir.; Ada tanımı konusunda detaylı bilgi için ayrıca bkz. DURAN, G. Yaşar/ERGÜN, Ç. Evrim: **Uluslararası Hukukta Adalar**, 1. Baskı, Çakmak Yayınevi, Ankara, 2011, s. 5-14.

ülkeleriyle eşit biçimde deniz yetki alanına sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu özellikleri, şartlar ne olursa olsun her bir adanın başlı başına bağımsız bir deniz yetki alanına sahip olabileceği, anakarayla eşit şartlar altında değerlendirileceği ve sınırlandırmada kendilerine tam etki tanınabileceği anlamını taşımamaktadır.⁴⁰⁴ Şüphesiz bu durum, sınırlandırmada temel prensip olarak hakkaniyet ilkesine işaret etmekte ve adaların sınırlandırmadaki etkilerinin ancak bu ilke ekseninde tespit edilebilmeleri zorunluluğunu doğurmaktadır. Bu itibarla adalar, karşılıklı yahut bitişik kıyılara sahip ülkeler arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında kimi zaman sınırlı etkiye sahip olurken kimi zaman da doğrudan ihmal edilebilmektedir.⁴⁰⁵ Nitekim 2009 yılındaki

---

⁴⁰⁴ AÇIKGÖNÜL, s. 118-119; Örneğin 1977 tarihli Manş Denizi (Kanal Adaları) Davası'nda, Mahkeme Fransa kıyılarına yakın İngiliz egemenliği altındaki Kanal Adaları'na (Fransa kıyılarında St. Malo Körfezi içinde İngiliz egemenliğine ait 4 grup ada ve adacıktır.), İngiliz egemenliğindeki Kanal Adaları'na 12 mil genişlikte bir çember içine almış ve kıta sahanlığı sınırının iki devletin ana kara ülkesinin kıyıları esas alınarak saptanacak eşit uzaklık hattı olmasına karar verilmiştir. Böylece Fransa'ya ait alanlar İngiliz adalarını çevreleyerek İngikiz ankarası ile Kanal Adaları arasına girerek daha kuzeye yerleştirilmiştir. Eşit uzaklık hattının yanlış tarafında bulunan adaların orta hattın saptanmasında, eşitsizlik oluşturması itibariyle özel durum oluşturduğu kabul edilmiştir. Ayrıca Mahkeme hakça ilkeler gereği Scilly Adası'na da *yarım etki (half effect)* tanınması gerektiğine karar vermiş ve adaların sınırlandırmadaki etkisini azaltmıştır. DURAN/ERGÜN, s. 205-208; Dava için bkz. **“Case Concerning the Delimitation of Continental Shelf Between The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and The French Republic (UK, France), Decision of 30 June 1977”**, United Nations- 2006, Volume XVIII par. 196 ve par. 251. ; Bir başka örnek ise UAD'nin Libya-Malta Davası'dır. Divan sınırlandırmada Filfla Adacıkları'na herhangi bir etki tanımamış ve Malta Adaları'nın kendilerine ise orta hattın göstereceğinden daha az kıta sahanlığı veren bir sınır çizerek tam olmayan bir etki vermiştir. ICJ, *Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13, par. 64*. BAŞEREN, S. Hami: **Ege Sorunları**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) Yayınları, No: 25, Ankara, 2006, s. 169.

⁴⁰⁵ Çok küçük adalara deniz alanlarına sahip olma bakımından tam etki verilmesi orantısız bir etki doğuracağından sınırlandırmada bunlara tam etki tanımama veya tamamen göz ardı etme yoluna gidilmelidir. ICJ, *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61, par. 185*; DURAN/ERGÜN, s. 233; Aynı yönde karar için bkz. ICJ, *Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13, par. 64*; Ayrıca belirtmek gerekir ki 1982 BMDHS md. 121 hükmü 3. Deniz Hukuku Konferansı'nda, yeterince tartışılmamış ve farklı görüşleri yansıtmamış olup Konferans'ta devletler arasında uluslararası örf ve âdet hukukunu oluşturacak şekilde destek bulmadığı gibi daha sonrasında da bunu gösteren bir emare

Romanya ile Ukrayna arasındaki deniz yetki alanı sınırlandırması davasında UAD, sahile yakın adaların, özellikle sahilin ada saçaklarının kümelenmesinden meydana geldiği durumlarda bir devletin sahili olarak değerlendirildiğini belirtmiş ve Ukrayna'ya ait Serpent (Yılan) Adası'nın Ukrayna anakarasından 20 deniz mili uzaklıkta ve tek başına bulunduğu gerekçesiyle Ukrayna sahilini oluşturmadığına karar vermiştir. Ayrıca anılan adanın boyut olarak küçüklüğünü ve üzerindeki nüfusun azlığını dikkate alan Divan, inceleme konusu uyuşmazlık bağlamında 12 deniz mili genişliğindeki karasuları dışında, Yılan Adası'nın sınırlandırmada bir etkisi olmadığını vurgulamış, söz konusu adaya kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge tanımamıştır.⁴⁰⁶

Anılan kararın Doğu Akdeniz'deki Türkiye-Yunanistan deniz yetki uyuşmazlığı kapsamında değerlendirilmesi hususunda da benzer neticeye varmak mümkündür. Nitekim özellikle Meis Adası'nın Ege Denizi dışında, Akdeniz'de yer alması ve Ege'deki Yunan adalarına oldukça uzak, buna karşın Anadolu kıyılarına yakın mesafede bulunması, bu adanın, diğer Ege Adaları ile bir hat boyunca birleştirilmesine engel teşkil etmektedir. Ayrıca Yunanistan lehine böyle bir kıyı şeridi öngörülmesi, benzer şekilde GKRY'nin bölgedeki iddiaları ile birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin açık denize

---

bulunmamaktadır. Asıl olarak bu maddenin ilgili devletin sahillerinin okyanuslara bitişik olduğu durumlarda deniz yetki alanlarının açık deniz ile arasındaki dış sınırı belirlediğini unutmamak gerekmektedir. Bu açıdan sınırlandırma alanı içinde adanın özel koşul oluşturup oluşturmadığını gösterecek olan büyüklüğüne, bulunduğu yere, üzerindeki nüfusa ve siyasi durumuna bakmak gerekecektir. BAŞEREN, 2006, s. 166-167.

⁴⁰⁶ ICJ, *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*, Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61, par. 149 ve 188; BAYILLIOĞLU, Uğur: "*Uluslararası Adalet Divanının Romanya ile Ukrayna Arasındaki Deniz Alanı Sınırlanmasında Serpents Adasının Etkisine İlişkin Tespitleri*", Çankaya University Journal of Law, 7 (1), Ankara, Mayıs 2010, s. 29-34; Bir komşu devletin kara ülkesine yakın bulunan bir adaya ya dar bir kıta sahanlığı alanı tanınması ya da yalnız karasuları ile yetinmesine karar verilmesi gerekmektedir. PAZARCI, 2017, s. 242; Ayrıca değinilmesi gerekir ki bir ada, adacık veya kayalığa deniz yetki alanı verilip verilmemesi bunların kayalık olarak tarif edilmesine bağlı değildir. Hakçalığa zarar vermeleri söz konusu olduğunda bu tür statüler, deniz yetki alanlarına ya daha az sahip olabilirler ya da hiçbir şekilde sahip olamazlar. Dolayısıyla esas olan kriter hakça olmasıdır. BAŞEREN, 2006, s. 170.

erişimini engelleme potansiyelini beraberinde getirmekte, bu durum da hakkaniyet ilkesine açıkça aykırı sonuçları bünyesinde barındırabilmektedir.

Bölgede hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşılmasının ise ancak sınırlandırmada *Girit Adası* dışındaki adaların⁴⁰⁷ (*Meis, Rodos, Kerpe ve Çoban*) ihmal edilmesi, başka bir deyişle bu adalara sınırlandırmada kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge tanınmaması ile mümkün olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁰⁸ Bununla birlikte, Yunanistan'ın aksi bir anlayışla Mısır ile sınırlandırma anlaşması imzalanmasına yönelik girişimleri ve bu kapsamda Yunanistan'ın açık desteğiyle GKRY'nin de konuya dâhil edilmesi, meselenin Türkiye aleyhine sonuçlar doğurması ihtimalini gündeme getirmektedir. Hâlbuki, GKRY ile imzaladığı münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması sonucunda, Türkiye ile akdedeceği olası bir anlaşmaya nazaran 12.000 km²'lik bir alanı kaybeden Mısır, Yunanistan ile aynı nitelikte bir anlaşma imzalaması durumunda bu defa 7.400 km²'lik bir alan kaybı daha yaşayacaktır.⁴⁰⁹ Ancak gerek Türkiye'nin gerekse Mısır'ın menfaatleri açısından bu iki ülke arasında vakit kaybetmeksizin bir münhasır ekonomik bölge anlaşması imzalanması gerekliliği her fırsatta ifade edilse de,

---

⁴⁰⁷ Girit Adası'na bölgedeki hem en büyük hem de en fazla nüfuslu ada olduğu gerekçesiyle kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmasında kısmi etki tanınabileceği belirtilmektedir. BAŞEREN, 2013, s. 290; Bununla birlikte karşıt bir görüş, Türkiye ile yapılacak bir sınırlandırmada Libya'nın ilgili kıyıdaş ülke olarak bölgede dikkate alınması gerektiğini, bu kapsamda Türkiye ile Libya arasında imzalanacak bir anlaşma ile hem Libya'nın deniz yetki alanlarının Girit Adası'nın karasuları kadar genişleyeceğini hem de Türkiye'nin 8.900 km²'lik ilave bir münhasır ekonomik bölge alanına sahip olabileceğini ifade etmekte, böylece Girit Adası'na sınırlandırmada etki tanınmaması gerektiğini savunmaktadır. YAYCI, Cihat: "*Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü ve Etkisi*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7 (14), 2011, s. 34.

⁴⁰⁸ BAŞEREN, 2013, s. 290.

⁴⁰⁹ ABDULLAHZADE, Cavid: "*Doğu Akdeniz'de Mısır'la Antlaşma Şart*", BAŞEREN, (ed.), *Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 344. Yazar'a göre uluslararası hukukun gerekleri dikkate alınarak Türkiye ile yapacağı bir sınırlandırmada Mısır, 7.400 km²'lik kayıptan kurtulacaktır. Zira Anadolu kıyıları daha kuzeyde olduğundan orta hat kuzeye doğru kayacaktır.

günümüz siyasi konjonktüründe olumsuz seyreden Türkiye-Mısır ilişkileri, kısa vadede böyle bir anlaşma akdedilmesi olasılığını geri planda bırakmaktadır.

Türkiye, konuya ilişkin beyanlarında, Akdeniz gibi yarı kapalı denizlerde gerçekleştirilecek kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırma uygulamalarının, ancak bölge ülkeleri arasında *iş birliğiyle ve hakça ilkelere dayalı olarak akdedilecek bir anlaşma* sonucunda geçerli olabileceğini istikrarlı bir şekilde savunmuştur. Meseleyi uluslararası hukuk açısından değerlendirmek gerekirse; gerek uluslararası örf ve âdet hukukunun gerekse geniş katımlı uluslararası deniz hukuku sözleşmelerinin öngördüğü evrensel kural, deniz yetki alanlarının *bölgenin bütün ilgili unsurları dikkate alınarak, hakkaniyet prensipleri temelinde ve hakça çözüme ulaşacak şekilde* sınırlandırılmasıdır. İfade edildiği üzere sınırlandırmanın hakkaniyete uygun olması, UAD'nin sıklıkla vurguladığı üzere, öncelikli olarak *coğrafya* unsuruna işaret etmekte, bu noktada *orantılılık* ilkesi çerçevesinde *sınırlandırmaya konu kıyı uzunluklarının ve kesmeme/kapatmama* ilkesinin dikkate alınması önem arz etmektedir.⁴¹⁰ Bu nedenle, Doğu Akdeniz'de hakkaniyete uygun bir sınırlandırmanın, ancak ülkelerin açık denizlere erişimini kesmeyecek şekilde, daha uzun kıyılara sahip devletlere daha geniş, daha kısa kıyılara sahip devletlere ise daha dar bir kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge bahşetmekle mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

Doğu Akdeniz sorununa kısaca değindikten sonra Hazar sorununu Doğu Akdeniz bağlamında genel hatlarıyla değerlendirmek faydalı olacaktır. *Türkiye'nin, Hazar'ın statüsü sorununda ilerde belirli devletlerin tezlerini bir şekilde desteklemesi veya net bir tavır ortaya koyması gerekecekse, söz konusu tezlerinin veya eylemlerinin sağlam bir duruş sergilemesi açısından Doğu Akdeniz'de ileri sürdüğü yukarıda ifade edilen tezlerle*

---

⁴¹⁰ Türkiye ve KKTC kıta sahanlığına ilişkin bölgedeki haklarını korumaya yönelik politikalar izlemekte ve uygulamalar yapmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırını ve Türkiye tarafından bu alan içinde TPAO'ya verilen ruhsat sahalarını gösteren harita için bkz. Ek-12; Harita için bkz. BAŞEREN, 2010, s. 34.

*uyumlu olması gerekmektedir. Bir başka deyişle sınırlandırmada anlaşmanın temel prensip oluşu, hakkaniyet ilkelerinin esas alınması ve hakkaniyete uygun sınırlandırmanın yapılması gerekliliği, eşit uzaklık kuralının mutlak uygulanır olmaması, adaların varlığının özel şart olduğu ve Doğu Akdeniz gibi Hazar'ın yarı-kapalı özelliği dikkate alınmalıdır.*⁴¹¹ Zira Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kurduğu yakın ilişki, enerjiye olan bağımlılığı ve enerji nakil güzergâhı olma isteği dikkate alındığında Hazar'daki sorunlardan uzak duramayacağı kesindir.

Hazar'da sık sık gündeme getirilen orta hat, özel durum ve koşullar dikkate alınmaksızın doğrudan uygulandığında, başta Azerbaycan olmak üzere, bölge ülkeleri aleyhine haksız sonuçların doğmasına zemin teşkil edecektir. İfade edildiği üzere sınırlandırma alanında adaların varlığı özel şart olarak kabul edildiğinden böyle bir durumda örf ve âdet niteliği bile kazanmamış olan orta hattın uygulanması da zorunlu olmayacaktır.⁴¹² Sınırlandırmada esasen hakça ilkelerin geçerli olması gerektiği dikkate alındığında; eşit uzaklık ilkesinin ancak bu amaca hizmet ettiği müddetçe uygulanabilecek bir metot olduğunu belirtmek gerekecektir. Örneğin Hazar'ın içlerine sokulan Apşeron Yarımadası bizzat Azerbaycan'ın ülkesinin sınırlandırmaya esas kıyasıdır ve orta hatta göre sınırlandırma yapılırken dikkate alınması gerekmektedir. Hazar'da yapılacak sınırlandırmada tarihsel kullanımlar, geçmişteki uygulamalar, değişen su seviyesi ve orta noktanın kaydığı iddiaları da dikkate alınması gereken önemli hususlardandır. Ayrıca Hazar'da farklı boyutlarda 50 kadar adanın bulunduğu ve bu adaların çoğu kuzeyde olmakla birlikte büyük olanlarının Hazar'ın güneyinde yer aldığı daha önce ifade edilmiştir. Türkmenistan'ın Apşeron Yarımadası'na bile karşı çıktığı bir durumda, söz konusu yarımadanın önünde duran oldukça büyük Chilov (Çilov) Adası'nın da sınırlandırmada dikkate alınıp alınmayacağı ise bilinmemektedir. Gerçekten de,

---

⁴¹¹ KAYA, s. 195-197.

⁴¹² BAYILLIOĞLU, 2011, s. 199.

UAD'nin konuya ilişkin kararlarında belirtildiği üzere, sınırlandırmada hakkaniyet prensibi çerçevesinde, adalar kimi zaman sınırlı etkiye sahip olurken, kimi zaman doğrudan ihmal edilebilmektedir ve böylelikle haksız sonuçların elde edilmesi önlenmektedir. Hazar gibi yarı kapalı alanlarda adalara tam etki tanımak hakça olmayan sonuçları doğuracaktır. Bu durum karşısında Türkiye'nin iddia ettiği üzere özellikle Meis Adası'nın Ege Denizi dışındaki konumu, bu adanın diğer Ege Adaları ile bir hat boyunca birleştirilmesine engel teşkil etmektedir. Hazar'daki adaların büyüklüğü, karşı kıyıda bulunan devlete yakınlığı ve adadaki yaşamın varlığı gibi konular özellikle dikkate alınmalı, adaların başka bir devletin Hazar'daki coğrafi pozisyonunu kapatmasına izin verilmemeli ve eşit uzaklık ilkesinin uygulanmasına bu nevi durumlarda dikkat edilmelidir. Bu bakımdan Doğu Akdeniz'deki benzer uygulama ve iddiaların Hazar açısından da sınırlandırmada/paylaşımında dikkate alınması uluslararası hukuka uygun olacaktır. Zira irili ufaklı olan bu adalar çizilecek hattın oldukça zengin kimi yataklara denk gelmesi durumunda tartışmaları artırmakta olup, Türkmenistan-Azerbaycan ve Azerbaycan-İran arasındaki sorunlar da buradan kaynaklanmaktadır. 50 kadar adanın bulunduğu Hazar'da eşit uzaklık ilkesini doğrudan uygulamak hakkaniyete uygun olmayan sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Hazar'da kabul edilebilir bir çözüm için bölgenin bütün unsurlarının dikkate alınabileceği yöntem olan değiştirilmiş orta hat da gündeme gelebilecektir. Bu kapsamda değinilmesi gereken bir diğer husus ise doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin ve ekonomik faaliyetlerin yüksek olduğu Hazar'da, petrol ve doğal gaz elde etmek için kurulan çok sayıda tesis ve buna benzer yapının durumudur. Zira adaların hukuki statüsüne sahip olmayan bu yapılar herhangi bir karasuları ve öteki deniz alanlarına sahip olamayacağı gibi varlıkları yapılacak sınırlandırmayı da etkilemeyecektir. Bu bakımdan nerelere ada statüsü tanınacağı ve

deniz yetki alanı verileceği özellikle uluslararası yargı kararları⁴¹³ bağlamında isabetle tespit edilmelidir. Aynı şekilde yukarıda ifade edilmiş olan kıyıdaş devletler arasındaki oldukça farklı kıyı uzunlukları da hakkaniyete uygun bölünmede dikkate alınması gereken önemli adımlardandır. Nitekim Hazar’da en düşük kıyı uzunluğuna sahip İran’ın yapılacak paylaşımında tahminen % 13-14 pay alması beklenirken % 20’lere varan hak iddiasına kıyıdaş devletlerce karşı çıkmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Akdeniz’de olduğu gibi Hazar’da da, kıyıdaş devletler ve uluslararası aktörler arasındaki mevcut siyasi sorunlar deniz yetki alanları uyuşmazlıkları üzerinde olumsuz etkide bulunmaya devam etmekte ve ortaya çıkan ekonomik fırsatlar geri planda kalmaktadır. Örneğin çözüme kavuşmamış Yukarı Karabağ sorunu ile Kafkasya’da ciddi toprak kaybı bulunan ve ülke içerisinde büyük bir göç hareketi yaşayan Azerbaycan’a karşı, Rusya tarafından Karabağ problemi bir koz olarak kullanılmış ve zaman zaman Hazar’ın statüsü ile ilgili görüşmelerde gündeme getirilmiştir.

Hazar’da hakkaniyete uygun paylaşımın yanında, adil bir sonuca ulaşmak adına bölge devletlerine diğer denizlere ulaşabilme imkânının sağlanması önem arz eden bir diğer konudur. Yukarıda belirtildiği üzere Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Hazar’dan başka denize kıyısı olmaması dolayısıyla coğrafi konum bakımından elverişsiz ülkelerdir. Açık denizlerin serbestisi kapsamında Rusya’nın bu devletlere kanallardan transit geçiş yapma hakkı/serbestisi⁴¹⁴ ve denizlere erişim/denizden çıkış hakkı sağlaması

---

⁴¹³ Güney Çin Denizi Tahkimi’nde Hakemlik Mahkemesi’nin ortaya koyduğu değerlendirme kriterleri konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız. BAYILLIOĞLU, Uğur; “*Güney Çin Denizi Tahkiminde Hakemlik Mahkemesi’nin İnsanlığın Ortak Mirası ve Diğer Devletlerin Deniz Alanlarına Sağladığı Koruma: Ada Statüsünün Sınırlanması*”, TBB Dergisi, 2017 (130), s. 419-456.

⁴¹⁴ Bazı yazarlar denize kıyısı olmayan devletlerin transit serbestisinin uluslararası hukukun genel ilkesi olduğunu değerlendirmektedir. Bunu da *Monnier ve Vasciannie* gibi yazarlar özellikle “*gereklilik, uluslararası hukukun kötüye kullanılma yasağı, uluslararası irtifak hakkı (uluslararası servitüt), denizlerin serbestliği prensibi, transitin doğal hukuka dayanması*” gibi ilkelere dayandırmışlardır. ÇAMYAMAÇ, 2010, dipnot 478. s. 138; Aynı şekilde geçiş hakkının 1960 tarihli UAD’nin bakmış olduğu Portekiz ve Hindistan arasındaki davada, Portekiz’in Hindistan topraklarından transit geçiş

bakımından BMDHS düzenlemeleri önem arz etmektedir. Zira Azerbaycan, Kazakistan⁴¹⁵ ve Türkmenistan, Hazar'ı Karadeniz ve Baltık denizine bağlayan Don ve Volga nehirleri üzerinde inşa edilen kanallar sayesinde açık denizlere ulaşabilmektedirler. Hazar'da yapılacak olası düzenlemelerde devletlerin bu haklarının da engellenmemesi

---

hakkının yerel örf ve âdet hukuku olarak kabul edildiğini ve zamanla yaygınlaşması ile bu kuralın örf ve âdet hukukunun bir parçası olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. RANA, R. Kumar: “**Right of Access of Land-locked State to the Sea by the Example of Bilateral Agreement Between Land-Locked State- Nepal and Port State-India**”, University of Tromsø, 2010, s. 10; ICJ, *Case Concerning Right of Passage over Indian Territory (Merits), Judgment of 12 April 1960: I.C.J. Reports 1960, p. 6.*; Bazı yazarlar ise transit hakkına ilişkin uluslararası bir örf ve âdet kuralı bulunmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda ise denize kıyısı olmayan devletlerin transit serbestisine dair, BMDHS'nin ne var olan bir uluslararası örf ve âdet kuralını kodifiye ettiği ne de henüz transite ilişkin hükümlerin örf ve âdet kuralı olarak evrildiği ifade edilmektedir. Denize kıyısı olmayan devletlere ilişkin transit hak incelendiğinde, devletlerin uygulamalarıyla tekrarlanan bir hareket ve bu konuya ilişkin bir bütünlük olmadığı, öte yandan bu tür devletlere tanınan transit hakkın da genelde bir hukukî zorunluluk teşkil ettiği düşüncesinden ziyade, ekonomik nedenlerle verildiği öne sürülmektedir. 1960 tarihli Portekiz-Hindistan davasında da UAD'nin bu davada konuya ilişkin uluslararası örf ve âdet kuralını genel olarak değerlendirmede sadece davaya ilişkin özellikli durum çerçevesinde kararını verdiği belirtilmiştir. ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 138-142; Aynı şekilde transit geçişe ilişkin genel bir değerlendirmede bulunan yazarlar da ülke üzerinden geçiş hakkının uluslararası örf ve âdet, teamül niteliğinde olmadığını doğrulamaktadırlar. PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6. Baskı, Ankara, 1999, s. 48-49; KURAN, s. 123.

⁴¹⁵ Denize kıyısı olmayan devletlerden olan Kazakistan 1965 tarihli *Denize Kıyısı Olmayan Devletlerin Transit Ticaretine Dair Sözleşme*'ye 1 Kasım 2007'de taraf olmuş, Azerbaycan ve Türkmenistan ise bu sözleşme ile hiçbir bağ kurmamıştır. Sözleşme'yi Rusya 1965'te imzalamış, 1972'de onaylamış ve transit devlet konumunda olmuştur. Bkz. “**Convention on Transit Trade of Land-Locked States**”, United Nations Treaty Collection, <https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtidsg_no=x-3&chapter=10 & lang=en> (Erişim Tarihi: 16.4.2018); 1965 Sözleşmesi'nde bu hak “*Denize kıyısı olmayan devletler, denizlerin serbestisinden denize kıyısı olan devletlerle eşit şartlarda yararlanmak için denize serbestçe ulaşmalıdır ve bu bağlamda, denizle aralarında konumlanan devletlerle ortak bir anlaşma çerçevesinde ve mevcut uluslararası sözleşmelerle uyum içinde gemilerine diğer üçüncü devletlerin gemilerine tanınan limanlara giriş ve limanları kullanım hakkı tanınacaktır.*” şeklinde ele alınmıştır. ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 65-66. ve s. 118-121; Ayrıca bkz. “**1965 Convention on Transit Trade of Land-Locked States**”, <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1965-Convention-on-Transit-Trade-of-LandLocked-States.pdf>> (Erişim Tarihi: 26.4.2018); Savaş gemilerinin ise Rusya kanal ve nehirlerinden geçişi konusunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. ZİMNİTSKAYA/GELDERN, s. 4.

önem arz etmektedir. BMDHS md. 124/1(b)'de, *transit devlet, denize kıyısı olsun veya olmasın, denize kıyısı bulunmayan bir devlet ile deniz arasında konumlanan ve ülkesi üzerinden transit geçiş trafiğinin yapıldığı devlet* olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan transit devlet sayılacak olan Rusya'nın, -BMDHS md. 125'te denize çıkış hakkı ve transit serbestisini düzenleyen hükümlerde ifade edildiği üzere- denize kıyısı bulunmayan devletlerle transit serbestisinin kullanımının şartlarının ve usullerinin yapılacak ikili, alt-bölgesel veya bölgesel anlaşmalarla belirleneceği düzenlenmiştir. Şart ve usullerin transit devletiyle yapılacak bir anlaşmayla belirlenmesinin, transit serbestisinin etkisini azalttığına/azaltacağına kuşku olmasa da, bu usuller ortaya konmadan kullanılması mümkün olmayacaktır. Zira aksi bir durum Rusya'nın da egemenliğini hiçe saymak olacak olup söz konusu düzenleme, ülkesi üzerinde tam egemen olan transit devletin meşru çıkarlarını korumak için gerekli tedbirleri alma hakkı olduğu şeklinde düzenlenmiştir.⁴¹⁶ Nihayetinde denize kıyısı olmayan devletlerin, transit serbestisi transit devletlerin elindedir. Dolayısıyla ilgili kanalların içsular rejimine tabi olduğunu söyleyen Rusya'nın bölge devletleri ile iş birliğinden kaçınması, transit serbestisi konusunda oldukça tutarlı ve açık düzenlemeleri içeren BMDHS'nin hükümleri karşısında makul değildir. Buna ilişkin hükümlerin henüz örf ve âdet kuralı olup olmadığı konusunda netlik olmasa da, açık denizlerin serbestliği gibi açık bir örf ve âdet kuralının varlığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu bakımdan coğrafi bakımdan elverişsiz sayılan denize kıyısı olmayan bu üç devletin diğer denizlere erişimin engellenmesi de hukuka uygun olmayacaktır.

Ayrıca Hazar ve Doğu Akdeniz'deki sınırlandırma sorunu, keşfedilen doğal gaz ve petrolün alternatif hatlarla ihraç edilmesi seçeneklerinin gündeme gelmesi itibariyle de benzerdir. Bu itibarla, -Hazar bölgesinde olduğu gibi- gerek bulunduğu enerji coğrafyası, gerekse sahip olduğu enerji kaynakları ile pek çok alternatif enerji yolunu

---

⁴¹⁶ ÇAMYAMAÇ, 2010, s. 65-66. ve s. 145-150.

gündeme getiren Doğu Akdeniz, başta bölge ülkeleri olmak üzere, enerji arz kaynaklarını çeşitlendirme hedefiyle pek çok ülkenin ilgi odağı olmaktadır. Bu kapsamda Doğu Akdeniz'deki rezervlerin Türkiye'nin ortalama 500 yıllık, Avrupa'nın ise ortalama 20 yıllık doğal gaz ihtiyacını karşılayacağı öne sürülmektedir.⁴¹⁷ Nitekim Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin keşfi sonucun ortaya çıkan ihracat güzergâhlarına yönelik senaryolar, en ucuz maliyetli seçenek olarak, enerji sevkiyatında önemli bir ana arter ülke olma hedefini güden Türkiye'ye işaret etmektedir. İsrail doğal gazının inşa edilecek bir boru hattıyla bölge ülkelerine ve oradan da AB ülkeleri gibi önemli enerji pazarlarına ihracatı hususunda Türkiye, özellikle en düşük maliyetli güzergâh olması sebebiyle özel önem arz etmektedir.⁴¹⁸ Doğu Akdeniz'deki mevcut ve potansiyel hidrokarbon kaynaklarının çoğunluğu, İsrail'in ileri sürdüğü deniz yetki alanları içinde yer almaktadır.⁴¹⁹ Keşfedilen doğal gazın boru hattıyla başta İsrail'in komşu ülkeleri olmak üzere, Avrupa ülkelerine ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatı vasıtasıyla Asya ve Uzak Doğu ülkelerine ulaştırılması seçenekleri gündeme gelmiştir. Bu kapsamda İsrail

---

⁴¹⁷ KAYA, 2016, s. 148.

⁴¹⁸ ERAN, Oded/VARDİ, Dan/COHEN, Itamar: *“Political Feasibility of Israeli Natural Gas Exports to Turkey”*, Institute for National Security Studies (INSS), Memorandum No. 144, November 2014, s. 27.

⁴¹⁹ Nitekim EIA'nın 15 Ağustos 2013 tarihli raporunda yayınlanan veriler ve son yeni keşifler birlikte değerlendirildiğinde, Doğu Akdeniz'de son dönemde keşfedilen yaklaşık 41,42 tcf doğal gazın ortalama 36,62 tcf'lik kısmı İsrail sahalarında bulunmaktadır. Bkz. *“Overview of Oil and Natural Gas in the Eastern Mediterranean Region-2013”*, U.S. Energy Information Administration (EIA), August 2013, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf> ; Ayrıca bkz. *“Israel's Offshore Royee Gas Field May Hold 3,2 Tcf”*, Reuters, <https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL6N0TY0_9320141214> (Erişim Tarihi: 4.5.2018).

Türkiye güzergâhı⁴²⁰ ve İsrail-GKRY-Yunanistan güzergâhı⁴²¹ öne sürülmüştür. Bununla birlikte, bölgedeki siyasi meseleler ve gergin seyreden ilişkiler söz konusu ihtimallerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde Kazakistan ve Türkmenistan'ın, petrol ve doğal gazını Batı pazarına ulaştırabilmesi için Trans Hazar Projesi gibi Hazar geçişli güzergâhlara ihtiyacı bulunmaktadır. Zaman zaman Rusya Statü konusunun gözden geçirilebilmesi için boru hatlarının ülkesi üzerinden geçirilmesi taleplerini de dile getirmiştir. Kıyıdaş devletler için muhtemel güzergâhlar ise Kazakistan/Türkmenistan-Azerbaycan-Türkiye-AB güzergâhı şeklinde olacaktır. Fakat statü sorunundan ve nüfuz mücadelesinden kaynaklanan uyuşmazlıklar dolayısıyla Hazar geçişli projelere herhangi bir çözüm bulunamamıştır. Özellikle Hazar'a dönecek boru hatları hususundaki anlaşmazlıklar statü sorununun en zor kısmını oluşturmakta ve halen varlığını sürdürmektedir.

Doğu Akdeniz ve deniz hukuku bağlamında anlatılan ilkelerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına özgü kurallar olduğu, Hazar'ın statüsünün ise ne

---

⁴²⁰ Doğu Akdeniz kıyı şeridinden (Lübnan ve Suriye kıyılarından) geçecek olan güzergâhtır. Bkz. "A *Potential Turkey-Israel Pipeline Project*", Stratfor, April 2014, <<https://www.stratfor.com/sample/image/potential-turkey-israel-pipeline-project>> (Erişim Tarihi: 4.5.2018). Ancak, Türkiye ile GKRY arasında başta Kıbrıs meselesi olmak üzere Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları uyuşmazlıkları bağlamında yaşanan çeşitli gerilimler ve Türkiye ile İsrail arasında olumsuz seyreden ilişkiler nedeniyle kısa vadede güzergâha yönelik herhangi bir gelişme beklenmemektedir.

⁴²¹ İsrail'in Leviathan sahasındaki doğal gazın GKRY üzerinden Yunanistan'a ve oradan da İtalya üzerinden Avrupa'ya ihracatına yönelik "Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı (East Med Pipeline) Projesi" gündeme getirilmiştir. Gerek güzergâhın uzunluğu, gerekse projenin inşa edileceği bölgenin deniz derinliklerinin yüksek oluşu maliyeti önemli oranda yükseltmekte, bu durum da projenin hayata geçirilmesi konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Buna ilaveten, enerji arz güvenliği hususunda birtakım endişeler de gündeme gelmektedir. Bu kapsamda özellikle GKRY'nin kendi sularındaki bir doğal gaz altyapısını savunmak için gerekli askeri kapasiteye sahip olmadığı; İsrail bakımından ise, kara ülkesinin yaklaşık iki katı büyüklüğündeki münhasır ekonomik bölgesini tek başına savunmada yaşayabileceği muhtemel güçlüklerle karşı askeri harcamalarını artırması gerektiği ifade edilmektedir. GOOD, Allison: "East Mediterranean Natural Gas and Israel's Regional Foreign Policy", The Institute For Middle East Studies, The Elliott School Of International Affairs The George Washington University, Imes Capstone Paper Series, May 2014, s. 44.

olacağına henüz belli olmadığı aşamada uygulanamayacağı gündeme gelebilecektir. Ancak uluslararası hukukta göllerin paylaşımına ilişkin genel geçer kuralların bulunmaması sebebiyle, Hazar gölü olarak kabul edilirse yukarıda belirtilen ilkeler en azından orta hat ilkesine göre yapılacak bir sınırlandırmada hakça sonuca ulaşmak için dikkate alınmaya değer görülmektedir. Ayrıca daha önce değinildiği üzere deniz sınırlandırmalarını tarihsel bir perspektiften inceleyen bazı yazarlar deniz ve göl sınırlandırmaları arasında paralellik kurmuşlardır. Özellikle orantılılık ve hakkaniyet ilkeleri hakça çözüme ulaşmak amacıyla kullanılmış ve göller konusundaki uygulamalar geniş oranda olmasa da deniz sınırlandırmalarına doğru kaymıştır. Sonuç olarak Hazar ve Doğu Akdeniz'deki birçok gelişme devletler arasındaki ilişkileri etkilemekte, bu da devletlerin ileri sürdüğü tezlere yansımaktadır. Başka bir deyişle ekonomiden/enerjiden ekolojiye, güvenlikten siyasete kadar birçok meselenin sonuçları itibarıyla hem sınırlandırma sorunlarını etkilediği hem de sınırlandırma sorunlarının yol açtığı belirsizlik durumundan bizzat etkilendiği görülmektedir.

V. GÜNCEL GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlamış olduğum tezin teslim edilmesinden bir süre sonra meydana gelen beklenmedik gelişmeler nedeniyle, tezin sonuna kısa bir bölüm eklenmesi hususunun önemli olduğu düşünülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana kıyıdaş ülkeler arasında devam eden sorun, yıllardır süren müzakereler sonucunda 12 Ağustos 2018'de Kazakistan'ın Aktau şehrinde düzenlenen 5. Devlet Başkanları Zirvesi'nde İran, Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan tarafından imzalanan "*Hazar*

Denizi'nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi” ile belirli bir aşamaya ulaşmıştır.⁴²² Söz konusu Sözleşme’de kısaca aşağıdaki önemli başlıklar ele alınmıştır.

“-Hazar’ın tarafların kara sahaları ile çevrili bir alan-su kütlesi (the body of water) olduğu,

-Hazar Denizi ve onun kaynakları konusunda sadece tarafların egemenlik hakkına sahip olduğu, her tarafın egemenliğinin; tarafın kara sahası, karasuları, iç suları, deniz tabanı, deniz tabanının altı ve üstündeki hava sahası olarak adlandırıldığı,

- Güvenlik ve istikrarın sağlanması amacıyla, taraflara ait olmayan hiçbir silahlı kuvvetin Hazar Denizi’nde bulundurulamayacağı ve taraflardan herhangi birinin diğer devletlere, tarafların herhangi birine yönelik olarak saldırganlık yapma ve diğer askeri faaliyetleri gerçekleştirmeye yönelik kendi topraklarını tahsis etmeyeceği, Hazar’ın barışçıl amaçlarla kullanılacağı,

-Tarafların bayrakları altındaki gemilerin kıyıdaş devletlerin karasularının dış sınırında seyrüsefer serbestisinin bulunduğu,

-Uluslararası hukukun genel kabul gören prensip ve normları ile tarafların mutabakatları (taraflar arasındaki ikili anlaşmalar) çerçevesinde, transit tarafın haklarını göz önünde bulundurarak Hazar Denizi’nden diğer denizlere ve dünya okyanuslarına erişme ve geri dönme özgürlüğüne sahip olduğu, bu amaçla tarafların transit tarafın sınırı üzerinde tüm ulaştırma araçları için transit serbestisine sahip olduğu, ikili anlaşma olmaması durumunda ise şartların transit tarafın mevzuatı uyarınca belirleneceği, transit tarafın yasal çıkarlarına zarar gelmemesi amacıyla gerekli tüm önlemleri alma hakkına sahip olduğu, denize giriş ve çıkışın her tarafın bayrağı altında gerçekleştirileceği,

---

⁴²² Bkz. *“Fifth Caspian Summit”*, 12 August 2018, <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/58296>> (Erişim Tarihi:18.8.2018).

-Ekolojik sisteme zarar veren tarafın uluslararası normlar uyarınca sorumlu tutulacağı, kirliliğin azaltılması, önlenmesi, kontrolü ve biyolojik çeşitliliğin korunması için tarafların iş birliği yapacağı ve gerekli tüm tedbirleri alacağı,

-Her tarafın genişliği 15 deniz milini aşmayan karasuları belirleyebileceği,

-Kıyıları yan yana ve karşı karşıya olan devletlerin mutabakatı ile uluslararası hukukun genel kabul gören prensip ve normları göz önünde bulundurularak deniz tabanı ve deniz tabanının altının sektörlerle⁴²³ bölünmesinin sağlanacağı, ayrıca balıkçılık bölgeleri sınırları dışında bulunan su alanının ise ortak su sahası (common maritime space) olarak adlandırıldığı ve tüm tarafların ortak kullanımına tabi olacağı, kıyı devletinin kendi sektörü içindeki alanda yapay ada, tesis ve yapılar oluşturup bunların etrafında 500 metreyi aşmayacak güvenlik bölgesi oluşturabileceği,

-Tarafların karasularına bitişik olarak 10 deniz mili genişliğinde balıkçılık alanı belirleyebileceği (kıyıları bitişik olan devletlerin bunu uluslararası hukukun genel prensip ve normları çerçevesinde mutabakatla belirleyeceği),

-Tarafların Hazar Denizi'nin altına ekolojik şartlara ve standartlara uygun olmak şartıyla sualtı kablo ve boru hatları döşeyebileceği ve döşenecek boru hatlarının rotasının sektörlerinden sualtı kablosu veya boru hattı geçecek tarafların onayı ile belirleneceği,

-Tarafların gemilerini karasularından geçişi, Hazar Denizi'nde yargı yetkisi, bilimsel deniz araştırması yapma, uluslararası terörizm ve finansmanı, yasadışı silah, uyuşturucu vb. maddelerin ticareti, kaçak avcılık, denizden yasadışı göçmen geçişinin önlenmesi alanlarında iş birliği yapması ve Hazar'ın güvenliğinin sağlanması hususları,

---

⁴²³ Sözleşme'de yer alan sektör (sector) ibaresinden “Deniz tabanının kullanılması ve deniz tabanı ve deniz tabanının altının kaynaklarının gelişimi ile ilgili diğer hukuka uygun ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla taraflar arasında bölünen deniz tabanı ve deniz tabanının altının bölgeleri.” anlaşılmıştır.

-Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili uyumsuzluk ve anlaşmazlıkların istişare ve müzakere yoluyla çözüleceği, uzlaşa sağlanamadığı durumda ise tarafların tercihi ile uluslararası hukukta öngörülen uyumsuzluğun barışçıl yollarla çözümlenmesine yönelik diğer araçlara devredilebileceği," ele alınmıştır.

Sözleşme ile Hazar Denizi'nin suyu, deniz tabanı, deniz tabanının altı, tabii kaynakları ve deniz üstündeki hava sahası dâhil olmak üzere Deniz'i kullanmaya dönük tarafların hak ve yükümlülükleri düzenlenmiştir. Fakat hava sahasına ilişkin istişarelerin daha sonra yapılacağı da ayrıca ifade edilmiştir. Statü Sözleşmesi'nin yanı sıra, Hazar Denizi'nde terör ve organize suçlarla mücadele, kıyıdaş ülkeler arasında ticaret-ekonomi, ulaştırma gibi çeşitli alanlarda ve Hazar Denizi'nde askeri vakaların önlenmesi ve sınır birimlerinin iş birliği hususlarında ayrıca 6 adet protokol ve anlaşma imzalanmıştır.

Söz konusu Sözleşme, uzun yıllar süren müzakereler neticesinde tarafların en azından ortak bir noktada buluşup, üzerinde uzlaşa sağlanan somut bir metnin ortaya konulması sebebiyle önem arz etmektedir. Sözleşme, tezde de ifade edildiği üzere Hazar geçişli boru hatlarının döşenmesine imkân sağlaması, uluslararası ticaret ve ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla denize kıyısı olmayan devletlerin Rusya kanal ve nehirlerinden diğer deniz ve okyanuslara erişim imkânı vermesi, kıyıdaş devletlerden başka bir devletin askeri varlığının Hazar'da bulunmasına izin vermemesi, karasuları ve balıkçılık bölgesini düzenlemesi, seyrüsefer serbestliğinin şartlarını düzenlemesi, Hazar'ın güvenliğini sağlaması ve ekolojik sistemin korunmasını düzenleyen hükümleri içeren nihai anlaşma olması sebebiyle oldukça büyük öneme sahiptir. Fakat deniz tabanı ve altının paylaşılarak su yüzeyinin ise ortak kullanıma tabi tutulması, Hazar'ın su kütlesi olarak adlandırılması, karasularının 15 deniz mili olarak belirlenmesi ve buna eklenen 10 deniz mili ile 25 mil balıkçılık alanı düzenlenmesi ile söz konusu Sözleşme, olağan yöntemlerden tamamen farklı bir içeriğe sahip olduğunu göstermiştir. *Karma bir yöntemin uygulanmasıyla sonuçlanan durum, bize kıyıdaş devletlerin Hazar'ı kendine*

özgü-özel bir statüye dâhil ettiğine işaret etmiştir.⁴²⁴ Ayrıca Sözleşme'nin içerdiği çoğu hükümle güvenlik boyutuna oldukça ağırlık verildiği de göze çarpmaktadır.

Her ne kadar uluslararası basında Hazar sorununun Sözleşme'nin imzalanması ile kesinleştiği-son bulduğu ifadeleri yer alsa da Sözleşme'ye taraf ülkelerin yaptığı çelişkili yorumlar bu konuya tereddütle yaklaşılması gerektiğini göstermiştir. Zira Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Hazar'ın Sözleşme ile ne deniz ne de göl olduğunu ifade ederken,⁴²⁵ İran Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen açıklamada ise Sözleşme'nin en büyük başarısının Hazar'ın bir göl olarak tanımlanması olduğu, İran'ın % 20'lik payı korumakta halen ısrarcı olduğu ve İran kıyılarının orantısız coğrafi formunun göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir.⁴²⁶ Bununla devletlerin Sözleşme'den farklı beklentilerinin olduğu ve yorum hususunda ilerleyen zamanlarda çeşitli uyuşmazlıkların yaşanabileceği ortaya çıkmıştır. Zira İran Sözleşme'yi imzalamış ancak Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ardından yaptığı açıklamada Sözleşme'nin Hazar için *önemli bir belge olduğunu*, fakat fikir ayrılıklarını tamamen noktalamadığını ve bütün sorunları çözmediğini ifade etmiştir.⁴²⁷

---

⁴²⁴ Bkz. *“Is the Caspian a sea or a lake?”* The Economist, 16 Ağust 2018, <<https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/08/16/is-the-caspian-a-sea-or-a-lake>> (Erişim Tarihi: 16.8.2018).

⁴²⁵ Bkz. *“State Secretary and Deputy Foreign Minister Grigory Karasin's Interview with the Newspaper Kommersant, Published on August 9, 2018”*, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 9 Ağust 2018, <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3315961> (Erişim Tarihi: 15.8.2018).

⁴²⁶ Bkz. *“Iran FM Clears Up Seven Ambiguities In Caspian Sea Legal Regime”* MEHR News Agency, 22 Ağust 2018, <<https://en.mehrnews.com/news/137009/Iran-FM-clears-up-seven-ambiguities-in-Caspian-Sea-legal-regime>> (Erişim Tarihi: 22.8.2018); Bkz. *“Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünde Anlaşma Sağlandı”*, Deutsche Welle (DW), 12 Ağustos 2018, <<https://www.dw.com/tr/hazar-denizinin-hukuki-stat%C3%BCs%C3%BCnde-anla%C5%9Fma-sa%C4%9Flan%C4%B1/a-45052632>> (Erişim Tarihi:22.8.2018).

⁴²⁷ Sözleşme'yi imzalaması beklenmeyen İran'ın; ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımları yeniden başlatması nedeniyle yaşayacağı ekonomik sıkıntılar ile ABD tarafından desteklenen İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bölgede İran'ı yanzlaştırma çabalarını aşmak amacıyla alternatif politikalar üretebilmek adına hem Suriye'de hem Hazar konusunda belirli tavizler vermiş

Ayrıca belirtmek gerekir ki Hazar konusundaki en büyük tartışmanın enerji kaynaklarının çıkartılmasına imkân sağlayacak olan deniz tabanının bölünmesi hususunda yaşanacağıdır. Rusya-Azerbaycan-Kazakistan daha önce yaptığı anlaşmalarla deniz tabanı ve onun altını kendi aralarında bölmüş ve sektörlerini belirlemiştir. Söz konusu Sözleşme de kuzey anlaşmalarını kesinleştirmiştir. Fakat bundan sonrasında asıl sorunların Azerbaycan-İran-Türkmenistan'ın deniz tabanı hatlarının geçeceği güzergâh konusunda yıllardır süren tartışmalarının nasıl sonuçlanacağı ve aralarında yapacakları paylaşımda nelere dikkat edileceğidir. Sözleşme'de bölünmenin "*Kıyıları yan yana ve karşı karşıya olan devletlerin mutabakatı ile uluslararası hukukun genel kabul gören prensip ve normları göz önünde bulundurularak*" yapılacağı ifade edilmiştir. Fakat Sözleşme sonrası İran tarafından yapılan açıklamada, deniz tabanı ve bunun altındaki hattın belirlenmesinin beş ülke tarafından yapılması gerektiği, devletlerin tek taraflı olarak yapmasına karşı oldukları, İran'ın taban çizgileri belirlenene kadar öne sürdüğü % 20'lik payını koruyacağı, bu süre boyunca İran'ın bu alanda herhangi bir ülkenin enerji kaynaklarına yönelik keşif ve üretim faaliyeti yürütmesine izin vermeyeceği ifade edilmiştir.⁴²⁸ Sözleşme oldukça olumlu hükümler içerse de İran'ın taleplerinin karşılanamaması durumunda, özellikle ikili anlaşmalar kısmında kendisinden beklenenleri karşılamama olasılığı mevcuttur. Nitekim çerçeve bir sözleşme olan ilgili Sözleşme'de deniz tabanının ve altının ne şekilde ve nasıl bölüneceği ise net değildir. En azından hakça sonuca ulaşmak adına bölgenin bütün unsurlarının dikkate alınması, eşit uzaklığın hakça sonuç sağladığı müddetçe uygulanması, coğrafya unsurunun öne

---

olduğu düşünülmektedir. İran Sözleşme'yi imzalamış fakat ülkede önemli bir kesim tarafından da ciddi eleştirilere maruz kalmış olup Sözleşme henüz meclisten geçmemiştir ve meclise konu ile ilgili gensoru verilmiştir. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda durumun nasıl şekilleneceği tam olarak bilinmemektedir.

⁴²⁸ Bkz. "*Iran FM Clears Up Seven Ambiguities In Caspian Sea Legal Regime*" MEHR News Agency, 22 Ağust 2018, <<https://en.mehrnews.com/news/137009/Iran-FM-clears-up-seven-ambiguities-in-Caspian-Sea-legal-regime>> (Erişim Tarihi: 22.8.2018).

çıkartılması ve devletlerin orantılı yetki alanlarına kavuşmaları için kıyı uzunluklarının dikkate alınması gibi yukarıda ele alınmış olan birçok temel ilkenin öne çıkartılması gerekmektedir. Dolayısıyla Hazar'ın kalan kısmının bölünmesi için kıyıdaş devletler arasında daha fazla müzakereye ihtiyaç duyulacağı açıktır. Sözleşme'nin 21. maddesinde de belirtildiği üzere yorum ve uygulama sırasında çıkacak uyuşmazlıklar öncelikle istişare ve müzakere yoluyla, eğer bu durumda da çözülemiyorsa uluslararası hukukta öngörülen uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesine yönelik diğer araçlara başvurulabileceği ifade edilmiştir. Nitekim bundan sonrasında barışçıl çözüm yolları ve tahkim, devletler arasında başvurulması gereken başlıca araçlar olarak ele alınabilecek ve sorunun çözümünü kolaylaştırabilecektir.

Söz konusu Sözleşme, temel anlaşmazlıkları belirleyen ve öneri getiren çerçeve bir anlaşma olup birçok husus ikili anlaşmalarla daha sonra kıyıdaş devletler arasında tekrar belirlenecek ve faaliyete geçirilecektir. Ancak çok yönlü sorunların mevcut olduğu ve hassas dengeler üzerine oturan Hazar'da, bu paylaşımın nasıl olacağı ve uygulamanın ne şekilde seyredeceği henüz belli değildir. Zira daha önce ifade edildiği gibi unutulmaması gereken husus esasen Hazar'ın göl, deniz veya özel bir su havzası olmasından ziyade, asıl tartışmaların Hazar'ın içerdiği doğal kaynaklar ve zenginlikler bakımından özellikle petrol ve doğal gazın ne şekilde paylaşılacağı ve kullanılacağı üzerinde yoğunlaştığıdır. Bu bakımdan Sözleşme'nin genel bir çerçeve çizerek yöntemleri belirlediğini ve sorunları tam olarak çözmediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Hazar'ın statüsü sorunu, bölgedeki büyük enerji kaynaklarının paylaşılması hususunu da etkileyecek olması sebebiyle yıllardır süren tartışmalara yol açmıştır. Yeni kıyıdaş devletlerin ortaya çıkması ve söz konusu devletlerin Hazar'daki zengin petrol ve doğal gaz yataklarını işletmeye açmaları, tartışmaları daha da körüklemiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde ise SSCB-İran anlaşmalarının sorunun çözümünde yetersiz kaldığı, daha sonrasında da çeşitli iki taraflı anlaşmalar yapılsa da beş tarafı içine alan bir anlaşmanın henüz imzalanamadığı ve kıyıdaş devletler arasında tartışmaların halen devam ettiği görülmektedir. Hem coğrafi hem stratejik açıdan oldukça önemli olan Hazar, Basra Körfezi ile yarışabilecek nitelikteki petrol ve doğal gaz rezervini hem işletebilmek hem güvenli bir şekilde dünya piyasalarına ulaştırabilmek için sağlıklı bir hukuki statünün varlığına ihtiyaç duymaktadır.

Hazar'daki tartışmalar buranın deniz, göl veya kendine özgü bir su havzası olduğu şeklinde cereyan etmektedir. Deniz olması durumunda deniz hukukuna ilişkin hükümlerin uygulanması ve buna uygun olarak her devletin karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeye sahip olması söz konusu olabilecektir. Ayrıca devletlerin 1982 Sözleşmesi'nin itiraz etmedikleri örf ve âdet niteliğindeki hükümleri ile bağlı olmaları ve deniz hukuku kuralları içinde hareket etmeleri gerekecektir. Hazar'a kıyıdaş devletlerden sadece Rusya ve Azerbaycan 1982 BMDHS'ye taraf olup, İran ise Sözleşme'yi izalamakla birlikte henüz onaylamamıştır. Bölgede yapılacak sınırlandırmada, yukarıda detaylı bir şekilde ele alınan örf ve âdet kurallarının dikkate alınması son derece önem arz etmektedir. Hazar büyüklüğü ve suyunun tuzluluğu sebebiyle tarih boyunca genellikle deniz olarak adlandırılırsa da Hazar'ın doğal bir geçitle açık denizlere çıkışının olmaması bizi göl olarak değerlendirmeye daha çok yaklaştırmıştır. Ancak denizlerin aksine göllerin kullanımı ve paylaşımına ilişkin geniş

uygulaması olan uluslararası hukuk kuralları bulunmamaktadır. Göl olarak kabul edildiği durumda Hazar için öne çıkan iki yaklaşım condominium ve sektörel paylaşım olsa da sektörel bölünme yaklaşımının kıyıdaş devletlerin öne sürdüğü tezler bağlamında daha baskın olduğu söylenebilecektir. Aynı şekilde farklı yöntemler uygulansa da dünyadaki birçok sınır gölünde genel eğilimin sektörel paylaşım yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Sınır gölü olarak kabul edilecek bir Hazar'da ise sektörel bölünmeye ilişkin sınırlandırmayı sağlayacak evrensel kurallar bulunmasa da kıyıdaş devletlerin çoğunun orta hat ilkesine uygun bir bölünmeyi gündeme getirdiği gözlemlenmektedir. Ancak belirlenecek orta hattın sınırlarının nereden geçeceği hususunda tartışmalar halen sürmektedir. Ayrıca Hazar'da sektörel bölünmeyi öne süren bazı devletler, uti possidetis ilkesine dayanarak, 1950 ve 1970'lerde orta hat ilkesine göre belirlenen idari sınırların bugünkü uluslararası sınırlar olduğunu da iddia etmektedir.

Unutulmaması gereken husus ise esasen Hazar'ın göl, deniz veya özel bir su havzası olmasından ziyade, asıl tartışmaların Hazar'ın içerdiği doğal kaynaklar ve zenginlikler bakımından özellikle petrol ve doğal gazın ne şekilde paylaşılacağı ve kullanılacağı üzerinde yoğunlaştığıdır. Bu duruma ilgili devletlerin siyasi ve ekonomik egemenlik alanlarının belirlenmesi hususu da eklenince meseleye ilişkin uzlaşma ve kesin düzenleme yapılması imkânı oldukça zorlaşmaktadır.

Orta hat-eşit uzaklık yaklaşımının Hazar gibi sınır göllerinde başka hiçbir faktör dikkate alınmadan doğrudan uygulandığı durumda adil olmayan sonuçlar doğurabileceği açıktır. Bu durumda kıyı şeridi uzunlukları ve kıyıların özel biçimi, bölgede bulunan ada ve adacıkların durumu, devletlerin Hazar sularından orantılı olarak faydalanabilmeleri, bölgenin yer bilimsel özellikleri, coğrafi unsurları, devletlerin yaşamsal çıkarları, bölgedeki ortak petrol veya tarihi hakların varlığı gibi orantılılık ve hakkaniyete esas olacak önemli birçok parametreye, hakça sonuca ulaşmak ve orta hat ilkesinin adil olmayan sonuçlarını dengelemek için başvurulması gerekecektir. Nitekim ifade edildiği

üzere göllerin paylaşımına ve sınırlandırılmasına ilişkin genel geçer kurallar bulunmamaktadır. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hukuku bile gelişmekte olan bir deniz hukuku alt dalıdır ve içerisinde birçok hukuki boşluk bulundurmaktadır. Bu bakımdan söz konusu ilkeler deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin olsa da, Hazar bir sınır gölü olarak kabul edildiğinde ve göllerin paylaşımına ilişkin genel geçer kuralların olmaması sebebiyle, deniz ve göl sınırlandırmaları arasında bir paralellik kurularak, örf ve âdet hukuku kuralları, devlet uygulamaları, uluslararası sözleşmeler ve konuyla ilgili uluslararası yargı kararları ışığında, söz konusu ilkeler en azından Hazar'da orta hat ilkesine göre yapılacak sınırlandırma ve anlaşmalarda hakça sonuca ulaşmak maksadıyla dikkate alınmaya değer görülmektedir. Mutlaka orta hat esasına göre bir paylaşım olacaksa da ilk aşamada çizilen bir geçici eşit uzaklık çizgisi, daha sonra bölgedeki özel durumlar dikkate alınıp tadil edilerek ve hakça çözüme ulaşmak maksadıyla kıyı uzunlukları ile ilgili deniz alanları arasında makul oran bulunup bulunmadığı orantılılık testine tabi tutularak kesinleştirilmelidir. Ayrıca belirtilmelidir ki Hazar'da kıyıdaş devletler arasında hakça ilkelere bağlı olarak sıkı iş birliği ile akdedilmiş bir anlaşma en temel çözüm olacaktır. Hazar'da kıyı uzunluklarının farklılığı, çok sayıda irili ufaklı adanın bulunması ve sık sık değişen su seviyesi gibi birçok önemli faktörün mevcudiyeti göz önüne alındığında, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin söz konusu ilkeler, orta hat ilkesine göre belirlenecek sınırlarda tüm kıyıdaş devletler açısından kabul edilebilir ve uluslararası hukuka uygun bir çözüm bulunması açısından önem arz etmektedir.

Hazar ister göl kabul edilsin ister kapalı deniz iki durumda da Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan coğrafi bakımdan elverişsiz devlet sayılacaktır. Bu devletlerin transit serbestisinin henüz örf ve âdet kuralı olup olmadığı konusunda netlik olmasa da, açık denizlerin serbestliği gibi açık bir örf ve âdet kuralının varlığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu bakımdan yapılacak düzenlemelerde, anlaşmalarda coğrafi bakımdan

elverişsiz sayılan denize kıyısı olmayan bu üç devletin, Rusya'nın içsular rejimine dâhil olan Don ve Volga Nehirleri üzerine inşa edilen kanallardan Karadeniz ve Baltık Denizi'ne oradan da diğer denizlere erişiminin engellenmemesi önem arz eden hususlardandır. Rusya'nın da kanallar üzerindeki egemenliği hiçe sayılmadan ve nihayetinde denize kıyısı olmayan devletlerin transit serbestisinin transit devletlerin elinde olduğu gözden kaçırılmadan, kıyıdaş devletler arasında akdedilecek birtakım anlaşmalarla ilgili devletlerin bölge koşulları karşısında hakkaniyete aykırı sonuçlar altında bırakılmadığı düzenlemeler yapılabilecektir. Nitekim bu durum Kazakistan'da 5. Devlet Başkanları Zirvesi'nde imzalanan Sözleşme'de de kabul edilmiş olup uygulamanın ne yönde seyredeceği görülecektir.

Hazar teorik çerçevede deniz, göl ya da özel su havzası olarak isimlendirilmiş olsa bile bu özellikler devletler arasındaki bir bölünmeye engel değildir ve dünyada yeterince örneği olmayan ortak kullanım ilkesinin Hazar için uygulanması oldukça zor görülmektedir. Bu durumda asıl olan uygulamada rejimi tarafların belirlemesidir. Bu bakımdan yöntem ne olursa olsun sınır gölleri konusunda kıyıdaş devletler arasında iş birliği kaçınılmazdır. Zira yıllardır süren tartışmalar, bizi Hazar'ın statüsünü, ne şekilde paylaşılacağını, Hazar üzerindeki hak ve yükümlülüklerin ne olacağını kıyıdaş devletlerin aralarında yapacakları bir anlaşma ile belirleyecekleri sonucuna ulaştırmıştır. Şüphesiz uluslararası sözleşmelerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması uyumsuzluklarının çözüme kavuşturulması bağlamındaki önemi göllerde de kendini gösterecektir. İfade edildiği üzere öncelikli olarak geçici sınırlar kabul edilip, daha sonra kıyıdaş devletler tarafından adil ve hakkaniyete uygun şekilde, küçük düzenlemelere gidilerek kalıcı sınırlar oluşturmak da mümkündür. Yıllardır süren statü sorunu, bölgede çok hassas dengeler üzerine oturmuştur ve dışarıdan üçüncü devletlerin ve uluslararası toplumun meseleye ilişkin herhangi bir müdahalesini kabul edecek durumda değildir.

Hazar konusundaki yaklaşımını en net şekilde ortaya koyan Azerbaycan, Hazar'ın deniz veya göl olarak tanımlanmasından çok, kıyıdaş devletlerin Hazar üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarının belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Söz konusu yaklaşıma uygun şekilde Hazar'ın bir sınır gölü olarak kabul edildiği durumda orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmesi gerektiğini ya da her ülkenin karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeye sahip olmasını sağlayacak deniz statüsünün dolayısıyla 1982 BMDHS'nin uygulanmasını öne sürmektedir. Hazar'da deniz veya sınır gölü tezini kabul etmeyen Rusya ise burayı kapalı bir su rezervi olarak adlandırmakta ve condominium iddiasını başından beri şiddetle savunmakta idi. Fakat daha sonrasında Hazar'da bir bölünmeye engel olamayacağını anlayan Rusya'nın, Azerbaycan ve Kazakistan ile deniz tabanını bölerek su kütesini ve yüzeyini ortak kullanıma tabi tutma anlayışı temelinde yaptığı anlaşmalar ile uzun yıllardır savunduğu condominium ilkesinden vazgeçerek, sınırlı da olsa bir bölünmeyi kabul ettiği sınır gölü görüşüne yaklaştığı görülmüştür. Condominium tezine sıcak bakmayan Kazakistan için ise Azerbaycan gibi münhasır haklarını kullanabileceği kendi petrol ve doğal gaz alanlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Kazakistan'ın son dönemde yaptığı anlaşmalarla deniz yatağının ulusal sektörlere bölünmesini, Hazar sularının ise belli bir münhasır yetki alanı dışında ortak kullanılmasını benimsediği görülmüş ve sınır gölü yaklaşımını desteklediği ortaya çıkmıştır. Hazar'ı bir Sovyet-İran Denizi olarak gören İran, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine karşı çıkararak condominium esasının uygulanması gerektiğini ileri sürmüş ve Rusya'nın daha sonra yaptığı anlaşmalar ile yön değiştirmesi sonucu bu görüşünde yalnız kalmıştır. Ancak farklı bir yaklaşım olarak Hazar'da bir paylaşım gidilecekse de her devlet % 20 oranında pay alacak şekilde Hazar'ın beş eşit parçaya bölünmesi görüşünü ileri sürmüştür. Hazar'daki statü sorunundan olumsuz olarak en fazla etkilenen devlet olmasına rağmen görüşleri en belirsiz olan ülke ise Türkmenistan'dır. Zaman zaman condominium zaman

zaman ise orta hat ilkesine göre sektörel paylaşımı savunmuş olan Türkmenistan'ın birçok kez tartışmalar yaşadığı Azerbaycan'a karşı destek bulmak amacıyla İran'a yaklaşmış olduğu görülse de son dönemde doğal gazını uluslararası piyasalara aktarabilmek için sektörel bölünmeye yakın olduğunu söylemek mümkündür. Hâlihazırda 2003'te Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan yaptıkları anlaşma ile Hazar'ın kuzeyinde deniz tabanını orta hat esasına göre bölüp deniz yüzeyinin ise ortak kullanıma tabi tutulması hususunda anlaşmışlardır. Anlaşma ile kuzeyde, Hazar'ın % 64'ü orta hat ilkesine göre ulusal sektörlere ayrılmış, hemen hemen yukarıda ifade ettiğimiz tahmini oranlara yakın düşecek şekilde Kazakistan % 29, Rusya % 19, Azerbaycan ise % 18 olacak şekilde pay almıştır. Böylece Hazar'ın kuzey kısmında Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında en azından deniz yatağının resmi sınırları belli olmuştur. İran ve Türkmenistan ise bu paylaşımına şiddetle karşı çıkmış, bunun sonucunda da Hazar'ın kuzeyi ve güneyinde iki farklı görüş kendini göstermiştir.

Sadece doğal kaynakların paylaşılması değil hayati önemi haiz Hazar doğal çevresinin korunması ve Hazar'ın güvenliğinin sağlanması için de devletlerin keskin görüşlerinden taviz vererek uzlaşmacı bir yaklaşımla anlaşmaya varmaları ve egemenlik alanlarını belirlemeleri elzemdir. Çünkü bölgenin enerji potansiyelinin kullanılabilmesi ve dünya piyasalarına ulaştırılabilmesi, seyrüsefer güvenliği, boru hatlarının döşenmesi, kirliliğin önlenmesi, deniz çevresinin korunması, yasa dışı faaliyetlerin ve terörizmin önlenmesi ile bölgesel güvenliğin sağlanması ancak sağlam bir hukuki zeminle mümkün olacaktır. Hazar'da inanılmaz boyutlara varan çevre sorunları, doğal gaz ve petrol boru hattı projelerinin durumu, kıyıdaş devletler arasındaki silahlanma eğilimi ve savunma harcamalarının artışı, devletlerin gerçekleştirdiği hidrokarbon arama faaliyetleri ve tartışmalı yataklar sebebiyle zaman zaman yükselen tansiyon, sınırları belli olmayan Hazar'da denetimlerin yeterli olmaması sebebiyle yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşması gibi başlıca güncel sorunlar, önemi itibariyle hem statü sorununu etkilemekte hem de statü

sorununun yol açtığı belirsizlik halinden bizzat etkilenmektedir. Statü konusu kesinleşip Hazar’da egemenlik alanları belirlenmedikçe ve söz konusu denetimler artırılarak alınacak önlemler sertleştirilmedikçe bu tür yasa dışı faaliyetlerin önlenmesi ve güvenlik sorunlarının çözülmesi mümkün görülmemektedir. Bu durum da yapılacak anlaşmalarda ve bunların uygulanması sırasında kendini gösterecektir.

Hazar’da hukuk ve siyaset iç içe geçmiş durumdadır. Zira kıyıdaş devletlerin Hazar’a bakış açıları farklılık göstermektedir. Büyük güçlerin bölgeye yönelik politikaları ve Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın ekonomik gelişimleri için ortaya koyduğu gayretler Rusya’nın Hazar’ı nüfuz mücadelesi alanı olarak görmesine yol açmakta ve mesele daha da karmaşık hale gelmektedir. İran bakımından ise Hazar, - aslında buradaki enerji kaynaklarına ciddi boyutlarda ihtiyacı olmaması sebebiyle ekonomik boyutundan daha çok siyasi, güvenlik ve stratejik nitelikleriyle ehemmiyet taşırken; Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan Hazar Denizi’nin statüsü sorununu kalkınma, dışa bağımlılığı azaltma ve ulaştırma hedefleriyle birlikte değerlendirmektedir. Ayrıca kıyıdaş devletler arasındaki siyasi ilişkiler de soruna yönelik çözüm bulunmasını engellemektedir. İran ve Rusya’nın bölge dışı aktörleri ve enerji şirketlerini saf dışı bırakma hedefi, batı destekli enerji projelerinin gerçekleşmesini geciktirmektedir. Söz konusu durumlar da statü sorununun sürüncemede kalarak çözüme kavuşmasının çok zor olduğunu göstermektedir. Ayrıca statü meselesi kıyıdaş devletleri de aşmakta ve bu devletlerle bölgede ekonomik, askeri ve siyasi iş birliği içinde olan diğer devletleri (ABD, Türkiye, AB, Çin ve Hindistan) de etkilemektedir. İran’ın ortak kullanım esasında ısrarcı olması, paylaşım olacaksa da Hazar’ın en az % 20’sine sahip olması gerektiğini belirtmesi ve Azerbaycan’a ait olduğu düşünülen bazı yataklarda hak iddia etmesi; aynı şekilde Rusya’nın su tabakasının ortak kullanımını konusunda ısrarcı tavrı, Türkmenistan ve Kazakistan kaynaklı Hazar geçişli boru hattı projelerine karşı çıkması gibi durumlar meseleyi daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

Her ne kadar Kazakistan'daki zirvede nihai sonuca ulaşılabileceği fikri gündemde olsa da kanımızca bu durum söz konusu sebeplerden dolayı Sözleşme sonrasında uygulamada ve yapılacak ikili anlaşmalarda belirli sıkıntılar doğurabilecektir. Zira uluslararası hukukun günümüzde ekonomi, güvenlik ve siyasetten oldukça etkilendiği aşikârdır. Taraflar arasında devam eden zirveler ve görüşmeler neticesinde tüm kıyıdaş devletlerin üzerinde uzlaştığı bir anlaşma ile sonuca varılamayacağı durumda ise nihai bir çözüme ulaşmak için tarafların rızasıyla uluslararası bir mahkemeye veya tahkime gidilerek sorunun çözülmesi uygun olacaktır. Sadece sınırlandırma değil, seyrüsefer, balıkçılık, çevre ve güvenlik meseleleri de bu kapsamda ele alınabilecektir. Ayrıca sınırlandırmada coğrafi koşulların yanında bölgedeki ekonomik ve ticari faaliyetler, doğal kaynaklar ve ülkelerin güvenlik değerlendirmeleri de verilecek kararda göz önünde tutulabilecektir. Dolayısıyla uyuşmazlığın çözüme kavuşması için önemli bir yöntem olarak uluslararası yargı organı, içtihatlar çerçevesinde ve Hazar'daki tüm şartları dikkate alarak sınırlandırma yapabilecektir. Aslında kıyıdaş devletlerin statü konusundaki taleplerinin birbirinden çok farklı olmadığı görüldüğünden, müzakerelerle bir sonuca ulaşılamayacağı aşamada, Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde yargısal yollardan biri olan hakemlik-tahkim (arbitration) de olası çözüm yöntemlerinden biri olarak kullanılabilir. Tarafların serbest iradelerinin sonucu olarak sadece belli bir uyuşmazlığa uygulanacak olan tahkimin, dışarıdan gelebilecek müdahaleleri azaltabileceği, Hazar'ın özel şartlarını, tarafların açık rızalarını, hakkaniyet ve nısfet ilkelerini (ex aequo et bono) ve siyasal nitelikli kuralları da dikkate alabileceği için çözümü kolaylaştırabileceği düşünülmektedir. Zira uzun yıllar kıyıdaş devletler arasında devam eden müzakerelerle herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Dolayısıyla meselenin içerdiği hususların ehemmiyeti sebebiyle en kısa sürede kıyıdaş devletlerce bir uluslararası yargı veya tahkim önüne getirilmesi şarttır.

Hazar'daki gibi Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları uyuşmazlığı, hukuk ve siyasetin iç içe geçtiği benzer bir örnek olup Türkiye'nin milli menfaatlerini yakından ilgilendirmektedir. İki bölgede de sonradan keşfedilen zengin hidrokarbon yatakları üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen tarafların deniz yetki alanlarına yönelik girişimleri, paylaşım konusunda yeni ihtilaf alanları doğurmuş ve söz konusu uyuşmazlıkların, bölgedeki mevcut siyasi sorunları daha da derinleştirdiği ve siyasi meselelerin de anılan uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olumsuz etkide bulunduğu görülmüştür. Doğu Akdeniz uyuşmazlığında, hakça ilkelere uygun olarak yapılacak bir sözleşme ile bölgenin bütün unsurları dikkate alındığı, coğrafya unsuru öne çıkartıldığı, orantılılık, sınırlandırmaya konu kıyı uzunlukları ve kesmeme/kapatmama ilkesinin dikkate alındığı hakkaniyet prensipleri temelinde uluslararası hukuka uygun bir çözüm elde edilmesi elzem olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin Hazar politikasında Doğu Akdeniz'de ileri sürdüğü tezlerle uyumlu olması önem arz etmektedir. Aynı şekilde Hazar'da sık sık gündeme getirilen orta hat, özel durum ve koşullar dikkate alınmaksızın Doğu Akdeniz'deki gibi doğrudan uygulandığında, başta Azerbaycan olmak üzere, bölge ülkeleri aleyhine haksız sonuçların doğmasına zemin teşkil edecektir. Apşeron Yarımadası'nın Hazar'ın içlerine doğru uzanan konumu, Hazar'da 50 kadar farklı botuylarda adanın bulunması, değişen su seviyesi ve orta noktanın kayması, kıyıdaş devletlerin farklı kıyı uzunluğuna sahip olması, kıyıdaş devletlerin orantılı yetki alanlarına kavuşmaları, coğrafi bakımdan elverişsiz devletlerin denizlere ulaşım hakkının engellenmemesi ve tarihsel uygulamalar, orta hatta göre Hazar'da sınırlandırma/paylaşım yapılırken hakkaniyete uygun bir sonuç elde edilmesi için dikkate alınması gereken önemli meselelerdir. Ayrıca Hazar ve Doğu Akdeniz'deki sınırlandırma sorunu, keşfedilen doğal gaz ve petrolün alternatif hatlarla ihraç edilmesi seçeneklerinin gündeme gelmesi itibarıyla da benzerdir. Zira ortaya çıkan ihracat güzergâhlarına yönelik senaryolar, en ucuz maliyetli seçenek olarak, enerji sevkiyatında önemli bir ana arter ülke

olma hedefini güden Türkiye'ye işaret etmektedir. Sorunun boru hatlarının döşenmesi gibi birçok ekonomik ayağının zaman zaman hukuki meselelere üstün geldiği görülmekte ve Sözleşme sonrası yapılacak ikili anlaşmalarla durum netleştirilmeden herhangi bir ilerleme kaydedilemeyeceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE TEZLER

AÇIKGÖNÜL, Y. Emre: Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012.

AKİNER, Shirin: “Environmental Security in the Caspian Sea”, Shirin Akiner (ed.), The Caspian: Politics, Energy and Security, Routledge Curzon Taylor and Francis Group, London, 2005.

AKKUTAY, B. Lale: 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, Birinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

ARAS, O. Nuri: Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008.

BAŞEREN, S. Hami: Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) Yayınları, Ankara, 2010.

BAŞEREN, S. Hami: Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013.

BAŞEREN, S. Hami: Ege Sorunları, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) Yayınları, No: 25, Ankara, 2006.

BAYILLIOĞLU, Uğur: Uluslararası Hukuk Açısından Ege Karasuları Sınırlandırması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

BAYKAL, F. Hakan: Deniz Hukuku Çalışmaları, 1. Baskı, ALFA Basım Yayım Dağıtım, 1998.

CİDDİ, Onur: Hazar’ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa, 2017.

CROISSANT, Cynthia M./CROISSANT, Michael P. : ”*The Legal Status of The Caspian Sea*”, Michael. P. Croissant/Bülent Aras (ed.), Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region, United States of America, 1999.

ÇAMYAMAÇ, Anıl: Denize Kıyısı Olmayan ve Coğrafi Bakımdan Elverişsiz Konumda Bulunan Devletlerin Hukuki Durumu (Yayımlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

ÇAMYAMAÇ, Anıl: Uluslararası Hukukta Göller, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

DİBA, B. Aghai: The Law & Politics of the Caspian Sea in the Twenty-First Century: The Positions and Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan, with Special Reference to Iran, Ibex Publishers, United States of America, 2003.

DUMAN, Göktürk: Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü ve Kıyıdaş Ülkelerin Görüşleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2016.

DURAN, G. Yaşar/ERGÜN, Ç. Evrim: Uluslararası Hukukta Adalar, 1. Baskı, Çakmak Yayınevi, Ankara, 2011.

ERCAN, Hülya: Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar'ın Hukuki Statü Sorunu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Nisan 2015.

GAYIBOV, Anar: Hazar Havzası'nın Doğal Statüsü ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattının Ekonomik Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

GÖKALP, İbrahim: Milletlerarası Adalet Divanı'nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2008.

İŞİK, N. Gökdemir: Kıta Sahaneliği, Hukukî Rejimi ve Ege Sorunu, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

- İSGANDAROV, Rashad:** Tarihsel Perspektifiyle Uluslararası Hukuk'ta Hazar'ın Statüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009,
- JANUSZ-PAWLETTA, Barbara:** The Legal Status of the Caspian Sea: Current Challenges and Prospects for Future Development, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Berlin, 2015.
- JOHNSTON, Douglas M.:** The Theory and History of Ocean Boundary-Making, MQUP, 1988.
- KARAGİANNİS, Emmanuel:** Energy and Security in the Caucasus, Published by RoutledgeCurzon, New York, 2002.
- KAYA, İ. Safa:** Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- KURAN, Selami:** Uluslararası Deniz Hukuku, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÖZDEMİR, Yavuz:** Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- ÖZMAN, Aydoğan:** Deniz Hukuku I, Turan Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2006.
- PAZARCI, Hüseyin:** Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, 6. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları Ankara, 1998.
- PAZARCI, Hüseyin:** Uluslararası Hukuk, 11. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.
- PAZARCI, Hüseyin:** Uluslararası Hukuk, 16. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017.
- PAZARCI, Hüseyin:** Uluslararası Hukuk, 4. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

QUEROL, María: Freshwater Boundaries Revisited: Recent Developments in International River and Lake Delimitation, *International Water Law*, 1.3(2016), Brill, Leiden-Boston, 2016.

SPANGLER, Jonathan: “*Caspian Sea*”, R.W. MCCOLL (ed.), *Encyclopedia of World Geography* 1. Cilt, Facts on File, New York, 2005.

SUR, Melda: *Uluslararası Hukukun Esasları*, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

TOLUNER, Sevin: *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

YAĞDIRAN, Y. Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Açısından Hazar Denizi Kıta Sahanelığı Problemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri İşletmeciliği Enstitüsü, Mayıs 2011.

MAKALELER

ABDULLAHZADE, Cavid: “*Doğu Akdeniz’de Mısır’la Antlaşma Şart*”, BAŞEREN, (ed.), *Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 337-352.

ABDULLAYEV, Cavid: “*Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar’ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 48, Sayı: 1-4, 1999, s. 255-290.

ABİLOV, Shamkhal: “*Hazar’ın Hukuki Statüsü*”, Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN), 2013, s. 46-67.

ACER, Yücel: “*Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Hukuku*”, BAŞEREN S. Hami (ed.), *Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 307-326.

ACER, Yücel: “*Doğu Akdeniz’de Deniz Alanlarının Sınırlandırılması ve Türkiye*”, *Uluslararası Hukuk & Politika Dergisi*, 1 (1-2), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Bahçeşehir Üniversitesi Ortak Yayını, 2005, s. 83-104.

- AGT, C. Van:** “*Caspian Oil&Gas: New Perspectives Beyond Projects and Pipelines*”, Clingendael International Energy Programme (CIEP), Clingendael, CIEP Paper 2014, s. 1-107.
- AKÇAPAR, Burak:** “*Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Prof. Dr. Oral Sander’e Armağan), 51 (1-4), 1996, s. 19-42.
- ALADİN, Nicolai/PLATNİKOV, Igor:** “*The Caspian Sea*”, Lake Basin Management Initiative Thematic Paper, June 2004, s. 1-29.
- ARAS, O. Nuri:** “*Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 30, 2006, s. 41-59.
- ARYAN, Hossein:** “*Caspian Sea States On Course For Naval Arms Race*”, Rferl, July 2011, <https://www.rferl.org/a/caspian_states_on_course_for_naval_arms_race/24278751.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).
- AVCI, Erkan:** “*Hazar’ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları*”, Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü, 2014, s. 1-22.
- BAHGAT, Gawdat:** “*Prospects for Energy Cooperation in the Caspian Sea*”, Communist and Post-Communist Studies, Science Direct, 40 (2007), s. 157-168.
- BAHGAT, Gawdat:** “*Regional Report, The Caspian Sea: Potentials and Prospects*”, Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, Vol: 17, No: 1, January 2004, s. 115-126.
- BAYILLIOĞLU, Uğur:** “*Güney Çin Denizi Tahkiminde Hakemlik Mahkemesi’nin İnsanlığın Ortak Mirası ve Diğer Devletlerin Deniz Alanlarına Sağladığı Koruma: Ada Statüsünün Sınırlanması*”, TBB Dergisi, 2017 (130), s. 419-456.
- BAYILLIOĞLU, Uğur:** “*Uluslararası Adalet Divanının Romanya ile Ukrayna Arasındaki Deniz Alanı Sınırlandırmasında Serpents Adasının Etkisine İlişkin Tespitleri*”, Çankaya University Journal of Law, 7(1), Ankara, Mayıs 2010, 23-41.

BAYRAKTAR, Gökhan: “*Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri*”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi-Stratejik Öngörü*, Sayı 11, 2007, s. 83-93.

BLAGOV, Sergei: “*Caspian Pact Remains Elusive*”, *Asia Times-Central Asia*, December 2011, <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ML15Ag01.html> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

BLAGOV, Sergei: “*Littoral States Struggle to Agree on the Caspian Settlement*”, The Jamestown Foundation, *Eurasia Daily Monitor* Sayı: 8, May 2011, <<https://jamestown.org/program/littoral-states-struggle-to-agree-on-the-caspian-settlement/#.VRPdWfmsVqU>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

BLAGOV, Sergei: “*Moscow Aims for Caspian Settlement in 2011*”, The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, Sayı: 7, December 2010, <<https://jamestown.org/program/moscow-aims-for-caspian-settlement-in-2011/>> (Erişim Tarihi: 31.2.2018).

BLUA, Antonia: “*Caspian: Unique Ecosystems Face Environmental Threat*”, May 2003, <<https://www.rferl.org/a/1103352.html>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

BOGGS, S. Whittemore: “*Problems of Water-Boundary Definition: Median Lines and International Boundaries through Territorial Waters*”, *Geographical Review*, Vol. 27, No. 3 (Jul.1937), American Geographical Society, 1937, s. 445-456.

BOZKURT, Enver: “*Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı*”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 2, No: 5, 2006, S. 50-74.

CİN, Turgay: “*Devletlerarası Hukukta Balıkçılık*”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 21-46.

COFFEY, Luke: “*A Secure and Stable Caspian Sea is in America’s Interest*”, The Heritage Foundation-Backgrounder, No: 3070, December 2015, s. 1-21.

- CUTLER, Robert M.** : “*Russia Reactivates Its Caspian Policy With New Demarcation Approach*”, The Central Asia-Caucasus Analyst, 2000, <<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7199-analytical-articles-cacianalyst-2000-6-21-art-7199.html>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018).
- CUTLER, Robert M.** : “*Turkmenistan and Iran Drop Legal Bombshells at Caspian Sea Summit*”, Central Asia-Caucasus Analyst, Weekly Briefing, Vol: 12, No: 23, December 2010, s. 1-27.
- ÇETİN, Tamer**: “*Orta Asya ve Kafkaslar’da Enerjinin Politik Ekonomisi*”, Enerji, Piyasa ve Düzenleme, Cilt: 1, Sayı: 1, 2010, s. 76-100.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk**: “*Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 107-122.
- DALY, John C.K.** : “*Caspian Summit Increases Russia’s Regional Power*”, The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, Sayı: 11, October 2014, <<https://jamestown.org/program/caspian-summit-increases-russias-regional-power/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).
- DEMİR, Esra**: “*Enerji Şartı Anlaşması*”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).
- DORRAJ, Manochehr/ENTEESAR, Nader**: “*Iran’s Northern Exposure: Foreign Policy Challenges in Eurasia*”, Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Paper No: 13, 2013, s. 1-27.
- EFEGİL, Ertan/ÖZSAVAŞ, Sibel**: “*Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemine Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri*”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (1), 2013, s. 43-61.

- EFEĞİL, Ertan:** “*Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye*”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrasya Dosyası, Cilt: 6, Sayı: 2, 2000, s. 187-202.
- ERAN, Oded/VARDİ, Dan/COHEN, Itamar:** “*Political Feasibility of Israeli Natural Gas Exports to Turkey*”, Institute for National Security Studies (INSS), Memorandum No: 144, November 2014, s. 1-33.
- ERGÜL, Ozan/ABDULLAYEV, Cavid:** “*Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 1, 1998, s. 221-278.
- FULLER, Liz:** “*Analysis: Still No Decision On Caspian Sea*”, RadioFreeEurope-RadioLiberty (rferl), February 2005, <<https://www.rferl.org/a/1057228.html>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).
- GOOD, Allison:** “*East Mediterranean Natural Gas and Israel’s Regional Foreign Policy*”, The Institute For Middle East Studies, The Elliott School Of International Affairs The George Washington University, Imes Capstone Paper Series, May 2014, s. 1-61.
- GÜNEŞ, Ş. Anlar:** “*Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevreninin Korunması*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56 (2), 2007, s. 1-37.
- GÜRPINAR, B. Bulut/KESİCİ, Abdulkayyum:** “*Clinton’dan Bush’a ABD’nin Hazar Enerji Politikası*”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 33, Ekim 2005, s. 167-190.
- HAFEZİNİA, M. Rıza/PİRDASHTİ, Hasan/AHMADİPOUR, Zahra:** “*An Expert-Based Decision Making Tool For Enhancing The Consensus On Caspian Sea Legal Regime*”, Journal of Eurasian Studies, Volume: 7, Issue: 2, July 2016, s. 181-194.
- HAGHAYEGHİ, Mehrdad:** “*The Coming of Conflict to the Caspian Sea*”, Problems of Post Communism, Vol: 50, No: 3, May/June 2003, s. 32-42.

HASANLI, İlgar: *“Formation of the Borders of Post-Soviet Azerbaijan”*, Centre for National and International Studies (Baku), Country Report: Azerbaijan Borders, s. 1-23.

İPEK, C. Doğaç: *“Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu”*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12/1, 2012, s. 267-283.

İSMAİLZADE, Fariz: *“Azerbaijani Public Outraged By Slaughter Of Azeris in Iran”*, The Jamestown Foundation-Eurasia Daily Monitor, May 2006, <<https://jamestown.org/program/azerbaijani-public-outraged-by-slaughter-of-azeris-in-iran/>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

İŞCAN, İ. Hakkı: *“Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’ni Paylaşım Sorunu”*, Sosyoekonomi Journal, Sosyoekonomi/2010-EN/10EN04, 2010, s. 63-92.

JACKSON, Alexander: *“Caspian Compromise Backfires for Russia and Iran”*, Caucasian Review of International Affairs, No: 83. November 2010, <http://en.apa.az/politics_of_azerbaijan/caspian-compromise-backfires-for-russia-and-iran-analysis.html> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

JANUSZ, Barbara: *“The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems”*, Russia and Eurasia Programme, London, Chatham House, REPBP 05/02, August 2005, s.1-8.

JOYNER, Christopher C/WALTERS, K. Zack: *“The Caspian Conundrum: Reflections on the Interplay Between Law, the Environment and Geopolitics”*, 21 Int'l J. Marine & Coastal L. 173 (2006), s. 172-216.

KARAGÖL, E. Tanas/KAYA, Salihe: *“Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)”*, SETA Analiz, Sayı: 108, Eylül 2014, s. 1-36.

KARAGÖL, E. Tanas/KIZILKAYA, Mehmet/KAYA, Salihe: *“Statü Sorunu İkileminde Hazar’da Enerji Denklemi”*, SETA Analiz, Sayı: 155, Nisan 2016, s. 1-28.

- KEPBANOV, Yolbars A.:** “*The New Legal Status of the Caspian Sea is the Basis of Regional Co-operation and Stability*”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Volume: 2, Number: 4, December 1997- February 1998, s. 1-5.
- KISACIK, Sina:** “*ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri*”, *Uluslararası Politika Akademisi*, 2013, <<http://politikaakademisi.org/2013/01/03/abdnin-avrasya-enerji-politikasi-baglaminda-azerbaycan-ve-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/>> (Erişim Tarihi: 10.4.2018).
- KOCAMAN, M. Emin:** “*Hazar Havzası’nın Hukuki Statüsü*”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2018, s. 100-114.
- KUBİCEK, Paul:** “*Energy Politics and Geopolitical Competition in The Caspian Basin*”, *Asia-Pacific Research Center, Journal of Eurasian Studies* 4 (2013), 2013, s. 171–180.
- KUCERA, Joshua:** “*The Great Caspian Arms Race*”, *Foreign Policy*, June 2012, <<http://foreignpolicy.com/2012/06/22/the-great-caspian-arms-race/>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).
- KVACHİDZE, Victor:** “*Under the Sea: Hidden Treasures, First Expeditions Beneath the Caspian Sea*”, *Azerbaijan International*, Vol: 14/4, p. 58-65. Winter 2006, <https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai144_folder/144_articles/144_viktor_index.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).
- LEE, Yusin:** “*Toward a New International Regime for the Caspian See*”, *Problems of Post-Communism*, Vol: 52, No: 3, May/June 2005, s. 37-48.
- LOVE, Patrick:** “*The Changing Face of Energy Geopolitics*”, *The OECD Observer*, Vol. 217, 1999, <http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/47/The_changing_face_of_energy_geopolitics.html> (Erişim Tarihi:13.2.2018).

- MAMEDOV, Rustam:** “*International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of Theory and Practice*”, The Turkish Yearbook of International Relations, Sayı: 32, 2001, s. 217-259.
- MEHDİYOUN, Kamyar:** “*International Law and the Dispute Over Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea*”, American Journal of International Law, 2000, <<https://myirstaxattorney.com/caspian-ownership-article/>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).
- MICHEL, Casey:** “*Caspian Agreement: Rare Good News for Central Asia Relations*”, The Diplomat, May 2015, <<https://thediplomat.com/2015/05/caspian-agreement-rare-good-news-for-central-asia-relations/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).
- MORRISON, Fred L.:** “*Condominium and Coimperium*”, Oxhord Public International Law, 2006, <<http://opil.oup.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1384>> (Erişim Tarihi: 24.4.2018).
- O'BYRNE, David:** “*Caspian Pact Paves Way for Turkmen Gas Exports to Europe Eventually*”, December 2017, <<https://eurasianet.org/s/caspian-pact-paves-way-for-turkmen-gas-exports-to-europe-eventually>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).
- OĞAN, Sinan:** “*Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı*”, Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 2i, 2001, s. 143-183.
- OĞAN, Sinan:** “*Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü*”, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analiz Merkezi-TÜRKSAM, 2005, <<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>> (Erişim Tarihi: 6.5.2018).
- ORAZGALİYEVA, Malika:** “*Caspian Summit in Astrakhan Makes ‘Breakthrough’ on Road to Convention*”, The Astana Times, October 2014, <<https://astana-times.com/2014/10/caspian-summit-astrakhan-makes-breakthrough-road-convention/>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

- ORUÇ, T. Çağrı:** “*Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu*”, Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014, s. 83-102.
- ÖZBAY, Fatih:** “*Hazar’da Güvenlik İkilemi ve Silahlanma Yarışı*”, Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN), Hazar Raporu, Yaz 2013, s. 6-19.
- ÖZKAN, Gökhan:** “*Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği*”, Akademik Bakış, Cilt: 4, Sayı: 7, Kış 2010, s. 17-40.
- PARTRIDGE, Ben:** “*Central Asia: Caspian Resources Provide Alternative To Middle East*”, RFE/RL Report, January 2000 <<https://www.rferl.org/a/1093022.html>> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).
- PEROVIĆ, Jeronim:** “*From Disengagement to Active Economic Competition: Russia’s Return to the South Caucasus and Central Asia*”, Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak 2005, s. 61-85.
- PUREVSUREN, Nyambayar/DURAN, Hasan:** “*Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin’in Orta Asya Politikası*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, s. 281-294.
- RANA, R. Kumar:** “*Right of Access of Land-locked State to the Sea by the Example of Bilateral Agreement Between Land-Locked State- Nepal and Port State-India*”, University of Tromsø, 2010, s. 1-28.
- REHİMOV, Ruslan:** “*Hazar’ın Hukuki Statüsünün Taslağı Üzerinde Mutabakat*”, Anadolu Ajansı, Aralık 2017, <<https://aa.com.tr/tr/dunya/hazarin-hukuki-statusunun-taslagi-uzerinde-mutabakat/994464>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018);
- REKACEWICZ, Philippe:** “*Sturgeon Catch in the Caspian Sea and Caviar Imports*”, June 2014, <http://old.grida.no/graphicslib/detail/sturgeon-catch-in-the-caspian-sea-and-caviar-imports_89c2> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

- ROMANO, Cesare P. R.** : “*Hazar: Hukuki Bulanıklık, Uyuşmazlıkların Kaynağı*”, Yasin Poyraz (çev.), Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, S. 3-4, 2010, s. 272-289.
- SAMUEL, Joel H.** : “*Condominium Arrangements in International Practice: Reviving an Abandoned Concept of Boundary Dispute Resolution*”, Michigan Journal of International Law, Volume: 29, Issue: 4, 2008, s. 726-776.
- SHAFİYEYEV, F. Rauf**: “*The Legal Regime of the Caspian Sea: Views of the Littoral States*”, The Jamestown Foundation, Volume: 7 Issue: 6, 2001, <<https://jamestown.org/program/the-legal-regime-of-the-caspian-sea-views-of-the-littoral-states/#.VxPmfPmLRD8>> (Erişim Tarihi: 5.4.2018).
- SHAW, Malcolm N.**: “*Peoples, Territorialism and Boundaries*”, 3 EJIL, 1997, s. 478-507.
- ŞİRİNOV, Rashid**: “*Caspian States’ Heads to Meet in Spring 2018*”, AZERNEWS, December 2017, <<https://www.azernews.az/nation/123892.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).
- SHLAPENTOKH, Dmitry**: “*Turkmenistan and Military Buildup in The Caspian Region: A Small State in The Post Unipolar Era*”, Asia-Pacific Research Center, Journal of Eurasian Studies 4 (2013), s. 154–159.
- ŞİMŞEK, Halil**: “*Hazar Denizi’nin Statüsü*”, <<http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20123>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).
- TAŞDEMİR, Fatma**: “*Kıbrıs Adası Açıklarında Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Kapsamında Ortaya Çıkan Krizin Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Boyutları*”, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü, Rapor No: 2012-3, Eylül 2012, s. 1-59.
- TERZİOĞLU, S. Sırrı**: “*Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri*”, USAK, Cilt: 3, Sayı: 5, 2008, s. 26-47.

- TURAN, Ashhan P.:** “*Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi*”, Bilge Strateji, Cilt: 2, Sayı: 2, Bahar 2010, s. 43-72.
- USLU, Kamil:** “*Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu*”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, s. 99-130.
- ÜNAL, Ö. Faruk:** “*Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında “Kepez” Problemi*”, Journal of Qafqaz University, Cilt: 1, Sayı: 2, 1998, s. 43-53.
- VİNOGRADOV, Sergei/WOUTERS, Patricia:** “The Caspian Sea: Current Legal Problems”, University of Dundee, Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht, 1995, s. 604-623.
- YAYCI, Cihat:** “*Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü ve Etkisi*”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7 (14), 2011, s. 17-41.
- YILMAZ, Halil:** “*Uluslararası Tahkim Örgütlenmeleri*”, Ankara Barosu Dergisi, (2004-2), 2004, s. 75-104.
- YOLCU, Tuğba:** “*Hazar Bölgesi’nin Hukuki Statüsü Sorunu ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Siyaseti*”, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD), Sayı: 2, 2014, s. 11-30.
- YUSUFZADE, Khoshbakht:** “*The Status of the Caspian*”, Azerbaijan International (2.4) Winter 1994. <https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_statuscaspien.html> (Erişim Tarihi: 23.4.2018).
- ZEİNO LABEDİN, Y./YAHYAPOUR, M.S./SHİRZAD, Z. :** “*Geopolitics and Environmental Issues in the Caspian Sea*”, Caspian Journal of Environmental Sciences, 2009, Sayı: 7, No: 2, s. 113-121.
- ZİMNİTSKAYA, Hanna/GELDERN, J. Von:** “*Is the Caspian Sea a Sea; and Why Does It Matter?*”, Journal of Eurasian Studies, Asia-Pacific Research Center, Hanyang University, 2 (2011) 1–14, 2010, s. 1-14.

KARARLAR

Agreement Between Bolivia and Peru Concerning a Preliminary Economic Study of the

Joint Utilization of the Waters of Lake Titicaca, 1957,

<http://www.colsan.edu.mx/investigacion/aguaysociedad/proyecto>

[frontera/1957.pdf](http://www.colsan.edu.mx/investigacion/aguaysociedad/proyecto)> (Erişim Tarihi: 23.4.2018).

Arbitration Between Barbados and The Republic of Trinidad and Tobago, Relating to

The Delimitation of The Exclusive Economic Zone and The Continental Shelf

Between Them, Decision of 11 April 2006, United Nations-2008, Volume XXVII

pp.147-251.

Case Concerning Right of Passage over Indian Territory (Merits), Judgment of 12 April

1960: I.C.J. Reports 1960, p. 6.

Case Concerning the Delimitation of Continental Shelf Between The United Kingdom of

Great Britain and Northern Ireland, and The French Republic (UK, France),

Decision of 30 June 1977, United Nations-2006, Volume XVIII pp. 3-413.

Continental Shelf (Libyan Arab Jarnahiriya/Malta), Judgment, I.C.J. Reports 1985, p.

13.

Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I.C.J. Reports 1982, p.

18.

Counter-Memorial Submitted By The Government Of The Kingdom Of Denmark,

February, 1968, North Sea Continental Shelf (Federal Republic of

Germany/Denmark), <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/51/9337.pdf>>

(Erişim Tarihi: 25.5.2018).

Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, Judgment, I.C.J.

Reports 1984, p. 246.

Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Zeeland), Merits, Judgment, I.C.J. Reports

1974, p. 3.

Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic Of Mali), Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554.

Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua Intervening, 1986, Overview of the Case, <<http://www.icj-cij.org/en/case/75>> (Erişim Tarihi: 30.4.2018).

Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine), Judgment, I.C.J. Reports 2009, p. 61.

North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3.

Territorial and Maritime Dispute between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Honduras), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 659.

BELGELER VE RAPORLAR

Armenia-Belarus-Kazakhstan-Kyrgyzstan-Russia-Tajikistan-Uzbekistan:

Agreement On The Protection Of The State Boundaries And Maritime Economic Zones Of The States-Participants Of The Commonwealth Of Independent States, International Legal Materials, Cambridge University Press, Vol: 31, No: 3 (MAY 1992), s. 495-497.

BOTAŞ, 2015 Faaliyet Raporu-2015, s. 1-57.

Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea Office of Legal Affairs, Law of the Sea Bulletin No: 91, 2017, s. 1-40.

Joint Statement of 8 July 1998 by The President of the Islamic Republic of Iran to The President of Turkmenistan, 2 October 1998, UN Doc. A/53/453.

Joint Statement on Issues Relating to The Caspian Sea, Signed by The Presidents of Kazakstan and Turkmenistan in Almaty on 27 February 1997, 17 March 1997, s. 2-3. UN Doc. A/52/93.

Letter Dated 25 September 1997 from The Minister for Foreign Affairs of The Republic of Kazakhstan Addressed to The Secretary-General, APPENDIX

Position of Kazakhstan on The Legal Status of The Caspian Sea, 3 October 1997, UN Doc. A/52/424.

Letter Dated 26 July 2002 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Addressed to the Secretary-General, 31 July 2002, UN Doc. A/56/1017.

Letter Dated 5 October 1994 from The Permanent Representative of the Russian Federation to The United Nations Addressed to The Secretary-General, 5 October 1994, UN Doc. A/49/475.

Ortadoğu Analiz (ORSAM), İran'ın Güney Kafkasya Politikası, Cilt: 9, Sayı: 82, Eylül-Ekim 2017, s. 30-33.

Routledge, Taylor and Francis Group, The Military Balance-2018, Chapter Five: Russia and Eurasia, February 2018, s. 168-218.

Statement of the Foreign Ministry of the Islamic Republic of Iran on the Results of the Kazakhstan-Russian Consultations Reflected in the Statement Dated 13 February 1998 of the Kazakhstan Foreign Ministry, 21 May 1998, UN Doc. A/52/913.

Statement of the Foreign Ministry of the Islamic Republic of Iran on the Agreement signed on 6 July 1998 by the President of the Russian Federation and the President of the Republic of Kazakhstan Regarding the Legal Status of the Caspian Sea, 10 August 1998, UN Doc. A/52/1011.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Trends in International Arms Transfers-2016, Fact Sheet, February 2017, s. 1-12.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Trends in World Military Expenditure-2016, Fact Sheet, April 2017, s. 1-8.

Swiss Association for Euro-Arab-Mediterranean Dialogue (ASDEAM), The Legal Framework of Lebanon’s Maritime Boundaries: The Exclusive Economic Zone and Offshore Hydrocarbon Resources, November 2012, s. 1-32.

Türkiye Petrolleri (TP), Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, Mayıs 2017, s. 1-51.

United Nations Environment Programme World Conservation Monitoring Centre, Review of Four Sturgeon Species From the Caspian Sea Basin, European Commission, April 2010, s. 1-83.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), UN Heroin Report 2010, s. 109-126.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), World Drug Report 2010, The Global Heroin Market, New York, 2010, 37-65.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), World Drug Report 2017, <<https://www.unodc.org/wdr2017/index.html>> (Erişim Tarihi: 10.05.2018).

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), World Wildlife Crime Report 2016, Chapter 9, Seafood-Case Study: Caviar The Seafood Industry, s. 84.94.

İNTERNET KAYNAKLARI

1945 US Presidential Proclamation No. 2667: *“Policy of the United States with respect to the Natural Resources of the Subsoil of the Sea Bed and The Continental Shelf”*, National University of Singapore-Centre for International Law, <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1945-Truman-Proclamation-No.-2667.pdf>> (Erişim Tarihi: 8.3.2018).

1965 Convention on Transit Trade of Land-Locked States: <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1965-Convention-on-Transit-Trade-ofLand-Locked-States.pdf>> (Erişim Tarihi: 26.4.2018).

AB Haber-Brüksel: “*AB’den Enerjide Yeni Açılım: Enerji Güvenliği 2020 Strateji Belgesi*”, Haziran 2014, <<http://www.abhaber.com/ab-den-enerjide-yeni-acilim-enerji-guvenligi-2020-strateji-belgesi/>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

Agreement Between the Republic of Kazakhstan and Azerbaijan Republic on Differentiation of Bottom of the Caspian Sea Between the Republic of Kazakhstan and Azerbaijan Republic, November 2001, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3996>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

Agreement Between the Republic of Kazakhstan, Azerbaijan Republic and Russian Federation on Point of Joint of the Lines of Demarcation of Adjacent Sites of Bottom of the Caspian Sea, May 2003, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4875>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

Agreement Between the Russian Federation and Azerbaijan Republic on Differentiation of Adjacent Sites of Bottom of the Caspian Sea, September 2002, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=26502#A000000001>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

AZERNEWS: “*Caspian States’ Leaders Seal Security Deal*”, November 2010, <<https://www.azernews.az/nation/26957.html>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

AZERNEWS: “*Caspian Summit in Astrakhan Finalizes With Breakthrough*”, September 2014. <<https://www.azernews.az/region/71361.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

AZERNEWS: “*Summit of Caspian States May Take Place in Early 2018*”, October 2017, <<https://www.azernews.az/nation/121383.html>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

BP-British Petroleum: “*Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı*”, <https://www.bp.com/tr_tr/turkey/hakk_m_zda/bp-tuerkiye/BTC.html> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

Caspian Environment Programme: March 2003,
<<http://www.ais.unwater.org/ais/aiscm/getprojectdoc.php?docid=1044>> ve
<<http://caspien.iwlearn.org/>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

Chronological Lists of Ratifications of, Accessions and Successions to the Convention and the Related Agreements,
<https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6-a&chapter=21&clang=_en> (Erişim Tarihi: 6.3.2018).

COLIBRILAW: “*Legal Status of Caspian Sea*”, s. 6. Metin için bkz.
<http://centil.law/pdf/colibrilaw_caspian_1.pdf> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

Convention on the Continental Shelf 1958, <<http://maritimeinfo.moi.gov.tw/marineweb/pdf/D01E.pdf>> (Erişim Tarihi: 8.3.2018).

Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone 1958,
<https://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_territorial_sea.pdf> (Erişim Tarihi: 8.3.2018).

Convention on Transit Trade of Land-Locked States, United Nations Treaty Collection, <https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=x-3&chapter=10&lang=en> (Erişim Tarihi: 16.4.2018).

Deutsche Welle: “*AB Ortak Enerji Politikası İzleyecek*”, 2015,
<<http://www.dw.com/tr/ab-ortak-enerji-politikas%C4%B1-izleyecek/a-18329140>> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

Diplomatik Gozlem: “*İran, Hazar Denizi’ndeki Payını Kabulleniyor (Mu?)*”,
<http://diplomatikgozlem.com/_haber/iran-hazar-denizi-ndeki-payini-kabulleniyor-mu-> (Erişim Tarihi: 31.2.2018).

Deutsche Welle (DW): “*Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsünde Anlaşma Sağlandı*”, 12 Ağustos 2018, <<https://www.dw.com/tr/hazar-denizinin-hukuki-stat%C3%BCs>

[%C3%BCnde-anla%C5%9Fma-sa%C4%9Fland%C4%B1/a-45052632](https://www.c3bcnde-anla.com/9Fma-sa/49Fland/4B1/a-45052632)> (Erişim Tarihi: 22.8.2018).

EEAS-European External Action Service: “*Central Asia-EU Relations with Region*”, 2016, <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2068/central-asia_en> (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

Encyclopedia Britannica Online: “*Caspian Sea*”, <<https://global.britannica.com/place/Caspian-Sea>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

Eurasian Research Institute: “*Environmental Issues Of The Caspian Sea*”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Weekly E-Bulletin-No:11, 2015. <http://www.ayu.edu.tr/static/aae_haftalik/aae_bulten_en_11.pdf> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

EUR-Lex: “*European Energy Charter*”, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27028>> (Erişim Tarihi: 10.4.2018).

Fifth Caspian Summit, <<http://en.kremlin.ru/events/president/news/58296>> (Erişim Tarihi:18.8.2018).

Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs: “*The Cyprus Issue*”, <<http://www.mfa.gr/en/the-cyprus-issue>> (Erişim Tarihi: 13.4.2018).

Hidropolitik Akademi: “*Hazar’ın Statüsü Gelecek Zirveye Kaldı*”, 2014, <<http://www.hidropolitikakademi.org/tr/hazarin-statusu-gelecek-zirveye-kaldi.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

İran Araştırmaları Merkezi (İRAM): “*Hasan Ruhani’nin Türkmenistan ve Azerbaycan Ziyareti*”, Mart 2018, <<https://iramcenter.org/hasan-ruhaninin-turkmenistan-ve-azerbaycan-ziyareti/>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

Law Of The Sea-United Nations Convention on the Law of the Sea, United Nations Treaty Collection (UNTC), <http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm>, <<https://treaties.un.org/pages/Vie>

wDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtsgno=XXI-6&chapter=21&Temp=mtmsg
3&clang=_en> (Erişim Tarihi: 6.3.2018).

Law No: 2289/95, <<http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=dT8abA9GzXg%3D&tabid=765&language=en-US>> (Erişim Tarihi: 10.6.2018).

MEHR News Agency: “*Iran FM Clears Up Seven Ambiguities In Caspian Sea Legal Regime*” 22 Auğust 2018, <<https://en.mehrnews.com/news/137009/Iran-FM-clears-up-seven-ambiguities-in-Caspian-Sea-legal-regime>> (Erişim Tarihi: 22.8.2018).

NASA Earth Observatory: “*Caspian Sea*”, Haziran 2010, <<https://earthobservatory.nasa.gov/IOTD/view.php?id=44253>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

NASA Earth Observatory: “*Does Dust Affect Water Levels of the Caspian Sea?*”, June 2016, <<https://earthobservatory.nasa.gov/IOTD/view.php?id=88165>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).

NATO: “*The Partnership for Peace Programme*”. <<https://www.sto.nato.int/Pages/partnership-for-peace.aspx>> , (Erişim Tarihi: 8.4.2018).

Natural Gas World: “*Legal Status Of Caspian Sea*”, Ağustos 2013, <<https://www.naturalgasworld.com/legal-status-of-caspian-sea>> (Erişim Tarihi: 4.3.2018).

President Viladimir Putin, “*Press Statement Following the Fourth Caspian Summit*”, September 2014, <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/46689>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

President Vladimir Putin, “*Speech at a Meeting of the Caspian Heads of State-Ashgabat*”, April 2002,<<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21573>> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

President Vladimir Putin, “*Speech at the Opening of the Second Caspian Summit, 2007*”, October 2007, <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24597>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

Pulitzer Center: *Militarizing the Caspian*”, May 2012, <<https://pulitzercenter.org/projects/caucasus-caspian-azerbaijan-kazakhstan-turkmenistanmilitarization-oil-russia-united-states-iran>> (Erişim Tarihi: 3.4.2018).

RadioFreeEurope-RadioLiberty (rferl): “*Kazakhs, Turkmen Divide Caspian Spoils Despite Demarcation Doubts*”, May 2015, <<https://www.rferl.org/a/caspian-demarcation-oil-kazakhstan-turkmeinstan/27039904.html>> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

REUTERS: “*Exxon Mobil Shuts One of Its Offices in Azerbaijan: Tax Ministry*”, February 2016, <<https://www.reuters.com/article/us-azerbaijan-exxon-office/exxonmobilshuts-one-of-its-offices-in-azerbaijan-tax-ministry-idUSKCN0VQ1WQ>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

REUTERS: “*Israel’s Offshore Royee Gas Field May Hold 3,2 Tcf*”, <<https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL6N0TY09320141214>> (Erişim Tarihi: 4.5.2018).

Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği: “*Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsünün Düzenlenmesi Sorunları Açısından Rusya’nın Durumu*”, <http://www.turkey.mid.ru/sng_05_t.html> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

Statute of the International Court of Justice, <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf> (Erişim Tarihi: 31.4.2018).

STRATFOR: “*A Potential Turkey-Israel Pipeline Project*”, April 2014, <<https://www.stratfor.com/sample/image/potential-turkey-israel-pipeline-project>> (Erişim Tarihi: 4.5.2018).

- T.C. Dışışleri Bakanlığı:** “*Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)*”,
<<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-kafkasya-asya-ulastirma-koridoru.tr.mfa>>
(Erişim Tarihi: 11.4.2018).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı:** “*Kafkasya Ülkeleri ile İlişkiler*”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı:** “*Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler*”, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 11.4.2018).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı:** “*Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi*”, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-enerji-stratejisi.tr.mfa>> (Erişim Tarihi: 12.4.2018).
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı:** “*Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri*”,
<<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>>
(Erişim Tarihi: 20.2.2018).
- Table of Claims to Maritime Jurisdiction-(2011)**, United Nations Office for Ocean Affairs and the Law of the Sea, <http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/table_summary_of_claims.pdf>
(Erişim Tarihi: 6.3.2018).
- TASS-Russian News Agency:** “*Caspian Summit Begins in Astrakhan*”, September 2014, <<http://tass.com/russia/751817>> (Erişim Tarihi: 10.2.2018).
- TASS-Russian News Agency:** “*Real Breakthrough Reached at 4th Caspian Summit-Putin*”, September 2014, <<http://tass.com/russia/751856>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).
- Tehran Times:** “*Caspian Sea Leaders Sign Declaration*”, October 2007, <<http://www.tehrantimes.com/news/155078/Caspian-Sea-leaders-sign-declaration>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

The Alma-Ata Declaration, 21 December 1991, <http://www.operationspaix.net/DATA/DOCUMENT /3825~v~Declaration_d_Alma-Ata.pdf> (Erişim Tarihi: 22.2.2018).

The Caspian Flotilla: “*List of active Russian Navy Ships-2018*”, <<http://russianships.info/eng/today/>> (Erişim Tarihi: 2.4.2018).

The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES): <<https://www.cites.org/eng/prog/sturgeon.php>> (Erişim Tarihi: 30.4.2018).

The Economist: “*Is the Caspian a sea or a lake?*”, 16 August 2018, <<https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/08/16/is-the-caspian-a-sea-or-a-lake>> (Erişim Tarihi: 16.8.2018).

The Jamestown Foundation-Global Research and Analysis: “*Ethnic Russians Leaving Central Asia and With Them, Putin’s Hopes for Influence*”, 2016, <<https://jamestown.org/program/ethnic-russians-leaving-central-asia-and-with-them-putins-hopes-for-influence/>> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: “*Press Release on the Meeting of Foreign Ministers of Caspian Littoral States*”, December 2017, <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2978990> (Erişim Tarihi: 1.4.2018).

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: “*State Secretary and Deputy Foreign Minister Grigory Karasin’s Interview with the Newspaper Kommersant, Published on August 9, 2018*”, 9 August 2018, <http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3315961> (Erişim Tarihi: 15.8.2018).

The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan: “*Communique of the 51st Meeting of the Special Working Group on the Development of the Convention on*

the Legal Status of the Caspian Sea at the Level of Deputy Foreign Ministers of the Caspian Littoral States”, May 2018, <<http://www.mfa.kz/en/content-view/kommunike-51-go-zasedania-specialnoj-rabocej-gruppy-po-razrabotke-konvencii-o-pravovom-statuse-kaspijskogo-mora-na-urovne-zamestitelej-ministrov-inostrannyh-del-prikaspijskih-gosudarstv>> (Erişim Tarihi 24.5.2018).

The Protocol to the Agreement Between the Republic of Kazakhstan and the Azerbaijan Republic on Differentiation of Bottom of the Caspian Sea Between the Republic of Kazakhstan and the Azerbaijan Republic, February 2003, <<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3984#A33U0ZGDNI>> (Erişim Tarihi: 6.4.2018).

The World Bank: Data, <<https://data.worldbank.org/>> (Erişim Tarihi: 20.2.2018).

TRT AVAZ: “*Hazar'ın Hukuki Statüsünün Taslağı Üzerinde Mutabakat*”, Aralık 2017, <<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/hazarin-hukuki-statusunun-taslagi-uzerindemutabakat/5a2941d601a30a1a0c1c8802>> (Erişim tarihi: 1.4.2018).

TRT AVAZ: “*Türkmenistan Yeni Gaz Yatakları Keşfetti*”, Mayıs 2017, <<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistan-yeni-gaz-yataklarikesfetti/5910383401a30c23dc101e80>> (Erişim Tarihi: 9.4.2018).

TRT Haber: “*Temel Konularda Uzlaşma Sağlandı*”, 2014, <<http://www.trthaber.com/haber/dunya/temel-konularda-uzlasma-saglandi-146279.html>> (Erişim Tarihi: 31.3.2018).

Türkiye Petrolleri: “*Yurtdışı Petrol ve Doğal Gaz Üretimi*”, <<http://www.tpao.gov.tr/tp5/?tp=m&id=120>>; (Erişim Tarihi: 11.4.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Caspian Sea Region*”, August 2013, s. 1-25 <https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf> (Erişim Tarihi: 15.5.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Country Analysis Brief: Azerbaijan*”, June 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Azerbaijan/azerbaijan.pdf> (Erişim Tarihi: 13.2.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Kazakhstan Consortium Achieves First Oil Production From Kashagan Field*”, September 2013, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=13011>> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Oil and Natural Gas Production is Growing in Caspian Sea Region*”, September 2013, <<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12911>> (Erişim Tarihi: 12.2.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region*”, Ağustos 2013, <<http://www.eurasianbusinessbriefing.com/wp-content/uploads/2015/04/USEIA-Caspian-Sea.pdf>> (Erişim Tarihi: 15.2.2018).

U.S. Energy Information Administration (EIA): “*Overview of Oil and Natural Gas in the Eastern Mediterranean Region-2013*”, August 2013, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf> (Erişim Tarihi: 4.5.2018).

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_02.pdf> (Erişim Tarihi: 31.4.2018).

United Nations Conference on Trade and Development: <<http://unctad.org/en/pages/aldc/Landlocked%20Developing%20Countries/List-of-land-lockeddeveloping-countries.aspx>> (Erişim Tarihi: 26.4.2018)

United Nations Convention on the Law of the Sea: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf> (Erişim Tarihi: 4.3.2018).

United Nations Environment Programme (UNEP): “*Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea*”, 2003, <http://crudeaccountability.org/wp-content/uploads/2012/06/convention_text_en.pdf> (Erişim Tarihi: 30.4.2018).

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): “*Drug Trafficking*”, <<https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/index.html>> (Erişim Tarihi: 22.2.2018).

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): “*Interregional Trafficking Flows of Methamphetamine, 2012-2015*”, *World Drug Report 2017*, <https://www.unodc.org/wdr2017/field/7.3.3_Interregional_methamphetamine_trafficking_flows.pdf> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

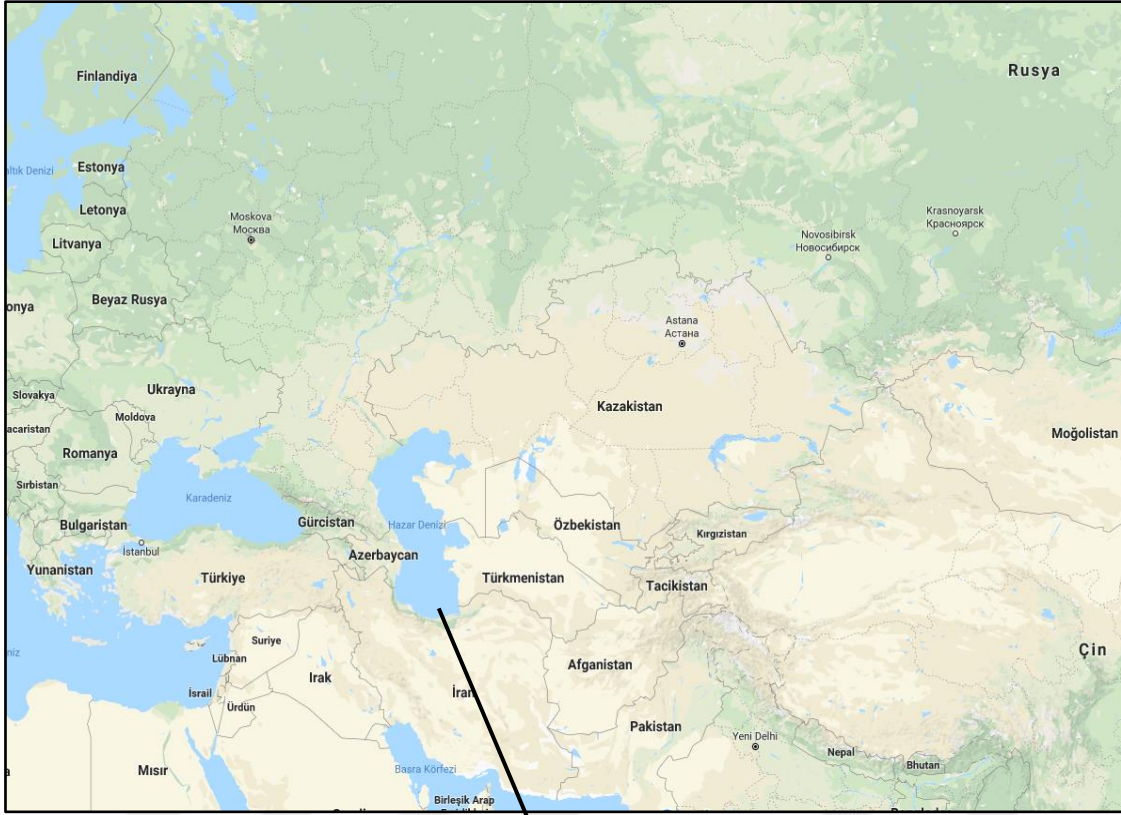
United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): “*Main Opiate Trafficking Flows, 2011-2015*”, *World Drug Report 2017* <https://www.unodc.org/wdr2017/field/7.3.1_opiate_trafficking_flows.pdf> (Erişim Tarihi: 4.4.2018).

United Nations-Oceans&Law of the Sea-Declarations and Statements: 2013, <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Russian%20Federation%20Upon%20signature> (Erişim Tarihi: 20.4.2018).

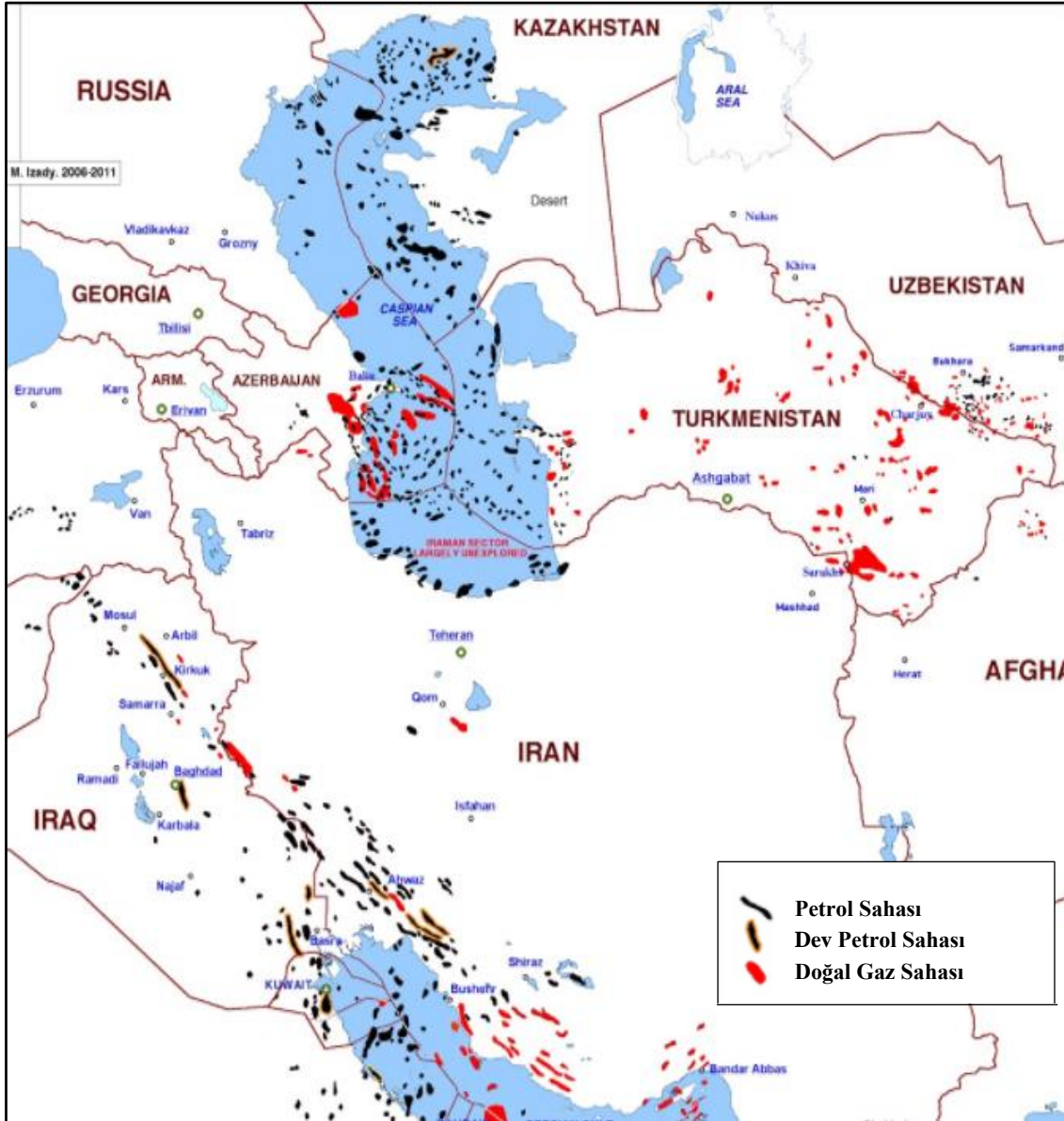
Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties, United Nations Treaty Collection, <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII2&chapter=23&clang=_en> (Erişim Tarihi: 22.2.2018).

EKLER

EK-1. HAZAR'IN COĞRAFİ KONUMU

EK-2: HAZAR'DA BULUNAN DOĞAL GAZ VE PETROL KAYNAKLARI

(<http://petroleuminsights.blogspot.com/p/maps.html>)

EK-3: HAZAR ÇEVRESİNDE YER ALAN BAŞLICA PETROL VE DOĞAL GAZ İHRACAT ROTALARI

(<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12931>)

EK-4: CONDOMINIUM ESASINA UYGUN OLARAK ÖNE SÜRÜLEN KULLANIM

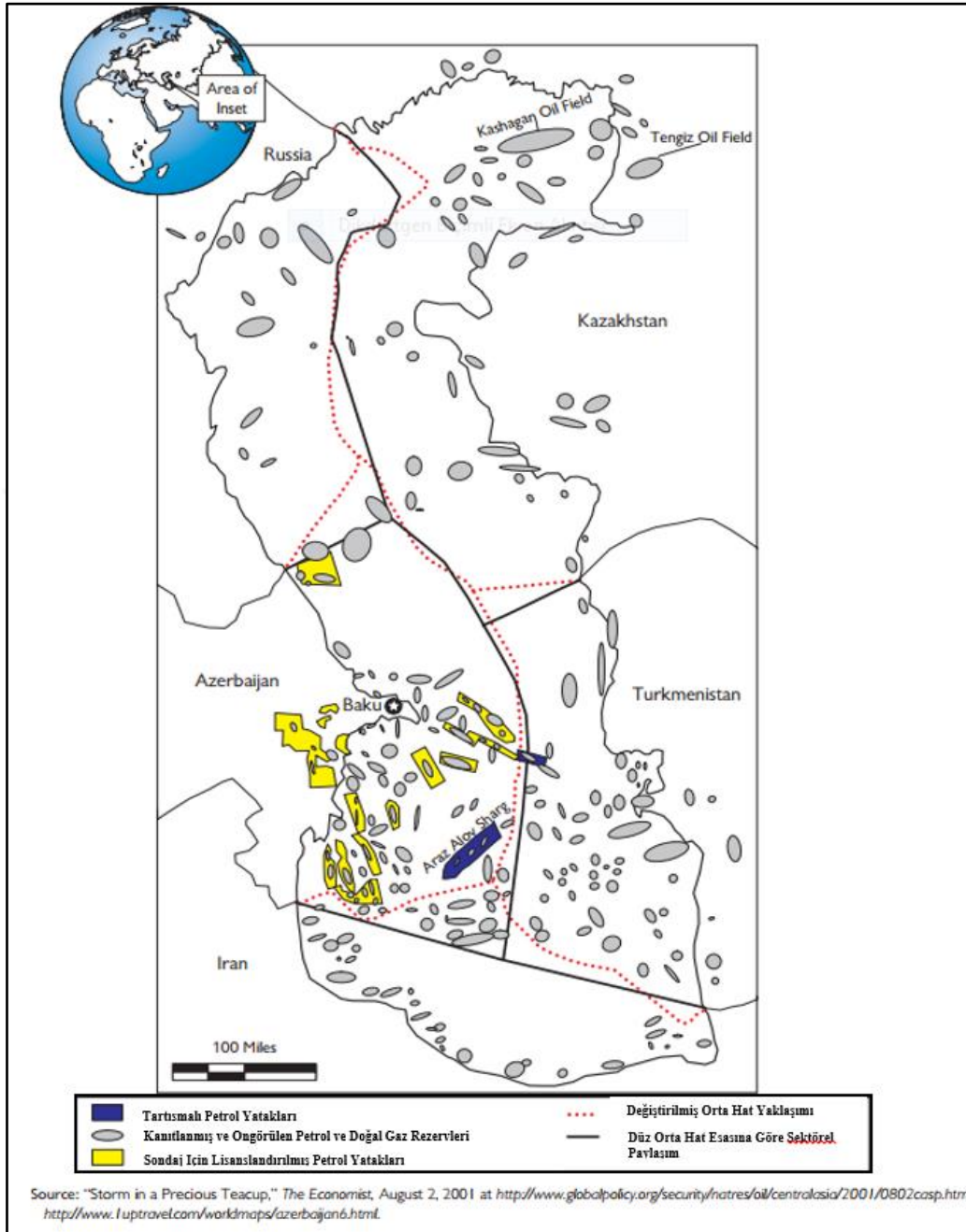

EK-5: SEKTÖREL PAYLAŞIM ÖNERİLERİ (DÜZ ORTA HAT)

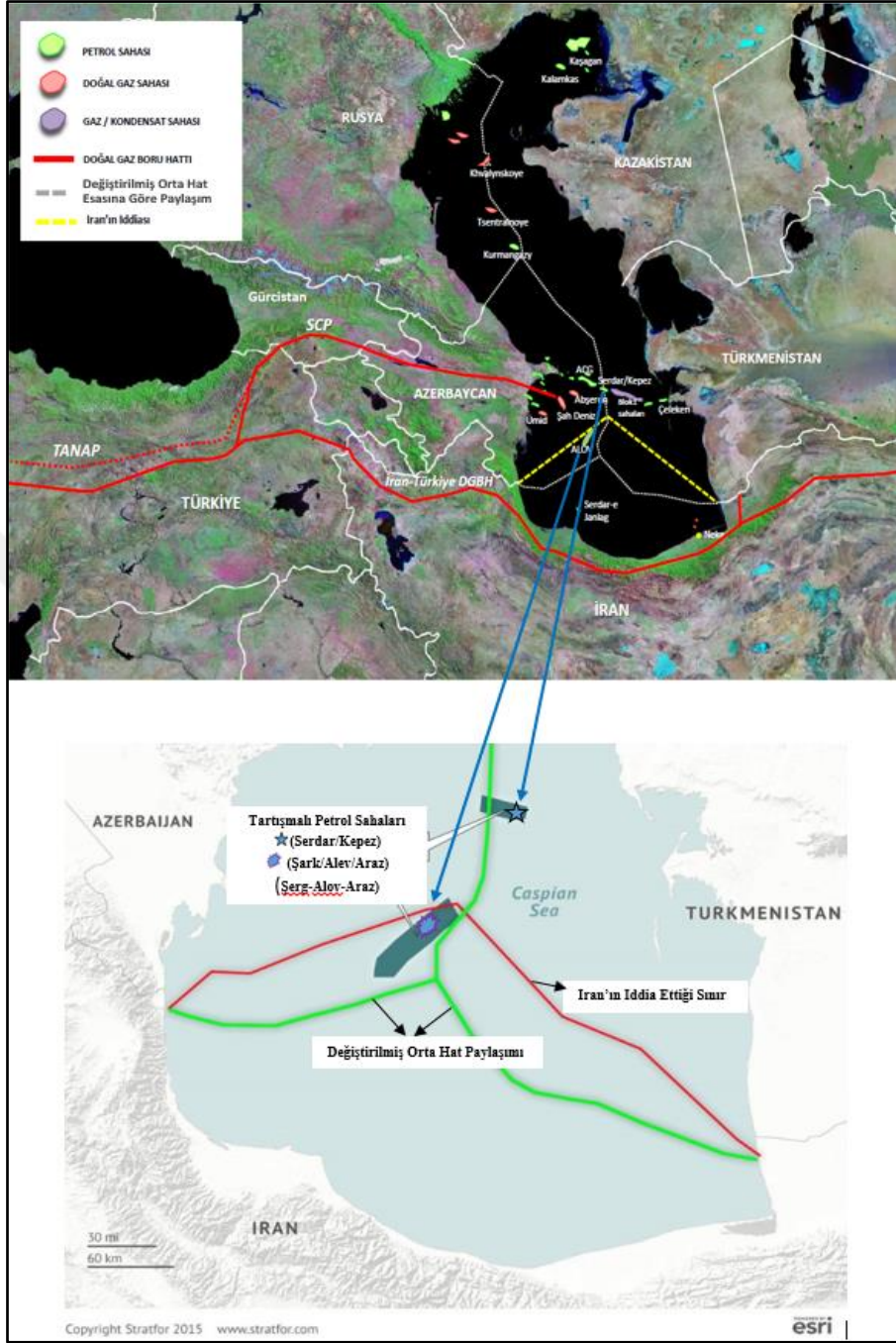
(The Heritage Foundation, COFFEY, Luke, Caspian Sea Ownership: Not an Issue the U.S. Should Ignore, No: 4611, September 13, 2016)

EK-6: SEKTÖREL PAYLAŞIM ÖNERİLERİ (DÜZ ORTA HAT VE DEĞİŞTİRİLMİŞ ORTA HAT)

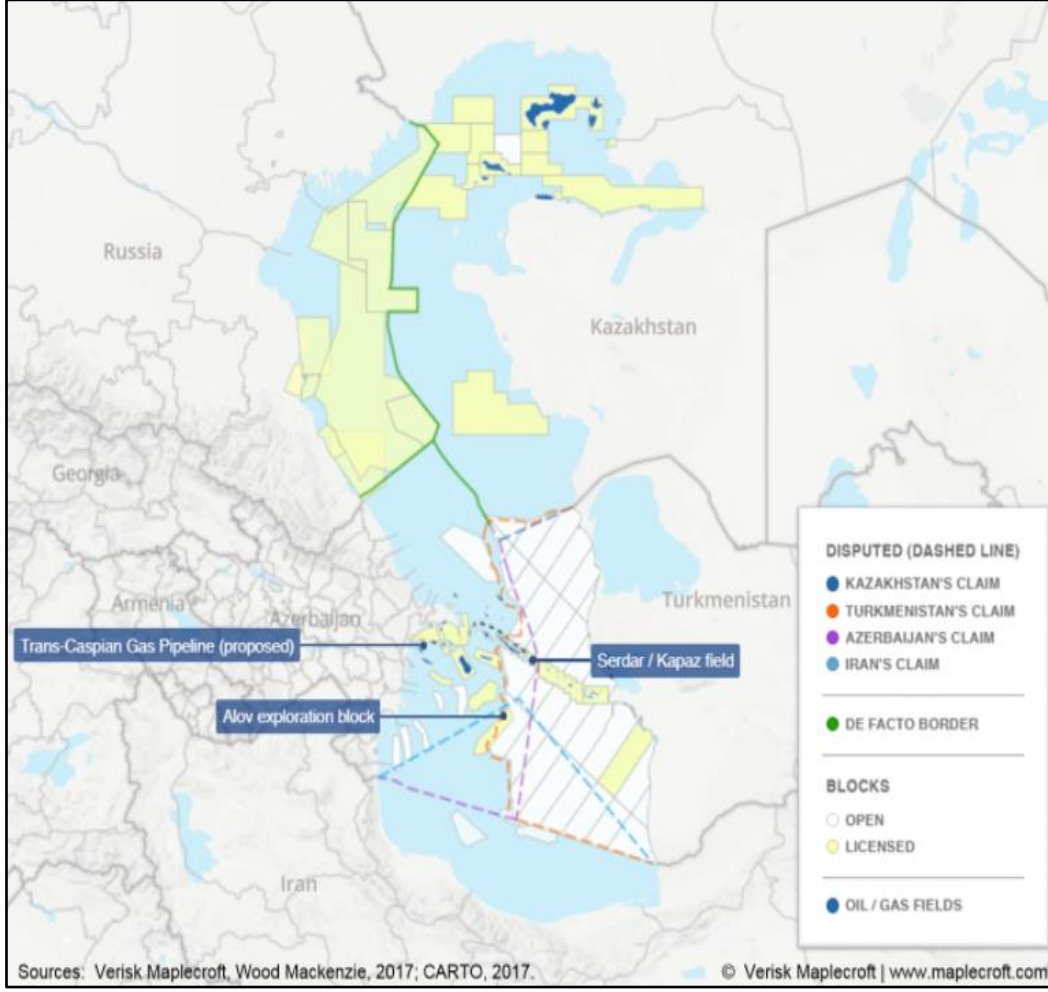

(<http://www.eurasianaffairs.net/analysis-of-post-soviet-central-asias-oil-gas-pipeline-issues/>)

EK-7: SEKTÖREL PAYLAŞIM ÖNERİLERİ (DEĞİŞTİRİLMİŞ ORTA HAT VE İRAN'IN İDDİASI)

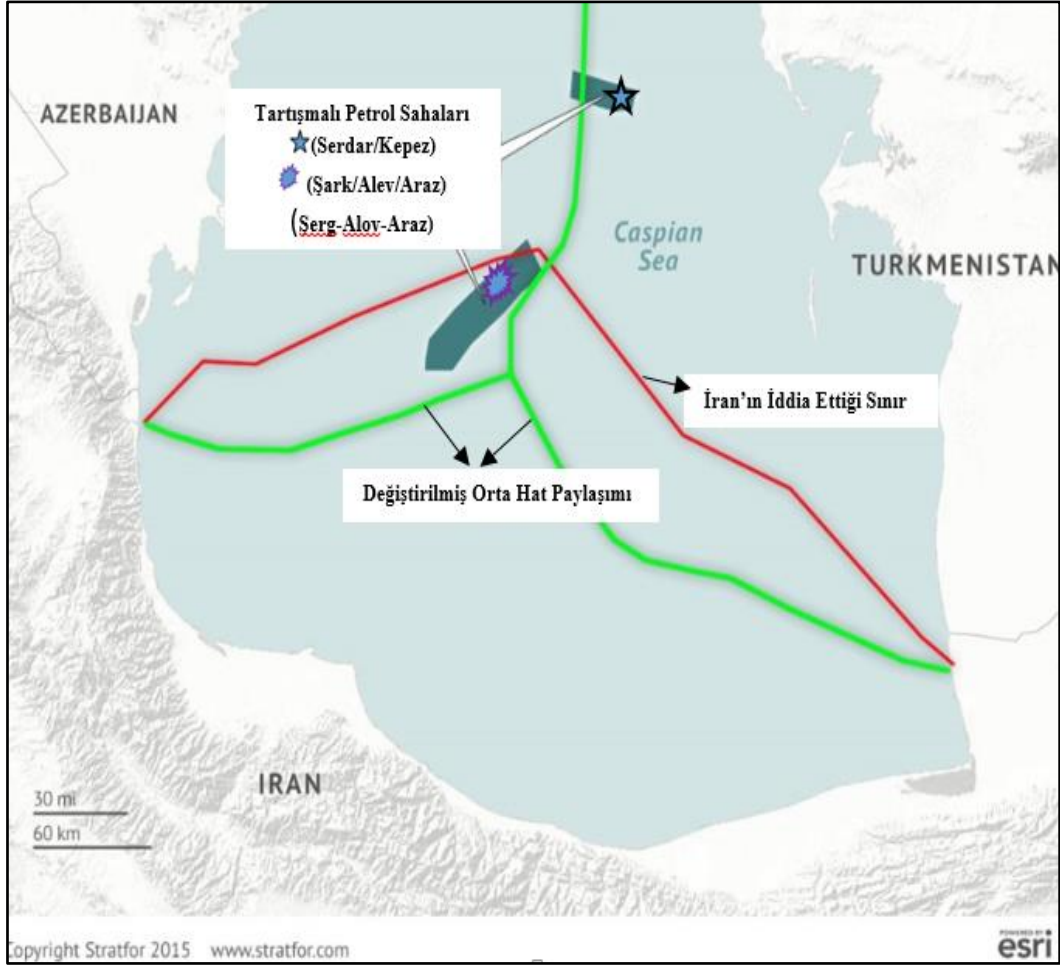

EK-8: SEKTÖREL PAYLAŞIM ÖNERİLERİ, TARTIŞMALI ALANLAR

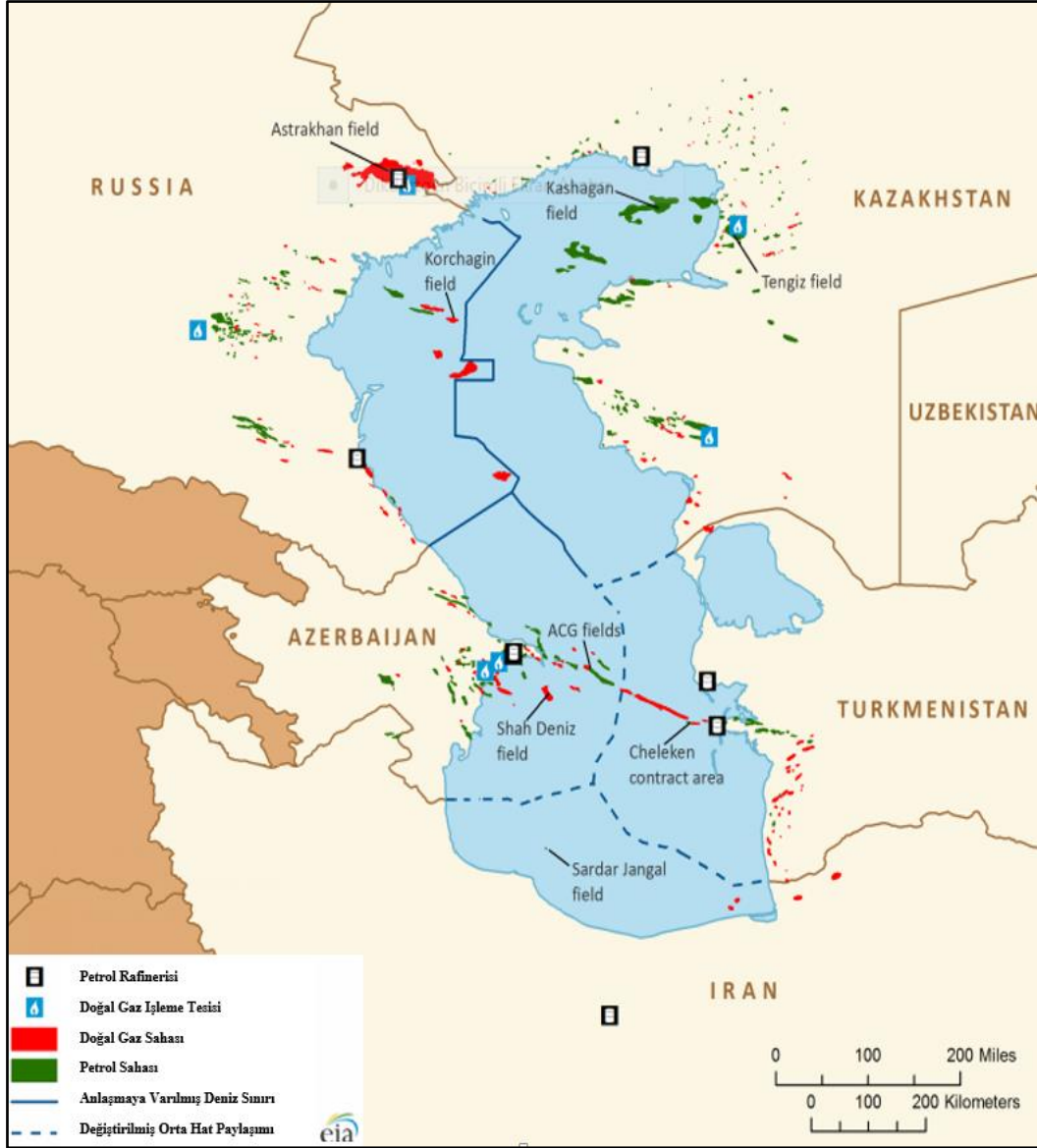
(<https://www.maplecroft.com/portfolio/new-analysis/2018/03/19/will-caspian-sea-convention-unleash-oil-and-gas-exploration-opportunities/>)

EK-9: TARTIŞMALI PETROL SAHALARININ DURUMU

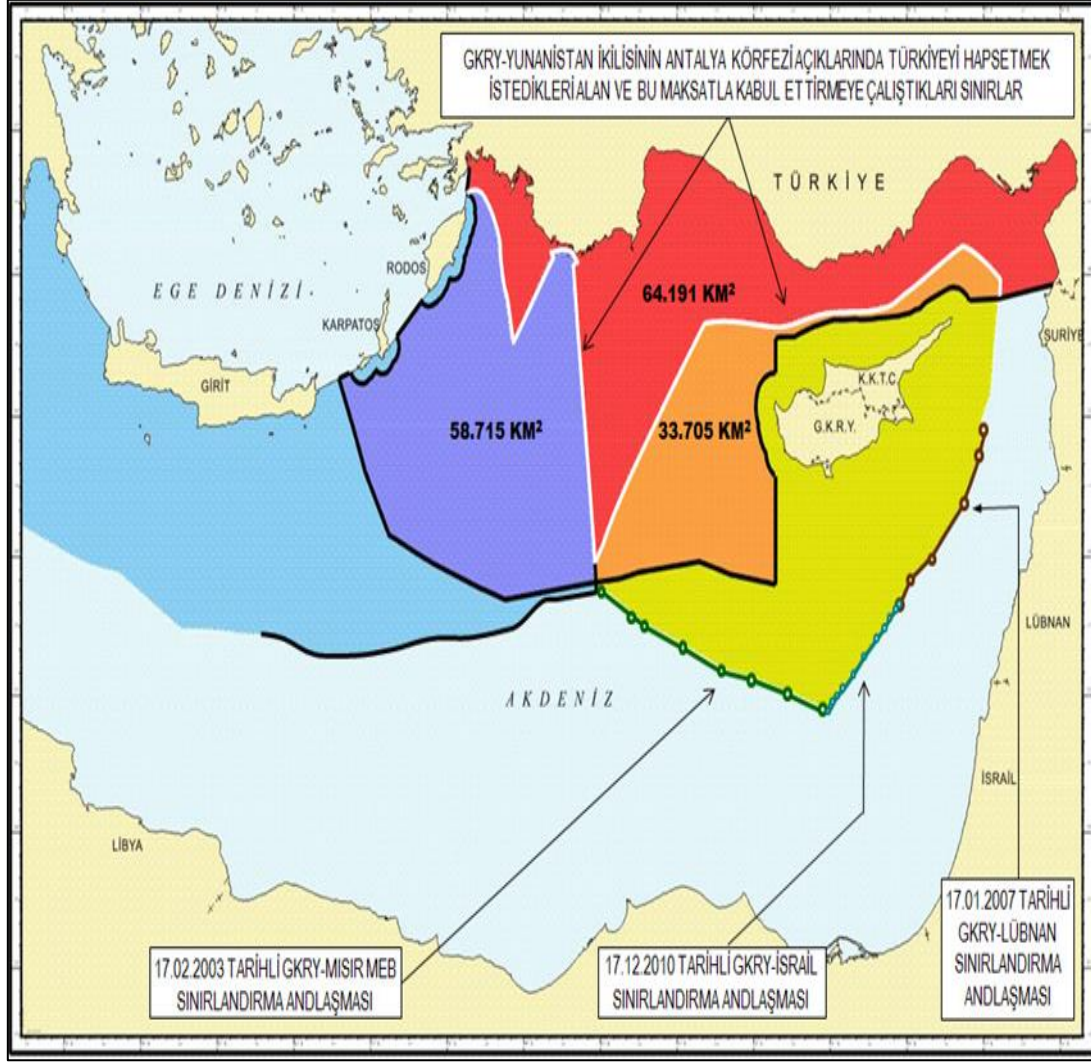
(<https://worldview.stratfor.com/article/new-military-order-caspian-sea>)

EK-10: HAZAR'IN KUZEYİNDE YAPILAN ANLAŞMALAR SONUCU ORTAYA ÇIKAN PAYLAŞIM

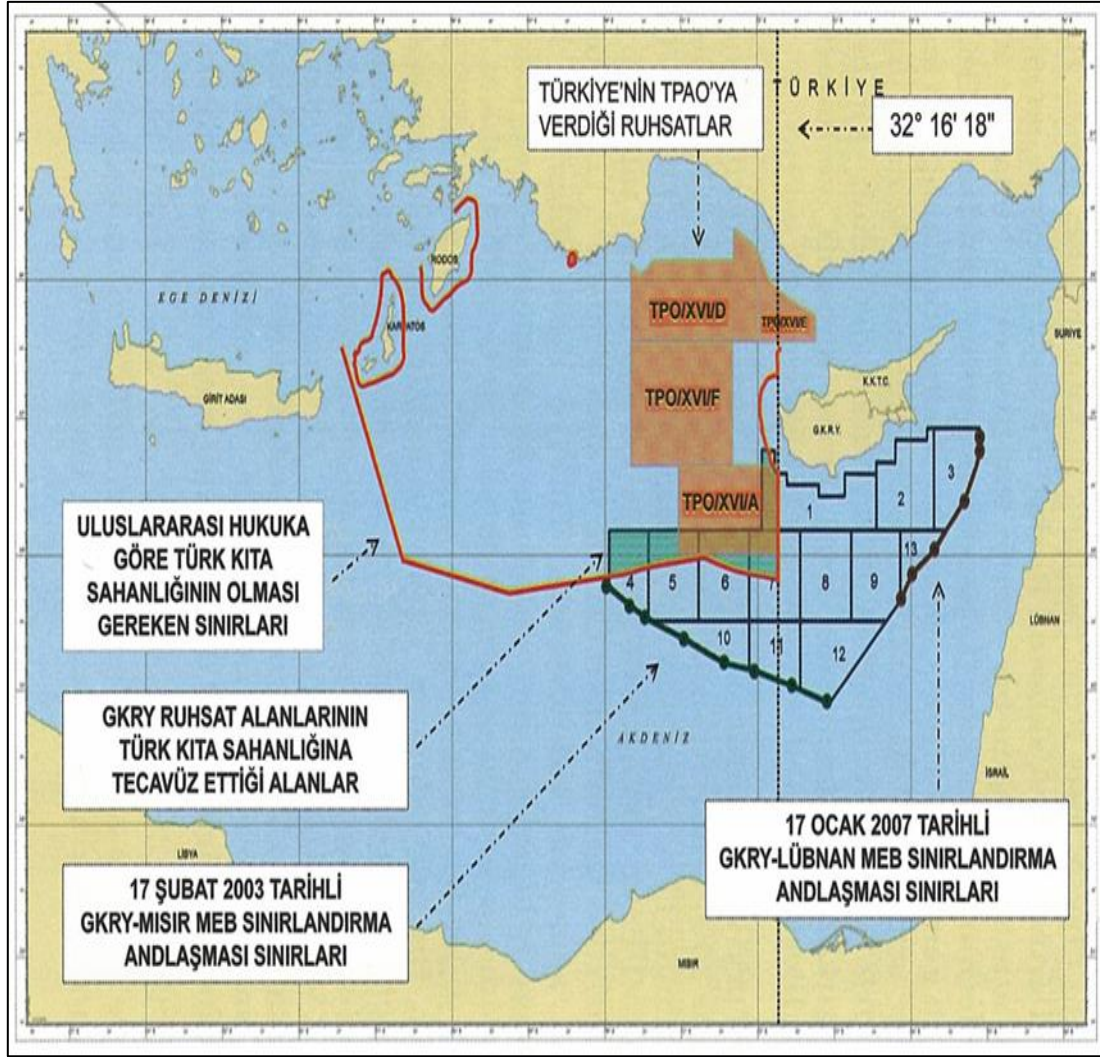
(<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12911>)

EK-11: YUNANİSTAN VE GKRY’NİN DOĞU AKDENİZ’DEKİ İDDİALARI VE BUNA GÖRE TÜRKİYE’Yİ HAPSETMEK İSTEDİKLERİ SAHA VE SINIRLAR

(BAŞEREN, S. Hami: Doğu Akdeniz’de Hukuk ve Siyaset, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 608, Ankara, 2013, s. 260.)

EK-12: TÜRKİYE’NİN KITA SAHANLIĞI SINIRINI VE TÜRKİYE TARAFINDAN BU ALAN İÇİNDE TPAO’YA VERİLEN RUHSAT SAHALARI

(BAŞEREN, S. Hami: Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) Yayınları, Ankara, 2010 s. 34.)

ÖZET

SSCB'nin dağılması ile başlayan ve daha sonrasında kıyıdaş devletlerin hidrokarbon kaynaklarını çıkarması ve uluslararası şirketlere ihaleye açması ile alevlenerek bölge dışı aktörlerin de dâhil olması sonucu uluslararası bir mesele haline gelen Hazar'daki statü sorunu, son dönemde gerçekleştirilen zirveler sonucu gündemde kalmaya devam etmiştir. Hazar'ın hukuki statüsü sorununun temelinde ise aynı zamanda ekonomik ve siyasi sorunların yattığı gözlemlenmiştir. Deniz, göl veya özel su havzası şeklinde başlayan tartışmalar, devletlerin yaklaşımı ve tarihsel sebepler ile Hazar'ın bir sınır gölü olduğu tezine yaklaşılması ile sonuçlanmıştır. Uluslararası alanda halen gelişmekte olan bir alan olan göllerin sınırlandırılmasına ilişkin ise genel geçer kurallar bulunmamaktadır. Hazar'da kıyıdaş devletler tarafından öne sürülen orta hat/eşit uzaklık metodunun, başka hiçbir faktör dikkate alınmadan doğrudan uygulandığı durumda adil olmayan sonuçlar doğuracağı açıktır. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında uluslararası mahkemelerce kabul edilmiş olan bölgenin bütün unsurlarının dikkate alınması, coğrafya unsurunun ve orantılılık ilkesinin önemi, hakkaniyet prensipleri temelinde ve hakça çözüme ulaşmayı sağlayacak yöntemlerin uygulanması önem arz etmektedir. Bu bakımdan Hazar'da belirlenecek sınırların, göl ve deniz sınırlandırmaları arasında söz konusu ilkeler bakımından bir paralellik kurularak saptanması, hakça sonuca ulaşmak ve orta hat metodunun adil olmayan sonuçlarını dengelemek bakımından önemlidir. Hukuki etkilerinin yanında ekonomik, siyasi ve güvenlik ayağı da bulunan Hazar'daki statü sorununun çözümü, öncelikle bölge ülkeleri arasında sıkı bir iş birliği gerektirmektedir. Bu kapsamda hakça ilkelere dayalı olarak akdedilecek bir anlaşma veya barışçıl çözüm mekanizmalarına başvurulması meselenin kabul edilebilir bir çözümlerle neticelenmesi için önem arz etmektedir.

ABSTRACT

The issue of legal status of the Caspian Sea, which initiated upon the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics and has now become an international problem as a result of the inclusion of the exterritorial actors into the process after the littoral states had extracted their hydrocarbon resources and initiated a tender for these resources among the internal companies, has remained on the agenda through the summits that have been recently organized. It has been observed that the reasons underlying the issue of legal status of the Caspian Sea are economic and political problems as well. The disputes arising in the form of sea, lake or private water reservoir have resulted, due to the States' approaches and historical grounds, in reaching the thesis that the Caspian Sea is a frontier lake. For delimitation of lakes which are still developing formations, there are no universal principles in the international arena. It is explicit that direct implementation of the equidistance/median line method proposed by the Caspian littoral states without taking any other factor into consideration would lead to unjust outcomes. In delimiting the maritime zone, it is of importance to take into consideration all elements of the region acknowledged by international courts as well as to apply methods, which would ensure to achieve an equitable solution, on the basis of equitable principles and by considering the significance of the geography and the principle of proportionality. Accordingly, it is important to determine the borders in the Caspian Sea, by establishing a parallelism between the delimitations of lake and sea in respect of these principles, for reaching an equitable outcome and balancing the unjust outcomes of the equidistance line method. Solution of the status problem of the Caspian Sea –which has economic, political and security aspects along with its legal impacts– primarily requires a close cooperation among the countries located in the region. In this respect, having recourse to an agreement to be concluded on the basis of equitable principles or to peaceful settlement mechanisms

is of great importance for overcoming of the status problem through an acceptable solution.

